

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

PROČ SE NIKDO NEPTÁ?

PETRA KUTÁLKOVÁ
L'UBICA KOBOVÁ
EDITORKY

evropský
sociální
fond v ČR EVROPSKÁ UNIE

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

IN IUSTITIA

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

PROČ SE NIKDO NEPTÁ?

OPERAČNÍ PROGRAM
LIDSKÉ ZDROJE
A ZAMĚSTNANOST

PODPORUJEME
VAŠI BUDOUCNOST
www.esfcr.cz

Publikace vznikla v rámci projektu Pomoc obětem sexuálního násilí CZ.1.04./5.1.01/77.0042 financovaného z ESF prostřednictvím OP LZZ a ze státního rozpočtu ČR.

Odborná recenze: Mgr. et Mgr. Radka Janebová, Ph.D.,
Mgr. Laco Toušek, Ph.D.

Autorky a autoři: Věra Doušová, Martina Houžvová, Zuzana Chomová,
Dorett Jones, Klára Kalibová, Petra Kutálková, Alice Mirovská, Patricia Ng,
Ivo Procházka, Karen Ingala Smith, Lucie Šídová, Eva Tesařová,
Jodie Woodward
Editoranky: Petra Kutálková, Ľubica Kobová

Jazyková redakce: Lucie Zikmundová
Překlad do anglického jazyka: Gwendolyn Albert
Překlady do českého jazyka: JAM Translation, s.r.o.
Návrh obálky, ilustrace, grafická úprava a sazba: Dora Dutková
Tisk: PBtisk, a. s., Příbram

IN IUSTITIA

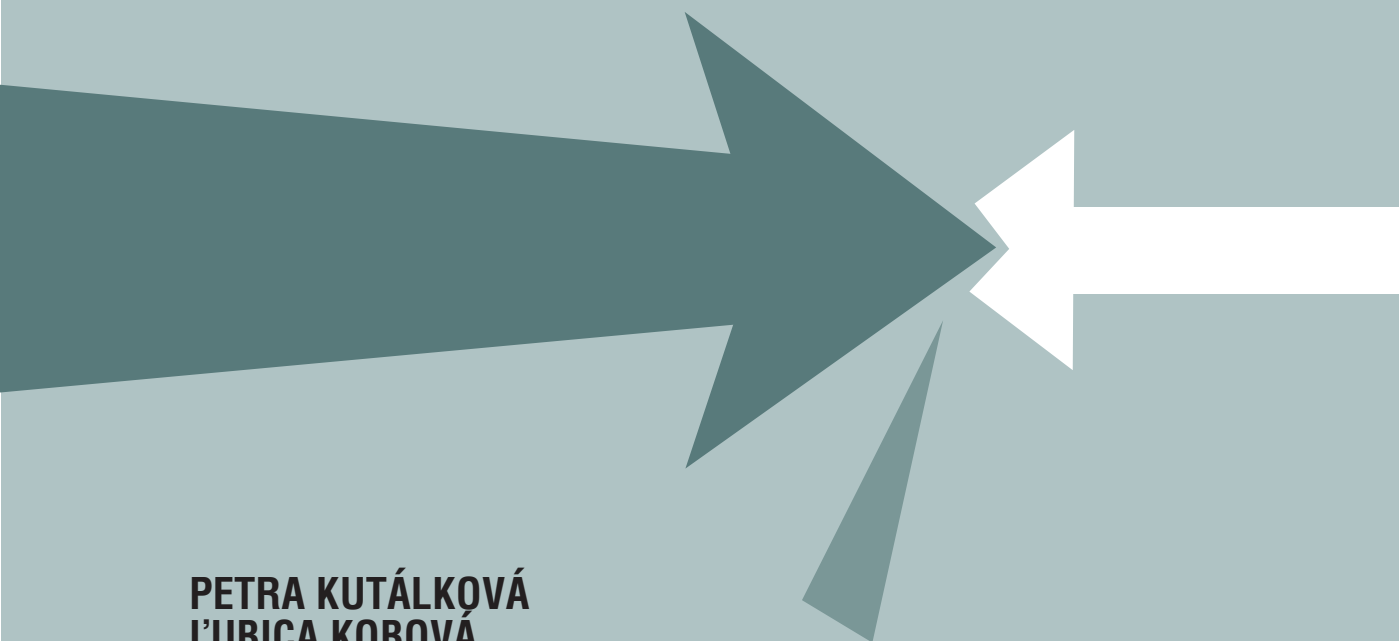
Vydala In IUSTITIA, o.p.s.
Rybná 24, 110 00 Praha 1
www.in-ius.cz
2014

Copyright © autorky, autoři, editoranky a In IUSTITIA, 2014
Cover design © Dora Dutková, 2014

ISBN 978-80-260-5793-2

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

PROČ SE NIKDO NEPTÁ?

PETRA KUTÁLKOVÁ
L'UBICA KOBOVÁ
EDITORKY

OBSAH

EDITORIAL / 9

Petra Kutálková

CO JE SEXUÁLNÍ NÁSILÍ? ÚVOD DO TÉMATU / 15

Zuzana Chomová

NADĚJE NA ZLEPŠENÍ? PRÁVNÍ RÁMEC POMOCI OBĚTEM SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ PO PŘIJETÍ ZÁKONA O OBĚTECH TRESTNÝCH ČINŮ / 31

Klára Kalibová, Martina Houžvová

STEREOTYPNÍ PŘEDSTAVY O „PRAVÉM ZNÁSILNĚNÍ“ A DŮVĚRYHODNOSTI POŠKOZENÉ. TRESTNÝ ČIN ZNÁSILNĚNÍ V INTERPRETAČNÍ PRAXI ČESKÝCH SOUDŮ / 53

Klára Kalibová

NEZŮSTÁVEJTE S PROBLÉMEM SAMI. ROLE VYBRANÝCH INSTITUCÍ V POMOCI OBĚTEM SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ / 75

Zuzana Chomová

NAMÍSTO OBAV ROZVÍJET VLASTNÍ PRAXI. TŘI POHLEDY NA MOŽNOSTI SOCIÁLNÍ PRÁCE V OBLASTI SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ / 85

Petra Kutálková

**ZÍSKAT ZNOVU KONTROLU NAD SVÝM ŽIVOTEM. VYBRANÉ TERAPEUTICKÉ
PŘÍSTUPY V POMOCI OBĚTEM TRAUMATIZOVANÝM PO SEXUÁLNÍM NAPADENÍ / 99**
Zuzana Chomová, Lucie Šídová

**NA OKRAJI SPOLEČNOSTI A SOUČASNĚ V JEJÍM STŘEDU. SEXUÁLNÍ NÁSILÍ
A MARGINALIZOVANÉ SKUPINY VE SPOJENÉM KRÁLOVSTVÍ / 119**
Karen Ingala Smith

**OD ZKOUMÁNÍ VLASTNÍ PRAXE K ÚČINNĚJŠÍ POMOCI ŽENÁM Z ETNICKÝCH
MENŠIN, KTERÉ ZAŽILY NÁSILÍ. NĚKOLIK ÚVAH ZE SPOJENÉHO KRÁLOVSTVÍ / 133**
Patricia Ng, Dorett Jones

**CO NENÍ VYŘČENÉ, JE OBTÍŽNÉ ŘEŠIT. VZTAH MARGINALIZACE, SEXUÁLNÍHO
NÁSILÍ A PŘÍSTUPU KE SPRÁVEDLNOSTI / 151**
Petra Kutálková

**SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A MLADÉ ŽENY V SUBKULTURÁCH. PŘÍKLAD DOBRÉ PRAXE
LONDÝNSKÉ ORGANIZACE NIA / 169**
Jodie Woodward

**POTŘEBA DALŠÍHO COMING OUTU. LESBY, GAYOVÉ, BISEXUÁLNÍ A TRANSGENDER
OSOBY JAKO OBĚTI SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ / 175**
Ivo Procházka

**SEXBYZNYS NEROVNÁ SE NÁSILÍ. PŘÍTOMNOST NÁSILÍ V SEXBYZNYSU
A MOŽNOSTI JEHO ELIMINACE / 181**
Lucie Šídová

**O NUTNOSTI KOMUNIKACE. LIDÉ SE SLUCHOVÝM HANDICAPEM
A SEXUÁLNÍ NÁSILÍ / 197**
Eva Tesařová, Věra Doušová

DOPORUČENÁ LITERATURA / 207

ORGANIZACE ZABÝVAJÍCÍ SE SEXUÁLNÍM NÁSILÍM V ČR / 210

O AUTORKÁCH A AUTORECH / 219

O IN IUSTITIA / 223

EDITORIAL AND SUMMARY / 224
Petra Kutálková

ABOUT IN IUSTITIA / 232

EDITORIAL

Petra Kutálková

Klientky a klienti se se svými zkušenostmi a potřebami, které vznikly v důsledku prožitého sexuálního násilí, zpravidla na sociální pracovnice a pracovníky neobracejí. Personál sociálních služeb téma sexuálního násilí ve většině případů v praxi sám neotvírá.

Přibližně takto shrnula své zkušenosti jedna ze sociálních pracovnic, která se účastnila fokusní skupiny, konané jako součást projektu *Pomoc obětem sexuálního násilí*,¹ jehož výsledkem je i předkládaná publikace. Podobně jsme vnímaly situaci také my – autorky projektu². I my působíme na různých pozicích v organizacích, které se s dopady rozličných forem sexuálního násilí, páchaného zpravidla na ženách, ve své praxi setkávají.

Projekt jsme připravily inspirovány zahraniční stáží a s přesvědčením, že je potřeba nejen v sociálních službách témata spojená se sexuálním násilím otevírat. S ohledem na zaměření organizace In IUSTITIA a naše předchozí zkušenosti jsme se rozhodly také zjistit, jaká je situace marginalizovaných skupin a jejich přístupu k pomoci a spravedlnosti.

Hlavním cílem projektu bylo zviditelnění tématu sexuálního násilí v sociální práci a přenos zkušeností ze zahraničí, ale i z fungující praxe u nás. Problém, který spatřujeme v mlčení o sexuálním násilí v sociální práci, se promítl také do názvu knihy: *Sexuální násilí: Proč se nikdo neptá?*

1 Projekt byl podpořen z prostředků Evropského sociálního fondu prostřednictvím OP LZZ a ze státního rozpočtu ČR.

2 Iniciátorkami projektu byly Zuzana Chomová, Lada Poláková a Lucie Šídová; autorský tým projektu později doplnily také Klára Kalibová a Petra Kutálková.

V příspěvcích, které jsou součástí této publikace, se objevují i další témata, která si zasluhují pozornost. Problémy byly odhaleny také v situacích, kdy je sexuální násilí tematizováno, tedy kdy se stává předmětem odborné pozornosti. Zde se ukazuje jako potíží to, jakým způsobem se o sexuálním násilí, ale i lidech, kteří ho prožili, případně o službách, které jsou jim k dispozici, hovoří a uvažuje. Jako bariéra v přístupu k pomoci a spravedlnosti fungují negativní stereotypy či předsudky, které jsou s těmito tématy spojeny. Příklady najdeme v analýze rozsudků trestného činu znásilnění, v níž Klára Kalibová doložila, jak stereotypní a předpojaté představy mnoha soudců a soudkyň brání v přístupu ke spravedlnosti pro znásilněné ženy. Další z autorek Lucie Šídová, která na situaci nazírá z hlediska problémů sexuálních pracovníků, ve svém textu mimo jiné poukazuje na problematiku předsudků a stereotypů, na něž tyto ženy narážejí. Stává se tak např. při kontaktování organizací poskytujících sociální služby i při čerpání pomoci v jiných institucích. Petra Kutálková v textu, ve kterém analyzuje výstupy z fokusní skupiny, tvrdí, že ženy, které prožily sexuální násilí a pocházejí z některé z marginalizovaných skupin, narážejí na bariéru předpojatostí a stereotypů několikrát – jako ženy obecně, jako ženy z marginalizované skupiny a jako osoby, které se staly obětí sexuálního násilí. V tomtéž duchu shrnuje situaci lidí z LGBT komunit, kteří prožili sexuální násilí, ve svém příspěvku také Ivo Procházka.

S tématem předsudků a stereotypů se setkáme také v textech zahraničních autorek. Patricia Ng a Dorett Jones rozebírají možnosti práce se ženami, které pocházejí z černých a etnicky menšinových komunit. Předpojatosti a stereotypy mohou mít negativní vliv také na povahu některého typu služeb – autorky následně vyzývají sociální pracovníce a pracovníky k reflexi své praxe.

Zuzana Chomová s Lucií Šídovou se ve svém článku popisujícím vybrané terapeutické směry a jejich možnosti pomoci lidem s traumatickou zkušeností dotýkají i předsudků, které se vztahují k terapii jako nástroji pomoci, a to nejen ze strany potenciálních klientek a klientů, ale i ze strany dalších pomáhajících profesí. Otevírají tak další téma, které úzce souvisí s problematikou sexuálního násilí – nepropojenost, izolovanost a fragmentaci pomoci.

Roztržitost a izolovanost jsou dalším problémem, který reflektují mnohé texty v publikaci. Samotný fakt, že různé profese a odborné disciplíny nahlíží na sexuální násilí poměrně odlišně, má vliv na možnost lidí, kteří sexuální násilí prožili, čerpat služby či domoci se spravedlnosti. Multidisciplinární spolupráce mezi odborníky a odbornicemi se ukazuje v praxi jako nedostatečná. Na tento problém upozorňuje např. Zuzana Chomová, která tvrdí, že zatímco v zahraničí je možné najít centra, kde spolupracují pod jednou střechou odborníci a odbornice z řad lékařů, policistů, psychologů či kulturních mediátorů, v ČR mnohdy není navázaná ani základní kooperace. Pokud funkční partnerství existují, pak se jedná o regionální sítě, které však nejsou systémovým nástrojem, ale většinou vznikly z osobní iniciativy jednotlivých lidí. Na nepropojenost z jiného úhlu pohledu též poukázaly Eva Tesařová s Věrou Doušovou, které v publikaci rozpracovávají téma sexuálního násilí a lidí se sluchovým handicapem. Autorky podotýkají, že organizace zabývající se pomocí lidem se sluchovým handicapem se tématu sexuálního násilí nevěnují. Jak zjistila Petra Kutálková v rámci fokusní skupiny, obdobně odborníci a odbornice, kteří pracují s lidmi se zkušeností se sexuálním násilím, nemají zase informace o problematice sluchového postižení.

Dalším tématem, které texty v publikaci pojí, je možnost rozšiřování pomoci k přístupu ke spravedlnosti pro lidi, kteří prožili sexuální násilí. V mnoha příspěvcích se lze dočíst o příkladech dobré praxe ze zahraničí. Jako příklad zmiňme text Jodie Woodward

o práci se ženami, které se pohybují v gangách a subkulturách a jsou ohroženy či zasaženy sexuální násilím. O eventualitách dalšího rozvoje služeb pro lidi, kteří mají zkušenost se sexuální násilím, a o příkladech dobré praxe z ČR píše Petra Kutálková, která shrnuje konkrétní možnosti sociální práce v této oblasti a reflektuje její potenciální podoby. Na širokou variantnost sociální práce se zaměřují přímo či nepřímo i další texty v publikaci, včetně praktických doporučení pro rozvoj praxe v různých oblastech.

Sociální práce je profese postavená na komplexním a multidisciplinárním pohledu na situaci člověka a problémy, se kterými se v životě setkává. Své profesionální působení však neomezuje jen na individuální rovinu práce s konkrétním klientem či klientkou (rodinou, skupinou, komunitou). Sociální pracovníci a pracovníci se také přičiňují ve prospěch (celo)společenských změn, které se týkají jak kontextů, v nichž sociální problémy koření (v případě sexuálního násilí např. genderová nerovnost), tak i společenských podmínek, které brání přístupu v pomoci (např. předsudky a stereotypy).

Zobecním-li doporučení a návrhy pro rozvoj sociální práce v této oblasti, které je možné v publikaci nalézt, ukáže se, že pokrývají v podstatě celou sféru působení sociálních pracovníků a pracovníků. První doporučení se týká sociálních pracovníků a pracovníků, ti by ve své praxi a v zařízeních, kde působí, měli vytvářet a rozšiřovat prostor pro pomoc lidem, kteří mají zkušenosti se sexuální násilím, a jejich podporu. Nelze se spoléhat na to, že pokud pracují ve službě, která se orientuje např. na lidi se zdravotním postižením či na klientelu v seniorském věku, nebude sexuální násilí problémem, s nímž se klientky či klienti potýkají. Na základě dostupných statistik a odhadů lze s jistotou předpokládat, že se každá sociální pracovníce či pracovník za svůj profesní život setká s klientem či klientkou, kteří prožili sexuální násilí (srov. příspěvek Zuzany Chomové v této publikaci). Je zřejmé, že ne každý člověk, který zažil sexuální násilí, potřebuje odbornou pomoc. Lidé disponují tzv. copingovými mechanismy, které umožňují člověku zpracovat prožitá traumata. I přesto však existují klienti a klientky (a není jich zanedbatelný počet), kteří by podporu či jinou odbornou pomoc uvítali.

Zadruhé, jak vyplývá z doporučení zejména zahraničních autorek (Ng a Jones, Woodward, Ingala Smith), intenzivnější působení sociálních pracovníků a pracovníků by si zasloužila také zmiňovaná společenská rovina problému. Působení na této úrovni může zahrnovat např. úsilí o změnu strukturálních příčin sexuálního násilí a jeho tematizaci v kontextech, jako je oprese žen či uvažování o důsledcích diskriminace marginalizovaných skupin v přístupu ke spravedlnosti.

Zatřetí a v neposlední řadě je v individuální, skupinové, komunitní i celospolečenské rovině a ve všech sférách působení sociálních pracovníků a pracovníků nutné hledat cesty, jak zjišťovat potřeby lidí, jichž se situace týká, tedy lidí ze skupin, které jsou sexuálním násilím ohroženy, či které ho zažily. Jak zdůraznily Patricia Ng a Dorett Jones při diskuzích o problémech a možnostech řešení, je potřeba se ptát, zda právě jejich hlas, respektive hlasy (protože lidé, kteří prožili sexuální násilí, nejsou homogenní komunitou), je dostatečně slyšet.

Publikace *Sexuální násilí: Proč se nikdo neptá?* je jedním z prvních, ne-li vůbec prvním textem k sexuálnímu násilí na dospělých osobách, jenž primárně mluví mezi pracovníci a pracovníky, kteří působí v oblasti sociální práce. Své čtenářky a čtenáře, jak doufáme, najde i mezi dalšími profesemi – orgány činnými v trestním řízení, mezi právníky a právníčkami,

odborníky a odbornicemi v oblastech psychoterapie, zdravotnictví či lidmi, kteří se na práci v těchto a dalších profesích připravují.

Koncept knihy, podobně jako pojetí mezinárodní konference a workshopu³, z jejichž obsahu publikace vychází, jsme stavěly na třech pilířích. Prvním je jednoznačná orientace na potřeby praxe. Výběr témat příspěvků, jejich autorů a autorek, zaměření i jazyk, kterým byly psány, směřuje především ke čtenářstvu, jež přímo pracuje s klientelou či se podílí na koncepci služeb. Druhým pilířem je odbornost. Všechny autorky a autoři jsou lidé, kteří v praxi působí a zpravidla mají vlastní zkušenosti ze spolupráce s klientelou, jež se se sexuálním násilím setkává. Třetí pilíř bych nazvala „orientace a nabídka směřování“. V publikaci jsme usilovaly o to, aby autorky a autoři nejen sdíleli, jak k prezentovaným informacím a zkušenostem v textech došli, ale také, aby odkazovali na literaturu, z níž čerpali, a doporučili několik děl (ať již odborných, či uměleckých), která považují pro praxi za nosná (základní literatura k tématu sexuálního násilí je obsažena v závěrečném seznamu literatury).

S ohledem na skutečnost, že podobných textů je nedostatek a publikace i vzdělávací akce měly své kapacitní limity, rozhodly jsme se vybrat ta témata, která pro praxi považujeme za základní. První část se věnuje definicím a právním rámcům problematiky. Ve druhé části jsou rozebírány role a možnosti jednotlivých institucí – především sociální práce, psychoterapie a dalších, které mají v oblasti pomoci lidem, kteří prožili sexuální násilí, své nezastupitelné místo. Třetí část jsme se rozhodly věnovat problematice sexuálního násilí a lidem z marginalizovaných skupin. Zde bylo nejobtížnější vybrat přednášející, a tedy vymezit i rámce příspěvků – marginalizovaných skupin. Lidí, kteří se v praxi věnují některé z těchto skupin a jsou ochotni o tématu přednášet, je však minimum. Vybraly jsme proto témata, která nás jako pořadatelský tým konference oslovovala, která my samy považujeme pro praxi za relevantní, a v neposlední řadě, k nimž se nám podařilo získat lektora či lektorku v České republice nebo na zahraniční stáži. Text uzavírají doporučené kontakty na zařízení či praktičky a praktiky, kteří se tématu věnují (opět se nejedná o vyčerpávající soupis), a seznam vybrané doporučené literatury. Publikace je u některých příspěvků doplněna o užitečná doporučení pro praxi, a to především tam, kde je záběr a rozsah příspěvku širší.

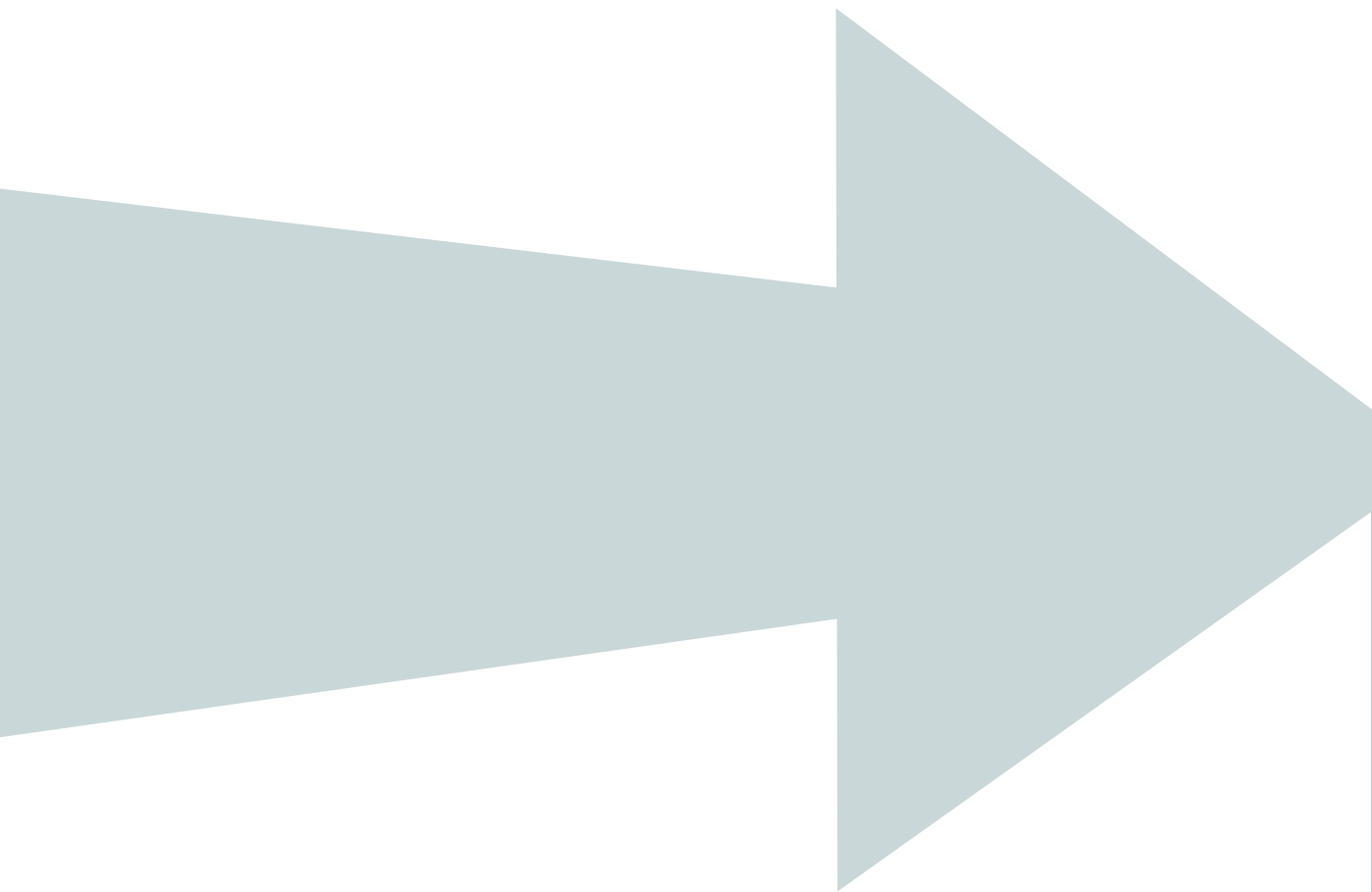
Naším primárním zájmem bylo otevření tématu sexuálního násilí a přenos dobré praxe ze zahraničí mezi sociální pracovníky a pracovnice a poskytovatele služeb. Jak při koncipování projektu, tak i při jeho realizaci, zejména pak na zahraničních stážích, jsme si uvědomily, že oblast pomoci lidem, kteří prožili sexuální násilí, by potřebovala mnohem komplexnější řešení, než jaké můžeme nabídnout v existujících rámcích. Na základě debat se zahraničními partnerskými organizacemi vyšlo najevo, že v situaci v mnohém podobné té, jako je nyní v České republice, se nacházely ve Velké Británii a Dánsku přibližně před patnácti lety. Je tedy nerealistické porovnávat aktuální stav pomoci obětem sexuálního násilí v České republice a v zahraničí a upínat své naděje např. ke vzniku sítě vysoce specializo-

3 Cílem konference bylo zvýšit povědomí o problematice sexuálního násilí mezi širokou odbornou veřejností s důrazem na možnosti multidisciplinární spolupráce mezi jednotlivými aktéry. Workshop, který na konferenci následující den volně navazoval, byl určen odbornicím a odborníkům, kteří se specializují na téma podpory obětí násilí. Cílem workshopu bylo otevřít diskuzi k vybraným aspektům práce s marginalizovanými skupinami lidí, kteří zažili sexuální násilí.

vaných pracovišť. Co je však uskutečnitelné a co bychom rády, nejen prostřednictvím této publikace, podpořily, jsou drobné změny ve vlastní praxi sociálních pracovníků i pracovníků a dalších pomáhajících profesí a zlepšení práce v již existujících organizacích.

Jedním z témat, které mělo dominovat sborníku, bylo téma trhu práce. Lidé, kteří mají zkušenost se sexuální násilím, mohou následkem utrpených traumat, v důsledku zdravotních problémů či v některých případech kvůli časově i psychicky náročné účasti v trestním řízení mít problémy se setrváním na trhu práce. Jak se však ukázalo, v odborné obci není dostatečně reflektována ani pomoc obětem sexuálního násilí. Skutečnost, že oblast trhu práce není explicitně pojednána, není rezignací na původní cíl, ale reakcí na průběžné závěry a analýzy situace v průběhu projektu. Dospěly jsme totiž závěru, že samotné zkvalitnění služeb pro lidi, kteří sexuální násilí zažili, povede k posílení podpory hledání cest, jak řešit negativní dopady sexuálního násilí na pracovní život.

Závěrem bych za autorský tým chtěla poděkovat Radce Janebové a Laco Touškovi, kteří v odborné recenzi poskytli cenné rady a doporučení autorkám a autorům příspěvků. Upozornili na možné další způsoby, jak nad řešením problému sexuálního násilí přemýšlet. Hlavní poděkování však patří organizaci In IUSTITIA za formální a organizační zaštitění celého projektu a poskytnutí právní expertizy. Také díky její záštitě mohla být vydána tato publikace.

CO JE SEXUÁLNÍ NÁSILÍ?

ÚVOD DO TÉMATU

Zuzana Chomová

ÚVOD

Cílem tohoto textu je vymezit problematiku sexuálního násilí. Neomezuje se na pohled definovaný právem (to, co je v rámci sexuálního násilí trestné, se v různých státech liší), ale pokusí se odpovědět na otázku, co je sexuální násilí obecně, jaké formy může nabývat a jaké faktory se na jeho vzniku podílejí. V závěru se text zmiňuje o dopadech sexuálního násilí na život oběti. Text vychází z dostupné literatury, výzkumů a statistických dat.

I když sexuální útoky mohou být vedeny proti ženám i mužům, ze statistických dat vyplývá, že většina sexuálních útoků je vedena proti ženám ze strany mužů. Proto je tomu přizpůsoben i jazyk textu: když mluví o oběti, má na mysli ženu, když o pachateli, je jím muž. Případy sexuálního násilí spáchané v jiných konstelacích budou však rovněž zmíněny.

Na začátku je důležité vymezit základní terminologii, která se v problematice sexuálního násilí používá¹. Některé termíny se volně zaměňují, v jiných případech se jeden termín může používat ve více různých významech. Výsledkem je znepráhlednění již tak širokého tématu, případně redukce sexuálního násilí na jeho nejzávažnější formy, jimiž jsou znásilnění a sexuální zneužívání.

1 Autorky a autoři dalších textů v předkládané publikaci tuto základní terminologii obměňují a rozšiřují dle oborových zvyklostí. Tento příspěvek tedy celou šíři pojmů používaných v problematice sexuálního násilí nepokrývá ani nevyčerpává.

SEXUÁLNÍ NEBO SEXUALIZOVANÉ NÁSILÍ?

Nověji se místo pojmu sexuální násilí začíná v České republice i ve světě prosazovat termín sexualizované násilí. Dle odborníků a odbornic lépe vystihuje, jak je vnímána podstata tohoto typu násilí, a jasněji poukazuje na to, že jeho základem není sexuální touha, ale používání sexuality jako nástroje moci (Fröschl, Löw, Sopková, 2008, složka 3, s. 2). Termín sexualizované násilí vyjadřuje, že se nejedná pouze o fyzické napadení či kontakt, ale o jakékoliv narušování intimity či osobních hranic s cílem demonstrovat svoji moc, ponížit či degradovat². Oba termíny se v české i zahraniční literatuře volně zaměňují.

SEXUÁLNÍ NAPADENÍ (ÚTOK)

Sexuální napadení nebo útok je přímou realizací jakékoliv formy sexuálního násilí. Může jít o jeden nebo více provázaných činů a může trvat několik minut, hodin či dní. Dopustit se ho může jeden, nebo i několik pachatelů (Basile, Saltzman, 2009).

V očích veřejnosti je často sexuální napadení redukováno na formy znásilnění nebo sexuální zneužívání. S tímto pohledem se můžeme setkat i v odborné literatuře. Např. v publikaci Sexuální agrese (Kovář et al., 2008) se v případě oběti sexuálního násilí mluví o obětech znásilnění nebo zneužívání.

Nejednotnost termínů se promítá i do statistik sexuálního násilí, ze kterých není vždy zřejmé, které formy byly zkoumány a hodnoceny. Při hlubším studiu problematiky sexuálního násilí v odborné literatuře, ale také např. v médiích si nelze nevšimnout, že prezentace tohoto fenoménu je zužována na jeho nejzávažnější podoby, tak jak jsou chápány ve smyslu trestního práva. Trestní zákoník taxativně vymezuje trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti (jejich výčet naleznete v této publikaci v textu Kláry Kalibové a Martiny Houžvové, který popisuje právní rámec problematiky). Pod sexuální násilí, tak jak ho definuje Světová zdravotnická organizace, spadají i další zákonem nepostihnutelné formy.

OBĚŤ, PŘEŽIVŠÍ NEBO OSOBA, KTERÁ BYLA VYSTAVENA SEXUÁLNÍMU NÁSILÍ

Stejně tak termíny popisující osobu, která byla sexuálnímu násilí vystavena, se liší. Nejčastěji se setkáváme s termínem oběť. Používá ho odborná i laická veřejnost, je spjatý s kriminologií a právem³.

Z některých pozic je používání termínu oběť problematizováno s poukázáním na to, že označení člověka jako oběti asociuje podřízenou, pasivní osobu, která je vydána napospas. (Přičemž se tato pasivita nespojuje jenom se samotným aktem násilí, ale asociuje takové postavení osoby i v budoucnu.) Termín oběť je deformován i mýty a našimi představami a může vytvořit obraz „ideální oběti“, který s realitou nemá nic společného.

Kategorie oběti, jak dokládají některé výzkumy, bývá také konstruována na základě představ o její „nevině“. Jedině „nevinná oběť“ je považována za tu správnou, tedy oprávněnou k poskytování pomoci. Konstrukce „opravdové oběti“ pak spolu s dalšími představami, které se vážou např. ke genderovým rolím, sexuálnímu násilí či práci v sexbyznysu, redukuje přístup ke spravedlnosti těm obětem trestné činnosti, které představu „nevinných“, a tedy jediných „správných obětí“ v očích některých aktérů nemusejí naplňovat. Žena, která si vyšla na večeři s mužem, od něhož přijala pozvání i dárek, a později byla

2 Srov. diskuzi o vztahu sexuality a moci in: MacKinnon (2000) a Lišková (2002).

3 V trestním řízení se o oběti sexuálního násilí mluví jako o poškozené/poškozeném.

znásilněna, pracovnice v sexuálním průmyslu, jež nabízí sexuální služby, studentka oblečená v přiléhavých šatech, kterou během zkoušky sexuálně atakoval vyučující, žena, jež opakovaně odmítla sexuální styk s manželem, a ten ji později znásilnil – ty všechny jsou nahlíženy jako osoby, které se na skutečnosti, že se staly obětí sexuálního násilí, nějakým způsobem podílely – přijaly dárek a večeři, pracují v sexbyznysu, byly „vyzývavě“ oblečené, rozzlobily manžela apod. V očích pomáhajících, ale i orgánů činných v trestním řízení, takový pohled na realitu zužuje či diskvalifikuje všechny oběti v nároku na pomoc i spravedlnost (podrobně se tématu věnuje v této publikaci Klára Kalibová v textu analyzujícím interpretační praxi českých soudů).

Některé autorky této knihy místo termínu oběť používají ve stejném významu opisnou formu: „osoba, která zažila sexuální násilí“, nebo: „osoba, která byla vystavena sexuálnímu násilí“. Lze diskutovat o tom, který termín je vhodnější. Některé profese (policie, justice) mají používaný termín jasně daný, jinde, zejména v pomáhajících profesích, se mohou termíny lišit nebo měnit v čase⁴.

V anglicky psané literatuře se pro označení člověka vystaveného sexuálnímu násilí volně zaměňují dva termíny – oběť (victim) a přeživší (survivor). Termín přeživší ale v českém jazyce může asociovat katastrofu nebo život ohrožující zážitek. Je proto diskutabilní, zda lze tento termín používat pro všechny osoby, které zažily nějakou formu sexuálního násilí, zda se jeho používáním v češtině nepřispěje k dalšímu zjednodušení problematiky na její nejzávažnější formy. Záleží na každém člověku, který termín a v jakých kontextech bude používat, kterému dá přednost. Při jeho používání je ale důležité zamyslet se nad tím, proč ho používáme, jaký má daný termín náboj a co v dané situaci reprezentuje. Tento text používá pro větší srozumitelnost termíny oběť a sexuální násilí.

JAK ČASTÉ JE SEXUÁLNÍ NÁSILÍ?

Sexuální násilí se odehrává napříč státy a kulturami. Statistiky jsou neúplné a nikdy úplnými z různých důvodů nebudou⁵. Nicméně statistiky, které jsou k dispozici, uvádějí, že téměř každá třetí žena ve světě má zkušenost se znásilněním nebo jinou formou sexuálního násilí. Statistiky Světové zdravotnické organizace (WHO) uvádějí, že téměř každá čtvrtá žena má zkušenost se sexuálním násilím ze strany svého partnera a v některých zemích jedna ze třech adolescentních dívek uvedla, že její první sexuální zkušenost byla vynucena (nedobrovolná) (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002, s. 152–153).

Statistiky týkající se sexuálního násilí vůči mužům a chlapcům jsou méně dostupné. Některé výzkumy (Michigan Resource Center on Domestic and Sexual Violence, 2012) naznačují, že s nějakou formou sexuálního násilí má zkušenost 1 z 5 až 1 z 8 mužů. Znásilnění (definováno jako násilný vaginální, orální nebo anální sex) dle výzkumu odhadem

4 V souvislosti s domácím násilím, jehož součástí sexuální násilí často je, se používá termín osoba ohrožená.

5 Data o sexuálním násilí jsou čerpána z více zdrojů – od organizací, které se zabývají pomocí obětí, z policejních statistik, klinických výzkumů, lékařských záznamů a veřejných průzkumů. Sesbíraná data jsou ale nedostatečná a neúplná. Na policii se obrátí jen malé množství obětí sexuálního násilí, neúplná jsou i čísla z klinických výzkumů. Různé studie mohou pracovat s odlišnými definicemi sexuálního násilí, což se rovněž promítá do získaných výsledků. Celosvětové výzkumy se potýkají i s kulturními rozdíly a nestejnou mírou otevřenosti a ochoty přiznat sexuální násilí.

zažilo ve svém životě 5–10 % mužů (Dennis, 2011). Podle Burgheima (2006 in: Kovář et al., 2008) se se sexuálním násilím alespoň jednou ve svém životě setká 6–10 % mužů.

Statistiky WHO se snaží pokrývat celosvětovou populaci. Jejich problémem je však nespecifikování forem sexuálního násilí, které zahrnují do průzkumů, případně, zda rozlišují znásilnění a ostatní formy sexuálního násilí (v některých statistikách volně zaměňují termíny znásilnění a sexuální násilí). Část průzkumů realizovaných Světovou zdravotnickou organizací se zaměřuje pouze na sexuální násilí, které je páčáno na ženách.

Jeden z nejpřehlednějších průzkumů věnujících se v poslední době sexuálnímu násilí realizovalo na území USA Centrum pro prevenci a kontrolu nemocí (Centers for Disease Control and Prevention) v roce 2010⁶. Podle tohoto průzkumu v USA zažila znásilnění téměř jedna z pěti žen a jeden z jedenácti mužů. Co se týče ostatních forem sexuálního násilí, ve svém životě ho zažila téměř každá druhá žena a každý pátý muž. Většina ženských obětí byla znásilněna před 25. rokem života, téměř polovina z nich před 18. rokem života. Víc než čtvrtina mužů zažila znásilnění do desátého roku svého života (Black et al., 2011).

Výzkumy sexuálního násilí v České republice nejsou podrobné ani často realizované. Podle průzkumu The International Violence Against Women Survey z roku 2003 (Johnson, Ollus, Nevala, 2008) se se sexuálním násilím (partnerským či nepartnerským) v ČR v průběhu života setkala 35 % žen⁷.

V reprezentativním výzkumu sexuálního chování populace ČR starší 15 let z let 1993 a 1998 (Weiss, Zvěřina, 2001, 2009) zkušenost s vynuceným sexuálním stykem⁸ v roce 1993 uvedlo celkem 11,6 % žen a v roce 1998 13,5 % žen. Opakovanou zkušenost s vynuceným sexuálním stykem uvedlo v roce 1993 3,4 % žen. Co se týče mužů, ve výzkumu v roce 1998 4 % z nich uvedla, že byli obětí sexuálního násilí ze strany žen, a 2 % mužů uvedla sexuální násilí ze strany jiného muže. O vysoké latenci svědčí i další výsledek – jenom asi 3 % všech případů oběti oznámily na policii.

Průměrný věk žen v době zkušenosti s násilným sexuálním stykem byl kolem 21 let a převážná většina pachatelů byla ženám známa (manželé, partneři). 7 % žen a 3 % mužů uvedlo, že byli v dětství (do 15 let) zneužití dospělou osobou. Na dotaz, zda násilím nebo hrozbami přiměli ženu k sexuálnímu styku, kladně odpovědělo v roce 1993 4,8 % mužů a v roce 1998 již 7,9 % mužů.

.....

6 V tomto průzkumu bylo sexuální násilí rozděleno do dvou základních skupin – znásilnění a ostatní formy sexuálního násilí. U znásilnění bylo dále rozlišováno dokonané znásilnění, pokus o znásilnění a znásilnění pod vlivem alkoholu/drog. Ostatní formy sexuálního násilí byly rozděleny na přinucení k penetraci jiné osoby, sexuální nátlak, nežádoucí (nechtěný) tělesný kontakt a nekontaktní sexuální násilí. Podrobné výsledky jsou dostupné na www.cdc.gov.

7 Tabulka výsledků z různých zemí je dostupná on-line na stránkách The Virtual Knowledge Centre to End Violence against Women and Girls: www.endvawnow.org.

8 Ženy byly dotazovány, zda někdy v životě byly přinuceny k sexuálnímu styku (způsob nucení nebyl specifikován), zda se tak stalo opakovaně, jestli to oznámily a kdo byl pachatelem (Weiss, 2001 in: Kovář et al., 2008).

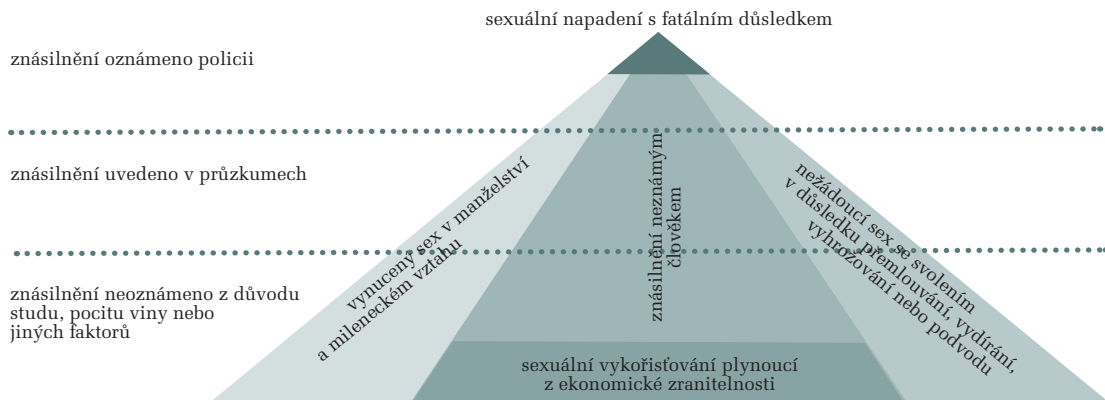

Schéma. Rozsah problému sexuálního násilí. Zdroj: Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002, s. 150

DEFINICE SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

Existuje několik definic sexuálního násilí. Pro potřeby tohoto textu jsou použity definice Světové zdravotnické organizace (WHO) (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002) a definice Centra pro prevenci a kontrolu nemocí (Basile, Saltzman, 2009).

Světová zdravotnická organizace definuje sexuální násilí jako „jakékoli sexuální jednání zahrnující pokusy o dosažení sexuálního styku, nežádoucí sexuální poznámky a návrhy, činy směřující k obchodování či jinak namířené proti sexualitě jedince, které využívají nátlak. Může být prováděno kýmkoli, nezávisle na vztahu mezi obětí a pachatelem, a v jakémkoli prostředí včetně domova a práce“ (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002, s. 149). Nátlak, jak ho uvádí zmíněná definice, může zahrnovat různý stupeň použití síly, zastrahování, vydírání, vyhrožování (fyzickým násilím, nezískáním či ztrátou práce, nezískáním povýšení apod.). Pod sexuální násilí spadají i situace, kdy druhá osoba není schopna dát souhlas k sexuálnímu aktu, nebo ho odmítnout – ať už z důvodu intoxikace, spánku, jazykové bariéry, nebo mentálního deficitu⁹.

Konkrétnější definici sexuálního násilí používá americké Centrum pro prevenci a kontrolu nemocí. Podle této obecné definice je sexuální násilí „pokus o, nebo dokonaný kontakt mezi penisem a vaginou nebo penisem a konečníkem, který zahrnuje penetraci (i nepatrnou), kontakt mezi ústy a penisem, vaginou nebo konečníkem, penetraci vaginy nebo konečníku jinou částí lidského těla nebo předmětem, přinucení k penetraci jiné osoby, úmyslný tělesný kontakt na genitálu, konečníku, tříslech, prsou, vnitřních stehnech nebo hýždích (buď přímo, nebo přes oblečení), nebo bezkontaktní činy sexuální povahy – např. voyeurismus, sexuální obtěžování (verbální či prostřednictvím chování). Všechny výše uvedené činy jsou kvalifikovány jako sexuální násilí, pokud jsou spáchány proti někomu, kdo k nim nedal souhlas, nebo je nemohl odmítnout“ (Basile, Saltzman, 2009, s. 9).

9 Jako ilustraci toho, jak se mohou lišit statistické výsledky průzkumů sexuálního násilí v závislosti na použité definici, uvádíme ještě jinou definici Světové zdravotnické organizace, kterou organizace použila ve své studii v roce 2005. Podle této definice je sexuální násilí čin, ve kterém žena byla fyzicky přinucena k sexuálnímu styku proti své vůli, měla sexuální styk proti své vůli, protože se bála, čeho by se mohl partner dopustit, nebo byla přinucena udělat něco v sexuální oblasti, co shledávala degradujícím a ponižujícím (Garcia-Moreno et al., 2005, s. 6).

Tento zdroj sexuální násilí dále dělí do čtyř typů a pěti kategorií:

1. Dokonaný sexuální akt bez souhlasu oběti, nebo vykonaný na oběti, která není schopna souhlasu či odmítnutí.
2. Pokus o sexuální akt bez souhlasu oběti, nebo vykonaný na oběti, která není schopna souhlasu či odmítnutí.
3. Hrubý sexuální kontakt – úmyslný tělesný kontakt, buď přímo, nebo přes oblečení (jak je popsáno výše).
4. Nekontaktní sexuální násilí – tento typ nezahrnuje tělesný kontakt. Řadí se k němu např. voyeurismus, exhibicionismus, sexuální obtěžování, vyhrožování sexuálním násilím k dosažení svého cíle, vystavování pornografii nebo pořizování fotografií nahých osob sexuálního charakteru. Všechny tyto formy nekontaktního sexuálního násilí jsou prováděny bez souhlasu oběti, nebo vykonány na oběti, která není schopna souhlasu nebo odmítnutí.
5. Sexuální násilí nespécifikovaného typu (patří sem sexuální násilí, u kterého chybí dostatečně specifické informace pro to, aby bylo zařazeno do některé z předchozích kategorií).

Zásadní při kvalifikaci sexuálního násilí podle této definice (i jiných definic) jsou termíny souhlas, neschopnost souhlasu či neschopnost (nemožnost) odmítnutí obětí. Americké Centrum pro prevenci a kontrolu nemocí definuje souhlas jako „verbální či jinou zřejmou aktivitu právně nebo prakticky způsobilé oběti, kterou dává najevo svobodný souhlas se sexuálním stykem nebo kontaktem“ (Basile, Saltzman, 2009, s. 9). Neschopnost svobodně vyjádřit souhlas může být způsobena věkem, nemocí, postižením, spánkem nebo vlivem alkoholu či drog. Nemožnost odmítnout sexuální styk či kontakt může nastat důsledkem použití zbraně či fyzického násilí, důsledkem hrozby fyzickým násilím, nátlakem (skutečným nebo subjektivně vnímaným), zastrasováním, tlakem¹⁰ (nucením) nebo v situacích, kdy je zneužita autorita.

FORMY SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

K nejednotnosti dat o výskytu sexuálního násilí přispívá i množství forem, ve kterých se sexuální násilí vyskytuje (již z definic vyplývá, že termín sexuální násilí je relativně široký). Ne všechny formy jsou trestně postižitelné, některé jsou společností přímo tolerovány (např. sexuální poznámky a narážky, nežádoucí tělesný kontakt – „poplácávání“ apod.).

V médiích, odborných textech i ve veřejném diskurzu je nejčastěji jmenovanou¹¹ formou sexuálního násilí znásilnění (Basile, Saltzman, 2009). Podle Světové zdravotnické organizace je znásilnění definováno jako „fyzicky nebo jiným způsobem vynucená penetrace (i nepatrná) vagíny nebo konečníku penisem, jinou částí těla nebo předmětem“ (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002, s. 149).

Znásilnění je vnímáno jako druhý nejtěžší trestný čin, hned po vraždě. O závažnosti a extrémních dopadech na oběť vypovídá i to, že znásilňování se ve válce používá jako zbraň, součást strategie, nebo je minimálně tolerováno a přehlíženo. V zemích, v nichž se

10 Pod tlakem rozumíme např. vyhrožování typu: „Když se se mnou nevyspíš, rozejdu se s tebou.“ V různých průzkumech je to u dívek relativně často uváděný důvod prvního sexuálního styku.

11 Nejčastější jmenování ale neznamená nejvyšší výskyt.

odehrávají nebo odehrávaly válečné konflikty, docházelo a nadále dochází k masivnímu znásilňování (nejen) žen a dívek¹².

U znásilnění se rozlišuje více druhů – např. pokus o znásilnění, znásilnění v manželství/partnerství, znásilnění neznámým pachatelem, znásilnění dvěma či více pachateli (tzv. skupinové znásilnění [gang rape]) a systematické znásilňování ve válečných konfliktech (Black et al., 2011). K sexuálnímu násilí patří i jiné formy útoků zahrnujících sexuální orgán, včetně vynuceného kontaktu mezi ústy a penisem, vaginou nebo konečníkem.

Další formy sexuálního násilí zahrnují též například (výčet nemusí být úplný):

- sexuální obtěžování či nežádoucí sexuální návrhy
- sexuální zneužití lidí s fyzickým či mentálním deficitem
- sexuální zneužívání dětí
- nucené sňatky či soužití, včetně sňatků dětí
- zabraňování v užití antikoncepce nebo jiné ochrany před sexuálně přenosnými nemocemi
- nucení k potratu
- zásahy do sexuální integrity ženy – mrzačení ženských pohlavních orgánů (genitální mutilace) nebo zjišťování panenství ženy
- nucení k prostituci, sexuální vykořisťování.

K sexuálnímu násilí může dojít mezi ženou a mužem, mezi ženami i mezi muži. (Viz také text Ivo Procházky v této publikaci.)

KOŘENY SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ – RIZIKOVÉ FAKTORY PRO VZNIK SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

Pro porozumění příčinám, dopadům a možnostem prevence sexuálního násilí je nutné poznat faktory, které se na jeho vzniku podílejí, a porozumět jim. Faktory, jež jsou předmětem zájmu profesionálů, se liší v závislosti na jejich odbornosti. Existuje tak množství různých teoretických modelů, které se snaží popsat jak rizikové, tak ochranné (protektivní) faktory. Zajímavý a přínosný teoretický model vytvořila Světová zdravotnická organizace (Garcia-Moreno et al., 2005; Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002). Jeho devizou je, že začleňuje informace a výsledky různých modelů a vytváří z nich víceúrovňový „ekologický“ model rizikových faktorů.

Tento model dělí a organizuje rizikové faktory vzniku sexuálního násilí do čtyř úrovní:

- Individuální úroveň: zahrnuje faktory biologické a osobní historie.
- Vztahová úroveň: do této úrovně patří faktory, které zvyšují riziko vzniku sexuálního násilí v důsledku vztahů s osobami nejbližšího sociálního okolí, které formují chování a zkušenosti (vrstevníci, rodinní příslušníci, intimní partneři atd.).
- Komunitní úroveň: faktory na této úrovni jsou spojeny s komunitním kontextem, ve kterém jsou sociální vztahy zasazené – např. školy, pracoviště, sousedství, čtvrti apod.
- Celospolečenská (normativní a hodnotová) úroveň: zde se nacházejí větší, makroúrovňové faktory, které ovlivňují vznik a rozvoj sexuálního násilí

.....
12 Viz též Tétreault (1997) a Ambergerová, Auerová, Halbamayrová (2007). Přehledné informace o násilí páchaném na ženách ve válečných konfliktech v současnosti lze nalézt na webových stránkách projektu Women Under Siege: www.womenundersiegeproject.org.

– např. kulturní, náboženské a společenské normy, sociální a ekonomická politika, genderová nerovnost a podobně.

Výhodou tohoto modelu je, že je dynamický, lépe přibližuje interakci mezi jednotlivými faktory a vzájemnou propojenost jednotlivých úrovní. Faktory se mezi sebou kombinují, některé faktory jsou vlivnější v konkrétních částech světa, jiné mají stejný vliv napříč kulturami a státy. Tento model nabízí možnost komplexního, mezioborového přístupu k problematice sexuálního násilí. Zároveň poukazuje na složitost vzniku a výskytu sexuálního násilí, které je veřejností často redukováno na individuálně zapříčiněný problém.

Tento model je možné také použít při analýze faktorů, jejichž výskyt na straně pachatele zvyšuje pravděpodobnost, že se dopustí sexuálního násilí, a na straně oběti zvyšuje její zranitelnost (Garcia-Moreno et al., 2005; Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002).

NĚKTERÉ FAKTORY ZVYŠUJÍCÍ ZRANITELNOST VŮČI SEXUÁLNÍMU NÁSILÍ

Model WHO analyzuje faktory, které jednak zvyšují riziko zranitelnosti vůči sexuálnímu násilí na straně oběti a jednak ovlivňují pravděpodobnost, že se pachatel sexuálního násilí dopustí. Jako rizikové faktory, které ovlivňují zranitelnost oběti, byly na jednotlivých úrovních identifikovány následující (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002):

Individuální úroveň

Na individuální úrovni se k rizikovým faktorům řadí věk. Podle průzkumů mají mladší ženy a dívky vyšší pravděpodobnost, že budou terčem sexuálního napadení či znásilnění, než starší ženy¹³ (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002; Black et al., 2011; Weiss, Zvěřina, 2001). Shodně je tomu v případě mužů; podle průzkumu Centra pro prevenci a kontrolu nemocí (Black et al., 2011) víc než čtvrtina z mužských obětí zažila znásilnění v mladším věku.

Dalším rizikovým faktorem je zneužívání alkoholu nebo drog. Jak již bylo zmíněno výše, souvislost mezi alkoholem a sexuálním násilím je jedním z nejčastěji zkoumaných rizikových faktorů. Z výzkumů vyplývá, že role alkoholu v případech sexuálního násilí je dvojí – přímá a nepřímá. Nepřímá znamená, že ženy, které nadměrně konzumují alkohol, mají vyšší pravděpodobnost, že budou vystaveny sexuálnímu násilí, a přímá, že významné procento žen udává, že před sexuálním napadením pily alkohol (Ullman, Karabatsos, Koss, 1999 in: Söchting, Fairbrother, Koch, 2004). Oběť, která je pod vlivem alkoholu, může nedostatečně včas vyhodnotit nebezpečnou situaci a úspěšně se bránit.

Vyzdvihování alkoholu jako rizikového faktoru a výsledky zkoumání souvislostí mohou vést k dezinterpretaci a zjednodušování problému sexuálního násilí. Veřejnost bez hlubšího přemýšlení může dospět k závěru, že ženy tím, že pijí alkohol, si za znásilnění mohou samy – kdyby alkohol nepily, nic by se jim nestalo. Realita je ale taková, že pachatel zneužije zranitelného postavení ženy, stejně tak jako zneužije zranitelnosti způsobené jiným faktorem. To, že oběť není zodpovědná za chování pachatele, platí i v případě oběti pod vlivem alkoholu¹⁴.

13 Tvzení, že starší žena nemůže být znásilněna, je ovšem mýtem. Znásilnění a ostatní formy sexuálního násilí mohou potkat osobu v každém věku.

14 Obviňování obětí sexuálního násilí, které byly pod vlivem alkoholu, v médiích v USA dokumentuje a příklady dokládá americká feministka Jessica Valenti. Viz její blog: <http://jessicavalenti.com/post/64979120419/fun-loving-white-girls-just-asking-to-be-raped-tw>.

V řadě případů je však nesnadné zjistit příčinu a následek – zda kvůli nadměrnému zneužívání alkoholu došlo k sexuálnímu napadení, nebo sexuální napadení bylo spouštěčem nadměrného pití, které následně zvýšilo pravděpodobnost dalšího sexuálního napadení.

Převážně v chudších zemích světa se jako rizikový faktor prokázalo nízké vzdělání. Zejména u žen je spojeno s menšími možnostmi seberealizace a větší odkázaností na ostatní (zejména muže), což zvyšuje jejich zranitelnost. Jako zranitelnější se ukázaly rovněž osaměle žijící ženy nebo svobodné matky (Russel, 1984 in: Söchting, Fairbrother, Koch, 2004; Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002; Garcia-Moreno et al., 2005).

Faktor, který se ukázal jako stejně významný ve všech zkoumaných zemích, je vystavení špatnému zacházení v dětství (Söchting, Fairbrother, Koch, 2004).

Předchozí zkušenost se sexuálním násilím (v dětství nebo v dospělosti) je jedním z nejsilnějších rizikových faktorů pro zranitelnost vůči sexuálnímu násilí. Ve výzkumu realizovaném v roce 2001 (Maker, Kimmelmeyer, Peterson, 2001) se ukázalo, že sexuální zneužití¹⁵ před 16. rokem života je nejsilnějším prediktorem pozdějšího sexuálního napadení.

Tyto výsledky potvrdila další studie (Elliott, Mok, Briere, 2004), v níž se zjistilo, že u žen, které mají zkušenost se sexuálním napadením v dospělosti, je dvakrát větší pravděpodobnost, že zažily sexuální zneužití v dětství, než u žen, které sexuální násilí v dospělosti nikdy nezažily. Ještě výrazněji je to vidět ve výsledcích u mužů. Tato studie zjistila, že u mužů, kteří zažili sexuální napadení, je pětikrát větší pravděpodobnost, že byli oběťmi sexuálního zneužívání v dětství, než u mužů, kteří nikdy sexuální napadení nezažili.

Jako potenciálně rizikový faktor je vnímán nedostatek asertivity a zkrácená komunikace (miskomunikace) o sexu (Söchting, Fairbrother, Koch, 2004). Tomuto faktoru ale zatím ve výzkumných studiích nebyla věnována dostatečná pozornost, takže chybí relevantní data, která by ho potvrdila, nebo vyvrátila. Někteří odborníci a odbornice tento faktor považují za významný nikoliv jen na úrovni jednotlivce, ale i na úrovni celé společnosti.

Vztahová úroveň

Na této úrovni byl jako rizikový faktor identifikován zejména vyšší počet sexuálních partnerů (Basile, Saltzman, 2009). Výsledky studií poukazují na to, že brzké zahájení a provozování sexuálního života je spojeno s vyšším rizikem sexuálního napadení (Söchting, Fairbrother, Koch, 2004).

Komunitní úroveň

Mezi důležité faktory ovlivňující zranitelnost patří chudoba a nízké komunitní postihy za páchaní sexuálního násilí. Navzdory tomu, že k sexuálnímu násilí dochází napříč ekonomickými a vzdělanostními vrstvami obyvatel, ženy s malým příjmem jsou častěji vystaveny různým formám sexuálního násilí než ženy, které mají lepší práci.

Chudoba rovněž může vést ženy k povoláním, ve kterých je vysoké riziko sexuálního násilí, např. v sexbyznysu. S tím souvisí i vyšší pravděpodobnost sexuálního násilí ze strany neznámého pachatele (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002; Garcia-Moreno et al., 2005; Söchting, Fairbrother, Koch, 2004).

.....
15 Definice sexuálního zneužití v dětství zahrnuje kontaktní zneužití (od mazlení se sexuálním podtextem až po znásilnění) a nekontaktní zneužití (např. vytváření /modelování/ nevhodného sexuálního chování, nucené zapojení do dětské pornografie nebo exhibicionismus) (Yuan, Koss, Stone, 2006).

Zranitelnou skupinou jsou též ženy na mateřské dovolené, které jsou finančně závislé na svém partnerovi. Nízké komunitní postihy za sexuální násilí zvyšují nejen pravděpodobnost, že se někdo dopustí sexuálního násilí, ale též zranitelnost oběti.

Celospolečenská úroveň

Zde jsou faktory zvyšující zranitelnost oběti stejné na straně oběti i na straně pachatele. Radí se k nim tradiční genderové normy a normy, které podporují násilí, ideologie podporující mužskou nadřazenost a nárokování si sexu, nízké právní postihy apod. (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002; Garcia-Moreno et al., 2005).

Jak uvádí zpráva Světové zdravotnické organizace (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002), celosvětově nejčastěji jsou ženy vystaveny sexuálnímu násilí ze strany svého partnera, tudíž bez nadsázky můžeme za nejdůležitější a základní rizikový faktor pro ženu považovat manželství nebo partnerské soužití¹⁶.

Uvedené faktory způsobují vyšší zranitelnost obecně, nezaměřují se na specifické zranitelné skupiny. Vyšší zranitelnost marginalizovaných skupin je způsobena mnoha faktory – často nižším socioekonomickým statusem a ztíženým přístupem ke spravedlnosti. (Víc k problematice sexuálního násilí u marginalizovaných skupin v této publikaci texty Karen Ingala Smith a Patricie Ng a Dorrett Jones.)

Identifikace ochranných (protektivních) faktorů před sexuálním násilím zatím není příliš podrobná a průkazná. Jako ochranné byly vyhodnoceny faktory jako např. emocionální zdraví a stabilita, dobré rodinné vztahy, propojenost s přáteli a komunitou a studijní úspěchy (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002; Borowsky, Hogan, Ireland, 1997). Některé výzkumy poukazují na možnou souvislost mezi sexuální asertivitou a schopností odolat sexuálnímu nátlaku (Söchting, Fairbrother, Koch, 2004), tomuto faktoru ale zatím nebyla věnována dostatečná pozornost.

Nutno podotknout, že realizovaných výzkumů bylo jen málo a protektivní faktory se liší i v různých kulturách. Zejména v souvislosti s potřebou cílené prevence před sexuálním násilím je patrná snaha hlouběji se zabývat zkoumáním protektivních faktorů.

OZNAMOVÁNÍ A DOPADY SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

Statistiky uvádějí, že na každý případ ohlášeného sexuálního násilí (nespecifikovaného druhu) připadá celosvětově v průměru 3 až 10 neohlášených případů (Garcia-Moreno et al., 2005). Na počátku devadesátých let byl realizován velký průzkum týkající se znásilnění a ostatních forem sexuálního násilí v USA, ze kterého vyplynulo, že pou-

.....

16 Je mýtem, že pachatelem sexuálního násilí je cizí člověk. „Znalost“ pachatele se liší i v závislosti na typu sexuálního násilí. Statistiky Centra pro prevenci a kontrolu nemocí (Black et al., 2011) uvádějí, že v případech znásilnění, sexuálního nátlaku nebo nežádoucího fyzického kontaktu většina obětí pachatele znala. Byli to buď partneři, nebo členové rodiny, případně známí, sousedi apod. Neznámé osoby uváděly ženy převážně v případech nekontaktního sexuálního násilí. Muži uváděli znalost pachatele i u tohoto druhu násilí. Na základě těchto výsledků lze vyvrátit také další mýtus, který říká, že ke znásilnění dochází na temných neznámých místech. Vzhledem ke znalosti pachatele k velké většině znásilnění dochází v místech, které žena dobře zná a jež považuje za bezpečné (domov, známé okolí apod.).

hých 12 % žen nahlásilo znásilnění na policii. V České republice znásilnění nahlásí jen asi 3–8 % žen (Machuta, 2013).

Existuje mnoho opodstatněných důvodů, proč oběti případy znásilnění nenahlašují (Jensen, 2013; Bourkeová, 2010). Patří k nim například (pořadí nesouvisí s četností důvodů):

- stud
- chybějící síť podpory
- strach nebo riziko msty
- strach nebo riziko, že znásilnění bude oběti kladeno za vinu
- strach nebo riziko, že oběti znásilnění nebude uvěřeno
- strach z toho, jak bude s obětí zacházeno, že bude stigmatizována
- v případě příslušníků menšin se oběti mohou (oprávněně) domnívat, že jim nikdo neuvěří, případně, že jim uvěří a doplatí na to celá komunita
- v případě oznámení útoku ze strany manžela, otce apod. může mít nahlášení na oběť i závažné ekonomické dopady.

Neinformovanost o tom, co je sexuální násilí, může zapříčinit, že si žena není jistá, zda to, co se jí stalo, je sexuální útok, a neví, že ho může ohlásit. Průzkum, který realizovala organizace The Havens (Opinion Matters, 2010) mezi obyvateli Londýna, ukázal, že celá čtvrtina lidí si nebyla jistá tím, co už je považováno za sexuální násilí. Podobně výzkum týkající se sexuálního obtěžování na vysokých školách v České republice ukázal, že téměř 75 % studentek a studentů zažilo projevy chování, které odpovídají definici sexuálního obtěžování, ale pouhé 3 % z nich na přímý dotaz, zda zažili sexuální obtěžování, odpověděla kladně. Ostatní dotázaní si neuvědomovali, že byli sexuálně obtěžováni (jejich představa sexuálního obtěžování byla zúžená na projevy chování sexuální povahy) (Kolářová, Pavlík, Smetáčková, 2009).

Důležité při oznamování sexuálního násilí je rovněž vnímání situace napadenou osobou. Pokud oběť převezme odpovědnost za spáchané sexuální násilí na sebe (z různých důvodů viní pouze sebe), pravděpodobnost, že napadení oznámí, je minimální, ne-li nulová.

Jedním z omylů (nejen) laické veřejnosti je, že důsledkem sexuálního násilí jsou vážná fyzická zranění. Realita je ale taková, že fyzické zranění je spíš mírné nebo střední (případně k viditelnému zranění ani nemusí dojít). Nicméně další dopady na oběť mohou být velmi závažné. Zahrnují fyzické, psychické i sociální následky a mohou negativně ovlivnit chování oběti v budoucnu.

FYZICKÉ NÁSLEDKY

Jeden z nejvýraznějších fyzických následků sexuálního násilí je nechtěné těhotenství a gynekologické obtíže. S nechtěným těhotenstvím se setkávají nejčastěji ženy v zemích, ve kterých je potrat nelegální, případně je velký tlak na donošení dítěte, jež bylo počato ze znásilnění (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002; World Health Organization / London School of Hygiene and Tropical Medicine, 2010). Ženy riskují své zdraví a život při nelegálních potratech, které jsou nabízeny mimo zdravotnická zařízení lidmi bez odpovídajícího vzdělání. Takto provedený potrat může mít nezvratné zdravotní následky, případně může přivodit i smrt ženy.

Gynekologické obtíže spojené se znásilněním nebo vynuceným sexem zahrnují vaginální krvácení, vaginální infekce nebo infekce močových cest, pánevní bolesti a bolesti při

sexuálním styku, genitální podráždění a podobně. Z dlouhodobého hlediska může dojít ke komplikacím při otěhotnění či donošení dítěte (Jensen, 2013).

Dalšími fyzickými následky sexuálního napadení mohou být např. chronické bolesti (zad, tváře), migrény a jiné bolesti hlavy, gastrointestinální potíže, poruchy příjmu potravy, vaginismus a podobně (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002).

Samostatnou kategorií v rámci fyzických následků sexuálního útoku jsou onemocnění sexuálně přenosnými nemocemi, z nichž nejzávažnější je nákaza HIV. Nákaza sexuálně přenosnými nemocemi se týká jak ženských, tak i mužských obětí sexuálního násilí, dospělých i dětí.

Všechny tyto zdravotní obtíže mohou vyžadovat opakovanou lékařskou pomoc a pracovní neschopnost, a významně tak snižují kvalitu života oběti.

PSYCHICKÉ NÁSLEDKY

Psychické následky sexuálního násilí jsou v literatuře dobře zmapované a popsané (např. Yuan, Koss, Stone, 2006; Lang et al., 2003; Kovář et al., 2008). Obecně jejich výskyt a závažnost závisejí na mnoha faktorech – např. na osobnostních charakteristikách oběti, její aktuální životní situaci, zázemí, dále na okolnostech, za kterých proběhlo sexuální násilí, a na tom, co se dělo poté (zejména jak reagovalo okolí a důležité osoby)¹⁷ atd.

Psychické následky sexuálního násilí (zvláště znásilnění a ostatních kontaktních forem sexuálního násilí) lze rozdělit do dvou kategorií – na bezprostřední a dlouhodobé.

Mezi bezprostřední psychické následky patří šok, strach a úzkost. Oběť zažívá zmatek, pocity viny, vzteku, ponížení, pošpinění a podobně. Častá je nervozita, strach z jiných lidí, poruchy spánku a deprese. Může se vyskytnout citová otupělost, flashbacky a opakované přehrávání si napadení. Jsou zaznamenány i sebevražedné pokusy, projevují se příznaky akutní traumatické reakce.

Chronickými nebo dlouhodobými psychickými potížemi jsou například přetrvávající noční můry nebo poruchy spánku, deprese, pocity odcizení, snížená sebeúcta, úzkosti, potíže v sexuálním životě, rozvinutí posttraumatické stresové poruchy atd. U obětí kontaktního sexuálního násilí (znásilnění, donucení k pohlavnímu styku) může být přítomné sebepoškozování, odmítání vlastního těla, nenávisť k vlastnímu tělu, odmítání fyzického kontaktu, strach z jakékoliv formy sexuality a podobně.

Klinické studie, které zahrnují muže i ženy, naznačují, že bezprostředně po napadení se u mužů častěji vyskytuje popření a emocionální kontrola a vyšší úroveň deprese a hostility. Podle jiné studie (Daves-Bornez et al., 1998 in: Elliott, Mok, Briere, 2004) je u mužů větší pravděpodobnost následných problémů v chování, včetně násilného chování, suicidality a zneužívání návykových látek, než u žen. Studií, které zahrnují také muže, je ale příliš málo – muži, pokud nedošlo i k fyzickému zranění, méně často vyhledávají odbornou pomoc než ženy. Sexuální násilí může být ale pro muže vysoce traumatizující, zejména ve společnosti, v níž se předpokládá, že muž je silný a vyhýbá se jakýmkoli sexuálním kontaktům s jiným mužem (i vynuceným). V důsledku prožitého sexuálního napadení může dojít k narušení vnímání sebe samého a své sexuální identity.

.....

17 Reakce okolí a blízkých je jedním z nejdůležitějších faktorů pro zvládnutí, či naopak zhoršení situace oběti. Oběti sexuálního násilí může mnohem více poškodit chování okolí, poté co o tom někomu řeknou, než samotné násilí, jemuž byly vystaveny.

Obecně lze říct, že při zvládání psychických následků sexuálního napadení velká část obětí využije běžné adaptační mechanismy, kterými disponuje každý člověk. V ostatních případech je nutná odborná pomoc. (O možnostech terapeutické pomoci obětem sexuálního násilí pojednává v této publikaci samostatný text Zuzany Chomové a Lucie Šídové.)

SOCIÁLNÍ NÁSLEDKY

Další kategorií následků sexuálního napadení jsou sociální následky. K nim řadíme zhoršení vztahů s blízkými lidmi (rodina, přátelé, partneři), snížení jejich podpory a omezení kontaktů s blízkými lidmi (může dojít k tomu, že oběť je svým partnerem opuštěna, nebo ho opustí), snížení pravděpodobnosti manželství nebo nového partnerského vztahu apod. (Cloitre, Scarvalone, Difede, 1997). V případech, kdy oběť sexuálního násilí oznámí, se může setkat s ostrakizací, odsouzením ze strany svých blízkých i sociálního okolí. V návaznosti na to se může dostat do sociální izolace, mít potíže v práci, škole atd.

V důsledku sexuálního násilí může dojít u oběti ke změnám v chování. V sexuálním chování se může jednat o změny směrem k vyhledávání nechráněného sexu, výběru rizikových sexuálních partnerů, promiskuitě, směňování sexu za peníze, jídlo, drogy a podobně.

Další dopady se mohou týkat zneužívání návykových látek (alkohol, drogy) nebo změny či poruchy stravovacích návyků – hladovění, zvracení, přejídání se, zneužívání projímadel nebo pilulek na hubnutí apod. (Lang et al., 2003; Brener et al., 1999; Silverman et al., 2001). Sebe-destruktivní chování v důsledku sexuálního násilí může zároveň zvyšovat zranitelnost a pravděpodobnost dalšího sexuálního násilí v budoucnosti (Cloitre, Scarvalone, Difede, 1997).

FATÁLNÍ NÁSLEDKY

Je důležité zmínit ještě jednu kategorii následků, kterými jsou ty fatální. Tyto následky nejsou tak časté, nicméně existují a nesmí se opomíjet. Patří mezi ně například sebevražda oběti – výzkumy ukazují, že ženy, které zažily sexuální násilí v dětství nebo dospělosti, mají vyšší pravděpodobnost, že se pokusí spáchat nebo spáchají sebevraždu (Briere, Runtz, 1986; Pico-Alfonso et al., 2006). Vyšší pravděpodobnost sebevražedných pokusů byla zaznamenána i u mužů, kteří se stali oběťmi sexuálního násilí, ale bohužel počty mužů, kteří byli součástí výzkumů, jsou příliš malé na vyvozování závěrů. Dále mezi fatální následky patří úmrtí oběti při nelegálním potratu, smrtelné komplikace v těhotenství nebo zabití novorozence, které bylo počato při znásilnění. Dalšími existujícími fatálními následky jsou úmrtí na AIDS, smrt oběti při znásilnění, úmrtí na následky znásilnění nebo následná vražda ze cti (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002).

Všechny dopady sexuálního násilí mají vliv na pracovní život oběti. Fyzické a psychické potíže s sebou nesou často nutnost opakovaných návštěv u lékaře nebo pracovních neschopností, a omezují tedy oběti ve vykonávání práce. V důsledku sexuálního napadení může dojít k proměně celého životního stylu oběti a potížím s opětovným začleněním do běžného života. Fyzické a psychické následky prožitého sexuálního násilí mohou vést až ke ztrátě zaměstnání a neschopnosti nalézt si nové.

ZÁVĚR

Tento text je stručným úvodem k problematice sexuálního násilí. Jeho cílem bylo vymezit a přiblížit téma, které je vysoce aktuální, avšak navzdory tomu v naší společnosti stále opomíjené.

V textu byly popsány faktory, které zvyšují riziko výskytu sexuálního násilí. Část těchto rizikových faktorů můžeme přiřadit i k jiným druhům násilí (zejména vztahovému), ale faktory, které autoři a autorky vyzdvihli jako specifické pro vznik a rozvoj sexuálního násilí, jsou na úrovni komunity a společnosti. Dokud společnost bude přihlížet sexuálnímu násilí a přehlížet ho, dokud zodpovědnost za násilí bude na oběti, a jeho původce bude poplácáván po zádech nebo zproštěn obvinění, protože odpor oběti nebyl dostatečný, do té doby tady sexuální násilí bude přítomno „pod hladinou“ a beze jména. Existence zákonů nestačí k tomu, aby sexuální násilí bylo identifikováno a odsouzeno.

Nejlepším způsobem prevence je společenská osvěta. V této publikaci máte možnost přečíst si texty odborníků a odborníků, kteří nepovažují sexuální násilí za přirozenou součást lidské společnosti nebo za marginální problém. Texty se věnují problematice sexuálního násilí z odlišných úhlů pohledu a u různých skupin. Jejich příspěvky jsou součástí osvěty, která je nezbytně nutná k tomu, aby se sexuální násilí v České republice přestalo považovat za problém někoho jiného.

LITERATURA

- AMESBERGEROVÁ, H. – AUEROVÁ, K. – HALBAMAYROVÁ, B. *Sexualizované násilí: Ženské zkušenosti z nacistických koncentračních táborů*. Praha: BB Art, 2007.
- BASILE, K. C. – SALTZMAN, L. E. *Sexual Violence Surveillance Uniform Definitions and Recommended Data Elements*. Atlanta: Centers for Disease Control and Prevention, National Center for Injury Prevention and Control, 2009. 2. vydání. Dostupné z: <http://purl.access.gpo.gov/GPO/LPS120731>
- BENEDICT, H. *To není vaše vina!: Rádce pro ženy, muže, dospívající, jejich přátele a rodiny: Jak se vyrovnat se sexuálními napadením*. Praha: One Woman Press, 2003.
- BLACK, M. C. – BASILE, K. C. – BREIDIG, M. J. – SMITH, S. G. – WALTERS, M. L. – MERRICK, M. T. – CHEN, J. – STEVENS, M. R. *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey (NISVS): 2010 Summary Report*. Atlanta, GA: National Center for Injury Prevention and Control, Centers for Disease Control and Prevention, 2011. Dostupné z: www.cdc.gov/violenceprevention/nisvs/2010_report.html
- BLOOM, S. L. Understanding the Impact of Sexual Assault: The Nature of Traumatic Experience. In: GIARDINO, A. – DATNER, E. M. – ASHER, J. B., eds. *Sexual Assault Victimization across the Life Span*. G. W. Medical Pub., 2003. Dostupné z: www.sanctuaryweb.com/PDFs_new/Bloom%20Understanding%20impact%20sexual%20assault.pdf
- BOROWSKY, I. W. – HOGAN, M. – IRELAND, M. Adolescent Sexual Aggression: Risk and Protective Factors. *Pediatrics*. 1997, roč. 100, č. 6, s. e7. Dostupné z: www.pediatricsdigest.mobi/content/100/6/e7.full
- BOURKEOVÁ, J. *Znásilnění: Dějiny od roku 1860 do současnosti*. Praha: Mladá fronta, 2010.
- BRIERE, J. – RUNTZ, M. Suicidal Thoughts and Behaviours in Former Sexual Abuse Victims. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue canadienne des sciences du comportement*. 1986, roč. 18, č. 4, s. 413.
- BRENER, N. D. – MCMAHON, P. M. – WARREN, C. W. – DOUGLAS, K. A. Forced Sexual Intercourse and Associated Health-risk Behaviors Among Female College Students in the United States. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1999, roč. 67, č. 2, s. 252–259.
- CIPROVÁ, K., ed. *Pod hladinou: Fakta a mýty o znásilnění*. Praha: Gender Studies, 2010. Dostupné z: www.feminismus.cz/download/publikace_final_pdf.pdf
- Comparing Sexual Assault Intervention Project: Guidance Document: Česká republika – zjištění a doporučení*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2013. Dostupné z: <http://viod.cz/editor/assets/download/Guidance%20document.pdf>

- CLOITRE, M. – SCARVALONE, P. – DIFEDE, J. Posttraumatic Stress Disorder, Self-and Interpersonal Dysfunction Among Sexually Retraumatized Women. *Journal of Traumatic Stress*. 1997, roč. 10, č. 3, s. 437–452.
- DENNIS, O'B. *Understanding Male Sexual Abuse: Why Male Victims Remain Silent*. Bloomington: iUniverse, 2011.
- ELLIOTT, D. M. – MOK, D. S. – BRIERE, J. Adult Sexual Assault: Prevalence, Symptomatology, and Sex Differences in the General Population. *Journal of Traumatic Stress*. 2004, roč. 17, č. 4, s. 203–211.
- FRÖSCHL, E. – LÖW, S. – SOPKOVÁ, E. *Konať proti násiliu na ženách*. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, 2008. Dostupné z: www.aspekt.sk/sites/default/files/Konať_proti_nasilu_na_zenach.pdf
- GARCIA-MORENO, C. – JANSEN, H. A. F. M. – ELLSBERG, M. – HEISE, L. *WHO Multi-country Study on Women's Health and Domestic Violence against Women: Summary Report of Initial Results on Prevalence, Health Outcomes and Women's Responses*. Geneva: World Health Organization, 2005. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2005/9241593512_eng.pdf
- JENSEN, A. H. Sexual Violence: An Overview. Přednáška na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, Praha, 12. 9. 2013.
- JESPERSEN, A. F. – LALUMIÈRE, M. L. – SETO, M. C. Sexual Abuse History Among Adult Sex Offenders and Non-sex Offenders: A Metanalysis. *Child Abuse & Neglect*. 2009, roč. 33, č. 3, s. 179–192.
- JEWKES, R. – SEN, P. – GARCIA-MORENO, C. Sexual Violence. In: KRUG, E. G., et al., eds. *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization, 2002, s. 147–181. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf
- JOHNSON, H. – OLLUS, N. – NEVALA, S. *Violence Against Women: An International Perspective*. New York: Springer, 2008.
- KOLÁŘOVÁ, K. – PAVLÍK, P. – SMETÁČKOVÁ, I. *Co je sexuální obtěžování a jak se mu bránit: Příručka pro studující vysokých škol*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2009. Dostupné z: http://gender.fhs.cuni.cz/KGS-11-version1-metodika_pro_studenty_final.pdf
- KOVÁŘ, P., et al. *Sexuální agrese: Z násilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha: Maxdorf, 2008.
- LANG, A. J. – RODGERS, C. S. – LAFFAYE, C. – SATZ, L. E. – DRESSELHAUS, T. R. – STEIN, M. B. Sexual Trauma, Posttraumatic Stress Disorder, and Health Behavior. *Behavioral Medicine*. 2003, roč. 28, č. 4, s. 150–158.
- LIŠKOVÁ, K. Z násilnění jako téma druhé vlny feminismu. *Sociální studia*. 2002, č. 7, s. 119–132. Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080304143018.pdf>
- MACKINNON, C. A. Sexualita, pornografie a metoda: „Rozkoš v patriarchátu“. *Aspekt – feministický kulturní časopis*. 2000, č. 2/2000–1/2001 (Patriarchát), s. 53–57.
- MACHUTA, J. Práce policie v oblasti řešení sexuálního násilí. Přednáška na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 12. 9. 2013, Praha.
- MAKER, A. H. – KEMMELMEIER, M. – PETERSON, C. Child Sexual Abuse, Peer Sexual Abuse and Sexual Assault in Adulthood: A Multi-risk Model of Revictimization. *Journal of Traumatic Stress*. 2001, roč. 14, č. 2, s. 351–368.
- MICHIGAN RESOURCE CENTER ON DOMESTIC AND SEXUAL VIOLENCE. *Male Survivors of Violence* [on-line]. Okemos: Michigan Resource Center on Domestic and Sexual Violence, 2012. Dostupné z: www.resourcecenter.info/files/stats/Male%20Survivors.pdf
- OPINION MATTERS. *Wake Up To Rape Research: Summary Report, Prepared For The Havens (Sexual Assault Referral Centres)*. London: Opinion Matters, 2010. Dostupné z: www.vawpreventionscotland.org.uk/sites/default/files/Havens_Wake_Up_To_Rape_Report_Summary.pdf
- PICO-ALFONSO, M. A. – GARCIA-LINARES, M. I. – CELDA-NAVARRO, N. – BLASCO-ROS, C.

- ECHEBURÚA, E. – MARTINEZ, M. The Impact of Physical, Psychological, and Sexual Intimate Male Partner Violence on Women's Mental Health: Depressive Symptoms, Posttraumatic Stress Disorder, State Anxiety, and Suicide. *Journal of Women's Health*. 2006, roč. 15, č. 5, s. 599–611.
- SILVERMAN, J. G. – RAJ, A. – MUCCL, L. A. – HATHAWAY, J. E. Dating Violence against Adolescent Girls and Associated Substance Use, Unhealthy Weight Control, Sexual Risk Behavior, Pregnancy, and Suicidality. *JAMA: The Journal of the American Medical Association*. 2001, č. 286.5, s. 572–579.
Dostupné z: <http://jama.jamanetwork.com/article.aspx?articleid=194061>
- SÖCHTING, I. – FAIRBROTHER N. – KOCH, W. J. Sexual Assault of Women. Prevention Efforts and Risk Factors. *Violence against Women*. 2004, roč. 10, č. 1, s. 73–93.
- TÉTRAULT, M. A. Zodpovednosť či spravodlivosť: Znásilnenie ako vojnový zločin. *Aspekt – feministický kultúrny časopis*. 1997, č. 1, s. 75–83.
- WEISS, P. – ZVĚŘINA, J. Sexuální chování české populace. *Urologie pro praxi*. 2009, roč. 10, č. 3, s. 160–163.
Dostupné z: www.urologiepropraxi.cz/pdfs/uro/2009/03/02.pdf
- WEISS, P. – ZVĚŘINA, J. *Sexuální chování obyvatel ČR – situace a trendy*. Praha: Portál, 2001.
- WORLD HEALTH ORGANIZATION – LONDON SCHOOL OF HYGIENE AND TROPICAL MEDICINE. *Preventing Intimate Partner and Sexual Violence against Women: Taking Action and Generating Evidence*. Geneva: World Health Organization, 2010. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2010/9789241564007_eng.pdf
- YUAN, N. P. – KOSS, M. P. – STONE, M. *The Psychological Consequences of Sexual Trauma*. National On-line Resource Center on Violence Against Women, 2006. Dostupné z: http://new.vawnet.org/Assoc_Files_VAWnet/AR_PsychConsequences.pdf

NADĚJE NA ZLEPŠENÍ?

PRÁVNÍ RÁMEC POMOCI OBĚTEM SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ PO PŘIJETÍ ZÁKONA O OBĚTECH TRESTNÝCH ČINŮ

Klára Kalibová, Martina Houžvová

ÚVOD

Ochranu před sexuálním násilím konceptualizuje mezinárodní, evropské i národní právo. Současně je posilována ochrana obětí a také jejich práva. Před sexuálními útoky chrání poškozené trestní právo – trestní zákoník, trestní řád, zákon o policii a nově též zákon o obětech trestných činů.

Trestní zákoník účinný od roku 2010 nově konceptualizuje sexuální násilí a kriminalizuje též takové formy, které dříve nebyly trestné. Za sexuální útoky hrozí pachatelům dle nové úpravy vyšší tresty. V srpnu 2013 byl přijat nový zákon o obětech trestných činů, který přináší komplexní úpravu práv obětí trestných činů a kodifikuje systém pomoci. Oběti sexuálního násilí jsou s ohledem na charakter útoku, který zasahuje nejen jejich tělesnou, ale především osobní a intimní integritu, považovány za tzv. zvláště zranitelné. Nový zákon poskytuje obětem sexuálního násilí nová práva a posiluje jejich postavení v trestním řízení. Cílem nové právní úpravy je ochrana před sekundární viktimizací. Poškozené se nově nemusí v průběhu trestního řízení setkat s pachatelem, mají právo být vyslýchány vyškolenou osobou, a to dle své volby mužem, nebo ženou. Výsledky poškozených se nesmějí opakovat a nesmí se nedůvodně dotýkat intimních záležitostí poškozených. Oběť může v průběhu trestního řízení doprovázet důvěrník, který jí poskytne nezbytnou emoční a psychickou podporu. Ochrana poškozených je dále zajištěna systémem krátkodobé ochrany a systémem předběžných opatření. Komplex pomoci je završen peněžitou pomocí.

Tento text je koncipován prakticky a je určen odborníkům a odbornicím poskytujícím v praxi služby osobám dotčeným sexuální násilím.¹ Odborníci a odbornice mohou využít získané informace k tomu, aby svou klientelu detailně zpravili o jejich právech a povinnostech v trestním řízení, nárocích vyplývajících ze zákona o obětech trestných činů i o průběhu objasňování trestné činnosti, které se stala terčem.

Text byl zpracován na základě rešerše odborné literatury, zákonné úpravy a judikatury. Byly zhodnoceny též praktické zkušenosti autorky, právničky.

OCHRANA PŘED SEXUÁLNÍM NÁSILÍM – MEZINÁRODNÍ A EVROPSKÝ RÁMEC

MEZINÁRODNÍ RÁMEC

Sexuální násilí je v moderní demokratické společnosti nepřijatelné. Ochrana před sexuálním násilím je prosazována na úrovni mezinárodního (Úmluvy a Doporučení OSN) a evropského společenství (Úmluvy a Doporučení Rady Evropy), Evropské unie (Doporučení a Směrnice) a národních států (vnitrostátní legislativa). Ochrana před sexuálním násilím byla původně koncipována jako ochrana žen v ozbrojených konfliktech a ochrana před znásilněním v ozbrojených konfliktech. Zhruba od konce 70. let je ochrana před sexuálním násilím pojímána jako součást úsilí o rovnost mezi muži a ženami a o ochranu před genderovým násilím. Dostatečně harmonizovat právní řády jednotlivých států sdružených v OSN, Radě Evropy i Evropské unii je obtížné. **Znalost mezinárodních a evropských standardů, ke kterým se Česká republika dobrovolně zavázala, však pomáhá formulovat nároky obětí ve vnitrostátních sporech.**

Mezinárodní právo ochranu před sexuálním násilím pojímá jako ochranu před násilím na ženách, násilím na dětech či před genderovým násilím. Tato ochrana je současně koncipována na třech pilířích (Feasibility Study, 2010, s. 26):

- vyšetření trestné činnosti s odpovídající pečlivostí
- ochrana obětí a jejich podpora
- prevence násilí.

Ochrana před sexuálním násilím je v mezinárodních dokumentech koncipována především v podobě obecné ochrany života, zdraví, osobní bezpečnosti, rodinného a soukromého života, cti a důstojnosti, včetně ochrany těchto hodnot ve válečných konfliktech (srov. Mezinárodní pakt o občanských a politických právech: právo na život, čl. 6, právo na osobní bezpečnost, čl. 9, právo na soukromý a rodinný život a osobní čest, čl. 17).

Specifická ochrana před sexuálním násilím je poskytována ženám a dětem. Komplexní základ ochrany žen před (sexuálním) násilím představuje **Úmluva o odstranění všech forem**

.....

1 V textu jsou použity dva základní termíny, jimiž lze popsat osoby, které přežily sexuální útok – oběť a poškozená. Užití těchto termínů závisí zpravidla na kontextu, ve kterém jsou použity. V některých případech je termín poškozená vědomě užit i v těch případech, kdy se procesně o poškozenou ještě nejedná. Záměrně však volím takovou terminologii, která šetří důstojnost poškozených a současně neredukuje jejich úlohu na pasivní oběť. Vhodným termínem v tomto smyslu by pravděpodobně byl výraz přeživší (survivor), který ovšem v českém prostředí vyznívá poněkud nepatřičně.

diskriminace žen² (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women, dále jen Úmluva CEDAW³), přijatá na půdě OSN. Zakazuje jakoukoli diskriminaci na základě pohlaví a zavazuje státy této diskriminaci předcházet, zamezovat jí a trestat její původce (pachatele). K provedení Úmluvy CEDAW jsou přijímána obecná doporučení. Násilí na ženách se věnuje Obecné doporučení č. 19, které stanovuje, že termín diskriminace na základě pohlaví zahrnuje **genderové násilí**, tedy takové **násilí, které je namířeno proti ženě, protože je ženou**, nebo **násilí, kterým jsou neúměrně postiženy ženy**. Genderové násilí spočívá v jednání způsobujícím fyzickou, duševní či sexuální újmu nebo utrpení, v hrozbě takovým násilím, nátlaku a jiném omezení svobody. Genderové násilí může být porušením konkrétního ustanovení Úmluvy CEDAW bez ohledu na to, zda je v těchto ustanoveních výslovně zmíněno. **Sexuální násilí je součástí genderového násilí.**

Za genderové násilí Obecné doporučení č. 19 CEDAW považuje porušení práva na život, práva nebýt podroben mučení nebo krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (vč. zákazu ženské obřízky, mrzačení ženských pohlavních orgánů a nedobrovolné sterilizace), práva na rovnou ochranu podle humanitárních norem v čase mezinárodního i vnitrostátního ozbrojeného konfliktu, práva na osobní svobodu a bezpečnost, práva na rovnou ochranu podle zákona, práva na rovnoprávné postavení v rodině, práva na nejvyšší dosažitelnou úroveň fyzického a duševního zdraví, práva na spravedlivé a uspokojivé pracovní podmínky (vč. ochrany před sexuálním obtěžováním).

Obecné doporučení č. 19 vyžaduje, aby státy **přijaly právní a jiná opatření** potřebná k zajištění účinné ochrany žen před násilím podmíněným pohlavím, zavedly a **podporovaly služby pro oběti** znásilnění a sexuálních útoku a jiných forem násilí podmíněného pohlavím a zajistily genderově **citlivou odbornou přípravu orgánů** činných v trestním řízení i jiných orgánů veřejné správy.

Pro úplnost lze dodat, že znásilnění (a v případě Mezinárodního trestního soudu též sexuální otroctví, nucená prostituce, nucené těhotenství, nucená sterilizace nebo jiné formy sexuálního násilí srovnatelné závažnosti) je, pokud je pácháno jako součást rozsáhlého nebo systematického útoku proti civilnímu obyvatelstvu, mezinárodními trestními tribunály⁴ považováno za zločin proti lidskosti a je stíháno dle mezinárodního práva.⁵

.....
2 Vyhláška č. 2/1987 Sb. ministra zahraničních věcí ze dne 13. května 1987, o Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen.

3 Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen byla přijata Valným shromážděním OSN v roce 1979. Monitorovacím orgánem OSN vůči Úmluvě je Výbor pro odstranění všech forem diskriminace žen (Committee on the Elimination of Discrimination against Women). Výbor se schází dvakrát ročně k posouzení a projednání národních zpráv signatářských států a vydání doporučení pro jednotlivé státy. Srov.: www.czlobby.cz/cedaw.

4 V současné době rozeznáváme tři mezinárodní tělesa zabývající se zločiny proti lidskosti. Dva ad hoc tribunály: Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia, ICTY) a Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (International Criminal Tribunal for Rwanda, ICTR), a jeden stálý trestní tribunál: Mezinárodní trestní soud (International Criminal Court, ICC).

5 Srov. Římský statut mezinárodního trestního soudu. Sdělení Ministerstva zahraničí 84/2009 Sb. m. s., o sjednání Římského statutu Mezinárodního trestního soudu; dále Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 827 (1993) o zřízení mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii a Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 955 (1994) o zřízení mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu.

Mezinárodní judikatura významně ovlivňuje nejen interpretaci sexuálního násilí, ale i práv obětí a osob ohrožených sexuálním násilím (srov. Banks, 2005).

Ochrana před sexuálním násilím se dále objevuje v mezinárodních normách věnujících se dětským obětem sexuálního násilí, pornografii a sexuálnímu vykořisťování a v normách upravujících potírání obchodu s lidmi. Těm není v tomto článku věnována podrobnější pozornost.

EVROPSKÝ RÁMEC (RADA EVROPY A EVROPSKÁ UNIE)

Působení proti sexuálnímu násilí je i jednou z priorit Rady Evropy (1950),⁶ která v roce 1950 přijala Evropskou úmluvu o ochraně lidských práv (European Convention on Human Rights; dále jen ECHR). ECHR pokládá obecný rámec ochrany lidských práv (právo na život, čl. 2; zákaz mučení, čl. 3; právo na svobodu a osobní bezpečnost, čl. 5).

Ochranu žen před násilím koncipuje nezávazné⁷ **Doporučení Rec (2002)5** obdobně jako Obecné doporučení č. 19 CEDAW. Členské státy mají všemi prostředky **předcházet násilí na ženách a potírat ho**. Považuje se za něj fyzická, sexuální nebo psychická újma či utrpení, včetně hrozby takovou újmou, nebo svévolné omezení svobody. K takovému násilí dochází v rodině nebo podobném společenství, ve společnosti, ze strany státu či jeho orgánu, a v ozbrojených konfliktech. Násilí na ženách zahrnuje fyzické a psychické napadání, emoční a psychické zneužívání, znásilnění a sexuální zneužívání, incest, znásilnění mezi manželi, partnery nebo osobami spolu žijícími, trestné činy ze cti, mrzačení ženských pohlavních orgánů a ostatní tradiční praktiky škodící ženám, jako například nucené manželství, dále pak sexuální obtěžování a zastrašování v práci, obchodování se ženami za účelem sexuálního vykořisťování, systémové znásilňování, sexuální otroctví, nucené těhotenství atd. **Státy mají též zajistit okamžitou a komplexní podporu obětem**, která má být koordinovaná, multidisciplinární a profesionální. Tato podpora má zahrnovat lékařské a soudně-lékařské vyšetření a **ošetření, posttraumatickou psychologickou a sociální pomoc a právní pomoc**. Podpora obětem má být důvěrná a má být poskytována zdarma a nepřetržitě. Podobným způsobem je ochrana před násilím na ženách a sexuálním násilím rozpracována v **Doporučení CM/Rec (2007)17** o standardech a mechanismech rovnosti mezi pohlavími. V současné době je úsilí o ochranu žen před genderovým násilím završeno zatím neratifikovanou **Úmluvou Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a proti domácímu násilí**. V případě ratifikace Úmluvy dostatkem členských států bude k dispozici závazný mezinárodněprávní nástroj ukládající signatářům předcházet genderovému násilí a chránit a poskytovat pomoc osobám tomuto násilí vystaveným.

V rámci Evropské unie je úprava stíhání trestných činů roztržena, národní legislativy se velmi liší. Stíhání některých trestných činů výslovně ukládá **Smlouva o fungování Evropské unie**, sexuální trestné činy mezi ně ovšem až na výjimky nepatří. Zmíněnou výjimkou z tohoto pravidla je kriminalizace sexuálního násilí jako součásti obchodování s lidmi nebo jako součásti organizovaného zločinu.

6 Rada Evropy je mezivládním orgánem, který sdružuje 47 evropských států. Právním základem fungování Rady Evropy je Úmluva o ochraně lidských práv a svobod; kontrolním mechanismem naplňování této Úmluvy je pověřen Evropský soud pro lidská práva. Rada Evropy není orgánem EU. Srov.: www.coe.int.

7 Doporučení Výboru ministrů je pro členské státy nezávazné, ale je dostatečně formálně silné, aby bylo členskými státy plněno, již proto, že kontrolním orgánem závazků členských států je Evropský soud pro lidská práva.

Sbližování legislativy je tak ponecháno na společné vůli evropských států. Úsilí harmonizovat ochranu před sexuálním násilím definovala v roce 2010 skupina expertek a expertů, která pro Evropskou komisi zpracovala **Studii proveditelnosti k posouzení možností, příležitostí a potřeb standardizace vnitrostátních právních předpisů týkajících se násilí páchaného na ženách, násilí na dětech a násilí z důvodu sexuální orientace** (Feasibility Study, 2010). Ta obsahuje legislativní doporučení, kterých by mělo být dosaženo ve prospěch osob ohrožených sexuálním násilím a jemu vystavených.

Úsilí evropského společenství je naopak věnováno stanovení minimálních standardů pro oběti trestných činů. **Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU** ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální **pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu** (dále jen Směrnice), stanoví členským státům povinnost optimalizovat práva obětí a péči o ně nejpozději do roku 2015. Směrnice rozděluje práva obětí do tří okruhů: **právo na informace** (kapitola 2), **právo na podporu a ochranu** a **právo na účast v trestním řízení** (kapitola 3). Obětí ve smyslu směrnice je nejen osoba přímo dotčená trestným činem, ale též rodinný příslušník osoby, jejíž smrt byla způsobena trestným činem. Obětem sexuálního násilí Směrnice přiznává status obětí s potřebami zvláštní ochrany (čl. 22). **Během vyšetřování** trestného činu musí být obětím s potřebami zvláštní ochrany zajištěna tato práva:

- a) oběť může vypovídat v prostorách pro tento účel upravených či přizpůsobených
- b) oběť může vypovídat před odborníky vyškolenými k tomuto účelu nebo s jejich pomocí
- c) výpovědi oběti se provádějí před stejnými osobami, ledaže to odporuje řádnému výkonu spravedlnosti
- d) všechny výpovědi obětí sexuálního násilí, násilí na základě pohlaví nebo násilí v rámci úzkých svazků jsou prováděny před osobou stejného pohlaví, jako je oběť, pokud si to oběť přeje a nenaruší-li to průběh trestního řízení, s výjimkou případů, kdy jsou prováděny před státním zástupcem nebo soudcem.

V řízení před soudem pak musí být zachována tato specifická práva obětí s potřebami zvláštní ochrany:

- a) opatření na zamezení vizuálního kontaktu mezi oběťmi a pachateli, a to i během provádění důkazů, použitím vhodných prostředků, včetně komunikační technologie
- b) opatření k zajištění toho, aby oběť mohla být vyslýchána ze soudní síně, aniž by byla přítomna, především s využitím vhodné komunikační technologie
- c) opatření k zamezení zbytečným výsledkům ohledně soukromého života oběti, neexistuje-li souvislost s trestným činem
- d) opatření, jež umožňují konání slyšení s vyloučením veřejnosti.

TRESTNÉ ČINY PROTI DŮSTOJNOSTI V SEXUÁLNÍ OBLASTI – NÁRODNÍ ÚPRAVA

V roce 2010 došlo k významné rekodifikaci trestního práva – po čtyřiceti letech byl zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, nahrazen zákonem č. 40/2009 Sb., trestním zákoníkem (dále jen trestní zákoník nebo TZ). Středem trestněprávní ochrany se stává člověk, jeho život, zdraví, tělesná integrita, osobní svoboda, nedotknutelnost, důstojnost, vážnost, čest, ochrana jeho soukromí, obydlí, majetku a jiných jeho základních lidských práv, svobod a zájmů (Důvodová zpráva, 2008), nahrazuje se tak dosavadní akcent ochrany (socialistické) společnosti a hospodářství. Rekodifikace se promítá jednak do systemizace trestního

zákoníku, kdy se skutkové podstaty chránící život a zdraví přesouvají do úvodních hlav trestního zákoníku (např. trestné činy proti důstojnosti v sexuální oblasti se přesouvají z hlavy VIII. do hlavy III. TZ), jednak do přijetí nových, zpřesnění stávajících a vypuštění zastaralých skutkových podstat, a zejména do zpřísnění trestů hrozících za ohrožení či poškození života, zdraví či lidské důstojnosti.

Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti jsou zakotveny v hlavě III. trestního zákoníku:

§ 185 Znásilnění

§ 186 Sexuální nátlak

§ 187 Pohlavní zneužití

§ 188 Soulož mezi příbuznými

§ 189 Kuplířství

§ 190 Prostituce ohrožující mravní vývoj dětí (nový trestný čin)

§ 191 Šíření pornografie

§ 192 Výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií

§ 193 Zneužití dítěte k výrobě pornografie

Mezi sexuální trestné činy můžeme též zařadit trestný čin dle § 168 Obchodování s lidmi.

Podrobněji pro účel této publikace se budeme věnovat rozboru skutkové podstaty trestného činu **Znásilnění** a **Sexuálního nátlaku**. Jedná se o ty skutkové podstaty, dle nichž lze stíhat nejběžnější sexuální útoky vůči dospělým poškozeným, tedy ty útoky, kterými je ohrožen život, zdraví a důstojnost konkrétních dospělých osob. Stranou jsou tedy vědomě ponechány ty sexuální útoky, jejichž objektem jsou děti, či ke kterým dochází v pokrevním příbuzenském vztahu (§§ 187 a 193 TZ), které jsou natolik specifické, že by vyžadovaly další vlastní výzkum a odbornost. Dále se v příspěvku nevěnuji těm trestným činům, jejichž objektem je indiferentní veřejný zájem nebo neurčitá skupina osob.

Trestné činy **Znásilnění** a **Sexuální nátlak** pokrývají z větší části ty sexuální útoky, které má na mysli i definice Světové zdravotnické organizace (WHO), která hovoří o „jakýchkoli sexuálních jednáních zahrnujících pokusy o dosažení sexuálního styku [...] namířené proti sexualitě jedince, které využívají nátlak“ (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002, s. 149). Definice WHO je bezesporu širší a zahrnuje jak méně závažné sexualizované verbální násilí, vč. obtěžujícího chování (v českém právním řáde konceptualizované jako diskriminační chování, resp. sexuální obtěžování), tak sexuální útoky jiného charakteru (komerční sexuální zneužívání, incestní chování aj.).

SEXUÁLNÍ NÁTLAK (§ 186 TZ)

- (1) Kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu sebeukájení, k obnažování nebo jinému srovnatelnému chování, nebo kdo k takovému chování přiměje jiného zneužívaje jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta nebo zákazem činnosti.
- (2) Stejně bude potrestán pachatel, který přiměje jiného k pohlavnímu styku, k pohlavnímu sebeukájení, k obnažování nebo jinému srovnatelnému chování zneužívaje jeho závislosti, nebo svého postavení a z něho vyplývající důvěryhodnosti nebo vlivu.

- (3) Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nebo 2
 - a) na dítěti, nebo
 - b) nejméně se dvěma osobami.
- (4) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 se zbraní,
 - b) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 nebo 2 na osobě ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody, ochranného léčení, zabezpečovací detence, ochranné nebo ústavní výchovy anebo v jiném místě, kde je omezována osobní svoboda, nebo
 - c) spáchá-li takový čin jako člen organizované skupiny.
- (5) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let, nebo
 - b) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.
- (6) Odnětím svobody na deset až šestnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 nebo 2 smrt.
- (7) Příprava je trestná.

ZNÁSILNĚNÍ (§ 185 TZ)

- (1) Kdo jiného násilím nebo pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy donutí k pohlavnímu styku, nebo kdo k takovému činu zneužije jeho bezbrannosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až pět let.
- (2) Odnětím svobody na dvě léta až deset let bude pachatel potrestán, spáchá-li čin uvedený v odstavci 1
 - a) souloží nebo jiným pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží,
 - b) na dítěti, nebo
 - c) se zbraní.
- (3) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán,
 - a) spáchá-li čin uvedený v odstavci 1 na dítěti mladším patnácti let,
 - b) spáchá-li takový čin na osobě ve výkonu vazby, trestu odnětí svobody, ochranného léčení, zabezpečovací detence, ochranné nebo ústavní výchovy anebo v jiném místě, kde je omezována osobní svoboda, nebo
 - c) způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví.
- (4) Odnětím svobody na deset až osmnáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 smrt.
- (5) Příprava je trestná.

Trestní zákoník nově tedy rozlišuje **čtyři formy** sexuálních útoků – tři kriminalizovatelné jako trestný čin Znásilnění, jednu jako trestný čin Sexuálního nátlaku. Jsou jimi (dle závažnosti):

- pohlavní sebeukájení, obnažování nebo jiné srovnatelné chování (Sexuální nátlak)
- pohlavní styk (Znásilnění)
- soulož (Znásilnění)
- jiný pohlavní styk srovnatelný se souloží (Znásilnění).

Interpretace těchto pojmů je svěřena jednak odborné literatuře, jednak, a to především, judikatuře. **Nutno podotknout, že judikatura se stále vyvíjí a její znalost umožňuje vhodně informovat poškozené a odpovědět na jejich očekávání ohledně objasňování této závažné trestné činnosti.**

Základním rozdílem mezi trestným činem **Znásilnění a Sexuálním nátlakem** je míra **participace** obviněného na sexuálním útoku. Zatímco v prvním případě musí útočník nezbytně zasahovat do tělesné integrity poškozené a osobně provádět sexuální aktivity, v druhém případě **postačí, aby k nechtěným sexuálním aktivitám byla donucena pouze oběť**.⁸ Na straně útočníka se pouze vyžaduje, aby s cílem donutit oběť k sexuálním aktivitám pohrozil násilím nebo jinou podobnou újmou, či je použil, nebo zneužil bezbrannosti poškozené. Jakákoli sexuální aktivita pachatele, ať vlastní (masturbace), či společná s obětí, bude tedy vždy vykládána jako trestný čin Znásilnění.

Soulož je spojení pohlavních orgánů muže a ženy, resp. zasunutí penisu do vaginy (Šámal, 2009, s. 1656). Pokud jde o spojení pohlavních orgánů dvou mužů, resp. anální sex, judikatura⁹ i literatura (např. Gřivna, 2009) shodně uvádějí, že se jedná o **jiný styk srovnatelný se souloží**. Takovým stykem je i orální styk, masturbace pachatele poškozenou¹⁰ či zasouvání předmětů (tzv. robertků apod.) do pohlavního ústrojí (Šámal, 2009, s. 1656). **Pohlavní styk** lze v zásadě definovat jako jakýkoli další dostatečně intenzivní akt sexuální povahy, realizovaný za účelem **uspokojení sexuálních potřeb pachatele na těle poškozené**,¹¹ který není souloží nebo jiným stykem srovnatelným se souloží. Nutno konstatovat, že rozhodovací praxe českých soudů při interpretaci termínu pohlavní styk není jednotná, a ohrožuje tak právní jistotu poškozených. Podle názoru Nejvyššího soudu

8 „Jednání pachatele, který oběť přes její zřetelně projevený odpor osahává na prsou a hýždích, nemůže být trestným činem sexuálního nátlaku podle § 186 odst. 1, al. 1 TrZ, jenž předpokládá, že pachatel nutí oběť, aby prováděla sexuální aktivity, na nichž se sám nepodílí. Takové pachatelovo jednání však může být považováno za nucení oběti k pohlavnímu styku, a může proto naplňovat základní skutkovou podstatu trestného činu znásilnění podle § 185 odst. 1, al. 1 TrZ.“ Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 9. 5. 2013, sp. zn. 2 To 8/2013. Citováno dle BeckOnline.

9 „Trestného činu znásilnění podle § 241 odst. 1 tr. zák. se může pachatel dopustit rovněž v případě, když násilím nebo pohrůžkou bezprostředního násilí překoná odpor jiného muže a donutí jej k tomu, aby strpěl stimulaci svého pohlavního orgánu vloženého do úst pachatele. Taková sexuální aktivita pachatele má povahu jiného obdobného pohlavního styku srovnatelného se souloží.“ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. 5. 2009, sp. zn. 3 Tdo 535/2009. Citováno dle ASPI.

10 „Manuální masturbace jako obdoba soulože. Podstatou nedobrovolné sexuální praktiky spočívající v manuální masturbaci je pohyb ruky simulující tření, k němuž jinak dochází při souloží, při které je pohlavní orgán muže zasouván do pohlavního orgánu ženy. Pokud pachatel touto sexuální praktikou sleduje své sexuální uspokojení, je i manuální masturbace jeho pohlavního údu poškozenou osobou obdobou soulože.“ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2012, sp. zn. 3 Tdo 182/2012. Citováno dle ASPI.

11 „Vzájemné osahání, tření pohlavních orgánů, narážení do pohlavního orgánu rukama či nohama, ale i líbání pohlavního orgánu neodpovídají definici pojmu pohlavní styk, případně pojmu jiný pohlavní styk provedený způsobem srovnatelným se souloží užitých ve skutkové podstatě trestného činu znásilnění podle § 185 tr. zákoníku, pokud současně nedošlo k sexuálnímu uspokojení pachatele (tj. k ukojení pohlavního pudu na těle jiné osoby).“ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 5. 2012, sp. zn. 3 Tdo 345/2012. Citováno dle ASPI.

se jednou může jednat například o osahávání na prsou a genitáliích,¹² podruhé však musí bezpodmínečně dojít k ejakulaci útočníka. Druhý přístup vyššího soudu přitom zcela ne-reflektuje jednak požadavky mezinárodních norem, a především podstatný prvek sexuálních trestných činů, jímž je donucení poškozené k tomu, aby strpěla nechtěnou sexuální aktivitu. Takto nechtěný sexuální útok se přitom neodvíjí od sexuálního uspokojení útočníka, ale od jeho vědomí, že sexuálně jedná proti vůli poškozené. Je tedy nutné trvat na takové interpretaci, která za pohlavní styk bude považovat každý další sexuální útok, který není souloží nebo pohlavním stykem srovnatelným se souloží. Pokud jde o sexuální praktiky, na kterých se sexuální partneři předem nedohodli, bude platit o jejich užití obdobně to samé, co o pohlavním styku, souloží a jiném styku srovnatelném se souloží.¹³ **Současná interpretace trestného činu Znásilnění je exkluzivně vázána na sexuální složku útoku. Takový přístup odporuje současnému poznání o podstatě znásilnění jako aktu moci útočníka nad poškozenou** (srov. Ciprová, 2010; Lišková, 2002 a úvodní text Zuzany Chomové v této publikaci).

Podstatou trestného činu Znásilnění (i Sexuálního nátlaku) je jeho **nedobrovolnost a donucení** poškozené, aby strpěla vlastní sexuální aktivitu, pohlavní styk, soulož nebo jiný styk srovnatelný se souloží proti své vůli. K tomuto donucení může dojít zásadně dvěma různými způsoby – **násilím**, resp. pohrůzkou násilím či pohrůzkou jiné těžké újmy, a **zneužitím bezbrannosti**.

Násilí je užití fyzické síly či zbraně vůči poškozené s cílem zamezit jejímu **vážně míněnému odporu** či jej překonat a dosáhnout styku proti její vůli. Podle trestního zákoníku je trestný čin spáchán násilím i tehdy, je-li spáchán na osobě, kterou pachatel uvedl do stavu bezbrannosti lstí nebo jiným podobným způsobem (§ 119 TZ). Za jiný podobný způsob se pak považuje např. podání omamné látky či alkoholu. Je poté zcela bezpředmětné, zda odpor poškozené je slabší, či jej pachatel nepovažuje za vážně míněný.¹⁴

Pohrůžka násilí je taková hrozba, která může v poškozené vyvolat dojem, že pachatel násilí užije bezprostředně, nebo v budoucnu. Pohrůžka musí být dostatečně určitá a splnitelná, na rozdíl od předchozí právní úpravy se však již nepožaduje hrozba bezprostředního užití násilí. **Pohrůzkou jiné těžké újmy** se míní jakákoli jiná újma, například újma na životě a zdraví blízkých osob, újma na soukromém či pracovním životě, újma na pověsti, hrozba trestním stíháním či civilní žalobou aj. Musí se přitom zásadně zohlednit

12 „Osahávání ženy na prsou nebo na genitáliích není jiným pohlavním stykem provedeným způsobem srovnatelným se souloží ve smyslu § 185 odst. 1, odst. 2 písm. a) tr. zákoníku. Naproti tomu uvedený způsob protiprávního jednání nevylučuje právní kvalifikaci tohoto činu jako pokusu přečinu znásilnění podle § 21 odst. 1 a § 185 odst. 1 tr. zákoníku.“ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 10. 2012, sp. zn. 7 Tdo 1205/2012. Citováno dle ASPI.

13 Např. partneři se dohodli, že své sexuální potřeby budou uspokojovat pouze orálně. Pokud jeden z partnerů tuto dohodu proti vůli druhého partnera poruší, může se stát pachatelem trestného činu Znásilnění, neboť jedná proti vůli druhého partnera.

14 „Stejně tak nelze pod uplatněný dovolací důvod podřadit tvrzení obviněného, že odpor poškozené J. T. nepovažoval za vážně míněný. Nad rámec dovolacího řízení k tomu Nejvyšší soud dodává, že za situace, kdy obviněný podal poškozené látku s hypnotickým účinkem, aby na ní mohl vykonat soulož, se sotva mohl domnívat, že poškozená je s takovým jednáním ztotožněná a její odpor není míněn vážně. Právě předpokládaný odpor poškozené se totiž snažil obviněný podáním látky překonat.“ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 11. 2012, sp. zn. 11 Tdo 975/2012. Citováno dle ASPI.

schopnost a vyspělost poškozeného vyhodnotit, zda tato újma je splnitelná, či nikoli (Šámal, 2009, s. 1653). **Jinými slovy, obavu z těžké újmy je vždy nutné posuzovat individuálně, míra obav může být u každé poškozené odlišná.**

Bezbrannost je takový stav, kdy oběť buď není schopna vnímat (trvale nebo dočasně), nebo chápat význam pachatelova jednání. Jde však i o situaci, kdy není schopna vůbec či účinně se bránit, kvůli svému zdravotnímu stavu, nedostatku fyzických sil či schopností (Šámal, 2012, s. 1839).

Trestný čin Sexuálního nátlaku lze spáchat také takovým způsobem, že útočník **zneužije závislosti poškozené, nebo svého postavení a z něho vyplývající důvěryhodnosti nebo vlivu**. Jde o takové jednání, kdy případný odpor poškozené je předem umenšován vysokým sociálním statutem pachatele. Rozdíl sociálního postavení mezi poškozenými a pachateli trestných činů se sexuálním podtextem se přitom nevyskytuje pouze u méně závažného trestného činu Sexuálního nátlaku, ale též u trestného činu Znásilnění. Ve druhém případě však zneužití postavení či závislosti nepostačí ke stíhání útočníka.

Trestný čin Znásilnění i trestný čin Sexuálního nátlaku jsou **úmyslnými** trestnými činy. Pachatel tedy buď musí chtít překonat odpor poškozené a vykonat s ní pohlavní styk, soulož či jiný styk srovnatelný se souloží, či alespoň vědět, že takový odpor existuje, a přesto jej překonat s cílem uspokojit svoji sexuální potřebu.

Nový trestní zákoník zvýšil trestní sazby u trestného činu Znásilnění. Dle způsobu útoku a dalších okolností (věk oběti, způsob provedení, následky útoku) se trestní sazba pohybuje v rozmezí od 6 měsíců do 18 let.

6 měsíců	2 roky	5 let	10 let	12 let	18 let
kdo jiného donutí k pohlavnímu styku					
	kdo jiného donutí k souloží nebo styku srovnatelnému se souloží				
	kdo donutí k pohlavnímu styku osobu starší 15 a mladší 18 let				
	kdo donutí k pohlavnímu styku jiného se zbraní				
		kdo dítě mladší 15 let donutí k pohlavnímu styku			
		kdo jiného donutí k pohlavnímu styku ve vazbě nebo v podobném zařízení, kde je omezena svoboda			
			způsobí-li smrt		

Tabulka 1. Trestní sazby za trestné činy Znásilnění a Sexuální nátlak. Zdroj: autorka

SYSTÉM POMOCI OBĚTEM V ČESKÉ REPUBLICE

Systém pomoci obětem je upraven zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů (dále jen ZOTČ), který je účinný od 1. 8. 2013. Česká republika tak splnila svůj závazek vyplývající ze Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU provést ochranu obětí zákonem. Smyslem ZOTČ je předcházení druhotné újmy. Druhotná újma je taková újma, která nebyla oběti způsobena trestným činem, ale vznikla v důsledku procesu objasňování trestné činnosti, orgánů a institucí zúčastněných na tomto procesu. ZOTČ obsahuje tři zásadní oblasti úpravy:

- práva obětí
- garance standardizovaných služeb obětem
- finanční kompenzace ze strany státu.

Dle ZOTČ je systém pomoci obětem garantovaný státem. Každý člověk, který se stane obětí trestného činu, má právo tento systém využít. **Pomoc obětem stát poskytuje jednak prostřednictvím orgánů veřejné správy** (policie, městská policie, Probační a mediační služba, orgány činné v trestním řízení), **jednak prostřednictvím registrovaných subjektů** – poskytovatelů služeb a advokátů – kontrolovaných a podporovaných státem.

Policie poskytuje pomoc obětem především v rozsahu své povinnosti **informovat** poškozené (a oběti) o jejich **právech v rámci trestního řízení a právech dle ZOTČ**. Kromě toho je klíčovou rolí policie poskytnout obětem v indikovaných případech **ochranu** před nebezpečím ze strany pachatelů trestných činů a zabezpečit, aby v průběhu přípravného řízení (tj. do podání obžaloby) nedocházelo k sekundární viktimizaci poškozených.

Probační a mediační služba (dále jen PMS) je organizační složkou státu, jejíž náplní činnosti je probace a mediace a která funguje na principu restorativní justice, tedy takového výkonu spravedlnosti, jehož hlavním cílem je narovnání vztahů mezi poškozeným a obviněným. Probace je organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, kontrola výkonů podmíněných a alternativních trestů, sledování chování odsouzeného ve zkušební době a působení na obviněného, aby vedl řádný život. Mediace je mimosoudní činnost směřující k urovnání konfliktního stavu. Mediaci je možné provádět pouze s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného. Dle ZOTČ Probační a mediační služba **poskytuje obětem právní informace a restorativní programy**. Poškozené se tedy mohou na PMS obrátit se žádostí o základní konzultaci, která jim pomůže dále se zorientovat v jejich situaci. Poškozené získají základní informace o svých právech, peněžité pomoci i návazných službách, které poskytují organizace pomáhající obětem. V případě, že poškozené o to mají zájem, zprostředkuje PMS narovnání s pachatelem. Pokud poškozená nechce, nemusí se s pachatelem setkat. PMS vede pachatele k tomu, aby svého trestného činu litoval a újmu na straně poškozené odškodnil.

Služby obětem podle ZOTČ mohou poskytovat pouze **registrované subjekty**, které se zapisují do registru vedeného Ministerstvem spravedlnosti ČR.¹⁵ Registrované subjekty poskytují obětem **odbornou pomoc a právní informace**. Odborná pomoc je obětem

.....
¹⁵ Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů je dostupný zde: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=6115&d=330753>

poskytována podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, a jedná se zejména o psychologické a sociální poradenství a právní služby. **Bezplatně** je tato pomoc poskytována zvláště zranitelným **obětem**, včetně obětí **sexuálních trestných činů**. K poskytování **právních informací** se subjekty musí akreditovat v rámci akreditačního řízení před Ministerstvem spravedlnosti, během něhož musí splnit odborné a další kvalifikační předpoklady. Registrované subjekty zásadně mají povinnost služby obětem poskytnout v rozsahu své registrace, v rámci níž vymezují okruh obětí, kapacitu a územní rozsah služby a podléhají kontrole kvality ze strany Ministerstva spravedlnosti (právní informace) a Ministerstva práce a sociálních věcí (sociální služby). Pouze registrované subjekty mohou žádat na svoji činnost podporu od státu.

Do registru pomoci obětem se mohou zapisovat též **advokáti**. V jejich případě je kvalifikačním předpokladem oprávnění k výkonu advokacie. Advokáti podléhají kontrole kvality ze strany České advokátní komory. Obětem poskytují výlučně právní služby, ty mohou i zpoplatnit. Zdarma jsou služby poskytovány pouze v omezeném rozsahu, zpravidla v rozsahu jedné konzultace.¹⁶

OBĚTI SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ JAKO ZVLÁŠT ZRANITELNÉ OBĚTI

Český právní řád v současné době zná dva termíny, které popisují osobu, jež přežila sexuální útok. Jedná se o termín zákona o obětech trestných činů – **oběť**, a termín trestního řádu – **poškozený**. ZOTČ také významně novelizuje trestní řád. Současná úprava práv obětí sexuálního násilí je tak poměrně komplexní.

Oběť¹⁷ je fyzická osoba, které „bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil“ (§ 2 ZOTČ). Oběť jsou též pozůstalí za předpokladu, že oběť trestného činu v důsledku tohoto trestného činu zemřela. Konkrétně pak rodiče, manžel a děti žijící ve společné domácnosti a ostatní příbuzní v pokolení přímém, nevyjímaje osvojenec, osvojitele, registrovaného partnera a druhá, pokud je osobou blízkou. Zákon zásadně předpokládá, že každého, kdo se cítí být obětí spáchaného trestného činu, je třeba považovat za oběť, nevyjde-li najevo opak, nebo nejde-li zcela zjevně o zneužití postavení oběti.

Poškozeným může být kromě fyzické osoby též osoba právnická. Je jím ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil (§ 43 trestního řádu; dále jen TR). Poškozený je stranou trestního řízení a jako takový má svá **procesní práva**, která je oprávněn v průběhu trestního řízení vykonávat. **Oběť i poškozeným je přeživší současně, poškozeným se však stává až v momentě, kdy jsou mu přiznána procesní práva v trestním řízení.**

16 Rozsah nabízený konkrétním advokátem je možné zjistit v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů Ministerstva spravedlnosti ČR, který je dostupný zde: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?o=23&j=33&k=6115&d=330753>.

17 V tomto textu je termín oběť používán v intencích zákona o obětech trestných činů, bez ohledu na to, že by termín bylo možné a vhodné problematizovat z pozic naznačených Zuzanou Chomovou v úvodním textu této publikace.

ZOTČ rozeznává v souladu se Směrnicí speciální kategorii tzv. zvlášť zranitelných obětí. **Zvlášť zranitelné oběti** jsou takové, které jsou náchylnější vůči sekundární či opakované viktimizaci, zastrahování či odvetě z důvodu své **osobní charakteristiky, druhu či povahy trestného činu či okolností trestného činu**.

Oběti trestných činů proti důstojnosti v sexuální oblasti jsou považovány za zvlášť zranitelné oběti.¹⁸ A to z titulu povahy trestného činu, který zasahuje do intimní sféry obětí obvykle takovým způsobem, který může vést k sekundární viktimizaci.

PRÁVA OBĚTÍ DLE ZOTČ

Práva obětí lze rozdělit na práva **předprocesní/mimoprocení** (práva před zahájením trestního řízení; viz Tabulka 2) a práva **procesní** (oběť vystupuje současně jako poškozený). Pozornost je věnována především novým právům, tak jak je zavádí zákon o obětech trestných činů a změně stávajících procesních práv. Obecné pojednání o právech poškozeného není předmětem tohoto článku.

PRÁVO NA INFORMACE

Právo na informace je základním právem každé oběti trestného činu. Informace jsou předpokladem úspěšného uplatnění práv obětí. Právo na informace je pojato extenzivně – zásadně všechny subjekty, které s obětí přicházejí do kontaktu, mají informační povinnost. Minimální rozsah informační povinnosti mají zdravotnická zařízení, která musí oběť informovat o subjektech, které jí poskytnou pomoc. Dále obecní policie, Vojenská policie, vězeňská správa a celní správa, které informují též o tom, jak a kde podat trestní oznámení. Nejširší informační povinnost mají subjekty poskytující služby obětem a policie.

Informace musí být obětem poskytnuty zásadně srozumitelně a v jazyce, o kterém prohlásí, že mu rozumí, nebo v jazyce státu, jehož jsou občany. Oběť je třeba informovat srozumitelným způsobem se zohledněním jejího věku, rozumové a volní vyspělosti a zdravotního stavu včetně psychického stavu (§ 13 ZOTČ).

.....
18 Zvlášť zranitelnou obětí jsou ve smyslu ZOTČ tito (§2 odst. 4 ZOTČ):

- a) dítě
- b) osoba, která je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým handicapem nebo smyslovým poškozením, které ve spojení s různými překážkami může bránit plnému a účelnému uplatnění této osoby ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy
- c) oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku)
- d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestného činu, který zahrnoval násilí či pohnutku násilím, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází.

informační povinnost jednotlivých subjektů a institucí dle ZOTČ	forma	policie	státní zástupce	poskytovatel služeb	obecní policie	zdravotnické zařízení
kde a jak podat trestní oznámení	písemně srozumitelně ústně	•		•	•	
na které registrované poskytovatele se může oběť obrátit, za jakých podmínek a kdy zdarma, předání kontaktů	písemně srozumitelně ústně	•	•	•	•	•
za jakých podmínek má oběť právo na krátkodobou ochranu	písemně srozumitelně ústně	•	•			
u kterého konkrétního orgánu získá další informace o věci, ve které se stala obětí trestného činu	písemně srozumitelně ústně	•	•	•		
jaké etapy řízení následují po trestním oznámení a jaká je úloha oběti v těchto etapách	písemně	•		•		
u kterého konkrétního orgánu a jakým způsobem může požádat o informace o průběhu a skončení trestního řízení	písemně	•		•		
za jakých podmínek a v jakém rozsahu má právo na peněžitou pomoc, včetně poučení o lhůtě pro podání žádosti	písemně	•		•		
u kterého orgánu a jakým způsobem se může domáhat nápravy, jestliže jsou její práva porušena orgánem veřejné moci, nebo jí není umožněno jejich plné uplatnění	písemně	•				
o jaká opatření k ochraně svých zájmů může požádat, má-li oběť bydliště v jiném členském státě Evropské unie	písemně	•		•		
jaká další práva má podle ZOTČ	písemně	•		•		

Tabulka 2. Informační povinnost jednotlivých subjektů a institucí dle ZOTČ. Zdroj: autorka

PRÁVO NA PODPORU A POMOC

Právo na podporu a pomoc je obětem garantováno napříč ZOTČ a trestním řádem a je koncipováno jako **právo na** (sociální a psychosociální) **služby** a **právo na podporu v průběhu trestního řízení**. Podpora a pomoc je poskytovaná jednak poskytovateli služeb, současně však není vyloučeno, aby podporu a pomoc poskytovaly další osoby, například blízké osoby či přátelé.

Právo na čerpání odborných služeb je právem dozvědět se o takových odborných službách (od policie, zdravotnického zařízení, státního zástupce či obecní policie), právem obrátit se na poskytovatele těchto odborných služeb a čerpat tyto odborné služby, a to před

trestním řízením, v jeho průběhu a po jeho skončení. Služby jsou obětím poskytovány v nezbytném rozsahu a v kapacitě, kterou si poskytovatelé stanoví. Služby musí být poskytovány v odpovídající kvalitě, poskytovatelé vytvářejí standardy poskytovaných služeb. **Právo na podporu v průběhu trestního řízení** je právem být podpořen a doprovázen **důvěrníkem** a být zastupován **zmocněncem**. **Důvěrník** je nový institut dle ZOTČ. Jedná se o fyzickou osobu, která oběti poskytuje v trestním řízení potřebnou, zejména psychickou, pomoc (§ 21 ZOTČ). Důvěrník nezasahuje do úkonů trestního řízení a za určitých podmínek může být i vykázan, úkonům v trestním řízení však může být přítomen. Důvěrník nemůže být vykázan, pokud je současně zmocněncem. Důvěrníkem může být sociální pracovníce či pracovník, rodinný příslušník či partner, partnerka. Důvěrníkem ani zmocněncem nemůže být osoba, jejíž zájmy jsou ve zjevném rozporu se zájmy poškozené. Důvěrník má právo na ochranu osobních údajů; adresa jeho bydliště, zaměstnání, rodné číslo a další podobné údaje se uvádějí mimo trestní spis a má je k dispozici pouze policie (pokud nejsou tyto údaje rozhodné pro trestní řízení). Důvěrník může být přítomen i tomu hlavnímu líčení, ze kterého byla vyloučena veřejnost.

Zmocněnec je osoba, která za poškozeného realizuje procesní práva (s výjimkou svědecké výpovědi) v trestním řízení. Poškozený tedy nemusí (s výjimkou svědecké výpovědi) být přítomen u úkonů v přípravném řízení a u hlavního líčení, které může být pro poškozené obzvláště retraumatizující. Zmocněncem může být fyzická i právnická osoba, včetně poskytovatele služeb. Zmocněnec nemusí disponovat odbornou kvalifikací, musí mít způsobilost k právním úkonům. Nově je zmocněnec oprávněn být přítomen **u všech vyšetřovacích úkonů**, které se dotýkají práv osob, jež zastupuje. Může též klást otázky vyslychaným osobám (se souhlasem soudu), navrhopat důkazy, podávat námítky proti provádění důkazů aj. Pokud nemá poškozený, který je současně **zvlášť zranitelnou obětí, dostatek prostředků** na to, aby si hradil náklady vzniklé přibráním zmocněnce, ustanoví mu soud ze seznamu advokátů **zmocněnce zdarma nebo za sníženou odměnu**. Tímto způsobem je realizováno právo na právní pomoc poškozených.¹⁹

PRÁVO NA OCHRANU PŘED HROZÍCÍM NEBEZPEČÍM

Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím zahrnuje jednak právo na fyzickou ochranu před (opakovanými) útoky pachatele a zvláštní ochranu svědka, dále právo na ochranu osobních a soukromých údajů a dat použitých v trestním řízení, na předběžná opatření, vykázaní ze společného obydlí a informace o výsledku řízení a také na informace o propuštění obviněného z vazby nebo výkonu trestu.

Krátkodobá ochrana je osobám poskytována v případě, že jim zřejmě hrozí újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí (§ 50 zákona o policii). Krátkodobá ochrana se poskytuje jednak osobě, které nebezpečí hrozí, jednak v odůvodněných případech osobám blízkým. Ochrana se poskytuje ve formě fyzické ochrany (doprovázející policista), dočasné změny pobytu (zpravidla policejní ubytovna), použití zabezpečovací techniky (bytu, telefonu,

.....

19 V praxi jsou podmínky poskytnutí zmocněnce bezúplatně nebo zdarma velmi přísné. V některých případech známých z praxe (In IUSTITIA, o. p. s., La Strada, o. p. s.) soud požadoval, aby poškozený byl téměř absolutně nemajetný, nepracoval a neměl žádné úspory. Náklady spojené s přibráním zmocněnce přitom negativně ovlivňují nejen osoby v absolutní hmotné nouzi, ale též ty poškozené, jejichž sociální úroveň je lepší.

jiného zařízení), poradensko-preventivní činnosti (informace obětí, zvýšení hlídkové činnosti v okolí obydlí aj.).

Ochrana osobních a soukromých údajů a dat použitých v trestním řízení je stěžejním právem poškozených, jejich zmocněnců a důvěníků v trestním řízení. **Nově se přímo ze zákona neuvádějí do trestního spisu údaje** o bydlišti a doručovací adrese, o místě výkonu zaměstnání či povolání nebo podnikání, stejně jako osobní, rodinné a majetkové poměry poškozeného a svědka, není-li to nezbytné pro dosažení účelu trestního řízení. Pokud svědkovi nebo osobě jemu blízké hrozí újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí porušení jeho práv, **je možné totožnost a podobu svědka utajit** postupem podle § 55 odst. 2 trestního řádu.

Spolu s přijetím ZOTČ došlo k podstatné novelizaci trestního řádu v oblasti **předběžných opatření**. Do srpna 2013 byla předběžná opatření vydávána pouze v případech partnerského násilí (dle občanského soudního řádu). Musí být splněny následující podmínky:

- Uložení předběžného opatření si **vyžaduje ochrana života, zdraví nebo lidské důstojnosti** poškozeného nebo osob blízkých, **nebo ochrana zájmů společnosti**.
- Lze jej uložit **pouze obviněnému**.
- Hrozí, že obviněný trestný čin **dokoná, nebo jej zopakuje**.
- **Nelze ochrany** práv poškozeného **dosáhnout jiným způsobem** než uložením předběžného opatření poškozenému (zásada proporcionality).

O uložení předběžných opatření rozhoduje soudce nebo státní zástupce. Předběžné opatření trvá, dokud to vyžaduje jeho účel, tedy obava o život, zdraví či lidskou důstojnost poškozeného nebo jeho blízkých. Obviněný může požadovat zrušení předběžného opatření, proti takovému rozhodnutí může poškozený podat stížnost.

Přehled předběžných opatření (§ 88b an. TŘ):

- zákaz styku s určitými osobami (poškozený, osoby blízké, svědci)
- zákaz vstoupit do společného obydlí obývaného s poškozeným a jeho bezprostředního okolí a zdržovat se v takovém obydlí
- zákaz návštěv nevhodného prostředí, sportovních, kulturních a jiných společenských akcí a styku s určitými osobami
- zákaz zdržovat se na konkrétně vymezeném místě
- zákaz vycestování do zahraničí
- zákaz držet a přechovávat věci, které mohou sloužit k páčání trestné činnosti
- zákaz užívat, držet nebo přechovávat alkoholické nápoje nebo jiné návykové látky
- zákaz hazardních her, hraní na hracích přístrojích a sázek nebo
- zákaz výkonu konkrétně vymezené činnosti, jejíž povaha umožňuje opakování nebo pokračování v trestné činnosti.

Součástí práva na ochranu před hrozícím nebezpečím jsou i informace **o výsledku řízení, informace o propuštění obviněného z vazby nebo výkonu trestu**. O tyto informace si musí poškozený předem požádat.

PRÁVO NA OCHRANU PŘED DRUHOTNOU ÚJMOU

Právo na ochranu před sekundární újmou je účelem celého zákona o obětech trestných činů a na jeho realizaci se povinně podílejí všechny zúčastněné subjekty. Právo na ochranu před druhotnou újmou je koncipováno jako právo na zabránění kontaktu oběti s osobou, kterou označila za pachatele, s osobou podezřelou nebo s osobou, proti níž se trestní

řízení vede (§ 17 ZOTČ), právo na šetrné vedení výsledku (§ 18–20 ZOTČ), právo na doprovod důvěrníkem (§ 21) a právo na to být slyšen (§ 22 ZOTČ).

Právo na zabránění kontaktu oběti s osobou, kterou označila za pachatele, s osobou podezřelou nebo s osobou, proti níž se trestní řízení vede, má zvlášť zranitelná oběť, tedy oběť sexuálního trestného činu vždy. Orgány činné v trestním řízení (policie, soud, státní zástupce) jsou jí povinny vyhovět, pokud to nevylučuje povaha daného úkonu. K zamezení kontaktu musí dojít v přípravném řízení i během hlavního líčení. Jsou tak doplněna stávající procesní práva utajeného svědka a svědka, u něhož hrozí, že by v přítomnosti obviněného nevypověděl pravdu. Orgány činné v trestním řízení musí též zajistit, aby ke kontaktu mezi pachatelem a obětí nedocházelo mimo prostory výslechové či soudní síně. V současné době se zřizují pro potřeby výslechů zvlášť zranitelných obětí speciální výslechové místnosti s neprostupnými skly. V těchto místnostech dochází k výsledku zvlášť zranitelných obětí pouze za přítomnosti vyšetřovatele, případně důvěrníka. Ostatní osoby jsou mimo tuto místnost.

Právo na šetrné vedení podání vysvětlení a výsledku je absolutním právem, které mají všechny oběti. Otázky směřující do **intimní oblasti**, pouze pokud je to nezbytné, musí být kladeny jenom jednou a s ohledem na věk, zkušenosti a psychický stav oběti. Proti nešetrně kladeným otázkám může oběť podat námitku, o které rozhoduje vyslyšající orgán. Oběti si mohou **vybrat, zda jejich výslech povede muž, nebo žena**, případně zda jejich výslech bude tlumočit muž, nebo žena. Může se jednat o osoby stejného nebo opačného pohlaví. V případě zvlášť zranitelné oběti je nutné takovému požadavku vyhovět.

Oběti sexuálního násilí jako zvlášť zranitelné oběti mají právo na to, aby byly vyslyšány **obzvláště citlivě a s ohledem na konkrétní okolnosti, které je činí zvlášť zranitelnými**. V případě obětí sexuálních trestných činů to tedy budou otázky směřující do jejich intimní a sexuální sféry obecně, a otázky věnující se provedení útoku zvlášť. Zapovězeny by měly být zejména otázky na počet sexuálních partnerů, zvyky v sexuálním životě, hygienické návyky a otázky znevažující prožívání oběti.

Výslech zvlášť zranitelných obětí mají provádět **osoby k tomu zvlášť vyškolené**. Výslech by měl být prováděn jednou; pokud už je nutné jej opakovat, měla by jej provádět stejná osoba. Takový postup klade pochopitelně vysoké nároky na policii a další orgány činné v trestním řízení, jeho smyslem však je aktivní prevence sekundární viktimizace.

Novým oprávněním oběti je tzv. **prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život**. Jedná se o jednostrannou výpověď poškozené o tom, jakým způsobem trestný čin ovlivnil její stávající život. Prohlášení o dopadu může být provedeno kdykoli za trestního řízení, a to osobně i písemně.

PRÁVO NA NÁHRADU ŠKODY A NA PENĚŽITOU POMOC OD STÁTU

Škodu vzniklou v důsledku trestného činu mohou poškozené uplatňovat jednak **vůči obviněnému** v trestním (§ 43 TR) nebo civilním řízení (§§ 2956–2968 nového občanského zákoníku), jednak mohou poškozené **o peněžitou pomoc** žádat přímo **stát** (§ 23–37 ZOTČ). Sexuální útoky způsobují ve sféře poškozených řadu škod. Vzniká zejména:

- **škoda na fyzickém a psychickém zdraví**
- **náklady spojené s léčbou**, vč. regulačních poplatků a nákladů nehrazených pojišťovnou
- **nemajetková újma**, tedy zejména újma na důstojnosti, osobním a soukromém životě, ztráta pocitu bezpečí a důvěry, újma spojená s viktimizací v procesu trestního řízení apod.

- **ztráta na výdělků**, tj. rozdíl mezi obvyklým příjmem poškozené (z pracovního poměru či podnikání) a příjmem, který poškozená měla snížený v důsledku trestné činnosti
- náklady spojené s **pohřbem**
- škoda **na majetku** – např. zničené oblečení, poškozené zařízení bytu.

Újma na fyzickém zdraví, včetně závažnější újmy psychické, resp. **posttraumatické stresové poruchy**, se do 31. 12. 2013 vyčíslovala pomocí vyhlášky Ministerstva zdravotnictví o odškodnění a ztížení společenského uplatnění (tzv. odškodňovací vyhláška), na základě níž byl každý ošetřující lékař povinen bodově vyčíslit škodu, kterou poškozená utrpěla na svém fyzickém či psychickém zdraví. Na základě bodů, resp. jejich násobku v penězích (1 bod = 120 Kč), pak poškozená vyčíslila svůj nárok a uplatnila jej, nejpozději však do prvního hlavního líčení, v trestním řízení proti pachateli. S účinností od 1. 1. 2014 byla odškodňovací vyhláška zrušena. Nově tedy mohou oběti trestné činnosti **míru požadované náhrady škody stanovit víceméně libovolně**.

Rozsah náhrady škody vzniklé v důsledku trestného činu se rozšířil přijetím zákona č. 89/2012 Sb., **nového Občanského zákoníku** (dále jen NOZ). Škůdce, tedy ten, kdo zasáhl do osobnostních práv poškozené, či jí ublížil na zdraví, je zásadně k náhradě škody povinen. Peněžitou náhradou je škůdce povinen odškodnit zdravotní újmu, vytrpěnou bolest, nemajetkovou újmu na osobnostních právech a ztížení společenského uplatnění. Škůdce je též povinen hradit náklady spojené s péčí o zdraví poškozené, a nově též explicitně náklady spojené s péčí **o její osobu nebo její domácnost**. Poškozené tedy mohou využít placených sociálních služeb k tomu, aby se dostatečně zotavily po útoku, aniž by došlo ke zhoršení jejich sociální situace. Na vrub škůdce jdou také náklady spojené s **rozdílem mezi výdělkem poškozené před útokem a po něm**, jako důsledek zhoršeného zdravotního stavu. Hradí se přitom nejen rozdíl na výdělků **v době pracovní neschopnosti**, ale i případný rozdíl na výdělků **po skončení této pracovní neschopnosti**. V situacích sexuálního nebo jiného podobně zásadního násilí je odškodnění trvalé ztráty na výdělků nadmíru relevantní. Návrat do pracovního procesu je pro poškozené velmi obtížný a v některých případech téměř nemožný. Náhrada ztráty na výdělků je placena **ve formě pravidelné platby dorovnáující původní příjem poškozené**.

Po skončení pracovní neschopnosti, případně při invaliditě, nahradí škůdce poškozenému jeho ztrátu peněžitým důchodem, který se stanoví vzhledem k rozdílu mezi výdělkem, jakého poškozený dosahoval před vznikem újmy, a výdělkem dosahovaným po skončení pracovní neschopnosti s přičtením případného invalidního důchodu podle jiného právního předpisu. Dojde-li ublížením na zdraví k dlouhodobému zvýšení potřeb poškozeného, stanoví se výše peněžitého důchodu i vzhledem k těmto potřebám (§ 2962 NOZ an.).

V případě **usmrcení oběti** odškodňuje škůdce tzv. duševní útrapy manželovi, rodiči, dítěti či jiné osobě blízké, a to v penězích, dále hradí náklady spojené s pohřbem a též případné výživné a podobné platby, ke kterým byla oběť povinna, nebo které prokazatelně dobrovolně hradila (§ 2966 NOZ).

Výše náhrady škody není NOZ stanovena (na rozdíl od dřívější úpravy v zákoně č. 40/1964 Sb., občanském zákoníku, dále jen OZ). Zásadně musí být přiměřená, a to především poměrům poškozených, ale též škůdce. Stanoví se též dle zásad slušnosti. **Rozsah náhrady škody bude tedy velmi záviset na budoucí judikatuře a je příležitostí pro pomá-**

hající profese stabilizovat soudní praxi co do důvodu i rozsahu náhrady škody. Nutno poznamenat, že úspěšné domožení se náhrady vzniklé škody v trestním řízení je velmi obtížné a pro oběti traumatizující. Často se dostávají do situace, kdy zcela zjevnou škodu, zejména psychické trauma, soudy odmítají uznat a přisoudit její náhradu. I pokud soudy náhradu škody přiznají, poškozené stojí před problémem, jak náhradu škody na odsouzeném vymoci. Pokud odsouzený nesplní svoji povinnost dobrovolně, musí poškozená svůj nárok uplatit v exekučním řízení; efektivní domožení se nároku může být otázkou i let.

Právo na peněžitou pomoc od státu detailně upravuje ZOTČ v ustanovení dle §§ 23–37. **Okruh oprávněných osob je omezen.** Peněžitá pomoc je poskytována občanům České republiky, občanům Evropské unie, cizincům pobývajícím na území ČR registrovaně alespoň 90 dnů a žadatelům o azyl, držitelům mezinárodní nebo doplňkové ochrany, pokud se stali obětmi trestného činu na území ČR. Za určitých podmínek (§ 23, čl. 3) mohou oběti žádat o peněžitou pomoc též v příhraničních případech. Právo na peněžitou pomoc tedy nemají cizinky pobývající v ČR kratší dobu (např. ženy na dovolené či pracovní cestě) ani cizinky nemající doklady (některé obchodované ženy, migrantky s neregulérním pobytovým statutem).

Právo na peněžitou pomoc **mají oběti, kterým** bylo v důsledku trestného činu **ublíženo na zdraví**, způsobena **těžká újma na zdraví**, a **pozůstalí po oběti**, která v důsledku trestného činu zemřela. **Oběti sexuálních trestných činů jsou jedinou skupinou obětí, kterým stát odškodňuje i nemajetkovou újmu**, tedy újmu na jejich osobnostních právech, důstojnosti, rodinném a soukromém životě.

Peněžitá pomoc se poskytuje jednorázově a jejím hlavním cílem je **překlenutí zhoršené sociální situace**. Je o ni tedy možné žádat velmi rychle po spáchání trestného činu. V případě obětí sexuálních trestných činů je z peněžité pomoci hrazena i psychoterapie a fyzioterapie. Výše peněžité pomoci je odstupňována podle závažnosti a hradí se buď **v paušální částce** (od 10 tisíc do 200 tisíc Kč), nebo **dle prokázaných výdajů** spojených s léčením a ztrátou na výdělku. Peněžitá pomoc se snižuje o veškeré odškodnění, které oběť z titulu náhrady škody obdrží. Pokud však oběť peněžitou pomoc obdrží a posléze je jí přiznána náhrada škody v trestním nebo civilním řízení, obdržené prostředky státu zpět nevrací, nárok přechází na stát (§ 33 ZOTČ).

Peněžitá pomoc je poskytována Ministerstvem spravedlnosti na základě žádosti, kterou je poškozená povinna doplnit relevantními listinami (vč. lékařských zpráv, označení trestního spisu atd.). Peněžitá pomoc je poskytována i v případě, že útočník je neznámý, nebyl odsouzen, nebo zemřel. Stát je oprávněn peněžitou pomoc snížit, pokud poškozená při jejím stanovení nespolupracuje, podílela se na způsobení trestného činu, či byla již odškodněna v některém jiném řízení.

ZÁVĚR

Sexuální útoky nevratně zasahují osobnost, psychiku a tělesnou integritu poškozených. Úsilí mezinárodního společenství dlouhodobě směřuje k harmonizaci právní úpravy, která by na jedné straně jednotně kriminalizovala sexuální útoky, na druhé straně poskytla obětem odpovídající rámec pomoci. Evropská unie standardizuje poměry poškozených prostřednictvím Směrnice o obětech, která je v České republice provedena novým zákonem o obětech trestných činů.

Národní úprava sexuálních trestných činů a stávající judikatury přináší některé zajímavé interpretace. Bohužel je nutné konstatovat, že sexuální násilí je zpravidla vykládáno

poměrně rigidně pouze v rámci vynuceného pohlavního styku. Soudním výkladům přitom dominují úvahy nad technikou pohlavního styku. Podstatou sexuálního násilí je přitom donucení či zneužití postavení moci. Zatímco první případ právní úprava i judikatura vykládá celkem úspěšně, zneužití postavení moci je paradoxně legislativně zakotveno pouze u méně závažného přečinu Sexuálního nátlaku, tedy takové sexuální aktivity, která vyžaduje, aby se na ní útočník aktivně nepodílel. Pokud je oběť donucena k pohlavnímu styku nebo souloži „pouhým“ zneužitím moci, dle platné právní úpravy se o Znásilnění nejedná. **Takový legislativní stav je neuspokojivý.**

Na okraj problému je nutné podotknout, že pojetí stíhání sexuálního násilí v České republice nezahrnuje chápání sexuálního násilí jako subsystému genderového násilí, jehož podstatou je sociální a ekonomická společenská nerovnost mezi muži a ženami. Tento rozměr pak znatelně chybí v judikatuře i odborné literatuře, která dále formuje pracovníky a pracovníce policie, justice i pomáhajících profesí.

Nový zákon o obětech trestných činů sjednocuje systém pomoci obětem a uceleně vymezuje jejich práva v procesním i předprocesním stadiu. Oběti sexuálních trestných činů jsou přitom považovány za zvláště zranitelné oběti, jejichž potřeby v trestním řízení a ochranu před sekundární viktimizací mají mít na zřeteli orgány činné v trestním řízení i poskytovatelé služeb.

LITERATURA

BANKS, A. M. *Sexual Violence and International Criminal Law: An Analysis of the Ad hoc Tribunal's Jurisprudence & The International Criminal Courts's Elements of Crimes*. [on-line] The Hague: Women's Initiatives for Gender Justice, 2005. Dostupné z: <http://web.wm.edu/law/faculty/documents/banks-969-7375.pdf> [cit. 6. 1. 2014].

CIPROVÁ, K., ed. *Pod hladinou: Fakta a mýty o znásilnění*. Praha: Gender Studies, 2010.

Dostupné z: www.feminismus.cz/download/publikace_final_pdf.pdf.

GRIVNA, T. Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti v novém trestním zákoníku. *Bulletin advokacie*. 2009, č. 10, s. 67. Citováno dle ASPI.

JEWKES, R. – SEN, P. – GARCIA-MORENO, C. Sexual Violence. In: KRUG, E. G., et al., eds. *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization, 2002, s. 147–181.

Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf

LIŠKOVÁ, K. Znásilnění jako téma druhé vlny feminismu. *Sociální studia*. 2002, č. 7, s. 119–132.

Dostupné z: <http://socstudia.fss.muni.cz/dokumenty/080304143018.pdf>

ŠÁMAL, P. *Trestní zákoník I.–II. § 1–421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2009.

ŠÁMAL, P., a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012.

Mezinárodní a evropské právní dokumenty

Doporučení Rec (2002)5 Výboru Ministrů členským státům o ochraně žen proti násilí. [Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence].

Dostupné z: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=280915>

Doporučení CM/Rec (2007)17 Výboru Ministrů členským státům o standardech a mechanismech rovnosti mezi pohlavími. [Recommendation CM/Rec(2007)17 of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms]. Dostupné z: [https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec\(2007\)17](https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?Ref=CM/Rec(2007)17)
Feasibility Study to Assess the Possibilities, Opportunities and Needs to Standardise National Legislation

on Violence Against Women, Violence Against Children and Sexual Orientation Violence. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. Dostupné z: www.europarl.europa.eu/eplive/expert/multimedia/20110405MLT17038/media_20110405MLT17038.pdf

Obecné doporučení č. 19 CEDAW. Násilí na ženách. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/12531/doporučení-CEDAW_19.pdf

Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 827 (1993) o zřízení mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii. [UN Security Council resolution 827 (1993) on the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia (ICTY)]. Dostupné z: [www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/827\(1993\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/827(1993))

Rezoluce Rady bezpečnosti OSN č. 955 (1994) o zřízení mezinárodního trestního tribunálu pro Rwandu. [UN Security Council resolution 955 (1994) on establishment of an International Tribunal for Rwanda and adoption of the Statute of the Tribunal]. Dostupné z: [www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/955\(1994\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/955(1994))

Sdělení Ministerstva zahraničí 84/2009 Sb. m. s., o sjednání Římského statutu Mezinárodního trestního soudu. Dostupné z: www.mvcr.cz/soubor/sb033-09m-pdf.aspx

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2012:315:0057:0073:CS:PDF>

Smlouva o fungování Evropské unie. In: Úřední věstník Evropské unie, C 83/47. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0047:0200:cs:PDF>

Vyhláška č. 2/1987 Sb. ministra zahraničních věcí ze dne 13. května 1987, o Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/12424/CEDAW.pdf

Legislativa ČR

Důvodová zpráva k návrhu zákona č. 40/2009 Sb., trestnímu zákoníku

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád

Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Zákon č. 273/2008 Sb., o policii

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

Judikatura

Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 9. 5. 2013, sp. zn. 2 To 8/2013. Citováno dle BeckOnline.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 13. 5. 2009, sp. zn. 3 Tdo 535/2009. Citováno dle ASPI.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 11. 4. 2012, sp. zn. 3 Tdo 182/2012. Citováno dle ASPI.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. 5. 2012, sp. zn. 3 Tdo 345/2012. Citováno dle ASPI.

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 11. 2012, sp. zn. 11 Tdo 975/2012. Citováno dle ASPI.

STEREOTYPNÍ PŘEDSTAVY O „PRAVÉM ZNÁSILNĚNÍ“ A DŮVĚRYHODNOSTI POŠKOZENÉ TRESTNÝ ČIN ZNÁSILNĚNÍ V INTERPRETAČNÍ PRAXI ČESKÝCH SOUDŮ

Klára Kalibová

ÚVOD

Sexuální násilí provází řada všeobecně rozšířených mýtů (Havelková, 2010). Tyto mýty ovlivňují nejen širokou veřejnost, ale promítají se i do interpretační praxe tuzemských soudů. Cílem příspěvku je hmatatelně upozornit na přetrvávající dezinterpretace příčin, projevů a následků sexuálních útoků v interpretační praxi českých soudů.¹

Text je primárně určen poskytovatelům služeb obětem sexuálního násilí, součástí jejichž praxe je i podpora poškozených a svědků v průběhu vyšetřování a trestního řízení. Znalost interpretačních pozic českého soudnictví jim umožní poskytnout klientům a klientkám odpovídající informace a poradenství o tom, jakým způsobem může být v jejich případě soudy postupováno a na jaká úskalí trestního řízení by se měli připravit.

Příspěvek se věnuje dvěma základním momentům – (re)konstrukci vybraných znaků skutkové podstaty a konstrukci osoby poškozené v interpretační praxi českých soudů. V soudní praxi jde v zásadě o to, aby soud na základě předložených důkazů mohl bez pochybností konstatovat, že se trestný čin stal, že se stal tak, jak je uváděno, a že jej spáchal obviněný. Musí být přitom naplněny všechny znaky a atributy skutkové podstaty (v případě trestných činů Znásilnění a Sexuální nátlak především donucení, absence odporu a sexuální útok). Soud z poznatků, které má k dispozici v podobě různých důkazních prostředků, zpětně (re)konstruuje děj. V případě sexuálních trestných činů je klíčovým důkazem výpověď poškozené stojící proti výpovědi obviněného. Kvalita (hodnověrnost)

.....
1 Předkládaná studie byla zpracována na základě širší studie a podkladových materiálů vypracovaných advokátní kanceláří Mazel & Směja.

výpovědi je přitom soudy zkoumána ve světle vlastností a specifík poškozené. Osobní charakteristika a sociální status poškozených pak mají zásadní vliv na rozhodnutí soudu o vině a trestu pachatele.

Sexuální útoky, jejich objasňování, prožívání obětí a role orgánů v trestním řízení jsou v zahraničí častým předmětem společenskovědního zkoumání. Za zmínku stojí především výzkumy věnující se stereotypizaci sexuálních útoků a také chování, které má mít „správná oběť“. Rozhodovací praxe je ovlivněna **stereotypem „pravého znásilnění“** (real rape stereotype), který je běžně užíván i orgány činnými v trestním řízení. Jde o takový obraz znásilnění, který představuje **útok neznámé osoby ve venkovním prostředí, během něhož pachatel používá násilí nebo pohrůžku násilí a oběť se aktivně fyzicky brání** (Temkin, Krahé, 2008, s. 32). Dle výzkumů oběti, které znásilnění zažily jinak, než jak je popisuje stereotyp (např. byly napadeny známým, požily před napadením alkohol), bývají častěji nařčeny ze spoluzavinění (Best, Dansky, Kilpatrick, 1992; Emmers-Sommer, Allen, 1999 in: Temkin, Krahé, 2008, s. 32), jsou považovány za méně spolehlivé či spoluzodpovědné za útok (Calhoun, Cann, Selby, Magee, 1981; Krulewitz, 1982; Rose, Nadler, Clark, 2006 in: Temkin, Krahé, 2008, s. 32). Je dobré si uvědomit, že stereotyp „pravého znásilnění“ se promítá i do vnímání znásilnění samotnými poškozenými, které útoky v násilných partnerských vztazích samy často nepovažují za znásilnění, jejich závažnost negují, nebo je neohlašují policii právě z obavy ze stereotypizace takového znásilnění.

Stereotypizace sexuálních útoků a poškozených vede k jejich obviňování a označování jejich chování jako příčiny agrese obviněného. Dle Temkin a Krahé mají na obviňování poškozených vliv **proměnné na straně osoby vynášející hodnotový soud**² (např. gender, postoje podporující znásilnění), **proměnné na straně oběti** (atraktivita, chování, skutečnost, zda poškozená byla opilá atd.), **osobnost obviněného** (barva pleti, sociální status, fyzické rysy), **proměnné daného případu** (např. předchozí vztah mezi obětí a pachatelem) (Temkin, Krahé, 2008). Předkládaný text se věnuje především proměnným na straně oběti a proměnným daného případu tak, jak je bylo možné vypořádat z odůvodnění jednotlivých rozsudků.

Cílem této studie je kvalitativně popsat způsob rozhodování trestních soudů o sexuálních trestných činech, resp. o trestném činu Znásilnění a Sexuální nátlak. Studie kriticky zkoumá interakci mezi poškozenými a orgány činnými v trestním řízení a usiluje o poznání role poškozeného v interpretační praxi českých soudů. Ambicí studie je zpřístupnit odborné veřejnosti odpovědi na to:

- jakým způsobem je v praxi trestních soudů interpretována skutková podstata trestného činu Znásilnění a trestného činu Sexuální nátlak
- jak soudy konceptualizují výpovědi poškozených a jaké konstrukce důvěryhodnosti přitom používají.

METODOLOGIE

Rozhodovací praxe soudního aparátu může být zkoumána mnohými způsoby – interpretací statistik, analýzou spisů či strukturovanými rozhovory se soudci a soudkyněmi, poškozenými, pachateli či poskytovateli služeb obětem (srov. Frohmann, 1991, 1997; Konradi, 1996, 1997). Pro tuto studii byla jako vhodná výzkumná metoda zvolena kvalitativní

2 Takovou osobou může být soudce, pomáhající pracovník, lékař, policista aj.

analýza rozsudků. Rozsudky jsou texty, ze kterých je poznatelný mechanismus rozhodování soudu, vážení významu jednotlivých důkazních prostředků, interpretace skutkových podstat a definice překážek při výkonu spravedlnosti. Analýza rozsudků, resp. jejich odůvodnění, je častou metodou právního poznání (srov. např. analytickou činnost Evropského soudního dvora³). Argumentace obsažená v rozsudcích odráží způsob, jakým soudy konstruují realitu trestného děje, a to, jaký význam pro tuto konstrukci mají výpovědi poškozených svědků. Úvahy soudu musí být v rozsudcích přesně artikulovány a logicky strukturovány, neboť jsou předmětem případného přezkumu ze strany obviněného, státního zástupce či poškozeného. Proto poskytují poměrně komplexní obraz o způsobu uvažování soudů o podstatných aspektech trestného činu Znásilnění a Sexuálního nátlaku.

Klíčové bylo získat relevantní množství rozsudků pro sestavení výzkumného vzorku. Se žádostí o poskytnutí anonymizovaných rozsudků za období let 2011 a 2012 ve věci trestných činů Znásilnění, Sexuální nátlak a Pohlavní zneužívání byly počátkem roku 2013 obeslány všechny krajské a okresní soudy v České republice. Některé z oslovených soudů požadovaly za poskytnutí rozsudků administrativní poplatky, další soudy na žádost nereagovaly vůbec. Ve lhůtě dvou měsíců bylo získáno 304 zdarma poskytnutých rozhodnutí (převážně rozsudků) ze 47 okresních a 4 krajských soudů z celé České republiky, a to v elektronické a listinné podobě. Zkoumány byly rozsudky odsuzující i zprošťující. S ohledem na účel zařazení článku do publikace věnující se sexuálnímu útoku na dospělé, jakož i na kapacitní možnosti a technické vybavení týmu (absence softwaru pro podporu analýzy textů), byla analýza zúžena na trestný čin Znásilnění, který celkově v praxi převažuje nad ostatními sexuálními trestnými činy (na dospělých),⁴ a trestný čin Sexuální nátlak, jenž je trestným činem relativně novým (od roku 2010), a jehož interpretace je tedy záležitostí několika posledních let.

Elektronická podoba rozsudků umožnila jejich jednoduché procházení v běžných programech prostřednictvím klíčových slov. Tištěné rozsudky byly pročteny v celém rozsahu. Klíčová slova byla volena tak, aby byly pokryty výše uvedené výzkumné otázky (ne/důvěryhodn*, aktivní, odpor, manžel/ka, odmít*, násilí, závislost). Některá klíčová slova byla doplněna v průběhu analýzy, neboť odrážela poznání, k němuž se dospívalo průběžně (dluh, alkohol, opil*, dar*, prostitu*). Některá klíčová slova se neukázala jako funkční (Rom*, cikán*, Ukrajinka, Vietnamka).

Na základě klíčových slov byly seskupovány a následně tříděny obvyklé interpretace podstatných aspektů sexuálních trestných činů a zkoumány interpretační vzorce soudní praxe a jejich vzájemná souvztažnost. Bylo přitom postupováno metodou zakotvené teorie. Zjištěné poznatky byly konfrontovány s dalšími zdroji poznání (sekundární zdroje, vlastní právní praxe, fokusní skupina). Následně byla formulována závěrečná doporučení.

DEFINICE UŽITÝCH POJMŮ

S ohledem na to, že text je primárně určen sociálním pracovním a pracovníkům a dalším pomáhajícím profesím, tedy převážně neprávní veřejnosti, věnuji vždy část textu

.....
3 Dostupné z: www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/analysis

4 Dle Evidenčně statistického systému kriminality byl v roce 2012 policii oznámen trestný čin Pohlavního zneužívání (703), následovaný Znásilněním (669) a Sexuálním nátlakem (46). Zdroj: Evidenčně statistický systém kriminality, zasláno e-mailem v září 2013.

shrnutí právní teorie, která se váže ke konkrétní zkoumané oblasti. Odkazují též k základní psychologické a viktimologické teorii.

Poškozený je ten, komu trestným činem vznikla škoda na zdraví, byla způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil. Poškozený je termín trestního řízení a je do určité míry odlišný od pojmu oběť. Poškozený může být fyzickou i právnickou osobou. V trestním řízení je poškozený stranou, má tedy řadu procesních práv. Vůči obviněnému může nárokovat náhradu škody nebo nemajetkové újmy, může si zvolit zmocněnce, který se může účastnit všech relevantních procesních úkonů. Může se zúčastnit trestního líčení a může sám nebo prostřednictvím svého zmocněnce klást otázky obviněnému. Má právo posledního slova a nárok na náhradu účelně vynaložených nákladů. (Pro další informace srov. v této publikaci text Kláry Kalibové a Martiny Houžvové popisující právní rámce problematiky.)

Oběť trestného činu je ve smyslu zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, fyzická osoba, které bylo ublíženo na zdraví, byla jí způsobena majetková nebo nemajetková újma, nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. Oběti trestných činů mají především právo na účinnou pomoc ze strany poskytovatelů služeb obětem, právo na prevenci sekundární viktimizace a na odškodnění od státu. Oběti sexuálního násilí jsou považovány za tzv. zvláště zranitelné oběti a vztahují se na ně některá specifika vedení výslechu. Např. se v průběhu trestního řízení nemusí potkat s pachatelem či si mohou vybrat, zda jejich výslech povede muž, nebo žena.

Pojmem **sekundární viktimizace** se označují rány, které vznikají v psychické a emoční sféře oběti jako důsledek činnosti institucí a orgánů činných v trestním řízení v průběhu vyšetřování trestného činu nebo jako důsledek nevhodného poskytování služeb. Všechny subjekty a jednotlivci přicházející do kontaktu s obětí trestného činu jsou povinni sekundární viktimizaci předcházet.

Soud rozhoduje zásadně na základě obžaloby a provedených důkazů. Usiluje o takové **poznání skutečnosti**, které se co nejvíce přibližuje realitě. Skutečné poznání reality je však z podstaty řízení vyloučené. Míra jistoty, které je soud jako orgán činný v trestním řízení povinen dosáhnout, je vyjádřena trestním řádem jako stav dostatečného rozsahu, o němž nejsou důvodné pochybnosti (§ 2 odst. 5 Trestního řádu).

ZNAMY SKUTKOVÉ PODSTATY TRESTNÉHO ČINU ZNÁSILNĚNÍ A TRESTNÉHO ČINU SEXUÁLNÍ NÁTAK V INTERPRETAČNÍ PRAXI SOUDŮ

Trestné činy Znásilnění a Sexuální nátlak mají dva podstatné znaky – **nedobrovolnost**, resp. **donucení**, a nějakou podobu **sexuální aktivity**, k jejímuž vykonání či strpění donucení směřuje. Nedobrovolnost je navozována nebo zneužívána k tomu, aby poškozená strpěla **soulož**, **pohlavní styk** nebo **styk provedený způsobem srovnatelným se souloží**, nebo k donucení poškozené k pohlavnímu **sebeukájení, k obnažování nebo jinému srovnatelnému chování** (Sexuální nátlak). Rozdíl mezi trestným činem Znásilnění a trestným činem Sexuální nátlak přitom spočívá v tom, že v prvním případě dochází na těle poškozené k nedobrovolné sexuální aktivitě ze strany obviněného, v druhém případě jde o vynucení autoerotických aktivit poškozené bez aktivního zapojení obviněného. (Srov. podrobně v této publikaci text popisující právní rámce problematiky.)

Při interpretaci skutkových podstat tedy soudy věnují klíčovou pozornost zjištění toho, zda k sexuální aktivitě došlo nedobrovolně a jakou podobu sexuální útoku měl.

Nedobrovolnost nacházíme v podobě:

- **donucení**, tedy užití fyzického násilí, pohrůžky násilím nebo pohrůžky jiné těžké újmy
- **zneužití bezbrannosti**, tedy skutečnosti, že se poškozená nemůže bránit kvůli svému zdravotnímu stavu, nedostatku fyzických sil či schopností
- **zneužití závislosti, vlivu nebo postavení** (pouze u trestného činu Sexuální nátlak).

Sexuální trestné činy jsou v současné české jurisprudenci a judikatuře interpretovány především jako trestné činy, jejichž podstatou je **ukojení sexuálních potřeb pachatele na těle poškozené**. Takový přístup však zásadně odporuje společenskovědním poznatkům, které potvrzují, že sexuální útoky jsou na straně pachatele motivovány především snahou o dominanci a ponížení poškozené. Akcent sexuálního uspokojení jde přitom tak daleko, že Nejvyšší soud v jednom případě požadoval, aby došlo k ejakulaci pachatele v důsledku sexuálního útoku na poškozenou.⁵

Analýza rozsudků směřovala k identifikaci toho, **jakým způsobem soudy interpretují pojem násilí a sexuální útok**.

AKTIVNÍ ODPOR POŠKOZENÉ JAKO PODMÍNKA PŘÍTOMNOSTI NÁSILÍ ZE STRANY OBVINĚNÉHO

Z analýzy rozsudků vyplynulo, že **soudy zásadně požadují**, aby násilí na poškozené **překonávalo zřejmý fyzický odpor**. Strpění sexuálního útoku, ke kterému se poškozené často uchylují, aby se vyhnuly případné těžší újmě, či strpění sexuálního útoku, jenž je součástí dlouhodobého násilného domácího vztahu, jsou soudy vykládána k tíži oběti, resp. ku prospěchu obviněných a vedou k jejich zproštění. Soudy vyžadují, aby poškozené kladly aktivní odpor vůči sexuálním útokům – jak dokládá i uvedený příklad rozsudku:

Obžalovaný si poškozenou po příchodu do bytu přitáhl k sobě a následně ji postupně vysvlékl z oblečení donaha, a to z oblečení na horní části těla ve chvíli, kdy ještě oba stáli, a z kalhot s kalhotkami za situace, kdy již oba leželi na posteli. Poškozená se přitom tomu jiným způsobem, než že v určitých chvílích obžalovaného od sebe odstrkávala a byla pasivní, nebránila. Taktéž se nijak nebránila, ani když ji obžalovaný položil na postel [...] poškozená svou vůli spočívající s obžalovaným pohlavní styky nemít v obou posuzovaných případech evidentně projevovala nedostatečně jasným a intenzivním odporem, který právě proto nemusel obžalovaný ani žádným způsobem násilí překonávat [...] a v důsledku toho a v důsledku dalších zmíněných okolností takové povahy, že obžalovaný rozhodně nemusel vědět, že se ze strany poškozené jedná o odpor vážně míněný, což už samo o sobě jeho trestní odpovědnost vylučovalo.⁶

Sexuální trestné činy jsou trestné činy úmyslné. Znamená to, že obviněný musí buď **chtít donutit** poškozenou k nedobrovolnému sexuálnímu styku, nebo vědět, že vynucuje sexuální aktivitu v rozporu s vůlí poškozené, která je buď projevená (donucení), či bez

5 Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 9. května 2012, sp. zn. 3 Tdo 345/2012.

6 Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 10 ze dne 22. června 2011, sp. zn. 29T 38/2011.

možnosti poškozené neprojevená (bezbrannost). To, že se jedná o nedobrovolnou sexuální aktivitu na straně poškozené, musí poškozený **vždy poznat**. Proto také soudy vyžadují aktivní odpor na straně poškozených. V některých zjištěných případech byl ze strany soudů tento aktivní odpor vyžadován ve velké intenzitě. Absenci aktivního odporu soudy pak dovozovaly z toho, že na těle poškozené nebyla zjištěna žádná zranění.

Analýza potvrdila, že dominantní formou sexuálního násilí jsou útoky ze strany známých osob – manželů, partnerů, rodinných příslušníků, spolužáků či kolegů. Pro interpersonální, intimní a sexuální vztahy je pak typická jejich komplexita a z hlediska práva, resp. dokazování v trestním řízení, značná nejednoznačnost. V interpersonálních vztazích lze aktivní, obzvláště fyzický odpor poškozených očekávat jen stěží (viz úvodní text Zuzany Chomové), přesto je soudy vyžadován.

Při analýze rozsudků bylo patrné, že zdánlivě nejednoznačné chování poškozených významně oslabuje jejich důvěryhodnost jako svědkyň. Soudy obtížně interpretují setrvání v násilném partnerském či intimním vztahu nebo v takovém vztahu, pro nějž je typická určitá závislost či podmíněnost. Neschopnost poškozených odmítnout sexualizované násilí, např. vynucování intimity či přímo soulože nucenou směnou sexu za finanční podporu, ke které je pachatel povinen (vyživovací povinnost manželce nebo dítěti apod.), je na straně poškozených racionalizována („abych měla pokoj“, „neměla jsem na výběr“, „potřebovala jsem peníze“), a výpověď poškozených tedy vyznívá nejednoznačně.

Zjevným nedostatkem současné právní úpravy je skutečnost, že k naplnění skutkové podstaty trestného činu znásilnění je vyžadováno, aby obviněný užil násilí, pohrozil násilím nebo pohrozil jinou vážnou újmu. Takové sexuální útoky, které jsou na straně poškozené nedobrovolné, ale současně nejsou vynucovány násilím nebo hrozbou, nebudou soudem považovány za trestný čin Znásilnění. Jiné formy nátlaku – zneužití závislosti, vlivu nebo postavení – přitom zákonodárce zná a zakotvil je do skutkové podstaty trestného činu Sexuální nátlak.

INTENZITA NÁSILÍ

Ve své interpretaci se soudy zásadně shodují na tom, že sexuální útoky musí nabývat značné intenzity. Pokud soudy řeší případy, kdy napadená byla při plném vědomí (a tedy měla podle předpokladu klást odpor), vyžadují, aby tento odpor byl dostatečně aktivní a poznatelný.

Poznatelnost přitom požadují ve formě fyzických zranění:

[...] že v této fázi večera se již poškozená aktivně i za hlasitého projevu bránila jednání obžalovaného a v tomto směru její verzi podporují též lékařské zprávy o zjištěných zraněních, které nelze vyhodnotit jako důsledek vášnivého prožitku, ale odpovídají aktivní obraně poškozené [...] (odsuzující rozsudek),⁷

případně ve formě prokazatelného útoku na poškozenou, který zanechá stopy v jiné podobě:

[...] soud se domnívá, že určité prvky násilí dány jsou, je to zřejmě to, že poškozené byly svázány ruce, byla jí rozříznuta podprsenka, a z tohoto hlediska je skutková podstata

7 Rozsudek Okresního soudu v Hodoníně ze dne 11. ledna 2012, sp. zn. 15T 196/2011.

dána. Soud ovšem k tomu připomíná, že zločinu znásilnění se lze dopustit i tak, že pachatel tohoto činu využije bezmocnosti poškozené, takže jednání obžalovaného lze charakterizovat tak, že kombinuje násilí s tím, že zneužívá bezmocnosti poškozené, ovšem bezmocnosti, do které ji přivedl požitím léků [...] (odsuzující rozsudek).⁸

V některých případech jsou soudy schopné absenci fyzického odporu zhojit viktimologicky poměrně aktuálním výkladem:

Na těle poškozené nebyly shledány stopy poranění. Tato skutečnost však nemusí znamenat, že došlo ke styku dobrovolně. Jak poškozená sama uvedla, s obžalovaným nezápasila, jen opakovaně odmítala pohlavní styk a plakala (odsuzující rozsudek).⁹

Ani dokázaná přítomnost fyzického násilí však není pro soudy dostatečným argumentem tam, kde výpověď poškozené je provázena dalšími faktory odporujícími stereotypnímu výkladu „pravého znásilnění“, které jsou jí přičítány k tíži.

I přes přítomnost fyzického násilí soud vynesl zprošťující rozsudek tam, kde výpověď poškozené považoval za nedůvěryhodnou, neboť poškozená byla opilá:

[...] výpověď ošetřujícího lékaře xxxx potvrdila, že na straně poškozené nebylo možné při vyšetření shledat žádné stopy použití násilí na její osobu, ačkoliv na jejím těle byly nalezeny podlitiny a drobné oděrky a stopy krve, přičemž menses pacientka v inkriminované době neuváděla. Lékař nicméně nekonstatoval žádné vážné zranění na straně poškozené [...] Dráždivé doteky ze strany obžalovaného, které způsobily krvácení na těle poškozené, tedy nemusely být, ani navzdory způsobeným krvácivým poševním zraněním u poškozené, podle názoru soudu nutně vyvolány použitím jednostranného násilí ze strany obžalovaného, ale pouhou reakcí na aktivní sexuální stimulaci ze strany poškozené, kterou popsal obžalovaný. Sama poškozená se pro deklarovanou ztrátu paměti k této okolnosti nebyla schopná vyjádřit (zprošťující rozsudek).¹⁰

V jiném případě vedla ke zproštění obžaloby především obecná nedůvěryhodnost svědecké výpovědi poškozené. Ta byla soudem dovozena zejména na základě znaleckého posudku, který uváděl disimulaci a přehánění poškozené:

Z prvotního protokolu o ohledání těla poškozené [...] se navíc podává, že na oblečení poškozené nebylo zjištěno žádné poškození (a to ani na spodním prádle), když po vyslečení nebyla na jejím těle nalezena žádná poranění. Poškozená si rovněž mj. ani na bolest nestěžovala. Žádná zranění na těle ani případné poškození oblečení nebylo zjištěno při prohlídce těla obžalovaného [...].

8 Rozsudek Okresního soudu v Hodoníně ze dne 11. dubna 2012, sp. zn. 1T 19/2012.

9 Rozsudek Okresního soudu ve Znojmě ze dne 26. května 2011, sp. zn. 1T 28/2011.

10 Rozsudek Okresního soudu ve Znojmě ze dne 19. září 2012, sp. zn. 2 T 96/2012.

Chápání sexuálního násilí jako intenzivního fyzického násilí vyžadujícího aktivní, nejen verbální odpor na straně poškozené, odpovídá stereotypu „pravého znásilnění“ a odpovídá odborným poznatkům o tom, že poškozené v řadě případů sexuální útoky jednak strpí, aby násilí nenabýlo vyšší intenzity, jednak se může jednat o takové sexuální útoky, jejichž podstatou není vaginální pohlavní styk.

VAGINÁLNÍ ZNÁSILNĚNÍ

Řada sexuálních útoků není vyhodnocena jako sexuálně motivované trestné činy. České soudy totiž rigidně interpretují sexuální násilí jako vaginální, případně podobný sexuální styk, resp. jako takový sexuální styk, při kterém dochází k sexuálnímu uspokojení obviněného. (Podrobně viz v této publikaci text popisující právní rámce problematiky.)

V žádném případě nelze prokázané jednání hodnotit jako pokus přečinu znásilnění [...]. Z prokázaného jednání nelze dovodit, že by se obžalovaný aktivně svým chováním snažil již o případné navození pohlavního styku, neboť měl mít zapnuté kalhoty. Dále podle popisu poškozené se neměl dotýkat intimních partií poškozené. Nevhodné chování obžalovaného však soud hodnotil jako vydírání, neboť poškozenou, svou fyzickou převahou, nutil k tomu, aby něco konala a trpěla. Nutil ji k tomu, aby souhlasila s případným sexuálním kontaktem (zprošťující rozsudek).¹¹

Soudní interpretace, která trvá na tom, aby sexuální útoky zahrnovaly fyzický kontakt mezi genitáliemi nebo kontakt obdobný, nikoli však „pouhé“ nucení k méně intenzivním nechťeným sexuálním aktivitám, přitom vychází z přetrvávajícího výkladu právní vědy (srov. Gřivna, 2009; Šámal, 2009, s. 1650–1663). Jedná se tedy o uzavřený systém, kdy stereotypizaci sexuálních útoků navzájem potvrzuje judikatura a odborná právní veřejnost. Jinak řečeno, rozhodovací praxe soudů se řídí výklady právní vědy publikovanými v komentářích k zákonům. Tyto komentáře se zároveň opírají o rozhodovací praxi soudů. Není výjimkou, že judikáty uváděné jako určující stanoviska pocházejí i ze 70. let 20. století (srov. Šámal, 2009, s. 1655 an.). Analýza potvrdila, že vedle určité míry stereotypizace „správného“ průběhu znásilnění nezohledňují soudy dostatečně dopad sexuálního útoku na následné jednání poškozených. Požadují přitom, aby poškozené reagovaly přísně logicky, aby se bránily, útoky oznamovaly, stopy nekryly, pamatovaly si průběh útoku co nejpřesněji, chovaly se v souladu s přísnými společenskými normami.

Je zřejmé, že v interpretaci českých soudů, ostatně podobně jako v interpretaci zahraničních soudů a orgánů činných v trestním řízení (Temkin, Krahé, 2008), převažuje stereotypizující výklad sexuálního násilí. Tento výklad je současně potvrzen domácí jurisprudencí (Gřivna, 2009; Šámal, 2008). Trestní normy a trestní praxe postihují pouze takové formy násilí, které závažně zasahují do integrity poškozené, vyžadují přitom aktivní fyzický vážně míněný odpor a takový sexuální styk, který je spojením genitálií, nebo se takovému pojetí blíží. **Je vážným nedostatkem legislativy, že trestný čin Znásilnění není možné spáchat jednáním, které zneužívá něčí závislosti, postavení obviněného nebo jeho důvěryhodnosti či vlivu. Takový vztah mezi poškozenou a obviněným přitom nastává**

11 Rozsudek Okresního soudu ve Znojmě ze dne 31. října 2011, sp. zn. 17T 93/2011.

často v partnerských či podobných vztazích, které v případech sexuálního násilí dominují (Evidenčně statistický systém kriminality, 2013).¹²

VÝZNAM OSOBY POŠKOZENÉ PŘI OBJASŇOVÁNÍ SEXUÁLNÍCH TRESTNÝCH ČINŮ V INTERPRETAČNÍ PRAXI SOUDŮ

ZTÍŽENÁ DŮKAZNÍ SITUACE: PROTICHŮDNÉ SVĚDECTVÍ POŠKOZENÉ A OBVINĚNÉHO

Při objasňování sexuálně motivovaných trestných činů je soudu k dispozici omezený aparát důkazních prostředků, které navíc nejsou stabilní v místě a čase. Klíčovými důkazními prostředky pro rozhodování soudu zde **zůstávají svědecké výpovědi**, především svědecká výpověď poškozené a obviněného. Ostatní důkazní prostředky jsou zpravidla nepřímými. Tuto situaci dokládá i následující příklad:

Je zřejmé, že danému jednání byly přítomny pouze dvě osoby: obžalovaný a poškozená, to je však v případě znásilnění zejména mezi manžely typické, důkazní situace byla složitá i díky tomu, že poškozená v prvních dvou případech znásilnění neohlásila na policii, ani nevyhledala lékařské ošetření, ventilovala je až o několik týdnů později. Soud proto musel velmi pečlivě vážit obě verze, jak však patrně z výroku shora, uvěřil poškozené (odsuzující rozsudek).¹³

Ústředním momentem při dokazování sexuálních trestných činů je skutečnost, že útoku bývají přítomny zásadně pouze dvě osoby – poškozená a pachatel, zpravidla navíc osoby blízké (viz výše). Soud se tak musí vypořádat s nelehkou důkazní situací, kdy proti sobě stojí **tvrzení dvou osob**, jejichž vztah je narušen násilným aktem a jejichž zájmy jsou z pochopitelných důvodů protichůdné. Na jedné straně je tu zájem a právo obviněného vypovídat (či nevypovídat) tak, aby nebyl odsouzen (nemusí přitom vypovídat pravdu). Na straně druhé je tu zájem a právo poškozené na odpovídající satisfakci za napadení (je přitom povinna vypovídat pravdu). Tato satisfakce zahrnuje zdárný a respektující průběh trestního řízení končící zpravidla potrestáním útočníka, náhradu škody a nemajetkové újmy a prevenci před případným opakováním útoku ze strany obviněného v budoucnu.

Nelehkou důkazní situaci reflektují sami soudci a soudkyně tak, že dokazování orientují směrem k tomu, aby mohli **o jedné výpovědi ze dvou hovořit jako o dostatečně věrohodné**. Detailně přitom, v souladu se zásadou in dubio pro reo, tedy v pochybnostech ve prospěch obviněného, prověřují především výpovědi poškozených. Tak tomu bylo i dle následujícího rozsudku:

12 Rozšířený obraz obětí znásilnění jsou ženy přepadené neznámými muži. Policejní statistiky tento mýtus vyvracejí. Dle Evidenčně statistického systému kriminality byly v roce 2012 poškozené napadeny absolutně neznámými útočníky pouze v 12 % případů. V ostatních případech se jednalo o osoby známé (partnery, příbuzné, přátele, spolupracovníky apod.). V příbuzenských vztazích došlo k 26 % útoků. Zdroj: Evidenčně statistický systém kriminality, 2013.

13 Archiv autorky.

Za situace, kdy obžalovaný trestný čin zcela popřel a kromě výpovědi poškozené zde není jediný přímý usvědčující důkaz, a dokonce ani podstatný důkaz nepřímý, je zvlášť důležité posouzení věrohodnosti výpovědi poškozené.¹⁴

Klíčový význam pro stanovení věrohodnosti výpovědi mají znalecké posudky, které soudy nechávají zpracovat o psychickém stavu poškozené a hodnověrnosti její výpovědi.

VĚROHODNOST POŠKOZENÝCH

Jak ukazují rozsudky, věrohodnost výpovědi poškozených je soudy důkladně prověřována, a to výpověďmi jiných svědků, materiálními důkazy (zejména biologické stopy) a znaleckými posudky z oboru psychologie a psychiatrie, které se vedle vzniklé újmy ve sféře poškozených zpracovávají i za účelem obecné věrohodnosti výpovědi poškozených. Těmto posudkům se musí poškozené zásadně podrobit a jejich provedení strpět (§ 118 Trestního řádu). Není přitom neobvyklé, že o téže věci je pořizováno více posudků, což pro poškozenou znamená opakovaně vypovídat o téže věci. Opakované výsledky by měly být dle nového zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů (dále jen ZOTČ), do budoucna minimalizovány. (Srov. v této publikaci text popisující právní rámce problematiky.)

Prožité trauma, stejně jako zátěž poškozené během trestního řízení a samotného pořizování posudku, může způsobit jeho negativní vyznění:

Ve vztahu k věrohodnosti výpovědi je však zcela zásadní znalecký posudek z oboru psychologie znalce xxxx. Z něj vyplývá, že u poškozené byla shledána histriónská porucha osobnosti, která se v některých svých kvalitách ocitá za hranicí širší normy. Při zátěži má sklon reagovat impulsivně, přechodně ztrácí schopnost posoudit důsledky svých činů ve všech souvislostech. Její osobnostní nastavení je egocentrické s důrazem na vlastní potřeby v interakcích. Vzhledem k jejím povahovým zvláštnostem všeobecně dramatizuje prožívané události a zdůrazňuje emocionální stránku. Z psychologického hlediska lze konstatovat, že u poškozené výrazně převažují aspekty svědčící proti věrohodnosti její výpovědi než pro ni. Popisovaný průběh událostí se jeví být nekonzistentní, obsahuje četné rozpory. Je málo pravděpodobné, že události skutečně proběhly tak, jak poškozená uvádí (zprošťující rozsudek).¹⁵

Přestože Znásilnění představuje pravděpodobně jeden z nejvíce empiricky prozkoumaných trestných činů (Čírtková, 2004, s. 192), **poznatky o prožívání poškozených** a důsledcích tohoto prožívání pro trestní řízení **nejsou dostatečně reflektovány v rozhodovací praxi českých soudů**. Viktimologické poznatky ukazují, že oběti znásilnění prožívají velké trauma zahrnující strach o život, pocit zneuctění, sebeobvinění a další důsledky (Čírtková, 2004, s. 192), které mohou vést k problémům se spolehlivostí líčení kritické události, k potížím při vybavování si napadení či mohou být důvodem neochoty poškozených spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení (Čírtková, 2004, s. 155–156). Tak tomu bylo v tomto případě:

14 Rozsudek Okresního soudu v Českém Krumlově ze dne 31. října 2011, sp. zn. 10T 90/2011.

15 Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 10 ze dne 22. června 2011, sp. zn. 29T 38/2011.

[...] co však soud považuje za nestandardní a nelogické, bylo jednání poškozené xxxx poté, co ji měl obžalovaný znásilnit, kdy telefonovala svým dvěma kamarádům a namísto na policii, případně do nemocnice, či domů, s jedním z nich jela k rybníku [...] (zprošťující rozsudek).¹⁶

Důvěryhodnost poškozených je zásadně soudy hodnocena v komplexu ostatních důkazních prostředků. Stěžejní pro rozhodnutí soudce či soudkyně je vyhodnocení vzájemné logičnosti výpovědí poškozené a jejich nerozpornosti. K tomu, aby výpověď byla vyhodnocena jako vnitřně rozporná, přitom dle zkoumaných rozsudků postačily v některých případech rozpory v detailech či zapomínání. Je třeba dodat, že ztráta paměti či určité změny ve výpovědích poškozených jsou však zcela logické a odpovídají závažnosti, které prožité trauma znamená pro kognitivní schopnosti poškozených, a naopak svědčí o autenticitě výpovědí (srov. Čírtková, 2004, s. 201).

Soudy též vyžadují určitou formu „**standardního**“ **chování oběti** – odmítnutí pachatele, aktivní odpor, snaha utéci z místa útoku, nepokračování ve vztahu s pachatelem (pokud byl osobou blízkou) aj. Představa takového „standardního“ chování přitom nerespektuje viktimologicky známé strategie, které oběti vztahového násilí volí k tomu, aby útok přežily a překonaly. Jednou z takových strategií je strategie redukování agrese a momentálního smíru (Čírtková, 2004, s. 198), kdy poškozené s útočníky po útoku klidně hovoří, nechají se uchlácholit, přijmou od nich cigaretu či nereagují negativně. Poškozené jsou však motivovány snahou dosáhnout bezpečí a dále již neprohlubovat či neopakovat zažité trauma. Čírtková jako další strategii poškozených, které utrpěly tělesné zranění, popisuje zdánlivě nelogické zdržování se na místě činu a jeho prohledávání a podobné chování (Čírtková, 2004, s. 198). To ovšem nekoresponduje s laickou představou soudců a soudkyní o odpovídajícím prožívání oběti znásilnění.

V ideálním případě **by soudy měly znát a respektovat viktimologické poznatky o specifích obětí sexuálního násilí** a v případě potřeby realizovat test věrohodnosti podpořený psychologickým a psychiatrickým posudkem – jako v tomto případě:

Věrohodnost výpovědí poškozené E., zejména těch, které učinila v přípravném řízení, potvrdili také znalci z odvětví psychiatrie a psychologie, kteří také vysvětlili určité rozpory či spíše vynechání některých důležitých skutečností ve výpovědi poškozené u hlavního líčení oproti jejím výpovědím z přípravného řízení. Určité nesrovnalosti jsou ostatně pochopitelné už i s ohledem na časový odstup od spáchání trestného činu, když hlavní líčení a výslech poškozené byl činěn s odstupem téměř jednoho roku, s ohledem na věk poškozené, ale i s ohledem na zdravotní obtíže, které v mezidobí prodělala (odsuzující rozsudek).¹⁷

16 Rozsudek Okresního soudu v Hodoníně ze dne 6. prosince 2011, sp. zn. 15T 183/2011.

17 Rozsudek Okresního soudu v Bruntále ze dne 13. září 2012, sp. zn. 1T 76/2012.

FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ VĚROHODNOST POŠKOZENÝCH

Z provedené analýzy rozsudků (obdobně jako ze sekundárních zdrojů) vyplývá, že existují určité faktory, které v očích soudu významně ovlivňují věrohodnost poškozených. Byly identifikovány tyto dominující faktory negativně ovlivňující důvěryhodnost poškozených v očích soudu:

- blízký vztah mezi poškozenou a pachatelem
- předchozí sexuální násilí v životě poškozené
- finanční závislost či dluh poškozené vůči pachateli či pachatele vůči poškozené
- sexuální „nezdrženlivost“ poškozené
- předchozí trestná činnost poškozené či skutečnost, že se poškozená pohybuje ve „špatné“ společnosti.

Blízký vztah mezi poškozenou a pachatelem

Blízký vztah mezi poškozenou a pachatelem může, dle analyzovaných rozsudků, vést soud k pochybnostem o věrohodnosti výpovědi poškozených, a to co do existence sexuálního násilí v partnerských vztazích, tak co do jeho intenzity. Jak ale ukazují výzkumy (Čírtková, 2004), policejní statistiky (Evidenčně statistický systém kriminality, 2013) i data organizací poskytujících sociální služby, sexuální útoky jsou mnohdy součástí partnerského (domácího) násilí. Např. statistické údaje organizace ROSA uvádějí, že sexuální násilí je součástí domácího násilí až v 50 % případů (Vavroňová, Hronová, 2013). Situace partnerského násilí je trestním zákonem řešena prostřednictvím skutkové podstaty trestného činu Týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 Trestního zákoníku), kterého se dopustí každý, kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí. Kvalifikovaná skutková podstata pak předpokládá takové jednání, které je spácháno zvláště surově či trýznivým způsobem, je-li jím způsobena těžká újma na zdraví, je-li jednání spácháno na nejméně dvou osobách, po delší dobu, či je-li jím způsobena smrt. Interpretace této skutkové podstaty byla ponechána jednak na odborné literatuře, jednak na judikatuře.

Z analýzy vyplynulo, že pokud je sexuální násilí součástí domácího (partnerského) násilí, soudy směřují k interpretaci sexuálního násilí jako součástí domácího násilí. V některých případech byl dokonce odpor poškozené vůči sexuálnímu násilí (v podobě vyžadování sexuálního styku) interpretován jako běžná součást sexuálního života páru, jehož soužití směřovalo k rozvodu:

Na jednu stranu je zde poměrně zřejmý odpor poškozené, kterou obžalovaný musel sám svléknout, bránila se i tím, že držela nohy u sebe. Na druhou stranu je zde skutečnost, kdy určité překonávání odporu obžalované před pohlavním stykem nebylo v jejich vztahu ničím neobvyklým (zprošťující rozsudek).¹⁸

Pokud navíc poškozená žijící v prostředí domácího násilí, které není dočasně schopna nebo ochotna z pochopitelných důvodů opustit, znovu přistupuje na sexuální soužití s partnerem, je její jednání interpretováno k její tíži, resp. ve prospěch obviněného. Soud interpretuje nízký odpor poškozených vůči sexuálnímu násilí v manželském (partner-

18 Rozsudek Okresního soudu ve Znojmě ze dne 31. března 2011, sp. zn. 18T 8/2011.

ském) svazku jako souhlas, resp. nedostatečně artikulovaný nesouhlas. Za takových podmínek pak rozhoduje ve prospěch pachatele, kdy konstatuje, že:

[...] je zde skutečnost, kdy obžalovaný upustil od dalšího jednání, když viděl, že obžalovaná pláče. Je zde i skutečnost, kdy intimní život poškozené a obžalovaného nadále pokračoval i po této události. Za této situace je soud toho názoru, že nelze s jistotou určit, zda je jednání obžalovaného kryto úmyslem, ať už přímým nebo nepřímým. Nelze s jistotou s ohledem na výše uvedené skutečnosti dovodit, zda obžalovaný v daném případě již věděl, zda je odpor manželky ještě v rámci manželského konfliktu, nebo se již jedná o přečin znásilnění (zprošťující rozsudek).¹⁹

Analýza také ukázala, že neschopnost poškozených opustit násilný vztah, v němž dochází k sexuálnímu násilí, je zásadně interpretována k tíži poškozených:

Dále se jeví býti zcela nelogickým i samotné jednání poškozené před, jakož i po daném, skutku znásilnění, kdy chodila s obžalovaným na pravidelné vycházky [...] (a to i poté, co jím byla [...] fyzicky napadena a značně slovně ponížena, o čemž svědčí obsah přestupkového spisu) [...] navštěvovala s ním restaurace, poskytovala mu peníze na jídlo, a to i přesto, že dle jejího tvrzení s ním nechtěla mít od krádeže peněz [...] již nic společného. Lze pochopit, že by se s ním chtěla občas setkat (a to ve snaze získat navrácení odcizených peněz), ale rozhodně by k takovým setkáním nedocházelo pravidelně, navíc na odlehlých romantických místech [...] přičemž by s ním nechodila do restaurací a zde se k němu nechovala důvěrně... (zprošťující rozsudek).

Podobně jako v případech, kdy pochybnosti o důvěryhodnosti poškozené vzbuzují situace, u nichž je vysoce pravděpodobné, že jsou způsobeny právě dopadem prožitého traumatu, i zde soudní praxe ukazuje, že se poznatky z psychologických výzkumů až na výjimky nepromítají do rozhodovací praxe.

Předchozí zkušenost se sexuálním násilím

Určitá forma sexuálního nátlaku či násilí či předchozí zkušenost se sexuálním násilím bývá uváděna jako součást anamnézy poškozených a též jako bariéra při přístupu ke spravedlnosti. (Srov. v této publikaci text Petry Kutálkové zabývající se problematikou marginalizace, sexuálního násilí a přístupu ke spravedlnosti.) Ve zkoumaných rozsudcích je pak skutečnost, že poškozené v minulosti strpěly sexuální obtěžování nebo sexuální nátlak, či k výkonu jejich povolání patřily nechtěné sexuální praktiky, hodnocena soudy spíše negativně, jako selhání poškozených, resp. jako norma, se kterou poškozené nechtějí nic dělat a nevnímají ji jako újmu. Dokládá to i tento rozsudek:

[...] většinou poškozená obžalovanému nejprve říkala, že s ním pohlavní styk mít nechce, ale obžalovaný ji vždy přesvědčil a poškozená s ním následně pohlavní styk dobrovolně

19 Rozsudek Okresního soudu ve Znojmě ze dne 31. března 2011, sp. zn. 18T 8/2011.

*měla. Taková forma vztahu mezi poškozenou a obžalovaným trvala až do jeho rozpadu, k němuž došlo kolem Vánoc [...] (zprošťující rozsudek).*²⁰

V některých případech však soudkyně a soudci měli ke zdráhavosti poškozených své napadení hlásit pochopení:

*Rovněž je uvěřitelné, že jí stud zabránil, aby se svěřila matce. Je zcela obvyklé, že s těmito věcmi se ženy svěřují v první řadě přítelkyním, což poškozená učinila [...] (odsuzující rozsudek).*²¹

V soudní praxi přetrvává požadavek, aby poškozené sexuální násilí řešily v bezprostřední nebo dohledné době od útoku. Pokud poškozené tímto způsobem z různých důvodů (obava z pomsty, nedůvěra v systém trestní justice, stud, strach z trestního řízení) nepostupují, nejsou pro řadu soudců a soudkyň důvěryhodné. Takový přístup přitom nereflexuje výše zmíněná specifika viktimizace sexuálním násilím.

Ekonomická závislost

Ekonomická nerovnost a sociální znevýhodnění žen se promítá do sexualizovaného a sexuálního násilí (Evropská komise, 2010). Jak ukazují některé výzkumy, jedním z významných rizikových faktorů pro sexuální násilí je skutečnost, že je žena na mateřské dovolené (viz úvodní text Zuzany Chomové v této publikaci). Analýza ukázala, že ženy v tíživé sociální situaci jsou často zneužívány ke strpění pohlavního styku či nechtěných sexuálních praktik, či přímo znásilněny. Používá-li poškozená sex jako platidlo již před sexuálním napadením, je její svědecká situace obtížná a soud se přiklání k tvrzení obžalovaných.

Ženy se v analyzovaných rozsudcích nacházely v pozicích dlužnic i věřitelek. Vyskytl se případ, kdy napadená dlužila útočníkovi menší obnos peněz, které nebyla schopna splatit. Obžalovaný jí tedy navrhl, resp. na ní vynutil pohlavní styk na oplátku. Ačkoli u skutkového děje byl přítomen pouze obžalovaný a poškozená, soud konstatoval, že obžalovaný poškozenou dlouhodobě finančně a materiálně podporoval a že její trestní oznámení podané po údajně nedobrovolném pohlavním styku bylo účelové a nedůvěryhodné:

*Je přitom zřejmé, že po celé roky poškozené pomáhal, sehnal jí ubytování, opakovaně jim zařídil bezplatný pobyt v rekreační chatě [...], poškozené zaplatil i oslavu narozenin (zprošťující rozsudek).*²²

V opačném případě, kdy dluh byl na straně obviněného, fungovala tato skutečnost také jako faktor zvyšující nedůvěryhodnost poškozené. Soud vycházel z předpokladu, že sexuální útok je smyšlený, neboť poškozená jednala v úmyslu vymoci závazek pachatele:

Pokud se týče dobrovolnosti či nedobrovolnosti pohlavního styku (resp. znásilnění, tj. předmětu projednávané věci), tak znalkyně nevyloučila, že by se mohlo jednat

20 Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 10 ze dne 22. června 2011, sp. zn. 29T 38/2011.

21 Rozsudek Okresního soudu ve Znojmě ze dne 26. května 2011, sp. zn. 1T 28/2011.

22 Rozsudek Okresního soudu v Českém Krumlově ze dne 31. října 2011, sp. zn. 10T 90/2011.

o účelové chování poškozené (dle její výpovědi je to „50 % na 50 %“). Toto účelové jednání poškozené může být založeno na tom, že jí obžalovaný dlužil peníze a nevracel jí je, ale může to být způsobeno i tím, že poškozená není v podstatě schopna předvídat důsledky, proto se s ním stále scházela, ale potom našla jiný vztah a rychle to chtěla s obžalovaným nějak jakoby skončit (zprošťující rozsudek).²³

Soudní praxe vyžaduje, aby ženy jako oběti sexuálního násilí nepoutal s útočníky žádný ekonomický vztah. To je s ohledem na výše řečené o sexuálním násilí v partnerských vztazích požadavek zcela nereálný. Naopak ekonomické vazby a finanční závazky mohou být jednou z účinných forem donucení ve smyslu požadavku hrozby jinou těžkou újmou u skutkové podstaty trestného činu Z násilnění. Současně pak je třeba upozornit na situaci sociálně slabých žen, které by, dle některé soudní interpretace, za jakoukoli pomoc ze strany ekonomicky silnějšího partnera snad měly být nuceny strpět sexuální násilí. (Srov. dále v této publikaci text popisující právní rámce problematiky.)

„Nezdrženlivost“ a „problémovost“ poškozených

Ženy se v interpretacích soudů nemohou dopouštět předchozího aktivního sexuálního chování, nemohou požívat alkohol a musí si za každých okolností své napadení pamatovat. Jinak je toto jejich chování vykládáno jako spolupodílení se na sexuálním napadení. Taková interpretace vzorného, „zdrženlivého“, „počestného“ chování poškozených přitom odpovídá i zjištěním zahraničních výzkumů (viz např. Calhoun, Cann, Selby, Magee, 1981; Krulewitz, 1982; Rose, Nadler, Clark, 2006 in: Temkin, Krahé, 2008, s. 32). K důvěryhodnosti napadených žen též nepřispívá jejich předchozí „špatná pověst“. Opilý muž – pachatel – se naopak nachází v jiné situaci. To, že si většinu svého chování nepamatuje, je možné přičíst jeho změněnému stavu vědomí. Pro důvěryhodnost jeho výpovědi postačí, pokud je potvrzena ostatními svědky, a to bez kritického zkoumání motivace svědků vůči osobě poškozené. Na tyto aspekty snižování důvěryhodnosti poškozené poukazuje další rozsudek:

Podle názoru soudu je třeba přihlédnout i k předchozímu jednání poškozené, které se odehrálo v prostoru restaurace. Její výpověď popisující její předchozí chování v restauraci, když uvedla, že se předtím bavili o normálních věcech, nebavila se s přítomnými o sexu ani neproběhly žádné návrhy, je zpochybněna výpověďmi většiny vyslechnutých svědků (tj. svědectví xxxx, xxxx a xxxx) a obžalovaného, kteří uvedli, že předchozí chování poškozené v prostoru restaurace bylo dosti uvolněné, kdy tito shodně popsali, že tato, ač se s přítomnými neznala, si k nim přisedla a se všemi si zakrátko potykala a dala jim při té příležitosti polibek (xxxx a xxxx) a podle svědkyně xxxx, která na místě tou dobou obsluhovala, měla poškozená s přítomnými dokonce laškovat a pronést větu, že „by jich zvládla i pět“. Uvolněnost poškozené, která mohla na přítomné osoby mužského pohlaví působit až vyzývavým dojmem, pak nepochybně povzbudil i předtím zkonsumovaný alkohol.²⁴

23 Rozsudek Okresního soudu ve Znojmě ze dne 15. června 2011, sp. zn. 2 T 68/2011.

24 Rozsudek Okresního soudu ve Znojmě ze dne 19. září 2012, sp. zn. 2 T 96/2012.

V některých případech soudy pak zmiňují jakousi výhradu vůči jednání poškozené, které údajně neberou v potaz při rozhodování, ale pak zcela na něm postaví zprošťující rozsudek:

Chování poškozené, která má 17 let, je do rána na diskotéce, požívá ve větším množství alkohol, soud hodnotit nebude, nicméně bezpochyby přispělo k situaci, která dne 28. 5. 2011 nastala (zprošťující rozsudek).²⁵

Ženy, které udržují vztah s více muži, a v rámci jednoho (nebo i více) z těchto vztahů dojde k sexuálnímu útoku, jsou soudy v některých případech považovány za nedůvěryhodné:

I když se poškozená odmítla k frekvenci používání spodních kalhotek vyjádřit a znalci nedokázali na otázku odpovědět, nelze odhlédnout od skutečnosti, že na stejných kalhotkách, kde byl nalezen biologický materiál poškozené a obžalovaného, se nacházel biologický materiál dalšího, blíže neztotožněného muže. Přitom je třeba zdůraznit, že se poškozená nacházela v uvedené dny ve stadiu končící menstruace. Ve světle kategorické výpovědi poškozené jeví se tento fakt zarážejícím.²⁶

Charakter poškozených žen je soudy zkoumán a interpretován vzhledem k mýtu „pravého znásilnění“. Žena, v jejíž „anamnéze“ se sejde více negativních faktorů, v zásadě nemůže být považována za důvěryhodnou svědkyni. Soudy přitom nezohledňují fakt, že právě slabá pozice poškozených je jedním z důvodů, proč si je pachatel vybírá ke svému útoku.

ZÁVĚR

Analýza potvrdila, že v rozhodování českých soudů se nezřídka uplatňuje **stereotyp „pravého znásilnění“**. Ten vyžaduje takový průběh znásilnění, který zahrnuje útok neznámé osoby v neznámém prostoru na poškozenou, přičemž ta se na takovém útoku nepodílí svým chováním či intoxikací. Soudy též vyžadují, aby poškozená spolupracovala s orgány činnými v trestním řízení, průběh útoku si pamatovala, vybavovala si přiléhavě detaily a vše odpovídajícím způsobem prožívala.

Soudy se v případech objasňování sexuálních trestných činů, kdy jsou k dispozici pouze svědectví poškozené a obviněného, dostávají do obtížné situace. Tu řeší zpravidla tak, že nařizují i **opakovaně znalecké posouzení věrohodnosti poškozené**, v méně případech obviněného. Takové jednání potvrzuje kritiku stávající praxe soudů, kdy jsou práva a potřeby obžalovaných stavěny vysoce nad práva poškozených.

Rozsudky získané k analýze byly výsledky rozhodnutí, která byla učiněna v době před účinností zákona o obětech trestných činů. Nelze tedy dovodit, zda soudy internalizovaly základní hodnoty tohoto zákona. Nicméně i v době, kdy byly rozsudky pořízeny, se soudy měly řídit základními zásadami trestního procesu, které ukládají povinnost šetřit osob-

25 Rozsudek Okresního soudu v Hodoníně ze dne 6. prosince 2011, sp. zn. 15T 183/2011.

26 Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 17. října 2012, č. j. 8 To 226/2012.

nost poškozených. Postupy, které byly identifikovány v analýze, přitom potvrdily některé nadbytečné úkony či viktimizující konfrontaci poškozené a obviněného.

Analýza dále ukázala, že klíčovým konceptem, jenž má zásadní dopady na rozhodovací praxi, je **důvěryhodnost poškozené**. Soudy často vede k pochybnostem o důvěryhodnosti poškozené skutečnost, že trestný čin je oznámen s časovým prodlením, ve výpovědích se v průběhu trestního řízení objevují rozpory či v některých případech poškozené trpí výpadky paměti nebo úplnou amnézií. Tyto skutečnosti vedou k úvaze, zda soudci a soudkyně mají dostatek informací o psychologických dopadech traumatické události, jakou bezesporu sexuální násilí je. Podobné je to v případech, kdy je sexuální násilí součástí násilí v partnerských vztazích. Charakteristika důvěryhodnosti, resp. nedůvěryhodnosti je poškozeným přisuzována na základě zavádějících úvah, které kromě neznalosti soudobého poznání v oblasti viktimologie ukazují na dominantní vliv moralisticky orientovaných stereotypů a předsudků. Ženy, které prožily sexuální násilí, neodpovídají představě „nevinné čisté oběti“. (Viz také úvodní text Zuzany Chomové v této publikaci.) Je tomu tak např. proto, že zažily sexuální násilí již v minulosti (zjednodušeně řečeno, asi nějakým způsobem takové jednání „přitahují“), mají finanční závazky či pohledávky (které chtějí/nechtějí řešit sexem), či nejsou dostatečně „počestné“ a pohybují se ve „špatné“ společnosti, a proto sexuální násilí, resp. sex přitahují.

Předkládaný text naznačuje také možnosti budoucího domácího právního a kriminologického výzkumu. Dílčí analýza rozsudků může být doplněna zkoumáním tématu z genderové perspektivy (např. rozdíl mezi rozhodováním soudců a soudkyň) či detailnějším zkoumáním řízení, které předcházelo konečným rozhodnutím. Velmi přínosný by byl také výzkum zaměřený na postoje orgánů činných v trestním řízení k samotnému trestnému činu znásilnění a způsobu, jímž zařazují do svého rozhodování aktuální poznatky ze sociálních věd. Jako vhodný příklad se zde nabízí rozvoj a dostupnost informací a vzdělávání v oblasti domácího násilí, které alespoň rámcově přispěly ke změně postojů orgánů činných v trestním řízení k poškozeným v této oblasti.

DOPORUČENÍ

- Analýza potvrdila **nutnost legislativní změny** u skutkové podstaty trestného činu Znásilnění. Je nutné, aby forma donucení zahrnovala kromě použití násilí, hrozby násilím či jinou těžkou újmou též zneužití něčí závislosti, zneužití postavení obviněného nebo jeho důvěryhodnosti či vlivu.
- Do **dlouhodobého vzdělávání** orgánů činných v trestním řízení je vhodné zařadit poznatky o podstatě sexuálních trestných činů, včetně výkladu o stereotypu „pravého znásilnění“. Měly by být podpořeny takové postoje profesionálů a profesionálek podílejících se na objasňování sexuální trestné činnosti, které budou respektovat variabilitu poškozených a nebudou vyžadovat „nevinnost“ poškozených. Mělo by též dojít k akcentaci takového vnímání sexuálních útoků, které poškozené nebudou vinit z toho, že v době útoku byly intoxikovány, chovaly se „vyzývavě“, byly ekonomicky závislé na obviněném, neměly čistý trestní rejstřík, či jiným způsobem neodpovídaly konzervativní představě o „správné“ oběti znásilnění.

- Mělo by dojít k **revizi stávajících představ** právní veřejnosti (zahrnutých v odborných komentářích a multiplikovaných v praxi) o podstatě sexuálních útoků jako útoků, jejichž základem je genderová nerovnost podpořená závislostí žen na mužích.
- Pomáhající profese by měly být schopné **připravit poškozené** na to, že se mohou v průběhu trestního řízení setkat s některým převládajícím stereotypem. Poškozené by měl být poskytnut dostatek informací k tomu, aby věděla, jakým způsobem může být její výpověď modifikována orgány činnými v trestním řízení nebo obhájcem obviněného. Poškozené by měla být nabídnuta možnost spolupracovat s advokátem či alespoň zmocněncem. Příprava poškozené na hlavní líčení je stejným právem jako příprava obviněného.

LITERATURA

ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Praha: Aleš Čeněk, 2004.

EVROPSKÁ KOMISE. *Studie proveditelnosti pro zhodnocení možností a potřeb standardizace vnitrostátních právních předpisů o násilí na ženách, násilí na dětech a sexuálně orientovaného násilí*. Brusel:

Evropská komise, 2010.

FROHMANN, L. Discrediting Victims' Allegations of Sexual Assault: Prosecutorial Accounts of Case Rejections. *Social Problems*. 1991, roč. 38, č. 2, s. 213–226.

FROHMANN, L. Convictability and Discordant Locales: Reproducing Race, Class, and Gender Ideologies in Prosecutorial Decisionmaking. *Law & Society Review*. 1997, roč. 31, č. 3, s. 531–556.

GRÍVNA, T. Trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti v novém trestním zákoníku.

Bulletin advokacie. 2009, č. 10, s. 67. Citováno dle ASPI.

HAVELKOVÁ, B. Z násilnění: Několik úvah nad právní úpravou. In: CIPROVÁ, K. *Pod hladinou: Fakta a mýty o násilnění*. Praha: Gender Studies, 2010, s. 12–23. Dostupné z: www.persefona.cz/download/podHladinou.pdf

KONRADI, A. Preparing to Testify: Rape Survivors Negotiating the Criminal Justice Process.

Gender and Society. 1996, roč. 10, č. 4, s. 404–432.

KONRADI, A. Too Little, Too Late: Prosecutors' Pre-court Preparation of Rape Survivors. *Law & Social Inquiry*. 1997, roč. 22, č. 1, s. 1–54.

SOLNAŘ, V. – FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. – VANDUCHOVÁ, M. *Systém českého trestního práva*.

Praha: Novatrix, 2009.

ŠÁMAL, P. *Trestní zákoník I. –II. § 1 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2009.

ŠÁMAL, P., a kol. *Trestní zákoník II. § 140 až 421. Komentář*. Praha: C. H. Beck, 2012.

TEMKIN, J. – KRAHĚ, B. *Sexual Assault and the Justice Gap: A Question of Attitude*. Portland:

Hart Publishing, 2008.

VAVROŇOVÁ, M. – HRONOVÁ, M. *Statistická sonda obětí domácího násilí za rok 2012*. Praha: ROSA

– centrum pro týrané a osamělé ženy, 2013. Dostupné z: www.rosa-os.cz/fileadmin/rosa/STATISTIKA_ROSA_zarok_2012_FIN.pdf

JAK PODPOŘIT POŠKOZENOU / OBĚŤ SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ V TRESTNÍM ŘÍZENÍ A PŘED NÍM: CO MŮŽEME UDĚLAT

- Zjistěte, v jakém stadiu trestního řízení se poškozená / oběť sexuálního násilí nachází, a podle potřeb poškozenou / oběť sexuálního násilí informujte o jejích právech.
- Informujte oběť o tom, jaké fáze má trestní řízení a jaká práva má v jednotlivých fázích tohoto řízení.
- Podpořte poškozenou v uvědomění si toho, že její důstojnost je jejím základním právem, které musí být respektováno.
- Podpořte poškozenou v tom, aby kdykoli během trestního řízení byla schopna policii nebo soudu sdělit, že se necítí dobře a některé z otázek jí nejsou příjemné.
- Podpořte oběť v tom, aby samostatně shromáždila dostatek důkazů, nebo tyto předměty a svědectví jako důkazy včas – ideálně u prvního výsledku – označila. Důkazy mohou být kromě oblečení a biologického materiálu též listiny, SMS zprávy, e-maily, svědectví sousedů, kolegů, přátel, zdravotnických pacientů či vyučujících. Pomozte oběti důkazy uchovat (obzvláště ty, které ztrácejí svoji důkazní hodnotu v čase).
- Nabídněte (pokud takovou službu poskytujete) poškozené doprovod důvěrníka či zmocněnce, nebo podpořte poškozenou v tom, aby podporu důvěrníka a zmocněnce využila. Informujte oběť o právech důvěrníka a zmocněnce. Pokud je poškozená nemajetná, využijte možnosti žádat, aby jí byl zmocněnec stanoven bezplatně, či zvažte bezplatnou pomoc České advokátní komory nebo pro bono advokátek.
- Informujte oběť, že výslech na policii a před soudem nebude příjemný a může být zraňující. Informujte oběť o tom, že policie a soud musí prověřit, zda je její výpověď pravdivá, i když takový přístup může vzbudit v poškozené dojem, že jí policie nevěří. Podpořte poškozenou v tom, že jste na její straně.
- Zvažte (ideálně spolu s advokátkou nebo právníčkou), jakým způsobem formulovat trestní oznámení. Trestní oznámení by mělo korespondovat se současným pohledem

soudců a soudkyň na sexuální útoky. Zaměřte se v trestním oznámení na ty momenty, které ilustrují zranitelnost oběti a způsob, jímž útok prožívala.

- Zjistěte, zda poškozené hrozí nebezpečí ze strany útočníka. Informujte ji o tom, že může využít některého z předběžných opatření podle trestního řádu. Informujte oběť o tom, že některé její údaje nebudou součástí trestního spisu (adresa, pracoviště, příjem aj.). Informujte ji o podmínkách, za kterých může žádat utajení v trestním řízení.
- Připravte poškozenou na to, že otázky policie a soudu mohou zasahovat do jejího života a mohou se dotýkat její intimity. Současně však otázky ohledně sexuálního útoku musí být kladeny proto, aby mohlo dojít k odsouzení pachatele. Stanovte společně hranice, za nimiž si poškozená nepřeje, aby jí byly otázky kladeny. Upozorněte poškozenou, že hranice mezi neoprávněným zásahem do intimity a odůvodněnými otázkami je tenká. Dohodněte se se zmocněnkyní, jakým způsobem bude otázky zasahující do intimní sféry poškozené korigovat.
- Citlivě proberte s poškozenou její výpověď a případné otázky policie, soudu a obhájce. Spolupracujte přitom s advokátkou či zmocněnkyní.
- Pokud spolupracujete s obětí, upozorněte ji na to, že jí její „připravenost“ může být připsána k tíži. Připravte ji na to, aby zvládla skutečnost, že vyhledala pomoc a konzultovala s vámi svůj případ. Vysvětlete jí, že je to její právo.
- Pomozte oběti požádat o peněžitou pomoc na Ministerstvu spravedlnosti ČR.
- Pomozte jí shromáždit odpovídající podklady. Informujte poškozenou o právu žádat náhradu škody od obviněného.
- Proberte s poškozenou, zda chce vypovídat v přítomnosti obviněného a v přítomnosti veřejnosti (včetně médií), a podnikněte odpovídající opatření.
- Proberte s poškozenou možnou přítomnost médií, a zda, případně jakým způsobem, chce s médii spolupracovat.
- Neslibujte nic, co nemůžete splnit. Výsledek trestního řízení, řízení o náhradě škody i o peněžitě pomoci nezávisí na vaší činnosti. Dejte oběti prostor pro to, aby mohla činit informované rozhodnutí.

Zpracovala Klára Kalibová.

NEZŮSTÁVEJTE S PROBLÉMEM SAMI

ROLE VYBRANÝCH INSTITUCÍ V POMOCI OBĚTEM SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

Zuzana Chomová

ÚVOD

Tento text vychází z příspěvků, které zazněly na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí 12. září 2013. Je doplněný o poznatky získané na zahraničních stážích ve Velké Británii (Londýn) a Dánsku (Aarhus, Kodaň) a informace z odborné literatury.

Cílem je představit některé způsoby pomoci ze strany konkrétních institucí – jejich možnosti a limity: co mohou pro oběť sexuálního násilí udělat, a co nikoli. Článek obsahuje i konkrétní doporučení, která mohou využít sociální pracovníce a pracovníci a také jejich klientela. Máme za to¹, že větší informovanost posílí jistotu pracovníků a pracovníků při kontaktu s obětí sexuálního násilí.

Institucí, které mohou přicházet či přicházejí do kontaktu s dospělou obětí sexuálního násilí, je mnohem víc než těch, které dostaly prostor k vystoupení. Vybraly jsme ty, jež se dle zkušeností odborníků (i výpovědí samotných obětí) s touto problematikou setkávají nejčastěji. V textu se věnujeme vybraným sociálním službám, lékařským profesím a policii. Text však zdaleka nepokrývá celé spektrum možných aktérů, kteří se do kontaktu s obětí mohou dostat, a to jak z institucionálního hlediska, tak i z hlediska regionálního. Možnostem terapeutické pomoci se věnuje samostatný text této publikace.

Nebylo také možné zohlednit rozdíly mezi regiony či venkovem a městem. Uvědomujeme si, že převážná část informací o rolích jednotlivých profesí vychází z pražské praxe.

.....
1 V textu je použito množného čísla, protože jeho finální podoba odráží zkušenosti celého odborného týmu, který se podílel na přípravě konference.

Pro potvrzení informací v mimopražských regionech doporučujeme kontaktovat odborná pracoviště, uvedená v příloze této publikace.

POLICIE ČR

Podle statistik Služby kriminální policie a vyšetřování Krajského ředitelství policie hl. m. Prahy sexuální napadení oznámí na policii jen asi 3–8 % všech obětí (Machuta, 2013). K vysoké latenci zřejmě přispívá i řada mýtů, které v laické i odborné veřejnosti v souvislosti se sexuálním násilím přetrvávají. Policie zmiňuje složitost a náročnost odhalování a vyšetřování a specifika tohoto typu trestných činů.

Oběti nemají dostatečnou důvěru v policii a špatně provedený první kontakt, „neslyšení“ potřeb obětí, může být jedním z důvodů takové nedůvěry. U obětí dochází k sekundární viktimizaci², pocitu ponížení a ztráty důstojnosti, pocitu nespravedlnosti a izolace (Čírtková, Vitoušová, 2007).

Podmínkou dobré praxe ze strany policie je celoživotní vzdělávání, opakované školení v problematice sexuálního násilí (včetně vyvracení mýtů, které se nevyhýbají ani příslušníkům a příslušnicím PČR) a existence vazeb na další služby. Ty zaručí, že policie ví, na koho se ještě obrátit, kam doporučit oběť apod.

Jednou ze strategií, která má ulehčit situaci oběti sexuálního násilí v případě, že se obrátí na policii, je **pomoc ze strany policejních psychologů či psycholožek**.

Od září 2010 existuje v hl. městě Praze systém pomoci obětem trestných činů, v rámci něhož jsou 24 hodin denně, 7 dní v týdnu dosažitelní tzv. krizoví intervenenti či interventky. Ti jsou proškolení v práci s oběťmi trestných činů a policie je přivolává zejména v případech obětí nejzávažnějších násilných trestných činů a k pozůstalým. Podle potřeby může policie jejich pomoc využít i v případě obětí jiných trestných činů. Krizoví intervenenti a interventky spolupracují s policisty ze Služby kriminální policie a vyšetřování a s operačním střediskem a dostavují se na místo výslechu či vyšetřování neprodleně. Jejich pomoc může být jednorázová, nebo mohou být v případě zapojení opakovaně. Pokud je to možné, tak se obětem znásilnění a sexuálního násilí věnují krizové interventky – ženy. Systém krizových interventů funguje obdobně také po celé ČR.

Práce krizového intervenenta či interventky nenahrazuje terapeutickou péči o oběť sexuálního násilí. Krizoví intervenenti a interventky působí v součinnosti s Policií ČR. Není možné, aby s nimi oběť spolupracovala dlouhodobě.

Pokud oběť potřebuje další terapeutickou péči (krátkodobou či dlouhodobou), musí vyhledat vhodné pracoviště nebo terapeutku či terapeuta.

Další způsob, jakým se policie snaží zlepšit svoji práci s oběťmi, je používání **speciálních výslechových místností**. Jedním z důvodů jejich zřizování je snaha netraumatizovat dále oběť a zamezit sekundární viktimizaci. Na celém území ČR je celkem 42 speciálních výslechových místností, které policisté využívají k výslechu dospělých i dětských obětí. Machuta (2013) přiznává, že popsaná praxe lépe funguje ve větších městech ČR. Z kapacitních důvodů může být problematické zajištění potřeb oběti na malém městě nebo vesnici.

2 Sekundární viktimizace neboli druhotné zraňování vzniká v důsledku necitlivého přístupu k oběti, nerespektování jejích potřeb a důstojnosti.

Oběť sexuálního násilí může podat trestné oznámení několika způsoby:

1. Oznámení o napadení může oběť podat osobně, telefonicky nebo písemně.
2. Zpravidla se podává na místně příslušném oddělení Policie ČR, případně lze zavolat na linku 158.
3. Pokud oběť z jakéhokoliv důvodu nechce podat oznámení na místně příslušném oddělení, může ho podat na kterékoli policejní služebně na území ČR. Policie potom předá informace příslušnému oddělení.
4. Oznámení lze podat i Službě kriminální policie a vyšetřování Policie ČR, případně písemně na místně příslušném státním zastupitelství.

LÉKAŘSKÁ POMOC

Sexuální násilí může být spojeno s nutností vyhledat lékařskou pomoc. Důvodem je obava z nechtěného těhotenství a nákazy sexuálně přenosnou chorobou, lékařské vyšetření související s policejním vyšetřováním, případně ošetření zranění po napadení³.

Lékařky a lékaři jsou vázáni mlčenlivostí, takže pokud je oběť starší 18 let, nesmí informace o útoku nikomu poskytnout. U nezletilých obětí existuje ve zdravotnictví zákonná povinnost napadení ohlásit Policii ČR.

Nejčastěji se s obětí sexuálního násilí mohou setkat **gynekoložky a gynekologové**. V ČR neexistuje specializované pracoviště, které by nabízelo lékařskou pomoc obětem sexuálního násilí, a ženy se obracejí na své lékaře či lékařky, případně jim konkrétní gynekoložku či gynekologa někdo doporučí. Pro všechny existuje *Doporučený postup k vyšetřování obětí sexuální agrese při poskytování péče obětem znásilnění a sexuálního zneužívání* (Kovář, Čepický, Dvořák, 2009), který by měl být v takovém případě využit. Nicméně krátce po napadení se na gynekologa samostatně obracejí ženy jen výjimečně (Kovář a kol., 2008), častější je vyšetření oběti na základě žádosti Policie ČR.

Existuje několik kroků, které by žena, jež vyhledá lékařskou pomoc co nejdříve po napadení, měla dodržet:

1. Před vyšetřením se nespřchovat, nekoupat ani si nečistit zuby.
2. Nepřevlékat se, případně oblečení, které měla při napadení na sobě, uložit do igelitového pytle a uzavřít ho.

Pro ženu může být dodržení těchto kroků dost nepříjemné nebo obtížné, ale jejich důvodem je zajištění důkazního materiálu.

Lékařka či lékař ženu, která vyhledá pomoc, ošetří, zaznamená všechna zranění, odebere vzorky (případně zranění může i nafotit) a o všem sepíše zprávu.⁴

.....

3 V této souvislosti je nutné zmínit jeden z mýtů o znásilnění, a to ten, že oběť znásilnění je vážně fyzicky zraněná. Realita je ale taková, že zranění po sexuálním napadení jsou spíš lehčí či středně těžká. Míra fyzického zranění ovšem nijak neovlivňuje vážnost dopadů na psychiku oběti.

4 Zde je rozdíl mezi českou a zahraniční praxí. V Aarhusu i Londýně existují specializovaná pracoviště, ve kterých zajišťují obětem sexuálního násilí komplexní pomoc, včetně té lékařské. Žena nebo muž nemusí navštívit několik různých organizací, vše je poskytováno „pod jednou střešou“. Dokonce pokud se oběť rozhodne

V rámci hl. města Prahy existuje od 1. 3. 2013 spolupráce mezi Policií ČR a **Ústavem péče o matku a dítě v Podolí (ÚPMD Podolí)**. Pokud žena na policii oznámí sexuální napadení, je s žádostí o konkrétní vyšetření převezena do ÚPMD Podolí. Vzhledem k podmínkám zařízení je možné vyšetřovat jen ženy, u kterých není nutné jiné lékařské ošetření (např. chirurgické nebo interní).

Samotné vyšetření probíhá ambulantně a kromě lékařky či lékaře je mu přítomná ještě ambulantní sestra.⁵ Lékař nebo lékařka nejdřív zjišťují obecnou anamnézu, poté se věnují krátkému popisu znásilnění. V otázkách se snaží vyhnout zbytečným podrobnostem, aby oběť nebyla ještě víc traumatizována.

Následuje fyzická prohlídka, zdokumentují a ošetří se zranění a lékař či lékařka odebere vzorky. Žena může i sama označit místa možné kontaminace pachatelem. V případě, že o to vyšetřující policista či policistka požádá, je provedeno i vyšetření na sexuálně přenosné nemoci.⁶ Pokud o to policie nežádá, toto vyšetření se v ÚPMD Podolí neprovádí a oběti je doporučeno absolvovat ho na infekčním oddělení Nemocnice na Bulovce.

Ženě jsou poskytnuty informace o možných dopadech znásilnění – těhotenství, onemocnění sexuálně přenosnou nemocí, o psychických následcích a podobně. V případě obav z nežádoucího otěhotnění je ženě nabídnuta postkoitální kontracepce. Do 72 hodin po znásilnění se jedná o tablety (v současnosti ÚPMD Podolí jedná s farmaceutickou společností o poskytnutí této antikoncepce zdarma). Do 120 hodin po znásilnění lékaři mohou zavést nitroděložní tělísko (IUD). Tato forma kontracepce ale není vhodná pro sexuální pracovnice, protože hrozí infekce. ÚPMD Podolí nabízí i profylaxi antibiotiky proti některým bakteriálním a virovým infekcím a profylaxi tetanu. O celém vyšetření je vystavena zpráva, kterou přebírá policie.

Jiří Hanáček (2013) z ÚPMD Podolí uvádí, že po celou dobu vyšetření je v čekárně přítomná policie. Vyšetřovaná žena ale nemá ze strany zdravotnického personálu k dispozici žádnou podpůrnou osobu. Pokud je žena rozrušená, uklidňují ji přítomní policisté či policistky.⁷

Je nutné podotknout, že ÚPMD Podolí neslouží jako nízkoprahové pracoviště pro všechny ženy, které se staly obětí sexuálního napadení. Všechna tato vyšetření probíhají na žádost Policie ČR.

napadení ohlásit, policistka nebo policista na základě existující dohody zařízení s policií přichází oběť vyslechnout do zařízení. Rozdíl je i v odebrání lékařského materiálu. V londýnské organizaci The Havens se lékařský materiál uschovává tři měsíce, takže žena, která nechce napadení v danou chvíli řešit s policií, má ještě čas svůj názor změnit.

5 Dle předpisu č. 45/2013 Sb. Zákona o obětech trestných činů může být vyšetření přítomen také důvěrník (více viz v této publikaci text Kláry Kalibové a Martiny Houžvové popisující právní rámce pomoci obětem sexuálního násilí).

6 V odborné literatuře se lze setkat i se zkratkami STD (sexually transmitted diseases), STI (sexually transmitted infections) nebo PPI (pohlavně přenosné infekce).

7 Naproti tomu v Londýně a Aarhusu má žena po celou dobu k dispozici specializovanou pracovníci. Ta jí vysvětluje, co se bude dít a proč, pomáhá jí získat pocit bezpečí a je jí oporou. Respekt k oběti a informování o jednotlivých krocích je jedním ze způsobů, jak snižovat pravděpodobnost sekundární viktimizace.

Lékařskou pomoc by měla oběť sexuálního napadení vyhledat i v případě, že o útoku nechce nikomu říct (nemusí to říkat ani v ambulanci), nebo pokud od napadení už uplynul nějaký čas. Měla by požádat o vyšetření na sexuálně přenosné nemoci včetně HIV nebo jiné infekce a o profylaxi. Ženské oběti by také měly požádat o těhotenský test anebo o postkoitální kontracepci jako ochranu před nežádoucím otěhotněním.

Postkoitální kontracepce (pohotovostní antikoncepce) Postinor a Escapelle ve formě tablet je v lékárnách od 28. 11. 2011 dostupná bez lékařského předpisu s omezením. To znamená, že výdej je evidován a žena musí předložit občanský průkaz. Přípravek může být vydán jen ženě starší 16 let. Tuto volně dostupnou formu antikoncepce je nutné užít do 72 hodin po nechráněném pohlavním styku.

Dalšími obory, které mají v pomoci obětem sexuálního násilí své nezastupitelné místo, jsou **sexuologie a psychoterapie**. Sexuální násilí má nejen fyzické dopady, ale závažně devastuje psychiku oběti a právě tyto dvě profese mají nástroje pro účinnou pomoc. Do ordinací přicházejí klientky a klienti buď v návaznosti na napadení, a tehdy je možné pomoci vyrovnávat se s traumatickou zkušeností a zpracovávat ji, nebo se sem dostávají s odstupem času a primárně s jiným problémem (např. s potížemi v partnerském soužití, různými sexuálními či psychickými potížemi apod.).

V ČR existují odborná sexuologická a gynekologická pracoviště, která v rámci své činnosti nabízejí i pomoc obětem sexuálního násilí, žádné z nich se ale na oběti sexuálního násilí přímo nespecializuje. Obdobně se řada psychoterapeutů a psychoterapeutek věnuje práci s traumatem, kam patří i trauma po sexuálním napadení. (Roli terapie a různým přístupům k práci s obětí sexuálního násilí je věnován v této publikaci text Zuzany Chomové a Lucie Šídové.)

Ne všechna psychoterapeutická zařízení spolupracují se zdravotními pojišťovnami. Před návštěvou je dobré si ověřit, zda je pomoc bezplatná, hrazená z veřejného zdravotního pojištění, nebo si ji hradí klienti/klientky sami.

SOCIÁLNÍ SLUŽBY

Podle zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, se sociální službou rozumí činnost nebo soubor činností zajišťujících pomoc a podporu osobám za účelem sociálního začlenění nebo prevence sociálního vyloučení. Tento zákon zároveň definuje celou řadu zařízení, která sociální služby poskytují, i způsoby, jakými služby poskytují – ambulantně, terénně či v pobytové formě.

Navzdory tomu, že v ČR existuje jenom jedna organizace, která se cíleně věnuje pomoci všem obětem znásilnění, s obětí sexuálního násilí se ve své praxi mohou setkat pracovníci a pracovníci většiny sociálních služeb a při všech formách jejich poskytování.

Jednou ze sociálních služeb, jež se s lidmi, kteří zažili sexuální násilí, setkávají, jsou terénně poskytované služby telefonické krizové pomoci, k nimž patří **linky důvěry**. V České republice neexistuje specializovaná telefonická linka pro oběti sexuálního násilí. Pracovnice

a pracovníci linek důvěry ale bývají proškoleni v telefonické krizové intervenci, což jim umožňuje poskytnout dostatečně kvalifikovanou psychologickou pomoc a podporu.⁸

Podle Asociace pracovníků linek důvěry je na území ČR téměř 40 linek důvěry.⁹ Jejich účel je stejný – anonymní poskytování krizové pomoci a psychosociálního poradenství. Výhodou linek důvěry je jejich relativně snadná dostupnost – není potřeba se objednávat či někam chodit. Nevýhodou je, že většina z nich není bezplatná, služby poskytují v ceně běžného telefonického tarifu. Některé linky nabízejí i možnost internetového poradenství, které je bezplatné. To však vyžaduje přístup k internetu a alespoň základní počítačovou gramotnost.

To, co je pro oběti sexuálního násilí velmi důležité, je zejména možnost anonymity, kterou linky důvěry nabízejí. Řada obětí preferuje telefonát (případně e-mail nebo chat) před osobní schůzkou. Důvodem je extrémní citlivost tématu, stud a obavy z reakcí okolí. Potvrzují to i zkušenosti občanského sdružení Persefona, podle něhož velká část klientek vystupuje nejdříve anonymně, a teprve až získají dostatečný pocit důvěry, začnou jednat pod svým pravým jménem (Čechová, 2013).

Může se stát, že žena, oběť sexuálního násilí, má problém mluvit s mužem. Linky důvěry však nedokážou zajistit, že volající se bude věnovat poradkyně. V takových případech je nutné zavolat později znovu.

Zkušenosti s oběťmi sexuálního násilí a zneužívání v dětství má i **Pražská linka důvěry** (dále jen PLD), která poskytuje pomoc volajícím z celé České republiky a zaměřuje se na pomoc a podporu při řešení krizových situací i dlouhodobějších problémů. Nespecializuje se na oběti sexuálního násilí, ty jsou ale jednou z jejích cílových skupin. V případech sexuálního násilí se pracovnice a pracovníci PLD nejčastěji setkávají s následujícími skupinami volajících (Medřická, 2013):

- ženy krátce po znásilnění (náhlém, cizí osobou)
- ženy, které po znásilnění otěhotněly
- ženy znásilněné partnerem/manželem
- ženy, které byly sexuálně zneužívány v dětství a
 - » situaci neřešily a mnohdy nechtějí řešit ani teď
 - » důsledky se projevují teď v dospělosti
 - » trpí posttraumatickým stresovým syndromem
 - » mají problémy v partnerských vztazích (zejména v sexuálním životě)
 - » mají problémy s vnímáním a přijetím vlastního těla
 - » sebepoškozují se
- oběti incestu (většinou bez přítomnosti přímého násilí)
- zneužívání muži
- lidé s psychickým či fyzickým handicapem, zneužívání např. ošetřovateli.

.....

8 Praxe ve Velké Británii a Dánsku je poněkud odlišná. Telefonické poradenství (hot lines) specializované na oběti sexuálního násilí je součástí systému poskytovaných služeb a personál je vyškolen nejen v krizové intervenci, ale i v problematice sexuálního násilí. Kodaňská organizace Albahus, která se věnuje obětem sexuálního násilí a incestu, jde ještě dál – v poradenství využívají jako poradkyni bývalou oběť zneužívání. Vždy pracuje pod intenzivní supervizí a podle ředitelky organizace Marianne Immersen mají s tímto způsobem poradenství velmi dobrou zkušenost.

9 Výčet není úplný, některé organizace poskytují telefonické poradenství jako součást svých služeb.

Často jsou pracovnice a pracovníci Pražské linky důvěry první, jimž se oběť svěří. Podle vedoucí PLD Jitky Medřické klientky a klienti mnohdy volají se zástupným tématem, které se sexuálním násilím přímo nesouvisí. Celý odborný personál má výcvik v telefonické krizové intervenci a měl by dokázat oběť rozpoznat. Na lince nabídnou a zajistí bezpečný prostor, v němž může oběť mluvit, plakat nebo projevovat vztek. Oběť dokážou ocenit a povzbudit, posilují a motivují ji k řešení situace a jsou schopní podat jí i další informace (o návazných službách, o tom, jak podat trestní oznámení, o lékařském vyšetření a podobně).

PLD poskytuje i chatové poradenství. Podle jejich zkušeností je oběťmi sexuálního násilí využíváno víc než telefonické. Důvodem je možnost ještě větší anonymity a menší finanční náročnost (pokud má oběť k dispozici připojení k internetu).

Linky důvěry:

- jsou naprosto anonymní a rozhovory na nich se nenahrávají
- nejsou vždy bezplatné – ty bezplatné poznáte podle předvolby 800
- neposkytují jenom jednorázové poradenství, je možné k nim volat opakovaně, pracovnice a pracovníci mohou oběť při řešení situace „doprovázet“
- jsou ve všech krajích ČR, mají k dispozici i regionální databázi psychosociálních služeb, na které mohou volající/ho odkázat
- některé nabízejí i internetové poradenství
- ne všechny poskytují nepřetržité poradenství.

Některé sociální služby se věnují pomoci obětem sexuálního násilí v rámci své cílové skupiny a pomoc nabízejí ambulantní i terénní formou. Příkladem takových organizací je ROZKOŠ bez RIZIKA, Intervenční centrum Centra sociálních služeb Praha nebo Persefona.

ROZKOŠ bez RIZIKA pomáhá obětem sexuálního násilí z řad sexuálních pracovníků. V České republice má tři pobočky (v Praze, Brně a Českých Budějovicích) a nabízí zdravotní, sociální a terapeutické poradenství. Pomoc a poradenství poskytuje nejen formou osobní konzultace, ale též prostřednictvím e-mailu. Klientky mohou vystupovat anonymně. Internetová poradna a chat budou zprovozněny v roce 2014.

Intervenční centrum Centra sociálních služeb Praha může pomoci obětem sexuálního násilí a znásilnění v partnerském vztahu.¹⁰ Poskytuje jim sociální, právní a psychologické poradenství. Klientky i klienti mohou pomoc využít při osobní konzultaci, telefonicky nebo e-mailem. Intervenční centra se nacházejí v každém kraji České republiky (v některých krajích je jich víc) a jejich služby jsou bezplatné. Samozřejmě je možnost vystupovat anonymně.

Pomoc všem obětem sexuálního násilí a znásilnění bez ohledu na okolnosti nabízí brněnské **občanské sdružení Persefona**. Persefona poskytuje odborné sociální poradenství, které zahrnuje sociální, právní a psychologickou pomoc a podporu. Svoje služby poskytuje prostřednictvím telefonických, e-mailových a osobních konzultací. Funguje ambulantně i terénně a její služby jsou bezplatné.

Témata, se kterými se v poradenství obětem sexuálního násilí a znásilnění setkávají poradkyně Persefony nejčastěji (Čechová, 2013):

- první kroky po napadení
- orientace: zda se jedná o sexuální násilí

.....

¹⁰ Sexuální násilí může být také mimo jiné jednou z forem domácího násilí, takže se s ním setkávají všechny organizace, které pomáhají obětem domácího násilí.

- rozhodování: zda podat, či nepodat trestní oznámení
- podání trestního oznámení: vyrovnávání se s procesem
- podpora konkrétních kroků (doprovod, sepsání podání apod.)
- integrace traumatizující zkušenosti
- podpora kompetencí oběti ve vztazích a řešení své životní situace
- návazné služby.

Poradkyně nabízejí svým klientkám a klientům bezpečné a důvěrné prostředí a anonymitu (opakovaně je nutné uvést, že pro oběť je ze začátku možnost anonymity velmi důležitá). Ke klientkám a klientům přistupují citlivě a vstřícně a všechny jsou proškolené v problematice sexuálního násilí. Nabízejí možnost dlouhodobé spolupráce a poskytované služby jsou komplexní. Vzhledem ke složitosti řešení jsou tyto charakteristiky služby vysoce žádoucí.

Tématu sociální práce v kontextu pomoci obětem sexuálního násilí se věnuje v této publikaci text Petry Kutálkové popisující možnosti sociální práce v oblasti sexuálního násilí.

Následující konkrétní informace mohou posloužit jako základní doporučení při práci s oběti sexuálního násilí. Připravily je odbornice, které vystoupily na konferenci.¹¹

Co můžete udělat v kontaktu s obětí sexuálního násilí?

1. Nabídněte bezpečné místo, respektujte potřebu anonymity.
2. Vnímejte tempo – jak v řeči, tak i v řešení.
3. Naslouchajte, povzbuzujte a podporujte.
4. Neobviňujte a nebagatelizujte.
5. Vyjádřete porozumění a v žádném případě nezpochybňujte.
6. Buďte si vědomi existence mýtů, vyhněte se laickým úvahám.
7. Dotazujte se na pocity, momentální problémy, na to, co klientka či klient potřebuje, v čem se změnil její nebo jeho životní styl.
8. Nevypytávejte se na detaily, pokud to není nutné. (Pozor na fascinaci problémem.)
9. Buďte trpělivé či trpěliví, netlačte na klientku anebo klienta – vycházejte z jejich potřeb. Oběť sexuálního násilí je odbornicí na svoji situaci.
10. Umožněte průchod emocí, normalizujte pocity a reakce klientky či klienta. (Například slovy: „Vaše pocity a potíže jsou normální reakcí na nenormální situaci.“)
11. Pojmenujte problém.
12. Zbavte břemene. Klientce či klientovi řekněte: „Není to vaše vina.“
13. Podporujte v aktivitě a znovuzískání pocitu kontroly nad svým životem.
14. Zmapujte sociální síť a vztahy. Zjistěte, kde je klientčino či klientovo bezpečné místo, posilte to, co funguje, a pomozte při hledání cest k eliminaci toho zraňujícího.
15. Nabídněte kontakty na další specializované služby, zajistěte další péči.¹²

11 Jitka Čechová (o. s. Persefona), Jitka Medřická (Pražská linka důvěry), Jana Spilková (Sexuologické centrum Gona).

12 Jitka Medřická uvádí, že oběti často mají potřebu doprovodu při vyřizování záležitostí (např. do lékařské ordinace, na policii apod.). Část klientek či klientů potřebuje přímé zprostředkování návazné služby, protože sami si je nejsou schopni najít.

K zamyšlení je také doporučení Jany Spilkové (2013), že pro práci s obětmi sexuálního násilí musí být pracovníce a pracovníci vyrovnaní se svojí vlastní sexualitou. Lucie Šídová z ROZKOŠE bez RIZIKA ve svém příspěvku (Šídová, 2013) zmiňovala opakovanou zkušenost, že pracovníce a pracovníci v sociálních službách mají problém mluvit o sexu a sexualitě.

Jitka Čechová, psycholožka a ředitelka Persefony, připomíná, že u všeho, co děláte, pamatujte na svoje hranice – jste v roli poradkyně či poradce, nikoliv zachránce. Stejně jako oběť i vy máte právo pociťovat bezmoc, nejistotu, strach, pocity viny nebo agrese. Je důležité si je uvědomit a pracovat s nimi (např. formou supervize). Nezapomínejte, že i vy potřebujete podporu.

Přetížení pracovníce či pracovníka může negativně ovlivnit jak oběť, tak i celý proces poradenství a jeho výsledek (Fröschl, Löw, Sopková, 2008).

RODINA A BLÍZKÍ OBĚTI SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

V rámci problematiky pomoci obětem sexuálního násilí existuje instituce, na kterou se často odkazuje, jejíž pomoci se intenzivně využívá a která je zapojena téměř ve všech případech. Na konferenci tato instituce svého zástupce neměla, ale považujeme za nutné ji zmínit. Je to rodina obětí sexuálního násilí. Od blízkých se očekává, že budou oběť podporovat, že budou mít na vše sílu. Přitom také oni musí zpracovávat pocity bezmoci, vzteku, viny či strachu. Je důležité pamatovat na to, že i oni mají své emoce, zkušenosti či zážitky z minulosti a že se s nastalou situací musí vyrovnávat. Vzhledem k tomu, že zatím v ČR chybí dostatečná síť pomoci obětem, je předčasné hledat specializovanou pomoc pro rodinné příslušníky. Nicméně jsou důležitou součástí procesu uzdravování oběti, a proto je žádoucí myslet na to, že i oni potřebují alespoň minimální podporu a edukaci ze strany profesionálů, kteří pracují s oběťmi.¹³

ZÁVĚR

Tento text je stručným přiblížením práce některých institucí. Jak již bylo zmíněno v úvodu, má sloužit k orientaci v tom, kdo, co a kdy může pro oběť sexuálního násilí udělat, a případnému předání těchto informací klientkám a klientům. Jeho cílem není vyčerpávající popis činností jednotlivých institucí.

Při rozhovorech s pracovníci a pracovníky působícími v pomáhajících profesích a u policie jsme v průběhu realizace projektu dostávaly stejné zpětné vazby – neexistují organizace nebo síť vhodných služeb, pracovníci či pracovníce nevědí, na koho mohou své klientky a klienty odkazovat, neznají systém pomoci a někdy mají obavy z toho, jak reagovat.

Pokud chcete dobře a kvalifikovaně pomoci oběti sexuálního násilí, vytvářejte si svoji síť, mapujte možné odbornice a odborníky ve své lokalitě, s nimiž můžete počítat, na které se můžete v případě potřeby obrátit a které můžete doporučit svým klientkám a klientům. Stejně jako pro oběti sexuálního násilí i pro vás platí: „Nezůstávejte s tím sami.“ Dobrá informovanost a vazby na ostatní kolegy a kolegyně vám umožní lépe reagovat na potřeby obětí a cítit větší jistotu v práci s nimi.

.....

13 V zahraničí se s touto skupinou počítá. Věnuje se jim poradce, existují podpůrné skupiny pro blízké a příbuzné obětí sexuálního násilí (v případech zneužívání v rodině to bývají podpůrné skupiny nezneužívajících rodičů) a podobně. Např. v Centru pro pomoc obětem sexuálního násilí v Aarhusu je práce s příbuznými součástí skupinové terapeutické práce s oběťmi.

LITERATURA

- ČECHOVÁ, J. Role odborných poradců v sociálních službách. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 12. 9. 2013, Praha.
- ČESKÁ ASOCIACE PRACOVNÍKŮ LINEK DŮVĚRY. O linkách důvěry. Česká asociace pracovníků linek důvěry [on-line]. Praha: Česká asociace pracovníků linek důvěry České republiky, 2013. Dostupné z: www.capld.cz
- ČÍRTKOVÁ, L. – VITOUŠOVÁ, P. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů*. Praha: Grada Publishing, 2007.
- FRÖSCHL, E. – LÖW, S. – SOPKOVÁ, E., eds. *Konať proti násiliu na ženách*. Bratislava: Ministerstvo práce, sociálních vecí a rodiny SR, 2009. Dostupné z: www.aspekt.sk/sites/default/files/Konat_proti_nasilu_na_zenach.pdf
- HANÁČEK, J. Zkušenosti našeho zdravotnického zařízení se znásilněnými ženami. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 12. 9. 2013, Praha.
- Intervenční centrum* [on-line]. Praha: Intervenční centrum, 2012. Dostupné z: <http://intervencnicentrum.cz>
- KOVÁŘ, P., a kol. *Sexuální agrese: Znásilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha: Maxdorf, 2008.
- KOVÁŘ, P. – ČEPICKÝ, P. – DVOŘÁK, V. Doporučený postup k vyšetřování obětí sexuální agrese při poskytování péče obětem znásilnění a sexuálního zneužívání. *Česká gynekologie*. 2009, roč. 74, č. 4, s. 309–314.
- MACHUTA, J. Sexuálně motivovaná trestná činnost. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 12. 9. 2013, Praha.
- MEDŘICKÁ, J. Problematika sexuálního násilí z pohledu Pražské linky důvěry. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 12. 9. 2013, Praha.
- Persefona* [on-line]. Brno: Persefona, o. s., 2010–2012. Dostupné z: <http://persefona.cz>
- ROZKOŠ bez RIZIKA* [on-line]. Praha: Rozkoš bez rizika, o. s., 2010–2013. Dostupné z: <http://rozkosbezrizika.cz>
- Sexual Assault Centre* [on-line]. Aarhus: Center for Voldtægtsfore, 2013. Dostupné z: www.voldtaegt.dk
- SPILKOVÁ, J. Oběti sexuálního násilí. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 12. 9. 2013, Praha.
- ŠÍDOVÁ, L. Lze znásilnit pracovníci v sexuálním průmyslu? Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 12. 9. 2013, Praha.
- The Havens* [on-line]. London: The Havens, 2013. Dostupné z: www.thehavens.org.uk
- Zákon o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů) 45/2013 Sb. In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2013, částka 20, s. 322–348.

NAMÍSTO OBAV ROZVÍJET VLASTNÍ PRAXI

TŘI POHLEDY NA MOŽNOSTI SOCIÁLNÍ PRÁCE V OBLASTI SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

Petra Kutálková

ÚVOD

Projekt *Pomoc obětem sexuálního násilí – přenos znalostí a zkušeností*, jehož součástí je tato publikace, vznikl z potřeby několika žen působících v pomáhajících profesích rozšířit možnosti pomoci lidem, kteří zažili sexuální násilí¹. Chtěly jsme získat další zkušenosti a informace pro vlastní praxi, ale také přispět k rozvoji podpůrných služeb. Pro zkušenosti však nebylo příliš kam sáhnout. Česká odborná literatura z oblasti sociální práce o sexuálním násilí až na výjimky mlčí.² Neexistuje formalizovaný a ve většině případů ani faktický systém pomoci lidem, kteří sexuální násilí zažili (COSAI, 2013). V České republice existu-

1 V textu používám pro označení lidí, jejichž potřebám se projekt věnuje, opis „lidé“ / „ženy“ / „osoby, které zažily sexuální násilí“, případně další obdobně popisné termíny. Číním tak s ohledem na to, že termín oběť je zatížen v obecném diskurzu různými konotacemi. Jeho obsah je zpravidla spojován s pasivitou, neschopností činit rozhodnutí apod. Použité opisy zdůrazňují variabilitu sociálních identit osoby, která není redukována na to „být obětí“.

2 Problematika sexuálního násilí v České republice např. chybí v klíčových přehledových publikacích k metodám sociální práce, podobně jako rozpracování role sociální pracovnice či pracovníka v případech sexuálního násilí (srov. Matoušek, 2013; Matoušek a kol., 2005; Klimentová, 2013). Ilustrativní je také skutečnost, že sexuální násilí není tématem kvalifikačních prací oborů vztahujících se k sociální práci. Např. v katalogu Univerzity Karlovy, Masarykovy univerzity ani Univerzity v Hradci Králové jsem nenašla téměř žádné kvalifikační práce, které by se této oblasti věnovaly z pohledu sociální práce. Výjimku v odborném diskurzu i kvalifikačních pracích tvoří texty, které se týkají domácího násilí, kde je sexuální násilí chápáno jako jeho součást, či studie o syndromu týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte.

je několik organizací, jež v praktické, případně i teoretické rovině rozpracovávají tematiku některé z forem sexuálního násilí, nefunguje však žádná, která by se sexuálnímu násilí jako problému věnovala v celé jeho šíři, jak obsahově³, tak regionálně⁴.

Jako jednu z cest, jak vyřešit omezený přístup ke službám a pomoci pro lidi, kteří zažili sexuální násilí, vidím prohloubení citlivosti k tomuto problému u sociálních pracovníků a pracovníků, kteří působí ve službách nespecializovaných na sexuální násilí. V rámci tohoto přístupu je potřeba rozšiřovat jejich odborné kompetence a podporovat je, aby využívali své stávající dovednosti a znalosti při řešení sexuálního násilí.

S ohledem na možnosti rozšiřování služeb pro lidi, kteří sexuální násilí zažili, byla psána i tato stať. Na následujících řádcích najdete utříděné praktické zkušenosti z oblasti sociální práce s lidmi, kteří zažili sexuální násilí, jež jsem získala v rámci aktivit projektu i z dalších zdrojů⁵. Informace jsou prezentované tak, aby je alespoň částečně bylo možné použít jako inspiraci i v organizacích, které se na tematiku sexuálního násilí primárně nezaměřují. Text shrnuje, jaká **témata** jsou v rámci této oblasti sociální práce považována za důležitá a jak různě mohou vypadat **role** sociálních pracovníků a pracovníků a příbuzných profesí. Zabývám se také příklady konkrétních **metod práce**, které se v oblasti řešení sexuálního násilí dají použít, a **dovednostmi**, jež jsou v takové situaci třeba.

Pro strukturaci a reflexi zjištěných poznatků jsem použila koncept tří pohledů na sociální práci Malcolma Payna (Payne, Campling, 1997; Payne, 2005). Paynovu typologii jsem využila mimo jiné proto, že nabízí sociálním pracovníkům a pracovníkům možnost reflexe vlastní praxe, která pomáhá vědomě uplatňovat různé podoby intervencí. Rozprostřením zjištěných informací do třech skupin, které kopírují Paynovu typologii sociální práce, získává nabízený výčet praktických témat další rozměr. Perspektiva třech pohledů na sociální práci nám umožňuje zamyslet se nejen nad tím, co do naší praxe můžeme ze zkušeností jiných přenést či využít pro inspiraci, ale také nad tím, proč rozšiřovat naši praxi právě tímto směrem spíše než jiným a o jakou změnu situace chceme usilovat.

.....

3 Například Persefona se zaměřuje na znásilnění a domácí násilí, Elektra na ženy zneužívané v dětství, La Strada na obchodované osoby, ROZKOŠ bez RIZIKA na ženy, které zažily násilí v sexbyznysu i další. Pokud tak hledá sociální služby např. žena, která byla znásilněna, či muž s obdobnou zkušeností, musí se spokojit s kontakty na organizace, které se věnují „příbuzným tématům“ – domácímu násilí či pomoci obětem trestných činů, či na organizace, které poskytují poradenství napříč sociálními problémy, jako jsou např. občanské poradny (srov. webové stránky www.stopznasilneni.cz).

4 Specializované organizace jsou soustředěny v Praze, případně Brně či dalších velkých městech.

5 V textu vycházím především z informací získaných v rámci projektu Pomoc obětem sexuálního násilí. Hlavními informačními zdroji byly prezentace přednesené na mezinárodní konferenci a workshopu, které byly věnovány pomoci obětem sexuálního násilí (Praha, Institut Cervantes, 12. a 13. září 2013), dále informace získané na zahraničních stážích v Londýně, Kodani a Aarhusu (v březnu a květnu 2013) a zkušenosti sdílené účastníky a účastnicemi ve fokusní skupině, kde se diskutovalo o tématu pomoci obětem z marginalizovaných skupin. Poznatzky jsem doplnila na základě vlastních zkušeností z více než 15leté praxe sociální pracovnice, případně ze zahraniční literatury. Na základě zjištěné praxe specializovaných pracovišť v zahraničí a odborníků a odbornic v ČR jsem strukturovala informace mezi dominující kategorie – role profesí, metody práce a dovednosti pro praxi sociální práce. Tyto byly vytvořeny na základě obsahů v promluvách odbornic a odborníků na konferenci, workshopu a stážích a praxe specializovaných organizací. Získané popisy praxe jsem přiřadila vždy k tomu pohledu na sociální práci, který jsem považovala v konkrétním případě za dominantní.

SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO PROFESE

Sociální práce je akceptovanou odbornou disciplínou, jež obsahuje množství teoretických proudů a směrů a rozvíjí se jak na akademické půdě, tak i v praxi (Matoušek a kol., 2001; Navrátil, 2001b; Payne, 2005; Laan, 1998 a další). V každém teoretickém i praktickém proudu sociální práce lze nalézt snahy o její definici. Některé z nich jsou velmi lapidární. Jak uvádí Navrátil, dle jedné ze starších definic můžeme chápat sociální práci jako „to, co dělají sociální pracovníci“ (Navrátil, 2001b, s. 184). V tomto textu se budu soustředit na sociální práci chápanou jako činnost.

Ve vymezení sociální práce se rámcově opírám o definici Havrdové (1999). Dle Havrdové je sociální práce chápána jako „profesionální aktivita, která vytváří podmínky pro rozvoj a lepší využití zdrojů jednotlivce, skupin, komunit a společnosti využíváním prostředků analýzy a komunikace, profesionálním utvářením a usnadňováním vzájemné interakce (organizováním, vyjednáváním) a realizací a změnou legislativních a společenských podmínek, s cílem ochránit a posílit zejména znevýhodněné a ohrožené skupiny a jednotlivce ve společnosti“ (Havrdová, 1999, s. 154). Tato definice sociální práci chápe komplexně jak na úrovni individuální práce s klientelou a jejími zdroji, tak i v zaměření na interakce mezi klienty (jednotlivci, rodinami, komunitami, skupinami) a společností. Nepřehlídí však ani rovinu potřebné analýzy situací či úsilí o změnu legislativních i společenských podmínek. Významně tedy neakcentuje žádný z pohledů na sociální práci, které přináší Malcolm Payne.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A SOCIÁLNÍ PRÁCE

Sexuální násilí chápou v souladu s definicí Světové zdravotnické organizace, která jej nahlíží jako „jakékoli sexuální jednání zahrnující pokusy o dosažení sexuálního styku, nežádoucí sexuální poznámky a návrhy, činy směřující k obchodování či jinak namířené proti sexualitě jedince, které využívají nátlak. Může být prováděno kýmkoli, nezávisle na vztahu mezi obětí a pachatelem, a v jakémkoli prostředí včetně domova a práce“ (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002, s. 149).

Sexuální násilí dopadá negativně do životů lidí – jednotlivců, rodin i celých komunit, a může působit obtíže v různých rovinách života – psychické, fyzické, sociální i ekonomické. Je proto tématem, které by sociální práce neměla opomíjet. Naopak, svým multidisciplinárním přehledem a možností chápat věci komplexně (srov. Janebová, 2014a; Musil, 2004 a další) mohou být sociální pracovníci a pracovníci vhodnými aktéry, kteří mohou toto téma v různých kontextech a situacích otevírat a řešit.

Ve vztahu k sociální práci chápou téma sexuálního násilí jako téma průřezové – s dopady sexuálního násilí se v průběhu své kariéry setká pravděpodobně každý sociální pracovník či pracovníce, ať již pracuje s dětmi, ženami i muži, lidmi bez domova, uživateli či uživatelskými drog, lidmi s postižením, lidmi v seniorském věku či s jinou skupinou klientely.

TŘI POHLEDY NA SOCIÁLNÍ PRÁCI DLE MALCOLMA PAYNA

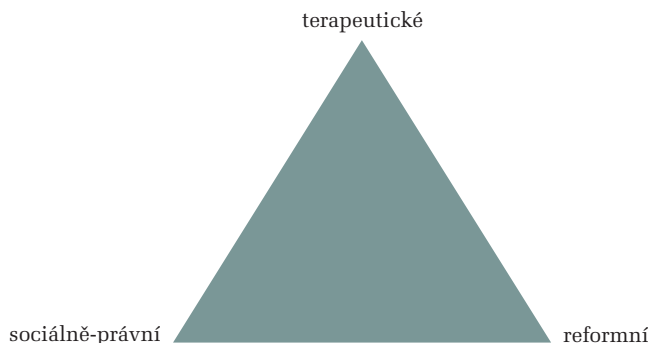
V této hlavní části textu představím tři pohledy na sociální práci dle Payna (Payne, Campling, 1997; Payne, 2005), které v českém kontextu rozpracovali např. Navrátil či Musil (Navrátil, 2001b, s. 187–188; Navrátil, 2001a; Musil, 2004, s. 184–185).

Payne (Payne, Campling, 1997; Payne, 2005) nabízí typologii třech pohledů na sociální práci, které jsou propojeny s politickými perspektivami nazírání na to, jak má vypadat (sociální) blahobyt (social welfare). V některých textech Payne tyto pohledy nazývá též tzv. malými paradigmaty sociální práce (např. Payne, Campling, 1997). Dle této typologie můžeme

sociální práci chápat jako **terapeutickou pomoc, reformu společenského prostředí nebo sociálně-právní pomoc**⁶. V praxi pak volba dominance toho kterého pohledu na sociální práci předurčuje, čeho si bude sociální pracovník či pracovnice zejména všímat, a kam se tedy bude ubírat jeho/její intervence. Podobně tomu bude i v praxi organizací, kde převažující pohled modifikuje to, jak konkrétně bude vypadat činnost organizace, ale také jaké další profese kromě sociální práce v ní budou zastoupeny, či budou považovány za klíčové.

Jak upozorňuje Navrátil, jak terapeutický, tak i sociálně-právní pohled na sociální práci jsou kritizovány z pozice třetího, tedy reformního pohledu. Z této perspektivy ostatní dva pohledy na podstatu sociální práce konzervují společenský řád, a tím i zájmy elit. Dle zastánkyň a zastánců reformního paradigmatu tak dochází k paradoxu: Lidé, kteří by měli mít ze sociální práce největší užitek, jsou jejím působením de facto omezováni (Navrátil, 2001b, s. 188). Payne (2005), jak již bylo naznačeno, netvrdí, že v praxi existují čisté aplikace jednoho, druhého či třetího pohledu na sociální práci. Tyto pohledy vnímá jako tři výchozí komplementární systémy. Každý pohled podle něho vypovídá o aktivitách a účelu sociální práce při konání blaha ve společnostech. Takové chápání tohoto modelu je podpořeno i praxí, ve které se ukazuje, že v některých organizacích v praxi koexistují a mohou se vzájemně doplňovat aktivity či projekty, které vycházejí z odlišných paradigmat.

Organizace a mnohdy i konkrétní pracovnice či pracovníci se pak nacházejí při svých činnostech v prostoru uvnitř naznačeného trojúhelníku, kde každý z vrcholů symbolizuje jeden z pohledů na sociální práci (případně další pomáhající profese včetně psychoterapie) (Payne, 2005, s. 9–11). Pro úplnost je potřeba dodat, že v praxi se čisté podoby ani jednoho z těchto přístupů nevyskytují (Payne, 2005, s. 11).

Obrázek 1. Paradigmata sociální práce. Zdroj: Payne, 2005, s. 10, upraveno

Každý z pohledů krátce charakterizují a přiřadím k němu témata, která dominují při řešení sexuálního násilí, role profese sociální pracovnice či pracovníka, metody práce a dovednosti, které jsou v tomto rámci považovány za klíčové.

6 V angličtině *reflexive-therapeutic views*, *socialist-collectivist views* a *individualist-reformist views*. Do české odborné literatury tyto koncepty přivedl Navrátil (1998, 2000), který se původně klonil k doslovnému překladu jednotlivých pohledů na sociální práci. V pozdějších textech však pracuje s překlady, které uvádím ve svém příspěvku. V těchto překladech se vytratila politická dimenze jednotlivých směrů uvažování. K jejich využití jsem však sáhla proto, že se již etablovaly v českém diskurzu (např. Musil, 2004; Smutek, 2006, a další).

TERAPEUTICKÝ ZPŮSOB SOCIÁLNÍ PRÁCE S LIDMI, KTEŘÍ ZAŽILI SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

V rámci prvního pohledu je sociální práce chápána jako terapeutická pomoc. Dominantním rámcem je úsilí podpořit klienta či klientku v jeho rozvoji. Za hlavní faktor sociálního fungování tento pohled považuje duševní zdraví a pohodu člověka. Z tohoto pojetí pak vychází chápání sociální práce jako terapeutické intervence s cílem pomoci jednotlivcům, skupinám i komunitám zabezpečit psychosociální pohodu. Důraz je kladen na komunikaci a vztahy. Tento směr vychází též z toho, že interakce s druhým člověkem je prostředkem, jímž člověk může získat více kontroly nad svými pocity a způsobem života. Pro sociální pracovníci či pracovníka je nutné, aby měli psychologické znalosti a také psychoterapeutický výcvik. Toto paradigma charakterizuje důraz na úsilí o změnu klienta či klientky. Za příčinu nesnázi považuje tento směr slovy Musila (2004) „deficit osobnosti“. Za klíčový nástroj dosahování cílů považuje vztah pracovníka/pracovnice a klienta/klientky a vzájemně obohacující komunikace mezi nimi (Matoušek a kol., 2001; Musil, 2004; Navrátil, 2001b; Payne, 2005).

Podívám-li se do praxe, tak tomuto pohledu na sociální práci odpovídají služby, které se orientují primárně na podpůrnou, psychoterapeutickou a psychologickou pomoc. V oblasti služeb, ve které se může dostat pomoci obětem sexuálního násilí, pak **dominujícími tématy** jsou práce s krizí, integrace traumatu či posttraumatická stresová porucha. Pro některé pracovníce je také důležitým tématem potřeba navázání vztahu s traumatizovaným člověkem; vycházejí totiž z předpokladu, že „oběť byla zraněna ve vztahu a každý, kdo může vytvořit vztah, může působit terapeuticky“ (Čechová, 2013). Do tohoto přístupu by v praxi též spadala opakovaně zmiňovaná podpora sociálního okolí člověka, který zažil sexuální násilí, či podpora jeho kolegů a kolegyní v práci. Pracovnice a pracovníci, kteří svoji praxi staví především na tomto směru sociální práce, pracují intenzivně také s tématy, jako je důvěra, jistota, moc a kontrola, vlastní hodnota (Čechová, 2013).

V rámci podpory lidí, kteří mají zkušenost se sexuálním násilím, je zdůrazňována především **role profese** psychologa či psycholožky, případně jiného člověka s psychoterapeutickým vzděláním. Se systémem práce, který klade důraz na psychoterapeutickou pomoc, též souvisí důraz na témata podpory pomáhajících profesí, které poskytují služby klientele. Jak uvedla Jitka Čechová, ředitelka organizace Persefona, o. s., jež nabízí služby též znásilněným ženám, „kdo podporuje, musí být podporován“ (Čechová, 2013).

Metodami práce, které jsou považovány v rámci tohoto paradigmatu za klíčové, jsou krizová intervence, psychoterapie, socioterapeutické činnosti, doprovody, podpora a obecně také tvorba bezpečného a důvěrného prostředí. Konkrétními příklady, jak je vytvářeno bezpečné prostředí v oblasti nabídky služeb obětem sexuálního násilí, jsou např. možnost konzultovat anonymně, přes telefon, e-mail, chat, internetové poradny či fóra.

Za klíčové jsou považovány **dovednosti**, jako je schopnost naslouchat, neodsuzovat, přátelský přístup, vyrovnanost se svojí sexualitou, schopnost nepromítat své postoje, např. náboženské či morální, schopnost akceptace či neslibování zachování tajemství, schopnost reflektovat svoji roli a další (Spilková, 2013; Čechová, 2013).

Ze zajímavých příkladů z praxe pomoci obětem sexuálního násilí, které pracují převážně v rámci tohoto pohledu, stojí za zmínku např. Centrum pro oběti znásilnění při nemocnici v dánském Aarhusu. Klíčový důraz zde kromě zdravotní pomoci hraje právě psychoterapeutická pomoc v podobě individuální či skupinové psychoterapie, kterou poskytují psycholožky. Podpůrnou a provázející roli zde nemají sociální pracovníci (které v centru

vůbec nepůsobí), ale speciálně vyškolené zdravotní sestry (Hareskov Jensen, 2013). Ty dle popisu jejich činností však sociální práci do velké míry supluje.

Dominantní terapeutický rámec lze nalézt také v praxi organizace Persefona. Na rozdíl od Centra pro oběti znásilnění v dánském Aarhusu nepracuje Persefona primárně psycho-terapeuticky, z prezentace ředitelky Jitky Čechové (2013) či webu (Persefona, 2013) je však patrné, že Persefona klade velký důraz na psychologickou stránku sexuálního násilí, resp. potřeb lidí, kteří ho zažili. Soustředí se na citlivý přístup, vytváření bezpečného prostředí a celkovou podporu klientek. Nezůstává však jen v tomto rámci a nabízí i služby právníček a do budoucna i v rámci registrace Ministerstva spravedlnosti (ve smyslu zákona 45/2013 Sb., o obětech trestných činů), což je činnost, která by svým charakterem spadala spíše do třetího – poradenského pohledu⁷.

Výhradní příklon k terapeutickému rámci práce s sebou nese dvě skupiny rizik. Zaprvé je to terapeutizace sociální práce. Přílišná terapeutizace sociální práce je jedním z bolavých míst naší profese v České republice.⁸ V některých případech přehnaný akcent na psychické prožívání situace jak u klientky či klienta, tak na straně pomáhajících či na „ošetřování“ tvorby pomáhajícího vztahu a terapeutizace konzultací může v krajních případech vést k přehlédnutí či opomenutí nástrojů a metod, které jsou specifické pro sociální práci. Sociální práce oproti terapii může přímo pracovat s dalšími kontexty klientčina či klientova života – systémem rodiny, komunity – či s institucemi, jako je např. právo, sociální služby, a odborníky či odbornicemi, kteří se jim věnují. Úzkostný důraz na bezpečí a citlivost intervence též může vést k tomu, že se v rámci snahy o nezranění klientky ani na sexuální násilí či další důležité informace nezeptáme. Zadruhé je rizikem zaměření se pouze na individuální rovinu práce s klientem či s klientkou, resp. lokace problému pouze do této sféry a následná práce na adaptaci klienta či klientky na tuto situaci. To vede k riziku přehlédnutí strukturálních problémů či jejich převádění do individuální roviny (Janebová, 2014a) tak, že se tematizují jako „individuální nedostatky“ klientky či klienta. Tento směr uvažování se též ukazoval ve fokusní skupině jak v tematizaci sexuálního násilí, tak i na úrovni identifikovaných problémů (srov. v této publikaci můj text zabývající se marginalizací, sexuálním násilím a přístupem ke spravedlnosti). Na redukci sociální práce na nástroj „bezprostředního uspokojování akutních potřeb chudých a znevýhodněných“ upozorňuje např. Musil (2010), který si všímá současné situace v České republice a porovnává ji s vývojem tradice sociální práce v zahraničí.

.....

7 Klára Kalibová si v této souvislosti povšimla, že charakter organizace, resp. podoba a obsah nabízených služeb mohou být do určité míry ovlivněné osobností a vzděláním zakladatelek/zakladatelů organizací. Fakt, že jednání konkrétních aktérů (mezi něž jsou řazeny i organizace) ovlivňují preference, zachycuje např. teorie institucionalismu zaměřená na aktéra (actor centred institutionalism) (Boessen, 2008; Scharpf, 1997). Do jaké míry je však osobnost zakladatelky/zakladatele určující v tomto kontextu, by bylo dále zajímavé zkoumat.

8 Dle mé zkušenosti mnohé sociální pracovnice a pracovníci, kteří absolvovali psychoterapeutický výcvik, pak jen obtížně hledají způsoby, jak nabyté dovednosti určené pro psychoterapii uplatnit v rámci své pracovní pozice a naplnit jimi rámec profese. V horším případě takové způsoby nehledají vůbec.

SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO REFORMA SPOLEČENSKÉHO PROSTŘEDÍ PROTI SEXUÁLNÍMU NÁSILÍ

Z hlediska druhého pohledu na sociální práci je tato chápána jako reforma společenského prostředí. Dle tohoto východiska se sociální fungování pojí s vizí společenské rovnosti v různých dimenzích společenského života (s ohledem na třídu, gender, věk apod.). Sociální práce pak směřuje k podpoře solidarity a spolupráce v rámci společenské skupiny s cílem pomoci utlačované skupině takto získat vliv na vlastní život. Sociální pracovníce či pracovník se proto zaměřují na zmocňování (empowerment) jednotlivců a skupin, usilují o zvýšení podílu klientely na tvorbě a změnách společenských institucí. Dle Payna (2005) někteří hovoří také o emancipačních či transformačních přístupech. V rámci tohoto konceptu je za důležitý považován vliv elit, které akumulují společenskou moc a zdroje ve svůj prospěch, a tím dávají vzniknout útlaku ve společnosti. Sociální práce se v tomto chápání snaží budovat společnost na pokud možno rovnostářských principech. Věří, že prostředkem pro zlepšení situace je společenská změna. Tento pohled na roli sociální práce proto považuje za klíčovou změnu prostředí. Příčinu nerovnováhy mezi klientem či klientkou a prostředím vidí v útlaku znevýhodněných, v nerovnosti a v moci elit, které svým zájmům přizpůsobují společenské instituce, včetně sociálních služeb. Klient či klientka jsou nahlíženi jako součást znevýhodněné skupiny. Cílem intervencí je proto přizpůsobení institucí, které ovládá elita, potřebám znevýhodněných. Na změně by se měli klienti a klientky za pomoci sociálních pracovníků aktivně podílet a díky tomu lépe chápat zdroje svého útlaku (Payne, 2005; Matoušek, 2001; Musil, 2004; Navrátil, 2001b).

Dominujícími tématy v oblasti praktického řešení sexuálního násilí z pohledu reformního přístupu jsou témata vztahující se k definicím sexuálního násilí ze strukturálního pohledu. Těmi se zabývají především některé feministické směry v pomáhajících profesích, které sexuální násilí chápou jako akt mužské nadvlády nad ženami a zdůrazňují genderovou podstatu násilí na ženách obecně (srov. Girshick, 2002; Ciprová, 2010). Ostatně na feministickém základě vznikly v sedmdesátých letech v zahraničí organizace, které nejčastěji prostřednictvím dobrovolné pomoci žen ženám, které zažily sexuální či další formy násilí, začaly budovat poradny či azylové domy a upozorňovat na témata související s genderově podmíněným násilím. Ve Velké Británii či v Dánsku mnohé z těchto organizací fungují dosud, ať se již transformovaly na profesionální sdružení, která však akcentují feministický hodnotový rámec (např. Imkaan⁹ v Londýně), či fungují dále v tomto hodnotovém rámci na bázi neprofesionální svépomoci (např. Joans Sisters¹⁰ v Kodani). V České republice na feministickém pozadí vznikla např. organizace La Strada, která se zabývá prevencí obchodování s lidmi. V době svého vzniku, který byl iniciován feministickými organizacemi ze zahraničí, byla La Strada organizací založenou a provozovanou ženami a pouze pro ženy (Kutálková, 2008).

Do reformního směru v sociální práci patří také tematizace vlivu faktorů, jako je např. věk, třída, etnicita, sexuální orientace či zdravotní postižení, a jejich dopadu na postavení obětí. Ve Velké Británii či ve Spojených státech je běžné, že se některé organizace specializují na práci např. s některou skupinou žen z etnických menšin v kombinaci s tématem sexuálního či genderově podmíněného násilí, či že zdůrazňují v diskuzích o řešení

9 <http://imkaan.org.uk>

10 www.joan-soestrene.dk

problematiky vliv těchto faktorů na zranitelnost vůči násilí a na bariéry v přístupu k pomoci. Činí tak jak na rovině individuální práce, tak i např. v rámci kampaní (srov. Family Violence Prevention Fund, 2005; National Resource Centre on Domestic Violence, 2006; Whitaker, Reedse, 2007). Příklady může být praxe organizací Imkaan (Londýn), Somali Women (Kodaň)¹¹, Women Living under Muslim Laws (Londýn)¹² a další. Jak na pražském workshopu, který se týkal pomoci obětem sexuálního násilí z menšin, zdůraznily Dorett Jones a Patricia Ng z britské organizace Imkaan, je důležité, aby ve veřejné diskuzi k řešení tématu sexuálního násilí zazněl i hlas žen, které z menšin a marginalizovaných skupin pocházejí. Upozornily také, že je potřeba chápat sexuální násilí právě na podkladě konstrukce genderových a dalších nerovností, které ve společnosti vznikají. (Viz také text Dorett Jones a Patricie Ng v této publikaci.)

Metodami práce, či zde spíše nástroji k dosažení cíle, může být např. pořádání různých vzdělávacích a popularizačních akcí, lobbování a obhajoba zájmů (advocacy), analytická práce v oblasti nástrojů a cílů politik, veřejné diskuze, vytváření koalic a sítí a další. Důležitou roli také hrají různé podoby zmocňování klientek a klientů a jejich zapojení do realizovaných akcí. Dalšími důležitými metodami tohoto směru v sociální práci je oblast obhajoby zájmů a lobbování, tedy usilování o společenskou změnu. Za významnou je považována také role vzdělávání v oblasti sexuálního násilí či organizování kampaní. Při práci je pozornost věnována zapojení konkrétních žen či mužů, kteří prožili sexuální násilí, do procesu společenské změny, např. právě účastí v kampaních či při vzdělávacích akcích. V České republice o zapojení klientely do diskuzí o podobě opatření a také o zapojení do projektů, které násilí tematizují, usiluje např. sdružení ROZKOŠ bez RIZIKA. Toto sdružení také pořádá každoroční pochod v rámci Mezinárodního dne za ukončení násilí na sexuálních pracovnicích a pracovnících (ROZKOŠ bez RIZIKA, 2012; ROZKOŠ bez RIZIKA, 2013; Šídová, 2013).

V takto orientované práci je z profesního hlediska klíčové být schopnou manažerkou, organizátorkou, řečnicí, analytičkou. Sociální pracovnice či pracovník by měli umět motivovat, nadchnout a podpořit. V praxi je pak potřeba pracovat s koncepty, jako je gender, třída, postižení apod. Role sociálních pracovníc a pracovníků je kromě přímé práce s klientelou také ve viditelném působení ve veřejném prostoru. Kritické směry v sociální práci, které se zaměřují na kritiku a analýzu moci a útlaku (Janebová 2014b), však v České republice nemají příliš tradici. Toto se může odrážet i ve faktu, že sexuální násilí není tematizováno výrazněji jako součást násilí na ženách, jako je tomu např. ve Velké Británii. Pokud se soustředíme na vnímání sociální práce jako reformy společenského prostředí, musíme též zvažovat možná rizika. Např. Janebová se v souvislosti s rozbořem sociální práce jako profese a jejích hranic zmiňuje o riziku extrémního důrazu na vliv okolního prostředí (společnosti) na situaci klientky či klienta. S odkazem na Rauchfleische (2000) tvrdí, že pokud se pomáhající výhradně orientuje na vnější příčiny problémů, může dojít k prolomení profesionálních hranic. Taková situace může zapříčinit, že redukuje vnímání svých klientek a klientů na pasivní oběti externích vlivů, začneme je litovat a to nám znemožní profesionální pomáhání. Klient či klientka pak perspektivu oběti mohou internalizovat, což může vést ke ztrátě motivace řešit svoji situaci (Janebová, 2014a, s. 46).

11 www.somaliwomen.dk/English.html

12 www.wluml.org

Předmětem kritiky se může stát také skutečnost, že budeme usilovat o změnu společenského prostředí, která však není v souladu s potřebami klientely, či jde dokonce proti těmto potřebám. Jako příklad mohou posloužit snahy některých organizací zejména v zahraničí, které usilují o omezení v oblasti práce v sexuálních službách. Prostituci chápou jako násilí na ženách¹³. Konkrétně např. snahy o vymýcení prostituce či o kriminalizaci zákazníků sexuálních pracovníků, vedené snahou „uchránit“ ženy od činnosti, která je poškozuje, mohou být samotnými lidmi, jichž se takové řešení týká, vnímány značně negativně¹⁴ (srov. též Kutálková, 2014, a text Lucie Šídové v této publikaci). V takovém případě pak sociální pracovníce a pracovníci sice způsobují společenskou změnu, ale nikoli v souladu s objednávkou a zájmy klientely, kterou zastupují.

ŘEŠENÍ JE V PŘÍSTUPU K INFORMACÍM A SLUŽBÁM – SOCIÁLNÍ PRÁCE JAKO SOCIÁLNĚ-PRÁVNÍ PORADENSTVÍ

Payne charakterizuje tento pohled na sociální práci jako důraz na poskytování sociálních služeb jednotlivcům ve společnosti (Payne, 2005, s. 9). V tomto kontextu se o sociální práci hovoří také jako o sociálně-právní pomoci (Navrátil, 2001b). Tento směr uvažování o sociální práci vychází z předpokladu, že sociální fungování závisí na schopnosti zvládat své problémy a na přístupu k odpovídajícím informacím a službám. Z této perspektivy je důležité vycházet vstříc individuálním potřebám a zároveň usilování o zlepšení systému sociálních služeb, jehož je sociální práce součástí. Hlavní pomoc spočívá v poskytování informací, poradenství, zpřístupňování zdrojů a mediaci. Sociální práce také usiluje o změnu společnosti a jejích institucí, tak aby odpovídaly lépe potřebám občanů. Zaměřuje se však spíše na malé, individuální změny, které nevedou k větší sociální transformaci. V tomto podání se sociální práce soustředí na změnu klienta i změnu prostředí. Špatné sociální fungování je nahlíženo jako individuální neschopnost klientů a klientek využít existující možnosti, stejně jako omezené schopnosti prostředí reagovat na potřeby klientů a na jejich potíže. Za důležitou je považována zpětná vazba mezi klientskými skupinami a poskytovateli služeb. S ohledem na skutečnost, že cílem tohoto směru je udržovat sociální pořádek ve společnosti a zároveň podporovat konkrétní lidi v období těžkostí, je i tato pozice, stejně jako je tomu u vnímání sociální práce jako terapeutické pomoci, kritizována z reformní perspektivy (viz výše).

Dominujícími tématy tohoto směru jsou ta, která souvisejí s možnostmi pomoci obětem sexuálního násilí z hlediska institucionálního a legislativního. Jako významná může být vnímána také oblast osvěty, která však na rozdíl od předchozího pohledu není orientována na způsobení větší společenské změny, ale spíše na informování o možnostech pomoci. Důležitým tématem jsou zde práva obětí trestných činů, možnosti odškodnění obětí, rozvíjení spolupráce sociální pracovníce či pracovníka se zmocněncem či zmocněnkyní, kteří zastupují poškozené v trestním řízení (Kutálková et al., 2013), a obecně rozvoj multidisciplinární spolupráce. Z jiných oblastí sociální práce používaných v praxi by se zde uplatnily

.....
13 Diskuze vztahující se k chápání prostituce v českém jazyce viz Havelková a Bellak-Hančilová (2014).

14 To se např. stalo v roce 2012, kdy Evropská ženská lobby prezentovala kampaň Společně za Evropu bez prostituce. Proti této kampani se postavila Mezinárodní asociace sexuálních pracovníků a pracovníků s tím, že tato kampaň nejen že nezlepší jejich postavení, ale naopak. Zdůraznili, že nežádají záchranu, ale to, aby byla pozornost zaměřena na pracovní podmínky v sexbyznysu (International Committee, 2012).

např. analýzy sociálních služeb zaměřené na soulad služeb s potřebami klientely, které jsou běžné např. v oblasti péče o zdravotně postižené či seniory (srov. VÚPS, 2009).

Role sociální pracovníce či pracovníka se v tomto pojetí bude soustředit na poskytování poradenských služeb, management a spolupráci s dalšími relevantními profesemi. Za klíčovou je považována připravenost sociálních pracovníků reflektovat právní normy a případně spolupracovat s právníky či právníčkami. Sociální pracovníce či pracovník, kteří působí v tomto rámci, budou také analytičkou či analytikem stávajících opatření a budou se pravděpodobně pokoušet o změnu legislativy či implementační praxe. Aktivita však bude zaměřena oproti předchozímu rámci více na konkrétní nástroje politiky a jejich změnu než na celkovou změnu společenské praxe. Příkladem může být např. působení organizací In IUSTITIA či La Strada ČR v expertní skupině Ministerstva spravedlnosti, která připravovala konkrétní podobu zákona o obětech trestné činnosti. Přípomínky ke konceptu zákona vycházely především z předchozích zkušeností se zastupováním obchodovaných osob v trestním řízení, resp. ze znalosti potřeb dalších zranitelných obětí trestné činnosti. Poměrně ojedinělou pracovní pozicí pro sociální pracovníce, která by svým zaměřením spadala do tohoto rámce, je pozice poradkyně pro trh práce v dánské organizaci Albahus¹⁵ v Kodani. Poradkyně poskytuje služby osobám, které byly sexuálně zneužívané v dětství. Samotný Albahus, tak jak prezentuje své služby věnované dospělým, kteří prožili sexuální násilí v dětství, však svým zaměřením spadá do terapeutického rámce sociální práce – zaměřuje se na poskytování psychoterapeutických služeb obětem a jejich podporu prostřednictvím vyškolených dobrovolnic¹⁶.

K tomuto chápání sociální práce na obecné rovině se také nejvíce blíží pojetí sociálních služeb, tak jak je dané zákonem 108/2006 Sb., o sociálních službách, a prováděcí vyhláškou 505/2006 Sb., jejíž přílohou jsou Standardy kvality sociálních služeb.

Mezi **metody práce** preferované touto orientací v sociální práci bude patřit odborné poradenství, případový management, ale i lobbování a analytická činnost.

Dovednosti, a v tomto případě zejména znalosti, na které je kladen důraz, budou zahrnovat objemnou znalostní bázi sociálních pracovníků a pracovníků z oblasti práva, systémů zabezpečení a sítě sociálních služeb. Mezi klíčové dovednosti a schopnosti bude patřit uzavírání efektivní zakázky, dovednost průběžně hodnotit a modifikovat poskytování sociálních služeb klientele či případový management. Praktické zaměření a důraz na právní pomoc v oblasti služeb ženám, které prožily nějakou z podob genderově podmíněného násilí, jsou patrné např. z prezentace občanského sdružení proFem (proFem, 2013). To nejen že právní či sociálně-právní služby nabízí, ale oblasti práva věnuje významnou část svých projektů – např. Právní hlídky, Advo Cats for Women, či vydává publikace pro klientky¹⁷. Činnosti převážně spadající do tohoto pojetí sociální práce nepodceňuje ani Persefona, u které dominuje spíše paradigma psychoterapeutické. Jako druhá organizace se akreditovala u Ministerstva spravedlnosti ČR k poskytování právních informací ve smyslu zákona 45/2013 Sb., o pomoci obětem trestných činů. Právní informace v tomto smyslu mohou poskytovat také sociální pracovníce a pracovníci, jejichž činnost odborně garantuje právník či právníčka. O dovednostech potřebných pro sociální práci v rámci

15 www.csm-ost.dk

16 Ústní komunikace s Marianne Immersen, ředitelkou Albahus, dne 7. 3. 2013.

17 Praktická příručka Vaše právo (Voňková, 2012) má již 7 vydání.

tohoto paradigmatu také detailně pojednává text vzniklý na půdě organizace La Strada ČR (Kutálková et al., 2013) (Více informací o zákonu o pomoci obětem trestných činů najdete také v této publikaci v textu Kláry Kalibové a Martiny Houžvové popisujícím právní rámec problematiky).

Přílišná orientace na právní aspekty problému a analytickou činnost v rámci této perspektivy s sebou nese též rizika. Pro potřebu dosáhnout spravedlnosti „za každou cenu“ mohou sociální pracovníce či pracovníci např. „přeslechnout“ volání klientky po tom, aby se již věc dále např. soudně neřešila a nechala se být. Takovému riziku jsme byly vystaveny např. v organizaci La Strada, když jsme spolu s advokáty a advokátkami spolupracovaly jako sociální pracovníce při řešení případů jednotlivých klientek a klientů, které byly většinou průlomové v konkrétních způsobech využívání některých institutů práva (např. nárok na náhradu škody). Vidina průlomových rozhodnutí, která mohou otevřít cestu dalším lidem, byla riskantní právě z pohledu toho, že mohla vést k přeslechnutí klíčové osoby v případě – tedy klientky,¹⁸ a zohlednění jejích potřeb.

Přílišné zaměření na analytickou činnost s sebou zase může přinášet přehlížení práv klientek a klientů např. v podobě toho, že se materiály a informace ze sociální práce, které nejsou dostatečně anonymizované, „vynášejí“ pro analytické potřeby dalším pracovnícům organizace (srov. Kutálková et al., 2013). Tomuto pohledu na sociální práci bych též přiřadila fungování sociálních pracovníků a pracovníků, resp. organizací, které je zaměstnávají v různých systémech státem řízené pomoci (např. program podpory a ochrany obětí obchodování s lidmi, registrace v rámci zákona o obětech trestných činů či další smluvně vázané formy spolupráce s policií). Takové fungování může být z jedné strany pro klientelu prospěšné (a v některých případech je jedinou možností, jak pomoci). Na druhé straně však nese rizika, že pro další „uspokojivou spolupráci“ se státními subjekty či přímo policií se nebude organizace dostatečně zastávat práv a potřeb konkrétní klientky v případě, že mají uvedené složky jiný názor. Hrozí i to, že organizace dokonce nebude usilovat o reformu samotného systému pomoci, a to ze strachu před tím, aby nebyla nahrazena jinou organizací, či jí nebyla odebrána akreditace, popř. nebylo ohroženo její udělení.

ZÁVĚR

Jak ukázaly výstupy z odborné konference a workshopu doplněné o zkušenosti ze zahraničních stáží, konaných v rámci projektu a praxe, v České republice byla představena a existuje odborná základna, od níž se lze učit. Mnoho znalostí a dovedností též sociální pracovníce a pracovníci mají, jen je potřebné je v rámci problému sexuálního násilí tematizovat. Účast na konferenci i další ohlasy projektu ukazují ochotu pracovníků a pracovník, kteří působí v nevládních organizacích i dalších subjektech, svoji praxi v této oblasti dále rozšiřovat. V realizačním týmu projektu jsme přesvědčeny, že jeho prostřednictvím můžeme podpořit malé změny v organizacích či v praxi lidí, kteří se na téma sexuálního násilí nespecializují. To může v praxi způsobit významnou změnu k lepšímu. Sexuální násilí je totiž tématem, které je průřezové – týká se všech skupin lidí, s nimiž se jako sociální pracovníce a pracovníci setkáváme v praxi.

.....

18 O dilematech při rozvoji strategického zastupování více v textu Strategické zastupování v teorii a praxi (Kutálková et al., 2013). Ve své praxi jsem od jedné právničky dokonce slyšela, že klientovo rozhodnutí ohledně dalších strategií není od jistého momentu podstatné, důležité je „vyhrát případ“.

Zdá se však, že u lidí z pomáhajících profesí téma sexuálního násilí budí obavy. Lze se domnívat, že mnohé organizace s lidmi, kteří mají zkušenost se sexuálním násilím, ani na základní úrovni nepracují (viz v této publikaci můj text zabývající se marginalizací, sexuálním násilím a přístupem ke spravedlnosti). I přestože přesná statistická data chybí, nelze pochybovat o tom, že i mezi naší klientelou jsou lidé, kteří takové zkušenosti mají (viz úvodní text Zuzany Chomové v této publikaci). Je proto potřeba začít služby v této oblasti budovat. Proč nezačít ve vlastní praxi?

Rozproštěním příkladů z praxe mezi tři pohledy na sociální práci Malcoma Payna jsem ukázala, že problém sexuálního násilí lze nahlížet a řešit na různých úrovních a z různých úhlů pohledu. V praxi tak nepřekvapí, že když „dvě dělají totéž, nemusí to být totéž“, a může to být i přesto v rámci různých pohledů na sociální práci v pořádku. Domnívám se také, že mnohé z nastíněných příkladů lze „překlopit“ z praxe specialisek a specialistů do naší každodenní praxe. Jak na to?

Podívejme se napřed na to, která z popsaných pozic je nám nejbližší a kam bychom zařadili naši organizaci. Společně s kolegyněmi a kolegy diskutujme o tom, jak postupovat, pokud bychom se v praxi setkali s člověkem, který má zkušenost se sexuálním násilím. Jaká témata nám pro řešení sexuálního násilí připadají důležitá? O jaké podoby sexuálního násilí se může jednat? Která témata rezonují s naší praxí? Jaké druhy intervencí bychom mohli uplatnit ve vlastní praxi? Jaké další subjekty můžeme zapojit? Jaké metody práce, znalosti a dovednosti již používáme a které další bychom si potřebovali osvojit? Koho dalšího ještě pro zajištění podpory potřebujeme a koho již v regionu známe? Jak naložíme s obavami, které téma v pomáhajících profesích budí? Jak podporu lidem, kteří prožili sexuální násilí, včleníme do naší praxe? Jaká dilemata a rizika bychom měli předvídat a prodiskutovat? Co uděláme nejdříve?

Zodpovězení těchto a dalších otázek, a tím i zcitlivění na téma sexuálního násilí, a případně stanovení byť jen malého dalšího kroku ke zkvalitnění praxe, rozšiřuje možnosti lidí, kteří mohou naši podporu potřebovat.

LITERATURA

BOESSEN, A. C. M. *The Politics of European Union Health Policy Making: An actor-centred institutionalist analysis*. Disertační práce. [on-line] Maastricht: Universitaire Pers Maastricht, 2008.

Dostupné z: <http://arno.unimaas.nl/show.cgi?fid=13485> [cit. 7. 11. 2013].

CIPROVÁ, K. Znásilnění – kontextuální úvod. In: CIPROVÁ, K., ed. *Pod hladinou: Fakta a mýty o znásilnění*. Praha: Gender Studies, 2010, s. 3–11. Dostupné z: www.feminismus.cz/download/publikace_final_pdf.pdf

COSAI. 2013. *Comparing Sexual Assault Interventions: Czech Republic Case Study Report*. COSAI.

[on-line] 2013. Dostupné z: www.cosai.eu/fileadmin/user_upload/Pdf/COSAI_Case_Study_Czech_Republic_Final.pdf [cit. 15. 7. 2013].

ČECHOVÁ, J. Role odborných poradců v sociálních službách. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí. 12. 9. 2013, Praha.

FAMILY VIOLENCE PREVENTION FUND. *Activist Dialogues: How Domestic Violence and Child Welfare Impact Women of Color and Their Communities*. [on-line] San Francisco: Family Violence Prevention Fund, 2005. Dostupné z: www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/ImmigrantWomen/Activist%20Dialogues.pdf [cit. 14. 1. 2013].

- GIRSHICK, L. B. *Woman-to-Woman Sexual Violence: Does She Call It Rape?* Boston: Northern University Press, 2002.
- HARESKOV JENSEN, A. Sexual Violence: An Overwiev. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí. 12. 9. 2013, Praha.
- HAVELKOVÁ, B. – BELLAK-HANČILOVÁ, B., eds. *Co s prostitucí?: Veřejné politiky a práva osoby v prostituci*. Praha: SLON, 2014.
- HAVRDOVÁ, Z. *Kompetence v praxi sociální práce*. Praha: Osmium, 1999.
- INTERNATIONAL COMMITTEE ON THE RIGHTS OF SEX WORKERS IN EUROPE. *Sex workers raise their voice against the EWL call for a „prostitution free Europe“*. [on-line] 17. 12. 2012. Dostupné z: www.sexworkerurope.org/news/icrse-network-news/sex-workers-raise-their-voice-against-ewl-call-prostitution-free-europe [cit. 14. 1. 2013].
- JANEBOVÁ, R. *Teorie a metody sociální práce: Reflexivní přístup*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014a.
- JANEBOVÁ, R. *Teorie a praxe kritické sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014b (v tisku).
- JEWKES, R. – SEN, P. – GARCIA-MORENO, C. Sexual Violence. In: KRUG, E. G., et al., eds. *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization, 2002, s. 147–181. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf
- KLIMENTOVÁ, E. *Sociální práce: Teorie a metody III: Studijní text pro kombinované studium*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.
- KUTÁLKOVÁ, P. Proměny v oblasti politiky boje proti obchodování s lidmi. In: VEČERKA, K., ed. *Trendy sociálně patologických jevů: Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS*. Praha: Masarykova česká sociologická společnost, sekce sociální patologie, 2008.
- KUTÁLKOVÁ, P. – ŠIMONOVÁ, T. – PLUHAŘOVÁ, D. – OTÁHALOVÁ, L. Strategické zastupování: od teorie k praxi. In: STRÍTECKÝ V. – TOPINKA, D., ed. *Obchodování s lidmi za účelem pracovního vykořisťování – od teorie k praxi*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2013, s. 105–153.
- KUTÁLKOVÁ, P. Představy o povaze prostituce a jejich vliv na sociální práci s obchodovanými ženami. In: HAVELKOVÁ, B. – BELLAK-HANČILOVÁ, B., eds. *Co s prostitucí? Veřejné politiky a práva osob v prostituci*. Praha: SLON, 2014, s. 227–233.
- LAAN, G. VAN DER. *Otázky legitimace sociální práce*. Boskovice: Albert, 1998.
- MATOUŠEK, O., a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001.
- MATOUŠEK, O., ed. *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013.
- MATOUŠEK, O. – KODYMOVÁ, P. – KOLÁČKOVÁ, J., eds. *Sociální práce v praxi: Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál, 2005.
- MUSIL, L. „Ráda bych Vám pomohla, ale...“: Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004.
- MUSIL, L. Tři pohledy na budoucnost sociální práce. In: SMUTEK, M. – SEIBEL, F. W. – TRUHLÁŘOVÁ, Z. *Rizika sociální práce*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2010, s. 11–25. Dostupné z: www.uhk.cz/cs-cz/fakulty-a-pracoviste/ustav-socialni-prace/eDokumenty/Documents/Sborniky%20z%20Hradeckých%20dnů/Rizika%20sociální%20práce.pdf
- NATIONAL RESOURCE CENTER ON DOMESTIC VIOLENCE. Sexual Violence – Communities of Color. *Women of Color Network*. [on-line] June 2006. Dostupné z: www.nhcadv.org/uploads/WOC_sexual-violence.pdf [cit. 2. 1. 2013].
- NAVRÁTIL, P. *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 2001a.
- NAVRÁTIL, P. Vybrané teorie sociální práce. In: MATOUŠEK, O., a kol. *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 2001b, s. 183–266.
- PAYNE, M. – CAMPLING, J. *Modern Social Work Theory*. Chicago: Lyceum Books, 1997.
- PAYNE, M. *Modern Social Work Theory*. London: Palgrave MacMillan, 2005.

- PERSEFONA. *Persefona – služby obětem domácího násilí, sexuálního násilí, znásilnění* [on-line].
Persefona, 2008–2010. Dostupné z: www.persefona.cz [cit. 1. 10. 2013].
- PROFEM. *proFem: Zabýváme se tématy domácího násilí, stalkingu a kyberšikany. Poskytujeme přímou pomoc a osvětu.* proFem, 2013 Dostupné z: www.profem.cz [cit. 1. 10. 2013].
- ROZKOŠ bez RIZIKA. *Výroční zpráva 2012.* [on-line] 2012. Dostupné z: www.rozkosbezrizika.cz/ke-stazeni/soubory/vyrocní-zpráva-2012/detail [cit. 1. 10. 2013].
- ROZKOŠ bez RIZIKA. 2010–2013. Dostupné z: www.rozkosbezrizika.cz [cit. 1. 10. 2013].
- SCHARPF, F. W. *Games Real Actors Play: Actor-Centred Institutionalism in Policy Research.* Boulder: Westview Press, 1997.
- SMUTEK, M. *Model řešení problému v sociální práci: Systémový pohled.* Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové, 2006.
- SPILKOVÁ, J. Oběti sexuálního násilí. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí. 12. 9. 2013, Praha.
- ŠÍDOVÁ, L. Lze znásilnit pracovníci v sexuálním průmyslu? Příspěvek na workshopu Pomoc obětem sexuálního násilí z marginalizovaných skupin. 13. 9. 2013, Praha.
- TOMEŠ, I. Sociální politika, sociální služby a sociální práce. In: MATOUŠEK, O., a kol. *Základy sociální práce.* Praha: Portál, 2001, s. 155–182.
- VOŇKOVÁ, J. *Vaše právo.* Praha: proFem, 2012.
- VÝZKUMNÝ ÚSTAV PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ [VÚPS]. *Poskytování sociálních služeb pro seniory a osoby se zdravotním postižením.* [on-line] Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2009.
Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/9141/Analýza_potreb_socialnich_sluzeb_pro_seniory_a_ZP.pdf
- WHITAKER, D. – REEDSE, L., eds. *Preventing Intimate Partner Violence and Sexual Violence in Racial/Ethnic Minority Communities: CDC's Demonstration Project.* [on-line] Atlanta: Centers for Disease Control and Prevention, 2007. Dostupné z: <http://stacks.cdc.gov/view/cdc/11488/>
- Zákon o sociálních službách*, 108/2006 Sb. Stav k 1. 1. 2014.
- Zákon o obětech trestných činů*, 43/2013 Sb. Stav k 1. 1. 2014.

ZÍSKAT ZNOVU KONTROLU NAD SVÝM ŽIVOTEM

VYBRANÉ TERAPEUTICKÉ PŘÍSTUPY V POMOCI OBĚTEM TRAUMATIZOVANÝM PO SEXUÁLNÍM NAPADENÍ

Zuzana Chomová, Lucie Šídová

ÚVOD

Cílem textu je přiblížit odborníkům a odborníkům z pomáhajících profesí možnosti terapeutické práce s traumatem a posttraumatickou stresovou poruchou z pohledu čtyř vybraných psychoterapeutických směrů. Trauma totiž může být důsledkem sexuálního násilí a je důležitým tématem, se kterým se v psychoterapii pracuje. Zaměřujeme se na psychodynamickou terapii, narativní terapii, terapii zaměřenou na práci s tělem a kognitivně behaviorální terapii. Každý terapeutický směr krátce popisujeme. Zaměřily jsme se hlavně na terapeutická východiska jednotlivých psychoterapeutických směrů, vnímání traumatu z pohledu terapie a metody a techniky práce s traumatem. V textu také nabízíme doporučení, kdy je vhodné daný typ terapie použít a kdy ne. Z široké palety terapeutických přístupů jsme zvolily ty, které jsou dostupné v České republice a pracují s tématem traumatu z různých úhlů pohledu.

Pro účely tohoto textu jsme vybraly informace, o nichž se domníváme, že je vhodné a užitečné, aby je odborníci a odborníci z pomáhajících profesí znali a dovedli je jednoduše předat obětem sexuálního násilí v případě, že jim terapii doporučují.

Předpokládáme, a naše zkušenosti psychoterapeutek to potvrzují, že vhodně předané vstupní informace o terapeutické práci mohou mít pro klienty a klientky velmi zásadní význam, a to jak při vstupu do terapie, tak pro setrvání v ní.

Pro proces navázání pomáhajícího vztahu a podpory oběti sexuálního násilí je též užitečné, aby pomáhající chápali, v jaké situaci se člověk po traumatické události nachází. Proto, než přistoupíme k rozboru jednotlivých psychoterapeutických směrů, zastavíme se

krátce také u reakcí člověka na traumatickou událost a stručné charakteristiky možných psychických poruch vzniklých následkem traumatického zážitku.

Při tvorbě textu jsme vycházely z přednášek terapeutů a terapeutek, kteří představili „svůj“ terapeutický směr na mezinárodním workshopu v Praze 13. září 2013.¹ Dále jsme vycházely z domácí i zahraniční literatury, jež se zabývá popisem jednotlivých terapeutických směrů, z literatury zabývající se tematikou traumatu a z kurzů a výcviků vztahujících se k práci s traumatem.

REAKCE NA TRAUMATIZUJÍCÍ UDÁLOST

Sexuální napadení (zejména znásilnění) je bezesporu traumatickou událostí a ovlivní život každé oběti. Proto je užitečné, aby pracovníci a pracovnice pomáhajících profesí chápali, jakým způsobem může oběť reagovat na traumatickou zkušenost. Dle Baštecké (2005, s. 13) je traumatizující událost vymezena:

- typem události – obvykle se jedná o nenadálou, hroživou událost, která ohrožuje život či tělesnou integritu člověka², případně jeho blízkého/blízkých (znásilnění, dopravní nehoda, přepadení apod.)
- typem reakce – dopadá na všechny a téměř u všech vyvolává pocity bezmoci, úzkosti či hrůzy.

Obecně traumatizující událost je přesně popsána jak v Mezinárodní klasifikaci nemocí MKN-10, tak i v Diagnostickém a statistickém manuálu DSM-IV. Důležité je zdůraznit, že ne každá náročná, dramatická životní událost je traumatizující – ta se vyznačuje velkou silou působení. V případech sexuálního napadení (zejména znásilnění) je nejčastěji doprovázená pocitem strachu ze zabití, těžkého zranění nebo zmrzačení (Ullman, Filipas, 2001; Benedict, 2003). Někteří autoři uvádějí, že znásilnění jako traumatizující událost je umocněno tím, že je vyvoláno jiným člověkem (Bloom, 2003)³.

V reakci na traumatickou událost nelze oddělit tělesnou a duševní stránku. „Celý člověk“ zapojí všechny mechanismy, reflexy, zkušenosti, které má, aby přežil. V situaci, kdy dojde k sexuálnímu napadení, jsou reakce a pocity ovlivněné okolnostmi, ale též osobností oběti. V případě, že k napadení došlo náhle, nečekaně, může oběť reagovat ochroměním, neschopností cokoli udělat. V případě, že útok není naprosto nečekaný, může oběť myslet úplně jasně a věcně. Ženy při sexuálním napadení často uvádějí disociaci – rozdě-

.....
1 Za kognitivně behaviorální terapii zde vystoupila psychoterapeutka Rikke Sophie Bak z dánské organizace Centrum pomoci obětem znásilnění, za narativní terapii Vratislav Strnad (soukromá praxe, vedoucí Institutu pro systemickou zkušenost – Management centra), biosyntézu představil Petr Odstrčil (soukromá praxe, člen Českého institutu Biosyntézy) a dynamický přístup Eva Oujezská (soukromá praxe, Persefona).

2 Dle Baštecké (2005) je nutné někdy ohrožení tělesné integrity rozšířit o ohrožení integrity duševní.

3 Znásilnění jako traumatizující událost bylo ve Spojených státech studováno od sedmdesátých let 20. století a zkoumání přineslo koncept tzv. traumatu po znásilnění (post-rape trauma). Trauma po znásilnění zahrnuje symptomy, které prožívá většina obětí znásilnění. Vzhledem k tomu, že většina symptomů se překrývá se symptomy posttraumatické stresové poruchy a akutní stresové reakce, trauma po znásilnění není samostatnou diagnostickou kategorií (Foa, Riggs, 1993; Winkler, 1994; Vizinová, Preiss, 1999).

lení těla a mysli – pocit, že je násilí vystaven někdo jiný⁴ (Baštecká, 2005; Benedict, 2003; Vizinová, Preiss, 1999).

Když samotná traumatizující událost pomine, oběti mohou mít pocit, že to byl jenom zlý sen. Jejich reakce se mohou lišit a všechny jsou naprosto přirozené. Některé oběti pláčou, jiné mohou působit agresivně, nebo naprosto netečně a popisovat situaci, jako by se stala někomu jinému. Mohou dokonce vtipkovat, hystericky se smát, odmítat celou situaci, nebo se u nich může dostavit pocit vyčerpání. Okolí i problematiky neznalí odborníci a odbornice mohou být některými reakcemi oběti zaskočeni. Jedná se však o popsané způsoby, jakými se člověk vypořádává s hrůznou situací. Jsou to přirozené reakce na nepřirozenou situaci.

V první fázi po napadení je oběť oťresená, může zažívat strach zůstat sama (ten může přetrvávat i delší dobu) a pocity úzkosti. V dalších dnech se začíná ustalovat paměťová stopa (vzpomínka, „kousek“ informace v paměti) o napadení a potom nastává postupné zpracovávání události (Baštecká, 2005; Benedict, 2003).

Způsob zotavování po napadení není u všech obětí stejně dlouhý a může probíhat různými způsoby. Mnoho autorů uvádí jako nejčastější reakce na napadení úzkost, deprese a sexuální dysfunkce (Benedict, 2003; Kovář a kol., 2008). Může docházet k náhlým změnám emocí. V důsledku přetrvávajícího pocitu ohrožení může být přítomné vybuzení (nadměrné vzrušení) – podrážděnost, lekavost, nespavost, potíže se soustředěním a podobně. Mohou se objevovat opakované vzpomínky na událost, a to jak ve dne (např. jako reakce na podnět), tak v noci v podobě nočních můr a děsivých snů. Může také dojít ke stažení se, útlumu prožívání, vyhýbání se společnosti nebo strachu z cizích lidí. U některých obětí může dojít k rozvoji různých fobií (Kovář a kol., 2008). Běžné jsou pocity pošpinění, studu, objevuje se sebeobviňování, přemítání o tom, proč se to stalo. V některých případech také dochází k popírání a znovuprožívání celé situace, hledání smyslu a podobně.

Postupně se oběť snaží vracet zpátky do života a přizpůsobit se novým životním podmínkám.

Všechny tyto pocity, myšlenky a projevy jsou přirozené a běžné. Základem všech post-traumatických projevů je snaha přežít, přizpůsobit se změnám a co nejvíce se z události do budoucna poučit (Baštecká, 2005, s. 38). Většina obětí sexuálního násilí se vyrovná s následky sexuálního napadení s využitím vlastních copingových mechanismů a za pomoci svých blízkých. U části obětí se objeví poruchy, pro jejichž zvládnutí je nutná odborná pomoc.

Inspirativní pohled na trauma a jeho léčení nabízí Peter Levine (Levine, Frederick, 2011). Trauma je dle Levina fyziologického původu. Traumatické symptomy nespouští samotná traumatizující událost, ale „zmrzlý“ zbytek energie, která byla připravena a uvedena do pohybu v reakci (obraně) na tento podnět.

Jádrem traumatické reakce jsou čtyři složky – nadměrné vzrušení, stažení a zúžení (konstrikce), disociace a zmrznutí (znehynbnění). Všechny traumatické symptomy vznikají z těchto čtyř složek, pokud energie nebyla vybita a zpracována.

Nadměrné vzrušení je stav mobilizace energie. Tělo se připravuje na to, aby čelilo hrozbě (nebezpečné události). Tato reakce nervové soustavy se spouští nezávisle na naší vůli a stejně tak nepodléhá naší kontrole. Navenek je rozpoznatelná např. zrychleným dechem

4 Disociace je v první fázi obranným mechanismem, copingovou strategií. Pokud ale oddělení části duševních procesů přetrvává i v budoucnu, poté co traumatická událost pominula, může způsobovat obtíže (Baštecká, 2005; Vizinová, Preiss, 1999).

a tepem, tělesným chvěním, napětím a podobně. **Konstrikce (stažení a zúžení)** je doprovodnou reakcí nadměrného vzrušení. Tělo se „stáhne“, změní se dech, zúží se cévy, omezí se rovněž vnímání – maximum pozornosti je věnováno hrozbě.

Kombinace nadměrného vzrušení a konstrikce umožňuje lidem dokázat mimořádné věci, kterých bychom za normálních okolností nebyli schopni. Energie nashromážděná nadměrným vzrušením je prostřednictvím konstrikce soustředěna a vybita na obranu. Pokud organismus nedokázal využít energii na obranu prostřednictvím konstrikce, dochází ke spuštění dalších dvou mechanismů, které mají pojmout nadměrné vzrušení – disociace a zmrznutí.

Při **disociaci** dochází k odpojení člověka od těla (či některé jeho části), nebo od zkušenosti, emoce, vzpomínky. Disociace má nejdříve ochrannou funkci, umožňuje vydržet v tu chvíli nesnesitelnou situaci. Když ale nedojde k vybití zmobilizované energie, může se disociace stát chronickou a přinášet další obtíže, které se z ní vyvinou.

Znehybnění (zmrznutí) je reakcí, kterou používáme v situacích, ve kterých není možné uplatnit strategii „útok nebo útěk“. S touto reakcí souvisí pocit naprosté bezmoci, člověk není schopen pohybu, slova či odezvy. Poté, co hrozba pomine, znehybnění pomalu ustupuje. Strategie znehybnění (zmrznutí) je u člověka častou příčinou traumatu.

Všechny čtyři popsané části jádra traumatické reakce jsou přirozené odpovědi na ohrožení. Symptomy traumatu se stávají ve chvíli, kdy se promění v chronické. Když energie, která byla nashromážděna na ochranu před nebezpečím, není vybita, organismus se domnívá, že nebezpečí stále trvá. Následkem je opakovaná stimulace nervové soustavy a stav připravenosti a nabuzení. Na to, aby organismus neustálé nabuzení vydržel, použije řadu způsobů. Tyto způsoby mohou nabývat rozličných forem, vyskytovat se v různých obdobích a souhrnně se nazývají symptomy traumatu.

Kniha Petera Levina a Ann Frederick Probouzení tygra nabízí množství rad, doporučení a cvičení, jak lze se symptomy traumatu pracovat a zvládnout je. Levin a Frederick vycházejí z předpokladu, že trauma je výsledkem nedokončeného přirozeného procesu, který potřebujeme dokončit. Kniha může být užitečná jak pro oběti sexuálního násilí a jejich blízké, tak i pro pracovníce a pracovníky pomáhajících profesí, kteří se s oběťmi sexuálního násilí (nebo jiných traumatických událostí) setkávají ve své praxi.

PSYCHICKÉ PORUCHY V DŮSLEDKU TRAUMATICKÉHO ZÁŽITKU

Jak uvádí Baštecká, „z posttraumatických jevů se poruchy stanou tehdy, jde-li si člověk postěžovat na jejich trvání a sílu k odborníkovi (psychiatrovi, psychologovi), který je rozpozná a stanoví diagnózu“ (Baštecká, 2005, s. 46).

V případě sexuálního napadení se může projevit, a tedy být případně diagnostikována, buď akutní stresová porucha, posttraumatická stresová porucha, nebo může dojít k přetrvávajícím změnám osobnosti v důsledku traumatického zážitku.

Akutní reakce na stres jako porucha vzniká do několika hodin až čtyř týdnů a její projevy v podstatě kopírují projevy, které může vykazovat převážná většina obětí. Její koncept je kritizován právě kvůli tomu, že normální a přechodné reakce nálepkuje jako nemoc (přitom samotná akutní stresová reakce jako diagnóza je specifikována jako přechodná, její příznaky odeznívají maximálně do několika týdnů) (Bryant, 2003 in: Baštecká, 2005). Předpoklad, že akutní stresová reakce předpovídá rozvoj posttraumatické stresové reakce, se nenaplnil (Baštecká, 2005).

Posttraumatická stresová porucha jako samostatná diagnostická kategorie má přesně vymezená kritéria, která musí být naplněna. Obecně se nedoporučuje, aby byla stanovována do jednoho měsíce po traumatické události a rovněž ne v případě, že příznaky se vyskytují po dobu kratší, než je jeden měsíc. Diagnostikuje se do šesti měsíců po traumatické události, existuje i varianta s opožděným začátkem. Studie o výskytu posttraumatické stresové poruchy u obětí znásilnění se liší. Lze najít výzkumy, jejichž autoři a autor-ky tvrdí, že všechny oběti znásilnění trpí posttraumatickou stresovou poruchou, i studie, které poukazují na úspěšné využívání copingových mechanismů. Většina odborníků a odbornic se shoduje v názoru, že sexuální napadení automaticky nezpůsobí vznik a rozvoj posttraumatické stresové poruchy.

V důsledku extrémního traumatického zážitku může u oběti dojít až k poruše nazvané **přetrvávající změna osobnosti**. Vizinová a Preiss (1999) uvádějí, že může „nasedat“ na neléčenou posttraumatickou stresovou poruchu. Z diagnostického hlediska musí být změny přítomny nejméně po dobu dvou let.⁵

K poruchám v důsledku traumatické události může dojít nejen na úrovni psychické, ale i na úrovni tělesné. V případech sexuálního násilí (ale nejen tam) se může objevit přetrvávající únava, bolesti svalů a ztuhlost, chronické bolesti, astma, vředy, poruchy fungování trávicího traktu, pánevní bolesti a podobně. Může dojít i ke změnám v imunitním systému (Bloom, 2003).

O tom, zda v případě sexuálního násilí dojde ke vzniku a rozvoji posttraumatické stresové poruchy, rozhoduje několik faktorů (Foa, Riggs, 1993). V první řadě jsou to predispoziční faktory, zejména vnímání sebe a světa v době před napadením. K dalším predispozičním faktorům patří demografické charakteristiky, psychologické fungování před napadením nebo předchozí viktimizace. Druhým faktorem jsou vzpomínky oběti na sexuální napadení – vliv má vztah mezi obětí a pachatelem, míra brutality napadení nebo vnímání události jako život ohrožující. Třetím faktorem je zpracovávání traumatizující události, tedy to, co se dělo po napadení – především reakce okolí. Je důležité mít tento faktor neustále na paměti. Sekundární viktimizace oběti v důsledku chování okolí je spíš pravidlem než výjimkou. Navíc je to jediný faktor, který můžeme ovlivnit, a předejít tak rozvoji poruchy u obětí.⁶

Jak již bylo zmíněno výše, ne všechny oběti sexuálního násilí se s napadením vypořádají za pomoci vlastních copingových mechanismů a podpory okolí. Trauma spojené se sexuálním násilím může jejich život ovlivňovat takovým způsobem, že je důležitá a nutná pomoc ze strany terapeutů či terapeutek. Do terapie přicházejí oběti traumatu různými způsoby – někdy dříve, na doporučení okolí nebo jiných odborníků a odbornic, jindy později – buď přímo s tématem traumatického zážitku, nebo s jinými obtížemi, za nimiž stojí nezpracované trauma.

5 Časové kritérium je nesmírně důležité. U obětí sexuálního násilí může dojít na nějakou dobu ke změnám v chování a vztahování se k ostatním lidem a ke světu, ale neznamená to hned, že došlo k nezvratným změnám osobnosti.

6 Další účinnou obranou proti rozvoji posttraumatické stresové poruchy je dostatek sociální opory a uznání, přiměřená pozornost, edukace, možnost o sobě rozhodovat a ovlivňovat okolí, pozitivní myšlenky o sobě i okolním světě, začlenění zážitku do psychiky oběti a začlenění oběti zpátky do společnosti (Pilgrim, 2003 in: Baštecká, 2003; Verbranck in: Baštecká, 2003).

I traumatická zkušenost bývá různými lidmi vnímána různě. Byť existují jasně daná diagnostická kritéria, pro každého člověka je zážitek jiný. Vizinová a Preiss (1999) mluví při hodnocení traumatického zážitku o výrazném vlivu kulturního prostředí, ze kterého daný člověk pochází. Stejná událost může mít na člověka v jedné části světa zdrcující dopad, v jiné části světa zase může tento zážitek prožívat odlišně a být zranitelnější vůči jiným událostem. Obecně je proto při pomoci obětem sexuálního násilí důležité se řídit přímo jimi, jejich vyprávěním a prožitky, nikoliv jen diagnostickými kritérii a vodítky.

PSYCHOTERAPEUTICKÉ SMĚRY V POMOCI OBĚTEM SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

PSYCHODYNAMICKÁ PSYCHOTERAPIE

Pod kategorií psychodynamická psychoterapie spadá množství terapeutických přístupů, které spojuje stejný teoretický základ a používané metody. Tento typ terapie se zaměřuje na vliv minulých zkušeností a zážitků na utváření vzorců chování a očekávání, a to zejména prostřednictvím obran, interpersonálních stylů interakcí a přenosu, které se opakují a ovlivňují zdraví člověka (Ursano, Sonnenberg, Lazar, 2007, s. 15). Cílem je porozumět podstatě klientčiny či klientových konfliktů odvozených od minulých zážitků a jejich vlivu na současný život klientky nebo klienta.

Strategie psychodynamické psychoterapie se pohybují ve spektru od expresivních (interpretačních) po podpůrné. Expresivní techniky (např. interpretace) zvyšují schopnost vhledu (porozumění) do opakujících se vzorců, které udržují problém v životě člověka. Cílem podpůrných technik je posílit schopnosti klientky či klienta, které jsou např. z důvodu traumatické události dočasně nedostupné (Leichsenring, Leibing, 2007).

Použití spíše expresivních, nebo spíše podpůrných intervencí závisí na potřebách konkrétního člověka – čím akutnější a bolavější je problém, tím víc podpůrných technik se používá, a naopak. V případech klientek a klientů v krizi nebo po traumatické události se důraz klade nejdříve na zajištění bezpečného a podpůrného prostředí a stabilizaci. Důležitou součástí podpůrných intervencí je vybudování dobrého terapeutického vztahu.

Typickými vlastnostmi technik, které používá psychodynamická psychoterapie, jsou (Gabbard, 2010; Shedler, 2010):

- zaměření na vliv a projev emocí
- prozkoumání snahy (pokusů) vyhnout se některým aspektům předchozí zkušenosti (myšlenkám, pocitům atd.)
- identifikace opakujících se témat a vzorců
- diskuze o minulých zkušenostech a zážitcích
- zaměření na interpersonální vztahy klienta či klientky
- zaměření na terapeutický vztah
- prozkoumávání přání, snů a fantazií.

Primárním zdrojem porozumění a terapeutické změny je tzv. přenos, jímž se rozumí opakování minulých zkušeností v současných mezilidských vztazích (Leichsenring, Leibing, 2007). V terapeutickém vztahu má klientka či klient tendence opakovat vzorce, které se objevují i v jiných interpersonálních vztazích – v bezpečném prostředí terapie je možné je prozkoumat, porozumět jim a zpracovat je.

Délka trvání psychodynamické psychoterapie může být různá. Může být využívána jako krátkodobá (časově ohraničená), která zpravidla trvá 7 až 24 setkání, nebo dlouhodobá

(časově neohraničená), jež může trvat od několika měsíců do několika let. Psychodynamická psychoterapie má individuální i skupinovou formu, pro její provozování je nutné psychoterapeutické vzdělání v daném směru.

Psychodynamická psychoterapie v pomoci obětem sexuálního násilí

Traumatickou zkušeností (zkušeností se sexuálním násilím) se psychodynamická psychoterapie zabývá ve vztahu k zážitkům z minulosti (zejména dětství). Cílem terapie je proměnit traumatickou událost v psychicky integrovanou součást klientčiny/klientovy historie, ve vzpomínku.

V pomoci traumatizovaným klientkám a klientům se úspěšně používá **krátkodobá psychodynamická psychoterapie**. Z jejího pohledu se po prožité traumatické události u klientky/klienta objeví emoční stavy a vzorce, které tam předtím nebyly. Dochází k popření traumatické události, nebo se objeví intruzivní, opakující se myšlenky na trauma. Traumatickou zkušenost nemá klientka integrovanou do svých schémat, trauma může od základu ovlivnit a změnit způsob nazírání na sebe a svět. Realita traumatické události se dostává do konfliktu s předchozími schématy – tento konflikt je emočně velmi nepříjemný a náročný a klientky či klienti používají různé způsoby, jak se mu vyhnout nebo ho zmírnit. Od terapeuta nebo terapeutky se očekává velká citlivost vůči způsobu vyhýbání se nepříjemným emocím, který člověk používá, ale i k významům, které konkrétně pro tuto klientku či klienta traumatická událost má (Horowitz, 2004; Levenson et al., 2005).

V bezpečném terapeutickém vztahu je uplatňováno převyprávění traumatické události empatické, soucitné a nesoudící terapeutce či terapeutovi. V průběhu terapie (Gaston, 1995 in: Levenson et al., 2005) dochází k **přiznání a akceptaci** toho, že self⁷ klientky nebo klienta bylo zasaženo traumatem a že reakce, které zažívá, jsou přirozené a lze je v takových situacích očekávat (tyto reakce nejsou slabost).

Klientka **znovu získává pocit kontroly** nad svým vnitřním i okolním světem – terapeutka nebo terapeut pomáhají opět se zapojit do světa, zvládat své pocity (včetně pocitů bezmoci), které jsou s traumatem spojeny.

Traumatická zkušenost je pomocí psychodynamické psychoterapie **integrována do života člověka**. Je to vysoce náročný proces, protože zahrnuje nejen psychologické přizpůsobení se, ale mnohdy i přizpůsobení se praktickým změnám, které se v důsledku traumatické události staly (např. otěhotnění ženy po znásilnění apod.). Dosažení tohoto cíle je obvykle zárukou zmenšení symptomů posttraumatické stresové poruchy (PTSP), nastoluje se pocit světa jako opět bezpečného místa.

V rámci terapie by měla terapeutka nebo terapeut pomoci klientce **na traumatickou událost nahlédnout jako na příležitost k růstu**, jako na něco, z čeho navzdory veškeré hrůze může vzejít něco dobrého, a dovést ji k tomu, že se může posunout zpátky k plnohodnotnému žití.⁸

.....
7 Podle Kritického slovníku psychoanalýzy pojem self v případě, že se používá samostatně, znamená „subjekt, jenž je považován za činitele, který si je vědom své vlastní identity a své role subjektu a činitele“ (Rycroft, 1993, nestránkované).

8 Je nutné, aby terapeutky a terapeuti byli vyrovnáni s otázkami smyslu života a smrti (Levenson et al., 2005, s. 97).

Tato krátká psychodynamická psychoterapie je vhodná pro ty, kteří nedávno zažili jednorázovou, ohraničenou traumatickou událost, na niž reagují strachem, bezmocí, opakovanými intruzivními vzpomínkami, vyhýbáním se podnětům, které jsou přímo, nebo symbolicky spojené s traumatem, změnami v mezilidském či pracovním chování. Pro klientky a klienty, kteří jsou, nebo byli traumatizováni opakovaně, se jako vhodnější jeví střednědobá až dlouhodobá forma psychodynamické psychoterapie (Levenson et al., 2005, s. 93).

Psychodynamická psychoterapie má klientům co nabídnout. Bohatý vnitřní život klientky nebo klienta je ve spolupráci s terapeutkou či terapeutem lépe poznán a pochopen. Vhled, který psychodynamická psychoterapie nabízí, může klientkám a klientům pomoci „vyznat se v sobě“, propojit minulost s přítomností a budoucností a opět začít žít spokojenější život.

Přenos a protipřenos u klientek a klientů s traumatem

Jak již bylo zmíněno, přenosem je v psychodynamickém pojetí chápán proces, celostní reakce člověka v terapii na terapeutku či terapeuta jako na osobu z vlastního života (přítomného nebo minulého). Analogicky je jako protipřenos chápána reakce terapeutky či terapeuta. Přenosové reakce traumatizovaných klientek a klientů mohou být různorodé a mají určité charakteristické znaky. V přenosových reakcích se objevuje zážitek strachu a bezmoci, který klienti zažili, vztek či pocity viny, které přenášejí na terapeutku či terapeuta.

Terapeutka nebo terapeut může být vnímán jako zachránce z pocitů bezmoci, nebo se může stát terčem klientčina bezmocného vzteku za to, že nedokáže bezpodmínečně naplnit všechny její potřeby a očekávání (které nemůže naplnit nikdo). Klientka přesouvá svoji zlobu z viníka (pachatele sexuálního násilí) na terapeutku či terapeuta.

Traumatizované klientky a klienti mají pochybnosti, jsou vůči terapeutce či terapeutovi nedůvěřiví. Na druhou stranu ale potřebují a chtějí se na ně spoléhat. Mohou terapeutky a terapeuty „testovat“ – začnou jim věřit, až když prokážou, že ustojí jejich příběh plný bolesti.

Klientky, které jsou traumatizovány dlouhodobým vztahem s agresorem, mohou mít tendence tento dominantně-submisivní princip přenášet i do terapeutického vztahu. Terapeut musí být k této možnosti vnímavý, aby nedošlo ke vzniku opakovaného zneužívajícího vztahu (Gaston, 1995 in: Levenson et al., 2005; Vizinová, Preiss, 1999).

Rozmanité jsou i protipřenosové reakce terapeutek a terapeutů na traumatizované klientky. Mezi základní čtyři reakce patří vztek na klientku či klienta, pocity bezmoci a zahlcení, indference (lhostejnost) a snaha zachraňovat (Levenson et al., 2005, s. 106). Terapeutka či terapeut cítí bezmoc společně s klientkou a zároveň kvůli tomuto pocitu může ztrácet víru ve svoji schopnost klientce pomoci (Vizinová, Preiss, 1999). Judith Lewis Herman popisuje ještě jeden specifický jev, který mohou zažívat terapeuti a terapeutky, kteří pracují s traumatizovanou klientelou. Jedná se o tzv. traumatický protipřenos. Terapeut či terapeutka, jako svědek neštěstí svého klienta, může zažívat stejné pocity strachu, bezmoci či hrůzy jako traumatizovaný klient (Herman, 2001; Vizinová, Preiss, 1999).

Jak přenosové reakce klientky či klienta, tak i protipřenosové reakce terapeutky či terapeuta jsou normální. Pro terapeutku či terapeuta je důležité uvědomovat si, co se děje, a v případě potřeby vyhledat supervizi (Gaston, 1995 in: Levenson et al., 2005).

NARATIVNÍ TERAPIE

Pod označení narativní terapie spadá několik různých terapeutických praxí, které spojuje pohled na člověka jako sociální bytost a na terapii jako na vyprávění a převyprávění ži-

votního příběhu (životních příběhů).⁹ Svoje příběhy má jednotlivec, rodina i společenství. White a Epsón (1990) konstatují, že „lidé uspořádávají a dávají významy svým zkušenostem a zážitkům skrz jejich vyprávění... Tyto příběhy formují životy a vztahy“ (White, Epsón, 1990 in: Bryant-Davis, 2011, s. 219).

Narativní terapie tvrdí, že naše světy jsou konstruovány skrz významy, které jednotlivým událostem přiřazujeme. Činíme tak, když je prožíváme, když o nich povídáme jiným lidem, nebo o nich přemýšlíme a zasazujeme je do kontextu dalších událostí. Výsledek tohoto procesu můžeme nazvat příběhem. Emoční zkušenost ovlivňuje nejen naše aktuální konstrukce, ale proměňuje i ty minulé. Příběh není předem daný, ale postupně se vytváří (a přetváří). Způsob, jakým rozumíme svému životu, je rovněž ovlivněn širším příběhem historie či kultury, v níž žijeme. Proto existuje pro události, naše zkušenosti nebo vzpomínky množství vysvětlení. V narativní terapii se zájem soustřeďuje na významy jednotlivých událostí, nikoli na hledání a odkrývání pravdy (Gjuričová, 2009, s. 31).

Dominantní příběh, který klientka či klient přináší do terapie, popisuje problémy a potíže, které je trápí. Tento příběh ale zahrnuje pouze úzkou část prožitých zkušeností, některé události mohou zůstat nepovšimnuty stranou (často jsou to ty, které odporují dominantnímu příběhu) a mnoho dalších významů zůstává skrytých (Freedman, Combs, 2009).

S obtíží, která je pocíťována jako problém, se po jejím pojmenování pracuje pomocí **externalizace**. Ta je zřejmě nejznámějším prvkem narativní terapie. Její podstatou je „oddělení“ problému od klienta.

Problémem tak není člověk, ale problémem se stává oddělený problém. Např. oběť, která do terapie přichází s pocitem úzkosti a depresemi (dva běžné symptomy po sexuálním napadení), ve vnímání narativní terapie přichází „pod vlivem úzkostí nebo deprese“. Z tohoto pohledu klientka či klient není úzkostný a depresivní, ani se nestává úzkostným nebo depresivním (nezpůsobuje si úzkosti nebo deprese) v reakci na problém, ale úzkost a deprese ho vybízejí myslet, cítit či dělat jiné věci. Pohled na problém jako na entitu existující mimo osobu klientky či klienta posiluje (zplnomocňuje). Distanc, který externalizace nabízí, vytváří nový prostor pro reflexi toho, jaký má problém vliv na jeho či její život. Klient může k problému zaujmout postoj, což je snazší, než je-li na problém nahlíženo jako na součást klienta (jeho osobnosti, identity atd.) (Baird, 1996).

V průběhu narativní terapie terapeutka či terapeut zdůrazňuje životní události, aspekty příběhu, které předtím byly nevyřčené, a společně s klientkou či klientem prozkoumává vliv problému na jejich život. „Vynořují se“ situace, události, ve kterých vliv problému na život člověka nebyl tak výrazný, v nichž se klientce či klientovi podařilo nějakým způsobem změnit – vynořují se jedinečné události (unique outcomes). Tyto okamžiky dávají klientce či klientovi sílu přijít s alternativními řešeními.

Vzniká tak prostor pro **reautorizaci**, přepsání příběhu. K tomu dochází ve chvíli, kdy člověk rozpozná svoji schopnost čelit problému, znovu získá pocit, že je tím, kdo ovládá svůj život, má své touhy a plány, je „autorem“ svého života. Tento proces vyžaduje zdroje, kterými mohou být např. osoby, prostředí, vzpomínky nebo (a to nejčastěji) výjimky, které původní zneschopňující příběh nabourávají (Baird, 1996; Gjuričová, Kubička, 2003).

.....

9 Pod slovem příběh si lidé mohou představovat různé věci. Pro narativní terapeutky se příběhy skládají z událostí, které jsou podle nějaké zápletky (dějové linie) spojeny v časové posloupnosti.

Narativní terapie v pomoci obětem sexuálního násilí

Příběhy, které se týkají sexuality, mohou být obzvláště citlivé na sociální vlivy, jako je sociální kontext a změny v normách (Bryant-Davis, 2011, s. 220).

Lidé se mohou cítit bezmocní, neschopní problém vyřešit nebo pozměnit dominantní příběh. Zejména pokud se identifikují jako „oběť“, nebo pokud klient či klientka převeze vinu za napadení na sebe¹⁰, je zde vysoké riziko rozvinutí dominantního vyprávění, které je naplněné násilím a bezmocí. V takovém vyprávění pak člověk nedokáže rozpoznat zkušenosti či události, v nichž se projevuje kompetentně, které mají pozitivní hodnotu (Bryant-Davis, 2011).

V procesu terapie se spolupráce zaměřuje na dominantní vyprávění (diskurzy) vážící se k sexuálnímu napadení. Cílem není pouze odhalit dominující příběh násilí, terapie se zaměřuje i na vytváření prostoru pro nové příběhy. „Netraumatické“ rozhovory mohou sloužit jako jedinečné události, ze kterých se může vynořit alternativní příběh. Důležitá v procesu terapie je práce s bezpečím – nejen jako prostředkem, ale i cílem o sobě samým (Strnad, 2013).

Klientky a klienti jsou podporováni v rozšiřování možných nových preferovaných příběhů skrz **dekonstrukci** dominantního příběhu oběti. Vytváří se jiné, funkčnější vyprávění o sexuálním násilí, které pomáhá klientce nebo klientovi hledat smysl této zkušenosti. Narativní terapie podporuje klienty či klientky v prozkoumávání možností, jak se pohnout ve svém životě dál, a posiluje je v tom, aby se nezaměřovali na násilný incident jako na problém. Ten stejně nelze vzít zpět, ale spíš je naň třeba nahlížet jako na problém mimo klientku, klienta, externalizovat ho. Jako problém by se však neměl externalizovat „násilný incident“ – externalizují se postoje, přesvědčení a dopady sexuálního násilí na klienta (Bryant-Davis, 2011, s. 223).

Reautorizace, tedy přepsání příběhu, začíná identifikací těch jedinečných událostí, ve kterých klientka či klient odmítli být definováni skrz zkušenost se sexuálním násilím, odhalili vliv svého zážitku na život, nebo o něm beze strachu promluvili. Za pomoci takových jedinečných událostí jsou klient či klientka schopni převzít kontrolu nad dopady násilí, a svůj příběh tak změnit.

Narativní terapie se snaží o neobviňující přístup, který vnímá lidi jako odborníky na své vlastní životy. Na problémy nahlíží odděleně od lidí a předpokládá, že lidé mají množství dovedností, schopností, hodnot atd., které jim mohou pomoci, aby změнили svůj vztah k problémům ve svém životě (Morgan, 2000; Bryant-Davis, 2011). Umožňuje lidem dekonstruovat negativní přesvědčení o sobě, jejich problémem nasycený příběh, a vrací jim autorství jejich příběhu, umožní jim, aby opět byli jeho tvůrci (Strnad, 2013; Bryant-Davis, 2011).

Narativní terapie nemusí být užitečná těm lidem, kteří očekávají, že terapeut či terapeutka budou vystupovat expertně a budou se zaměřovat na problém místo na řešení. Intervence též pravděpodobně nebudou efektivní v případech, kdy je zkušenost se sexuálním násilím popřena, či pokud sexuální násilí stále pokračuje, nebo člověk, který ho zažil, nemá ochranu před násilnou osobou (Sahin, McVicker, 2009, s. 5). Narativní přístupy jsou naopak vhodné pro ty klientky a klienty, kterým vyhovuje partnerský přístup ze strany terapeutky či terapeuta a hledají posílení na cestě k překonání obtíží, jež je v životě potkaly.

.....

10 Takový pohled na situaci posilují příběhy, které se tradují ve společnosti. Může se jednat např. o příběhy, které učí, že nošení krátkých sukní či hlubokých výstřihů má za následek znásilnění, či o tom, že sex v manželství je povinností ženy, nebo že přijetí pozvání k návštěvě bytu znamená souhlas se sexem.

TERAPIE ZAMĚŘENÁ NA PRÁCI S TĚLEM

Další skupinou terapeutických směrů, které je možné využít při práci s traumatem, jsou terapie zaměřené na tělo. Patří sem např. biosyntéza, bioenergetika, Pesso Boyden System Psychomotor (známé také jako PBSP), Gestalt terapie, taneční terapie.¹¹ Každá z těchto terapií má svoje metody jak pracovat s tělem a chápe tělo jako důležitý nástroj v terapii.

Terapeut či terapeutka si při terapeutické práci všímá těla a jeho projevů. Pomáhá klientce či klientovi, aby si uvědomili problém i v rovině tělesné, emoční a myšlenkové. Všímá si, jak člověk sedí, jak se pohybuje, jak dýchá, jak mluví. Klient či klientka se mají naučit poslouchat, co jim říká vlastní tělo, a vnímat, jak ovlivňuje jejich myšlenky, emoce, vědomí či jednání.

Ke zvědomění signálů těla slouží různé techniky a postupy, které rozvíjejí vnitřní pozornost, spontaneitu, dech, uvolňují svalové napětí, rozvíjejí pohybové a hlasové vyjádření tělesných a emočních prožitků. Práce s tělem významně prohlubuje a zintenzivňuje celý psychoterapeutický proces. Usnadňuje získání nových zkušeností.

Terapie zaměřené na tělo pracují odlišným způsobem než např. kognitivně behaviorální terapie. Nejdříve se soustředí na práci s tělem, na pocity, které klient či klientka vnímají, a pak teprve na vzpomínky, které se jim vybavují – naučí se je identifikovat později. Může se stát, že někteří lidé žádné pocity v prvních fázích terapie nemají. Mají velmi slabý kontakt se svým tělem (Lucká, Janečková, 2013).

Většina přístupů zaměřených na tělo pracuje s energií. Práce na ní je klíčová. Např. biosyntéza chápe energii jako systém pulzace. Pokud energie nepulzuje, je potřeba ji znovu zaktivovat. Biosyntéza pracuje s konceptem zárodečných listů, které se vytvářejí při formování buňky v těle matky. Jedná se o ektoderm (myšlení), mezoderm (svaly, kosti) a endoderm (emoce). „Když je člověk zdravý, všechny tři oblasti fungují v propojení a spolupráci. Jakmile přijde trauma, všechny tři vrstvy mezi sebou přestanou spolupracovat. Biosyntetický terapeut si všímá, kde je v těle energie (např. skleslé ruce). Snažíme se propojit všechny vrstvy, aby byl člověk opět integrován“ (Odstrčil, 2013).

Je důležité, aby si klient či klientka uvědomili, co se v těle děje. Biosyntéza posiluje ty užitečné mechanismy a procesy, které stále fungují. Při práci s traumatem se vyhýbá re-traumatizaci, tzn. člověk nemusí vyprávět znovu a znovu svůj traumatický zážitek. Cílem je obnovit pulzaci a obnovit systém, který byl narušen traumatickou událostí.

Terapie zaměřené na tělo používají na první pohled jednoduché techniky, které souvisejí s doteky, dýcháním, pohybem, hlasem (např. centering, grounding, facing, sounding)¹² atd., ale přesto je potřeba pokračovat velmi pomalu a individuálně. Tělesné prožívání je postupným klíčem k léčbě traumatu. V prvních fázích probíhá nejdříve práce **bez doteků** a spíše se zaměřuje na sledování pocitů ve vlastním těle. Dle Babette Rothschild jsou techniky práce s tělem, které nevyžadují dotyk, pro traumatizované lidi nejvhodnější, zvlášť pro ty, co zažili sexuální zneužívání (Rothschild, 2007, s. 16).

11 Podrobnější popis jednotlivých směrů: biosyntéza – <http://biosyntheza.cz>; bioenergetika – www.bodyterapie.cz/o-psychoterapii.html; Pesso Boyden System Psychomotor – www.pbsp.cz; Gestalt terapie – www.gestalt-praha.cz/gestalt/co-je-gestalt; taneční terapie – www.tanter.cz.

12 Centering se zabývá propojením dechu s emocionální dynamikou. Grounding znamená uzemnění, práci s rytmem našeho pohybu a vztahem ke svalovému napětí. Facing zahrnuje práci s očním kontaktem. Sounding zachází s hlasovou kvalitou.

Práce s **dotyky** probíhá až v pozdějších fázích terapie. Traumatizovaní mají někdy problém dotýkat se svého těla, proto by měl terapeut či terapeutka každý dotek pečlivě zvážit. Zvláště u žen i mužů, kteří prožili sexuální násilí, je-li jejich terapeut opačného pohlaví. Přesto, pokud dotek u těchto klientek či klientů probíhá v bezpečném prostředí a v dobře vytvořeném bezpečném terapeutickém vztahu, může být významnou korektivní zkušeností (Smith, 2007).

Terapie zaměřené na tělo výrazně napomáhají při léčbě traumatu. Přesto se terapeutická práce s tělem nesmí urychlit, a to jak v rámci bezdotykových, tak i dotykových technik. Pokus vnímat tělo může urychlit kontakt s traumatem a klienta či klientku dekompenzovat. Může u nich též vzniknout tlak, aby vnímali své tělo správně, a tím se může rozvinout určitá forma výkonové úzkosti. V takových případech je nutné nejdříve pracovat na terapeutickém vztahu a pocitu bezpečí a práci s tělem zapojit později (Rothschild, 2007, s. 130).

Terapie zaměřená na práci s tělem může probíhat individuálně i skupinově. Individuální terapie se doporučuje u klientek a klientů, kteří potřebují řešit psychické problémy. Skupinovou práci s tělem využívá např. taneční terapie, bioenergetika. Je určena pro ty, kteří mají zájem o „vlastní sebepoznání, zlepšení psychofyzické kondice, relaxaci a odbourání každodenního stresu a svalového napětí“ (Bodyterapie, 2013). Kontraindikací jsou naopak psychické potíže.

Terapii zaměřenou na tělo (biosyntéza, PBSP, Gestalt) lze využít u širokého spektra psychosomatických obtíží. Je však důležité na začátku terapie dobře domluvit kontrakt s klientem či klientkou, tzn. představit směr, jeho metody a postupy. Podle některých zdrojů je zvláště nutné kontraktování u mužů či žen, kteří mají posttraumatickou stresovou poruchu a zažili sexuální zneužívání. Práce s dotyky či s pocity v těle může vést u těchto osob k retraumatizaci. Klient či klientka mají právo terapii odmítnout, pokud zjistí, že tento směr pro ně není vhodný.

Terapie se též nedoporučuje k využití u klientů či klientek s akutní psychózou. Též může dojít k retraumatizaci. Každou změnu tělesného zdraví je nutno konzultovat. Terapie zaměřené na tělo se doporučují jak dospělým osobám, tak dětem.

KOGNITIVNĚ BEHAVIORÁLNÍ TERAPIE

Jednou z nejrozšířenějších a nejčastěji zkoumaných terapeutických škol je kognitivně behaviorální terapie (KBT). V této části, pokud není uvedeno jinak, vycházíme z knihy Petra Možného a Jána Praška Kognitivně behaviorální terapie (1999). KBT je direktivní terapií a pracuje dle stanoveného schématu. Terapeut či terapeutka jsou aktivní a usměrňují terapeutickou práci. KBT vychází z přesvědčení, že to, co je naučené, je možné i odnaučit, což je cílem terapie. KBT pracuje se současností a s přípravou na budoucnost. Terapeutka vede klientku k pozitivnímu myšlení a nacvičuje s ní žádoucí chování. KBT může probíhat individuálně nebo skupinově.

Terapeut či terapeutka uzavírají na začátku s člověkem, který se pro terapii rozhodl, kontrakt a společně plánují cíle terapie. Vytváří si tak terapeutický plán. Během terapeutické práce dostává klient či klientka domácí úkoly, které plní. Jde např. o popis traumatické události, návštěvu míst, kam se klient či klientka obávají jít.

Kognitivně behaviorální terapii lze též využít při terapii sexuálního násilí. Terapie se pak v těchto případech hlavně zaměřuje na terapeutickou práci při posttraumatické stresové poruše či při léčbě depresí a úzkostí, které se mohou po nepříjemném zážitku rozvinout. Dále se využívá při léčbě fobií, úzkostné poruchy, obsedantně-kompulzivní poruchy, hypochondrie, poruch příjmu potravy, poruch spánku, závislostí, manželských problémů aj.

Zahraniční zdroje uvádějí velkou úspěšnost KBT při terapii posttraumatické stresové poruchy a depresí již při malém počtu sezení (mezi šesti a dvanácti) (Falsetti, Bernat, 2013).

Kognitivně behaviorální model práce s posttraumatickou stresovou poruchou

V rámci terapie se ženami či muži, kteří zažili sexuální násilí, je výchozím předpokladem, že to, co mají naučené, se dá odnaučit. Podle KBT modelu chápání vzniku posttraumatické stresové poruchy vede traumatická událost, kvůli silnému emocionálnímu vlivu, k vytvoření nových podmíněných spojů. Tyto spoje jsou velmi odolné. Pokud se člověk setká s obdobnou situací, která mu připomíná traumatickou událost, vybaví se mu původní traumatická situace. Úzkostná reakce se může projevit tělesně, smyslově, v myšlenkách, představách, v chování, strnutí, či útekem (Možný, Praško, 1999, s. 199). To dle KBT vede k tomu, že se člověk začne vyhýbat situacím a činnostem, které mu traumatickou zkušenost připomínají. Sociálně se stahuje a mění se postoje vůči sobě samému (např. má snížené sebevědomí či negativní sebehodnocení). V důsledku vyhýbavého chování nemá traumatizovaný člověk příležitost získat nové, pozitivnější zkušenosti, které by jeho postoje a očekávání mohly splnit. KBT tedy pracuje na změně vyhýbavého chování.

Kognitivně behaviorální léčba PTSP

K léčbě PTSP využívá KBT několik metod, které krátce popíšeme. Konkrétní využití metod v praxi představíme na příkladu terapeutického programu STEPS, který praktikují v dánské organizaci Centrum pro oběti znásilnění.

Při léčbě PTSP se uplatňují následující metody (Možný, Praško, 1999, s. 199): **orientace a emoční podpora** (vyprávění příběhu klientkou), **edukace o povaze PTSP** (probíhá v průběhu celé terapie), **abreakce** (uvolnění napětí). Další metodou je **expozice vůči traumatickým vzpomínkám, tzv. zaplavení**. Jde o podrobné opakování traumatického zážitku, dokola a detailněji. Rozlišuje se přímá expozice rozhovorem, písemná (sepsání svého traumatického zážitku), vůči filmu (sledování filmu s obdobnou tematikou), expozice vůči obávaným situacím nebo činnostem (expozice in vivo, kdy člověk např. chodí na místa, kde se stala traumatická událost). Dalšími metodami jsou **kognitivní restrukturalizace** (klient či klientka se učí své myšlenky kriticky hodnotit a myslet konstruktivněji), **relaxace** (autogenní trénink, meditační cvičení, jóga), **řešení problému** (určení a popis problému, zvolení problému, brainstorming, zhodnocení výhod a nevýhod, zvolení řešení, naplánování, uskutečnění a zhodnocení řešení).

Příklad z praxe – program STEPS

V organizaci Centrum pro oběti znásilnění v Aarhusu rozvíjejí terapeutický program STEPS¹³, který využívají při skupinové práci s oběťmi znásilnění. Program byl vyvinut v Utrechtu v Holandsku. Podle Rikke Sophie Bak (2013) je inovativní tím, že se zaměřuje nejen na pomoc obětem, ale i jejich příbuzným, což dříve v Dánsku nebylo obvyklé. I příbuzní – zejména partner a rodiče – jsou totiž traumatizováni událostí, která se stala jejich partnerce či dceři. Centrum pro oběti znásilnění uvádí, že až 24 % příbuzných vykazuje

.....
13 STEPS – Speaking and writing about trauma narrative To prevent relapse, Exposure in vivo and cognitive restructuring, Psycho-education, Sexual assault, tj. mluvení a psaní o příbězích vztahujících se k traumatu, prevence relapsu, opětovné vystavování traumatizující situaci a kognitivní restrukturalizace, psychologické vzdělávání, sexuální napadení (útok). Další informace o programu a Centru najdete na: www.voldtaegt.dk.

některé základní znaky PTSP (opakované prožívání situace, poruchy spánku, ztráta pozitivních emocí). Sami příbuzní pociťují velkou potřebu profesionální pomoci. Oběti se pak necítí dobře, protože jsou traumatizováni také jejich blízcí. Mají o ně starost a snaží se je ochraňovat, proto je pro ně samotné těžké vyrovnat se se sexuálním násilím.

V Centru pro oběti znásilnění probíhá skupinové sezení pro oběti znásilnění (8 týdnů) a pro příbuzné (6 týdnů). Ve skupině je 4–6 zúčastněných. V první fázi probíhá tzv. nulté sezení, kde se vytváří osobní anamnéza a hovoří se o průběhu terapie. Stanovují se cíle kognitivně behaviorální terapie. Klientka či klient dostanou úkol popsat písemně svůj příběh sexuálního násilí (tzv. písemná expozice vůči traumatickým vzpomínkám). Cílem je zjistit, co oběť cítila a cítí. Následně příběh vypravuje ve skupině při skupinové terapii. Nejdříve může o příběhu říci jen pár slov. Postupně příběh dovypovídá celý. Jde o to, aby svůj příběh oběť četla v bezpečném prostředí, což je i tak velmi těžké.

Terapie pokračuje metodou in vivo. Oběť např. dostane domácí úkol jít do kavárny, kam se obávala jít. Dále je součástí skupinového setkání téma sexuality. Klientky se učí hodnotit rizikové situace a rozpoznávat nebezpečí (některé oběti mají např. po přepadení tendenci vystavovat se většímu riziku), mluví o výhodách či nevýhodách oznámení události, setkávají se s policistou či policistkou. Důležitá je v takovém případě osobní pozitivní zkušenost s policií. Ženy, které mají větší problémy se sexualitou, mají doporučeno navštívit sexuologii.

Po dvou týdnech skupinové terapie mají oběti individuální sezení, kde se zhodnotí jejich situace, zda jim skupinová sezení pomáhají, či ne. Ne všem musí skupinová terapie vyhovovat. Na začátku je velmi důležité rozpoznat, zda je kognitivně behaviorální terapie či konkrétně model STEPS pro oběť vhodný. Pokud tomu tak není, je doporučena jiná, vhodnější terapie.

V rámci posledního skupinového sezení probíhá evaluace terapie. Dále pak oběti docházejí do centra po 6 měsících od ukončení terapie a po 12 měsících.

Kognitivně behaviorální terapie jako jedna z významných terapeutických škol zahrnuje bezpočet „lokálních“ variací a podob, které vycházejí z téhož základu. Obecně se však návštěva KBT nedoporučuje ženám či mužům, kteří nechtějí být znovu vystaveni traumatické situaci, kterou zažili, a nechtějí být zaplaveni emocemi, jež je zúzkostňují. Naopak vhodná je pro ty, jimž vyhovuje direktivní přístup terapeuta či terapeutky a preferují dopředu jasně strukturované programy.

ZÁVĚR

Účelem tohoto textu bylo přiblížit sociálním pracovnícům a pracovníkům i dalšímu personálu působícímu v pomáhajících profesích možnosti psychoterapeutické pomoci traumatizovaným obětem.

V první části textu se věnujeme dopadům traumatického zážitku na život člověka. Chceme zdůraznit, že všichni máme vlastní zdroje a schopnosti, které nám mohou pomoci se s traumatickou událostí vypořádat. Traumatický zážitek neznamená automaticky nutnost rozvoje posttraumatické stresové poruchy. Podpora a celkové chování lidí z okolí je stejně důležité jako případná terapie. Je dobré připomenout, že cítit se po traumatické události bídně není automaticky projevem nemoci.

Ve druhé části se věnujeme možnostem psychoterapie při práci s traumatem s důrazem na oblast sexuálního násilí. Čtyři představené terapeutické směry se pomocí různých prostředků snaží o to samé – pomoci svým klientkám a klientům ulevit od trápení a bolesti, zpracovat traumatický zážitek a znovu získat kontrolu nad svým životem a světem okolo.

Žádný z uvedených terapeutických směrů se nespecializuje na oběti sexuálního násilí, ale pracují s tématem traumatu obecně. Jejich výběr byl ovlivněn jejich tradicí a dostupností v České republice. Práci s traumatem se samozřejmě věnují i další terapeutické směry.

Nelze říct, jaký způsob terapeutické práce je vhodnější, který z nich byste měli svým klientkám a klientům doporučovat a zda vůbec nějaký doporučovat. To, jestli někomu bude daná terapeutická škola vyhovovat, závisí na mnoha faktorech. Častokrát se ukázalo, že důležitější než vybraná terapeutická metoda je osobnost terapeuta či terapeutky a to, zda se s konkrétním klientem či klientkou „potkají“.

Člověk, který uvažuje o terapii, má právo se na úvodní terapeutické schůzce ptát, jakými způsoby terapeut či terapeutka pracují, co mohou v terapii očekávat, a nechat si vysvětlit věci, kterým nerozumí. Součástí první schůzky bývá dojednávání zakázky, v rámci níž je možné klást dotazy a „vyjednávat“. I v průběhu terapie má klient či klientka právo na kteroukoliv techniku či metodu říct ne. Jednotlivé terapeutické směry mají i své webové stránky, na nichž je možné si o jejich práci přečíst víc informací.

LITERATURA

- BAIRD, F. A. Narrative Context for Conversation with Adult Survivors of Childhood Sexual Abuse. *Progress – Family Systems Research and Therapy*. 1996, č. 5, s. 51–71.
- BAK, R. S. STEPS – Cognitive Behaviour Therapy. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 13. 9. 2013, Praha.
- BAŠTECKÁ, B. *Terénní krizová práce: Psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada Publishing, 2005.
- BENEDICT, H. *To není vaše vina! Rádce pro ženy, muže, dospívající, jejich přátele a rodiny: Jak se vyrovnat se sexuálním napadením*. Praha: One Woman Press, 2003.
- BLOOM, S. L. Understanding the Impact of Sexual Assault. The Nature of Traumatic Experience. In: GIARDINO, A. – DANTER, E. – ASHER, J., eds. *Sexual Assault: Victimization Across the Lifespan*. Maryland Heights: GW Medical Publishing, 2003, s. 405–432.
- BODYTERAPIE. *O bioenergetických cvičeních*. Dostupné z: www.bodyterapie.cz/bioenergeticka-cviceni.html
- BRYANT-DAVIS, T. *Surviving Sexual Violence: A Guide to Recovery and Empowerment*. Maryland: Rowman & Littlefield Publishers, 2011.
- FALSETTI, S. A. – BERNAT, J. A. *Practice Guidelines: Rape and Sexual Assault: Empirical Treatments for PTSD Related to Rape and Sexual Assault*. 2013. Dostupné z: www.musc.edu/vawprevention/advocacy/rape.shtml
- FOA, E. B. – RIGGS, D. E. Posttraumatic Stress Disorder and Rape. *Review of Psychiatry*. 1993, č. 12, s. 273–303.
- FREEDMAN, J. – COMBS, G. *Narativní terapie*. Praha: Portál, 2009.
- GABBARD, G. O. *Long-term Psychodynamic Psychotherapy: A Basic Text*. Washington, DC.: American Psychiatric Pub., 2010. Kniha je dostupná také v slovenském překladu: *Dlhodobá psychodynamická psychoterapia*. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2005.
- GJURIČOVÁ, Š. *Rodinná terapie*. 2., doplněné a přepracované vyd. Praha: Grada Publishing, 2009.
- GJURIČOVÁ, Š. – KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: Systematické a narativní přístupy*. Praha: Grada Publishing, 2003.
- HERMAN, J. L. *Trauma a uzdravenie: Násilie a jeho dôsledky*. Bratislava: Aspekt, 2001.
- HOROWITZ, M. J. *Liečba syndrómov podmienených stresom*. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2004.
- KOVÁŘ, P., a kol. *Sexuální agrese: Znásilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha: Maxdorf, 2008.

- LEICHSENDRING, F. – LEIBING, E. Psychodynamic Psychotherapy: a Systematic Review of Techniques, Indications and Empirical Evidence. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*. 2007, roč. 80, č. 2, s. 217–228.
- LEVENSON, H. – BUTLER, S. F. – POWERS, T. A. – BEITMAN, B. D. *Krátká dynamická a interpersonálna psychoterapia: Stručný sprievodca*. Trenčín: Vydavateľstvo F, 2005.
- LEVINE, P. A. – FREDERICK, A. *Probouzení tygra: Léčení traumatu*. Praha: Maitrea, 2011.
- LUCKÁ, Y. – JANEČKOVÁ, B. Od fragmentace k integraci: Aspekty práce s traumatem v kontextu biosyntézy. Workshop, 2013, Praha.
- MORGAN, A. *What Is Narrative Therapy?: An Easy-to-read Introduction*. Adelaide: Dulwich Centre Publications, 2000.
- MOŽNÝ, P. – PRAŠKO, J. *Kognitivně-behaviorální terapie: Úvod do teorie a praxe*. Praha: Triton, 1999.
- ODSTRČIL, P. Psychoterapeutické směry a práce s obětí sexuálního násilí – biosyntéza. Příspěvek na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 13. 9. 2013, Praha.
- ROTHSCHILD, B. *Pamäť tela: Psychofyziológia a liečenie traumy*. Humenné: Pro Familia, 2007.
- RYCROFT, CH. *Kritický slovník psychoanalýzy*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství, 1993.
- Dostupné z: www.iapsa.cz/rycroft
- SAHIN, Z. – MC VICKER, M. The Use of Optimism in Narrative Therapy with Sexual Abuse Survivors. *Journal of European Psychology Students*. 2009, roč. 1, č. 1, s. 7.
- SHEDLER, J. The Efficacy of Psychodynamic Psychotherapy. *American Psychologist*. 2010, roč. 65, č. 2, s. 98–109.
- Dostupné z: www.apa.org/pubs/journals/releases/amp-65-2-98.pdf [cit. 2. 1. 2014].
- SMITH, W. L. E. *Tělo v psychoterapii*. Praha: Portál, 2007.
- STRNAD, V. Pomoc obětem sexuálního násilí. Přednáška na konferenci Pomoc obětem sexuálního násilí, 13. 9. 2013, Praha.
- ULLMAN, S. E. – FILIPAS H. H. Predictors of PTSD Symptom Severity and Social Reactions in Sexual Assault Victims. *Journal of Traumatic Stress*. 2001, roč. 14, č. 2, s. 369–389.
- URSANO, R. J. – SONNENBERG, S. M. – LAZAR, S. G. *Concise Guide to Psychodynamic Psychotherapy, Third Edition: Principles and Techniques of Brief, Intermittent, and Long-Term Psychodynamic Psychotherapy*. American Psychiatric Publishing, 2008.
- VIZINOVÁ, D. – PREISS, M. *Psychické trauma a jeho terapie (PTSD): Psychologická pomoc obětem válek a katastrof*. Praha: Portál, 1999.
- WINKLER, C. Rape Trauma: Contexts of Meaning. In: CSORDAS, T. J., ed. *Embodiment and Experience: The Existential Ground of Culture and Self*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

JAK PODPOŘIT ČLOVĚKA, KTERÝ PROŽIL TRAUMA: CO MŮŽEME UDĚLAT

- Zajistěte bezpečí jak v pomáhajícím vztahu, tak i v aktuální životní situaci klientky či klienta. Pracujte na vybudování bezpečného prostředí a hledejte zdroje pro bezpečné ubytování.
- Zvažte doporučení psychoterapie či jiné odborné pomoci.
- Ujistěte se, že máte alespoň povšechné informace o základních psychoterapeutických směrech, jejich specifikách a možnostech. Ujistěte se, že tyto informace dokážete předávat dále.
- Sdělte klientce či klientovi, co terapie je a co terapie není. Terapie není potvrzením jeho nebo její duševní choroby či „nenormálnosti“. Terapie je nástrojem podpory, pochopení, osobního rozvoje a prostředkem, jak zvládnout obtížné životní období či situace.
- Ptejte se klienta či klientky, jaké má představy a informace o tom, jak vypadá návštěva psychoterapeutického sezení.
- Podporujte klientku či klienta v hledání „svého“ terapeuta či terapeutky. Nejenom použité metody, ale především terapeutický vztah léčí! Pokud se nepodaří terapeutický vztah navázat, je v pořádku vyhledat jinou terapeutku či terapeuta. I delší hledání vhodného terapeuta či terapeutky a jejich změny jsou v kontextu terapie normální.
- Nenechte se zahltit příběhem, který klientka či klient přináší. Reflektujte rizika „fascinace“ příběhem traumatu.
- Pečujte o sebe. Práce s traumatizovanými lidmi je emocionálně vyčerpávající. V případě potřeby vyhledejte podporu i pro sebe (např. supervize).
- Rozvíjejte svou dovednost mluvit otevřeně o sexu a sexualitě.

- Vzdělávejte se v problematice sexuálního násilí, traumatu a posttraumatické stresové poruchy. (Vaším cílem je tyto jevy rozeznat a umět zajistit základní pomoc – ať již formou doporučení dalších služeb, či jinak osobně.)
- Vzdělávejte se v otázkách prevence kriminality a poskytování poradenství obětem trestné činnosti včetně problematiky sexuálního násilí.
- Navažte a rozvíjejte spolupráci s jednotlivci a organizacemi, které se specializují na práci s oběťmi sexuálního násilí.
- Získejte doporučení na terapeutky a terapeuty, kteří pracují s oběťmi trestné činnosti, nebo se specializují na pomoc obětem sexuálního násilí.
- Usilujte o zvyšování povědomí veřejnosti o tom, co je kriminální jednání obecně, o podobách sexuálního násilí a způsobech, jak se mu bránit a kde vyhledat pomoc.

Máte otázky? Konzultujte své postupy s organizacemi nabízejícími služby obětem sexuálního násilí (viz adresář organizací v této publikaci).

Zpracovaly Lucie Šídová a Zuzana Chomová.

NA OKRAJI SPOLEČNOSTI A SOUČASNĚ V JEJÍM STŘEDU

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A MARGINALIZOVANÉ SKUPINY VE SPOJENÉM KRÁLOVSTVÍ

Karen Ingala Smith

ÚVOD

Odhaduje se, že ve Spojeném království dojde každoročně k 78 tisícům případů znásilnění. Podle údajů ministerstva vnitra (Home Office, 2012) bylo za rok končící březnem 2011 nahlášeno 16 041 těchto znásilnění a odhaduje se, že 79 % z nich nahlášeno nebylo. Zpráva stejného úřadu z roku 2013 s názvem *Přehled sexuální trestné činnosti v Anglii a Walesu* (Ministry of Justice et al., 2013) obsahuje souhrn údajů za období tří let, od roku 2009 do roku 2012, a uvádí, že v průměru 2,5 % žen a 0,4 % mužů prohlásila, že se v předchozích 12 měsících stali obětí sexuálního trestného činu (včetně pokusu o trestný čin). To představuje průměrný počet asi 476 tisíc dospělých obětí sexuálních trestných činů za rok. Jejich zkušenosti sahají od nejzávažnějších trestných činů znásilnění a sexuálně motivovaného útoku až po jiné sexuální trestné činy, jako je obnažování a nežádoucí dotýkání. Většina incidentů hlášených podle respondentů a respondentek spadala do kategorie „ostatní sexuální trestné činy“.

V letech 2011 a 2012 bylo v Anglii a Walesu zaznamenáno 17 186 sexuálních zločinů na dětech mladších 16 let.

V samotném Londýně bylo v roce končícím červnem 2013 policii oznámeno 3276 znásilnění a 6702 dalších sexuálních trestných činů (Mayor's Office for Policing and Crime, 2013). Při extrapolaci počtu potenciálních nehlášených znásilnění z ukazatelů ministerstva vnitra (tedy vlády) uvedených výše tím lze dojít k závěru, že v hlavním městě Spojeného království dojde každoročně k 15 600 případům znásilnění.

Sexuální násilí není omezeno hranicemi pohlaví, genderu, sexuální orientace, rasy, společenské třídy či věku. Přesto lze podle těchto charakteristik rozpoznat, kdo jím trpí

nejvíce, ale také kdo se jej nejvíce dopouští. V tomto článku se věnujeme sexuálnímu násilí a problémům týkajícím se marginalizovaných skupin, se zřetelem k vlivu sociální třídy, etnického původu, sexuální orientace, formy zdravotního postižení, věku a pohlaví či genderu na míru a formy sexuálního násilí, a také problémům, k nimž by poskytovatelé služeb měli přihlížet, mají-li zajistit, že svými opatřeními uspokojí potřeby všech obětí.

CO JE MARGINALIZOVANÁ SKUPINA?

V tom nejjednodušším slova smyslu je marginalizovaná skupina jakákoliv skupina, která je od většinové populace oddělena, nebo je z ní vyloučena, či ve srovnání s ní znevýhodněna. Termín s sebou vzápětí přináší problém, neboť je u něj nutná perspektiva existence normativní, centralizované nebo silné skupiny. Zároveň také zdůrazňuje a zesiluje odlišnosti. V této studii bude na některé z problémů souvisejících s užíváním konceptu marginalizace upozorněno. Současně ale potřebujeme nějaký způsob, jak identifikovat nerovnost, diskriminaci a znevýhodnění a také jak identifikovat důsledky vnučeného nebo pozitivně zastávaného vnímání nějaké osoby nebo skupiny osob jako někoho „jiného“ či někoho, kdo je „něco méně“. Chceme-li usilovat o začlenění všech a vážit si rozmanitosti, musíme být schopni identifikovat, kdo je vylučován. Forem společenského vyloučení a znevýhodnění může být více a mohou se vzájemně překrývat.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A SOCIÁLNÍ TŘÍDY

Sociální třída je měřítkem množství a druhu hospodářských, kulturních a sociálních zdrojů, které má člověk ve svém držení. Vztah mezi třídou a sexuálním násilím zatím příliš předmětem výzkumu nebyl a práce již realizované charakterizují třídy na základě příjmů a rozdílu mezi osobami s nízkým příjmem a osobami s vyšším příjmem, i když, jak bylo uvedeno výše, třída znamená mnohem více než jen příjmy.

Mezi oběťmi sexuálního násilí ve Spojeném království jsou neúměrně zastoupeny ženy s nízkými příjmy. Podle Britského průzkumu kriminality za rok 2000 (Kershaw et al., 2000) existovala třikrát větší pravděpodobnost znásilnění u ženy s příjmy pod 10 tisíc liber ročně než u ženy v domácnosti s příjmem nad 20 tisíc liber. (Pro srovnání: Ve finančním roce končícím březnem 2000 byl průměrný příjem 19 600 liber.)

Dřívější práce zkoumající vztah mezi sociální třídou a sexuálním násilím (např. kniha Susan Brownmiller *Against Our Will* z roku 1975) naznačily vztah mezi nerovnostmi, kulturami násilí a normami maskulinity dělnické třídy. Odráží se v nich ovšem i třídní úsudky o lidech pocházejících z dělnické třídy, úsudky, které mohou být také použity k očerňování obětí znásilnění patřících do této kategorie, stejně jako obžalovaných v systému trestního soudnictví. Navzdory tomu se vazba mezi dělnickou maskulinitou a sexuálním násilím znovu objevila v pozdějších pracích Messerschmidta (1999) a Johnson (2001), přestože se do popředí dostala i kritika této vazby za to, že střední třídě mužů umožnila páchat sexuální násilí beztrestně (Westlund, 1999; Humphrey, Kahn, 2000), stejně jako výzkum sexuálního násilí v subkulturách střední třídy, například mezi studenty (Lees, 1996; Humphrey, Kahn, 2000). Výzkumníkům a výzkumnicím se souvislost mezi sociální třídou a násilníky prokázat nepodařilo, ačkoli Stanko (1985) a Lees (1996) zjistily, že zatčení, obvinění a odsouzení je pravděpodobnější u mužů z dělnické třídy. Dostávají také delší tresty než násilníci ze střední třídy.

Pojetí přípustné či slušné ženskosti se blíží tomu, co lze vnímat jako normy pro chování a vzhled střední třídy. Pojem chovat se „jako dáma“ ukazuje, jak jsou ženy kontrolovány,

posuzovány a stratifikovány. MacKinnon (1989, s. 175) tento argument rozšířila a tvrdí, že zákon ženy podle znaků předpokládaného souhlasu se sexuálním stykem dělí na kategorie od *cudných dcer* po ženy typu *nemravné manželky* a *prostitutky*. U žen odpovídajících první kategorii se méně pravděpodobně zjistí, že souhlasily s nechtěným stykem, tedy mají vyšší pravděpodobnost, že jim znásilnění bude uvěřeno. Nebo, jak tvrdí Stanko (1985), osoba podávající žalobu za znásilnění proto, aby jí bylo možné věřit, že souhlas nedala, musí dokázat soudu, že je „úctyhodná“. K takovému vnímání její osoby jí pomůžou šaty a řeč. Pokud to neprokáže, s větší pravděpodobností dojde k vyšetřování jejího podílu zavinění na své vlastní viktimizaci. Lees (1996) ukázala, že otázky směřované u soudu na žalobkyně v případech znásilnění zahrnovaly to, zda se jednalo o svobodné matky, kdo byli otcové jejich dětí, zda pily alkohol, zda se zkrášlily umělými řasami nebo červenou rtěnkou. Ženy tedy dostávaly otázky, které mohly být považovány za identifikátory jejich sociální třídy. Johnson (2008, s. 70) tvrdí, že sexualita dělnické třídy „nevyhovuje zcela buržoazním zásadám zdvořilosti“.

Studie kromě toho naznačují, že ženy, které jsou sociálně nebo výchovně znevýhodněné, se v systému trestního soudnictví „chovají dobře“ s menší pravděpodobností (Temkin, 2002, s. 6). Ženy z prostředí dělnické třídy s větší pravděpodobností odmítají status oběti, vše vydrží, nebo se se sexuálním násilím vyrovnají a s větší pravděpodobností se u nich minimalizuje fyzické poranění (Skeggs, 2005, s. 971).

Příslušnost k sociální třídě pak má dopad na vnímání ženy jako oběti a muže jako pachatele sexuálního násilí. Ženy z dělnického prostředí zažijí sexuální násilí s větší pravděpodobností, zato se jim to bude méně pravděpodobně věřit. U mužů z dělnického prostředí není pravděpodobnější, že by páchali sexuální násilí, než u mužů ze střední třídy, s větší pravděpodobností však budou systémem trestního soudnictví potrestáni.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ, ČERNÍ A MUŽI A ŽENY Z ETNICKÝCH MENŠIN¹

Britský průzkum kriminality (Kershaw et al., 2000) ukazuje malé rozdíly v pravděpodobnosti, že se někdo stane obětí sexuálního násilí kvůli rase, i když se zde může projevovat vyšší míra nenahlašování. Údaje ministerstva spravedlnosti (Ministry of Justice, 2011) rovněž naznačují, že černí muži a muži z etnických menšin nemají zvýšený sklon k páchání sexuálního násilí. Nicméně černí muži tvořili 32 % podezřelých mužského pohlaví, proti nimž se vedlo trestní řízení ve věci sexuálního násilí, zatímco bílých mužů bylo 49 %, což je ve srovnání s velikostí populace velmi nepřiměřené. V tomto rozdílu se odráží historie britského rasismu a imperialismu a provázanost příslušnosti k rase a třídě. Černí a lidé z etnických menšin jsou nepoměrně více předmětem pozornosti policie a nepřiměřené negativní důsledky snášejí také v průběhu celého trestního řízení.

Standardizace výskytu sexuálního násilí u černých a etnických menšin neznamená, že neexistují specifické otázky, které je třeba řešit při poskytování služeb. Jsou to tyto:

.....

1 Současná angličtina a také autorka tohoto textu používá úspornou zkratku BME, kterou označuje „black and minority ethnic people“. Český jazykový úzus je v označování „black people“ poměrně flexibilní. Novodobější překlady a odborné texty kromě zavedených a v jistých kontextech možná také archaizujících výrazů „černocho“, „černoška“, „černoši“ či „černošská populace“ volí také výrazy „lidé černé pleti“, „obyvatelstvo černé pleti“ nebo také „černí“, „černé ženy“. K posledně uvedenému překladu se – až na výjimku, kdy se black vztahuje na komunitu – přikláníme také v překladu tohoto textu (pozn. editorek).

ŠKODLIVÉ PRAKTIKY

Organizace spojených národů definuje „škodlivé praktiky“ jako „formy násilí, které byly páchany na ženách v určitých komunitách a společnostech tak dlouho, že jsou považovány za součást uznávané kulturní praxe“ (UNIFEM, 2007, s. 3). Zahrnují různé formy násilí páchaného na ženách a dívkách, jako je mrzačení ženských pohlavních orgánů, vraždy kvůli věnu, tzv. „vraždy ze cti“, nucené sňatky, sňatky uzavírané v nízkém věku, útoky kyselinou, praktiky týkající se preference synů a další. Tato definice obratem upozorňuje na problém s pojetím kultury definovaným těmi, kdo mají moc, neboť do ní nespádají běžné britské či americké uznávané kulturní praktiky, včetně pornografie či institucionální misogynie.

Škodlivé praktiky jsou stejně jako jiné formy násilí páchaného na ženách a dívkách zakořeněny v patriarchální kultuře, v nerovnosti mezi ženami a muži. Je důležité uvědomit si společné rysy a vztahy mezi formami násilí páchaného na ženách, stejně jako rozpoznat specifické formy, kterých násilí páchané muži na ženách nabývá.

Z hlediska sexuálního násilí patří mezi škodlivé praktiky nucené manželství (znásilnění v manželství), manželství uzavírané v nízkém věku (sexuální zneužívání dětí a znásilnění) a mrzačení ženských pohlavních orgánů. Mrzačení ženských pohlavních orgánů jako sexuální násilí sem zahrnuji proto, že představuje útok na ženy a jejich sexualitu a je naprosto zakořeněno v patriarchátu a ovládnutí.

PŘEKÁŽKY V PŘÍSTUPU KE SLUŽBÁM

Černé ženy a ženy z etnických menšin zažívají více nevýhod a více překážek v přístupu ke službám. Mezi ně patří:

- neoznačování svého zážitku jako zneužití
- komplikace pro mladé ženy v souvislosti s nuceným manželstvím či manželstvím uzavřeným v nízkém věku a mrzačení ženských pohlavních orgánů v rámci rodiny
- vyobcování z rodiny a komunity v důsledku nahlášení sexuálního násilí, využívání služeb či podniknutí jiných kroků
- u žen s nejistým imigračním statutem tím může vzniknout neochota, strach nebo neschopnost využívat služby
- rasismus, kulturní povýšenost a kulturní přecitlivělost ze strany poskytovatelů služeb, například neochota zasáhnout, protože kultura je dle domněnky poskytovatelů spojena s násilím na ženách a dívkách, škodlivé praktiky jsou běžné a jako takové by měly být v některých komunitách respektovány.

SPECIALIZOVANÉ SLUŽBY NEBO INKLUZIVNÍ VŠEOBECNÉ SLUŽBY?

Mezi službami obecné a specializované povahy často dochází k falešné dichotomii. Ve skutečnosti je nezbytné obojí – jen tak lze co nejlépe vyhovět potřebám černých a lidí z etnických menšin.

Specializovaných služeb je nutné si cenit a investovat do nich – zajišťují potřebný rozsah a poskytují něco, co jiné služby neobsahují. Jejich úloha z hlediska obhajoby práv, ať už jednotlivců, nebo institucí (nebo i obhajoby práv proti institucím), je nezbytná, stejně jako jejich jedinečná schopnost napomáhat skupinám vyvíjet řešení v kontextu komunity.

Rasovou rovnost je však nutno začlenit do širšího spektra poskytování služeb. Rasová nerovnost je problém každého. Pokud si však neuvědomíme význam specializovaných služeb, existuje zde riziko, že se vyvine jedno univerzální opatření, které neodpovídá potřebám nikoho, dále že oběti sexuálního násilí z etnických menšin nebo

černošských komunit službu odmítnou a že dojde k obnovení imperialisticko-koloniálních praktik.

Díky specializovaným službám určeným osobám z etnických menšin a černošských komunit mají muži a ženy, kteří se stali obětí, resp. přežili sexuální násilí, možnost přístupu ke službám všeobecným a poskytovatelé všeobecných služeb mají pro své zásady a činnost k dispozici informace, aby jimi vyvíjené služby byly citlivé a efektivní (Voice4Change England, NAVCA, 2012).

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A VĚK

V oblasti sexuálního násilí a poskytování služeb může dojít k marginalizaci jak mladých, tak starších osob. Údaje Britského průzkumu kriminality (Walby, Allen, 2004) ukazují, že čím mladší je člověk (nejnižší zkoumaný věk byl 16 let), tím větší je pravděpodobnost, že se stane objektem všech forem interpersonálního násilí. Tento rozdíl je nejmarkantnější v případě sexuálního napadení žen.

Korelace mezi věkem a sexuálním násilím je výsledkem kombinace několika faktorů, včetně životního stylu, relativní chudoby a větší náchylnosti mladších mužů používat násilí proti starším, spolu s tendencí lidí spojovat se s lidmi stejné věkové skupiny. Toto zjištění související s věkem se však netýká pouze interpersonálního násilí. Mladí muži páchají většinu forem trestné činnosti s větší pravděpodobností než muži starší.

V rámci výzkumné zprávy Národní společnosti pro prevenci týrání dětí z roku 2011 (Radford et al., 2011) bylo zjištěno, že:

- ve 34 % případů sexuálního napadení mladé osoby ve věku 11 až 17 let dospělou osobou a v 82,7 % případů sexuálního násilí ze strany vrstevníků o případu nikdo další nevěděl
- zneužívané děti jsou náchylnější k sexuálně přenosným infekcím
- týraní mladí lidé jsou vystaveni zvýšenému riziku bezdomovectví, což může mít za následek „rizikové“ chování a zvýšenou zranitelnost
- sexuální zneužívání dětí a mladých lidí je spojeno s duševní nemocí, včetně sebepoškozování a deprese, která může pokračovat až do dospělosti.

Poměrně vysoký výskyt sexuálního násilí u mladých žen je horší pro ty, které podléhají dalším formám marginalizace, jako je např. marginalizace v důsledku chudoby, rasové identity a také v důsledku pobytu v ústavní nebo pěstounské péči.

Sexuální násilí může mít celoživotní psychosociální důsledky a u žen může zhoršit dopad celkové genderové nerovnosti. Dlouhodobé účinky sexuálního násilí jsou spojeny s depresí, úzkostí, posttraumatickou stresovou poruchou, psychózou, užíváním drog a návykových látek, sebepoškozováním a sebevraždou. Prevalence uvedených dopadů je mezi mladými lidmi vyšší. Výzkum stále více spojuje posttraumatický stres následující po sexuálním násilí s duševní nemocí. Je prokázáno, že 40–60 % lidí, kteří jsou uživateli či uživatelnkami služeb v oblasti duševního zdraví, samo udává ve svém dětství předchozí sexuální či fyzické zneužívání, popř. obojí. Rozhodující pro snížení dlouhodobého dopadu sexuálního násilí je účinná pomoc mladým lidem, kteří toto násilí zažili.

Zatímco u starších žen je zažití sexuálního násilí méně pravděpodobné než u žen mladších, mohou se u nich vyskytovat překážky v přístupu ke službám. Řada z nich prožívá sexuální násilí po mnoho let, případně mnohé z nich trpí po většinu svého života v důsledku někdejšího zneužití.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A LESBY, GAYOVÉ, BISEXUÁLOVÉ A BISEXUÁLKY

K dispozici jsou pouze omezené údaje o výskytu sexuálního násilí páchaného na lesbách, gayích, bisexuálech a bisexuálkách či naopak těmito osobami ve Spojeném království. Pokud se toto násilí vůbec vyskytne, je přitom tendence pohlížet na sexuální násilí v kontextu daného vztahu čili jako na součást domácího násilí. V rámci výzkumu homofobní nenávisti prováděného organizací Stonewall se přitom zjistilo, že o sexuální násilí šlo v jednom z osmi incidentů homofobní nenávisti páchané na gayích a v jednom z dvaceti incidentů homofobní nenávisti páchané na lesbách (Dick, 2009).

V rámci studie Donovan a kol. z roku 2006 bylo zjištěno, že úroveň domácího násilí, kterou uváděli lesby, gayové, bisexuálové a bisexuálky ve Spojeném království, byla podobná. Ukázalo se však, že gayové byli výrazně častěji než ženy nuceni do sexuální aktivity, během sexuálního styku byli zraňováni, nebyly respektovány jejich hranice, odmítaly se jejich požadavky na bezpečnější sexuální styk a bylo jim vyhrožováno sexuálním napadením. Navíc gayové a bisexuálové a bisexuálky také uváděli, že v průběhu předcházejících 12 měsíců se setkali s mnohem větším množstvím sexuálně zneužívajícího jednání, než tomu bylo u leseb.

Obecně se má za to, že tzv. nápravné znásilnění, při němž jsou lesby nebo heterosexuální ženy považované za nedostatečně podřízené nebo neodpovídající genderově stereotypní představě ženskosti znásilňovány, nebo jim znásilnění hrozí, a to za účelem vyléčení či nápravy jejich údajně deviantního chování, ve Spojeném království tolik nepřevládají oproti zemím, kde je homofobie zjevněji udržovaná státem. Nicméně stejně jako v jiných zemích jsou vyjádření typu: „prostě to potřebuje“, ve Spojeném království mířená jak na lesby nebo proti nim, tak i na heterosexuální ženy.

Lesby, gayové, bisexuálky a bisexuálové mohou zažívat překážky v poskytování služeb v důsledku homofobie a heterosexismu² ze strany poskytovatelů služeb. Může docházet k tomu, že poskytovatelé vztahy mezi osobami stejného pohlaví aktivně diskriminují či stigmatizují, nebo nemusí být vyškoleni či vybaveni tak, aby na okolnost vztahu mezi osobami stejného pohlaví uměli reagovat. Identifikaci zneužívání ve vztazích mezi osobami stejného pohlaví může stěžovat použití heterosexuálního modelu domácího nebo sexuálního násilí, v němž se předpokládá, že přeživší (žena) je fyzicky slabší, a proto zranitelnější, oproti fyzicky silnějšímu a mocnějšímu (mužskému) pachateli. Lesby, gayové, bisexuálové a bisexuálky mohou mít obavy, že pokud sami sebe označí za oběť nebo přeživšího, nebude se jim věřit, nebudou bráni vážně a pochopeni.

V USA byl první soubor celostátních údajů o výskytu násilí v intimních partnerských vztazích, sexuálního násilí a nebezpečného pronásledování (stalkingu) rozčleněný podle sexuální orientace zveřejněn v roce 2013 (Walters et al., 2013). Studií se zjistilo, že gayové a lesby uváděli násilí v intimních partnerských vztazích a sexuální násilí v průběhu svého života na úrovni stejné nebo vyšší než u heterosexuálů, přičemž sexuální orientace vycházela z identifikace respondentů, resp. respondentek v době šetření. Průzkumem se také zjistilo, že bisexuální ženy (61,1 %) udávají vyšší výskyt znásilnění, fyzického násilí, případně pronásledování v intimním partnerství, ve srovnání jak s lesbickými (43,8 %), tak heterosexuálními ženami (35 %).

.....

2 Heterosexismus je přesvědčení, že heterosexuální vztah ženy a muže je jediným přijatelným partnerským nebo sexuálním vztahem. Tento názor tak diskvalifikuje vztahy mezi osobami stejného pohlaví (pozn. editorek).

Další klíčová zjištění byla mimo jiné:

- Většina žen uvádějících sexuální násilí, a to bez ohledu na svou sexuální orientaci, uváděla mužského pachatele.
- Téměř polovina bisexuálních obětí ženského pohlaví (48,2 %) ve srovnání s více než jednou čtvrtinou heterosexuálních obětí ženského pohlaví (28,3 %) zažila své první znásilnění ve věku mezi 11 až 17 lety.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A OSOBY SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM

Údaje o výskytu sexuálního násilí páchaného na zdravotně postižených osobách jsou omezené. Z výzkumu organizace Wisconsin Coalition Against Sexual Assault (2003) vyplývá, že 83 % žen zdravotně postižených od dětství bylo obětí sexuálního násilí, přičemž 49 % z nich se se sexuálním násilím setkalo deset- nebo i vícekrát. 45 % ženských pacientek psychiatrických ambulancí uvedlo sexuální zneužití v dětství. Údajů o zdravotně postižených dětech a zdravotně postižených mužích je ještě méně, ukazují však větší pravděpodobnost sexuálního násilí na těchto osobách než v případě dětí a mužů, kteří zdravotně postiženi nejsou.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A ŽENY PROVOZUJÍCÍ PROSTITUCI

Ženy provozující prostituci jsou často posuzovány jako něco „méněcennějšího“ než ženy, které prostituci neprovozují. Zprávy sdělovacích prostředků o sexuálním násilí a vraždách žen provozujících prostituci často rozlišují mezi prostitutkou a „nevinnou obětí“.

Prostitutky jsou v nepřiměřeně větší míře členkami jiných marginalizovaných skupin, jsou černé nebo patří k etnickým menšinám, jsou také sociálně znevýhodněné chudobou. Má se za to, že čtyři z pěti žen pracujících v londýnských nevěstincích jsou cizí státní příslušnice (Dickson, 2004). Téměř tři čtvrtiny žen uvádějí jako primární motivaci pro zahájení prostituce chudobu. Až 95 % prostitutek vykazuje problémové užívání drog (Home Office, 2004). Situaci může ještě více utužovat vykořisťování prostitucí a problémové užívání drog, přičemž užívání návykových látek je běžné a představuje strategii, jak prostituci zvládat. Prostitutky ve Spojeném království čelí velmi nepřiměřené míře znásilňování a sexuálního násilí – více než polovina z nich již byla znásilněna či závažným způsobem sexuálně napadena. Nejméně tři čtvrtiny byly napadeny fyzicky.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A TRANSGENDEROVÉ OSOBY

Je důležité si uvědomit, že pohlaví a gender nejsou totéž. Pohlaví je biologická kategorie, do níž jsme se narodili, zatímco gender je soubor pravidel, norem a chování, kterými jsme socializováni. Obvykle jsme do genderu socializováni v souladu s naším biologickým pohlavím při narození, a to často – ne však vždy – vede k životnímu stylu a „volbě“ identity odpovídající stereotypům týkajících se biologického pohlaví.

Organizace National Center for Transgender Equality (2009) definuje transgender jako „zastřešující termín pro lidi, jejichž genderová identita, projev nebo chování se liší od toho, co je obvykle spojováno s pohlavím jim přiřazeným při narození. Transgender zahrnuje (nejen) transsexuální osoby, crossdressery, androgyny, genderqueers a osoby z hlediska genderu nekonformní“. Opět platí, že problémem je otázka, kdo definuje normu, s níž jsou marginalizováni v rozporu. Mnohé ženy i mnohé muže by bylo možno charakterizovat jako genderově nekonformní, případně by se tak označili sami – tím však ještě nejsou transgenderové.

Existuje málo kvantitativních údajů o výskytu sexuálního násilí páchaného na translidech ve Spojeném království. Údaje ministerstva vnitra za období 2010 až 2011 (Home Office, 2012) však ukazují, že jedno procento trestných činů z nenávisti (trestné činy „spáchané proti osobě nebo majetku a motivované nepřátelstvím vůči jinému na základě jeho zdravotního postižení, rasy, náboženství, genderové identity nebo sexuální orientace, bez ohledu na to, zda je to tak vnímáno obětí nebo jinou osobou“) oznámených policii bylo spácháno proti translidem. 67 % těchto případů bylo násilí vůči dané osobě, z nichž 22 % mělo za následek zranění. Je zde však nutno přihlídnout k problému s nedostatečným vykazováním a s malým vzorkem nevhodným k účelu zobecnění.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A ŽENY

Ve Spojeném království tvoří ženy 51 % populace. Jak je tedy možné považovat skupinu, která ve skutečnosti v populaci převažuje, i když jen mírně, za marginalizovanou? Nerovnost žen a mužů existuje po celém světě. Ženy mají nižší postavení, omezenější přístup i ochranu v případě právních předpisů či při jejich provádění, ve zdravotnictví, vzdělávání, z hlediska vlastnictví i příjmů. Přestože ženy tvoří 51 % obyvatelstva, údaje nashromážděné organizací UK Feminista (2013) ukazují, že ve Spojeném království:

- Genderový mzdový rozdíl činí 10 % u práce na plný úvazek, v případě částečného úvazku činí rozdíl v průměrném platu 34,5 %.
- Přibližně 70 % osob pobírajících minimální mzdu jsou ženy.
- Pracující ženy stráví průměrně 15 hodin týdně domácími pracemi, bez ohledu na to, zda mají děti, či nikoli, zatímco muži pouze 5 hodin.
- Nedávná redukce pracovních míst ve veřejném sektoru vyplývající ze snížení státního rozpočtu ovlivnila nepřiměřeně ženy, ty totiž tvoří dvě třetiny pracovních sil v tomto odvětví.
- Pouze 1 ze 4 poslanců je žena a ženy z etnických menšin tvoří pouze 1,2 % poslanců.
- V britské vládě převládají muži nad ženami v poměru 5:1, přičemž ženy zastávají pouze 16 % vedoucích funkcí na ministerstvech.
- Pouze 24 % osob působících ve zpravodajství na světových zpravodajských kanálech jsou ženy a pouze 6 % událostí upozorňuje na problematiku rovnosti či nerovnosti pohlaví.
- Výzkumem v britských médiích se zjistilo, že ve velkých televizních a rozhlasových programech bez ohledu na kanál muži obvykle převyšují na pozici expertů ženy v poměru 4:1.

Pohlaví je klíčovým faktorem zvyšujícím riziko sexuálního násilí. Ze 476 tisíc dospělých uvádějících, že jsou obětí sexuálního trestného činu, bylo z celkového počtu kolem 404 tisíc žen (85 %) a 72 tisíc mužů (15 %). Britské ministerstvo vnitra odhaduje, že z odhadovaného počtu obětí znásilnění 78 tisíc osob ročně tvoří 69 tisíc ženy (88 %) (Home Office, 2013).

Jsou tedy ženy marginalizovaná skupina? Stručná odpověď zní: Ano. Jsou muži marginalizovaná skupina? Stručná odpověď zní: Ne.

Vrátíme-li se zpět k definici marginalizované skupiny, muži ve srovnání s širší populací vyloučení ani znevýhodnění nejsou. Podle údajů státních institucí muži zakouší 15 % sexuální-

ho násilí a 12 % z počtu případů znásilnění. Jako oběti jsou ve srovnání s ženami zastoupeni mnohem méně. Bude možná vhodnější přemýšlet o mužích coby obětech sexuálního násilí spíše jako o menšině než o marginalizované skupině. Je ovšem nezbytné zamýšlet se nad jejich potřebami pomoci a případným dopadem uspokojování jejich potřeb péče na ženy.

Podle autorů Choudhary a kol. (2012) jsou obětí přibližně 90 % všech sexuálních útoků, s nimiž se muži setkávají, muži ve věku do 19 let. Nejčastějšími formami sexuálního napadení bylo dotýkání se genitálií a anální styk. Velká většina pachatelů znásilnění a sexuálního násilí proti mužům jsou muži. Sexuální násilí zakoušejí s větší pravděpodobností gayové a bisexuální muži než muži heterosexuální.

Sullivan (2011) zveřejnil zprávu o výzkumu v oblasti poskytování služeb mužům přeživších sexuálního násilí ve Spojeném království, Austrálii, Spojených státech amerických a Kanadě. Uvádí, že na rozdíl od žen mužské oběti sexuálního násilí nevymezují pachatele jako odděleného „jiného/násilníka“. Dochází zde k překročení stereotypu muže jako nezávislého, silného a toho, kdo má situaci pod kontrolou. Sullivan doporučuje, aby na potřeby mužských obětí sexuálního násilí reagovaly organizace specializované na muže, s tím, že se přitom v rámci kooperativního partnerství respektuje postavení a specializace služeb určených ženám. I když tento autor hledí na začlenění mužů do služeb, které dosud byly pouze službami pro ženy, pozitivně, já to zpochybňuji. Umlčování žen muži ve veřejné sféře je ohlušující. Navyklé přehlížení a neschopnost adekvátně reagovat na marginalizaci žen jsou věci zavedené a strukturální. Sexuálního násilí se ve velké míře dopouštějí muži na ženách. Pokud muži trvají na začlenění do prostoru a služeb vyhrazených dosud pouze ženám, potom to svědčí o tom, že opět dochází k upřednostňování potřeb mužů před potřebami žen, a marginalizace žen se tak upevňuje.

KDO JSOU PACHATELÉ?

Více než polovina (52 %) dospělých, kteří zažili závažné sexuální napadení starší 16 let, byla napadena partnerem. 95 % dospělých, kteří do té doby zažili závažné sexuální napadení, uvedlo jako pachatele muže a 5 % uvedlo jako pachatelky ženy. Pokud výslovně neuvedu jinak, pak v této práci pod pojmem oběť sexuálního násilí myslím ženu (osobu ženského pohlaví) a pod pojmem pachatel sexuálního násilí muže (osobu mužského pohlaví). Pohlaví je u pachatelů sexuálního násilí zásadní charakteristikou.

V případech páchaní sexuálního násilí a viktimizace je viditelná odlišnost mezi pohlavími. Je tomu tak proto, že násilí mužů páchané na ženách a dívkách je příčinou a důsledkem strukturální nerovnosti mezi ženami a muži na základě sociálně konstruovaného genderu. Násilí páchané na ženách a dívkách je mechanismus sociální kontroly.

Uvědomění si této skutečnosti je v oblasti poskytování služeb obětem sexuálního násilí velmi důležité. Ve Spojeném království čelí specializované služby pro ženské oběti sexuálního násilí pravidelnému a trvalému zpochybňování, když se vůči nim namítá, že mají poskytovat také služby určené mužům. Ženy ale tvoří většinu obětí a na dotaz důrazně uvádějí, že dávají přednost službám pro ženy provozovaným ženami, přesněji řečeno, že služby by měly být provozovány ženami (za důležité to považuje 81 % osob) a že by měly být nezávislé na vládě či státu a také důvěrné (za důležité to považuje 87 % osob).

PRAKTICKÉ PROBLÉMY PŘI POMOCI ŽENÁM Z MARGINALIZOVANÝCH SKUPIN, KTERÉ ZAŽILY SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

Je povinností poskytovatelů služeb zajistit, aby byly naše služby dostupné ženám z marginalizovaných skupin a vyhovovaly jejich potřebám. Je naší povinností zajistit, aby námi poskytované služby neznamenal šíření a posilování nerovnosti ve společnosti (srov. Gurung, Leduc, 2009; Steel, 2004; Thiara, Roy, 2010).

Za prvé: Když mluvíme o „nás“ jako poskytovatelích služeb, musíme zajistit, aby toto „my“ zahrnovalo i ženy z marginalizovaných skupin. Tyto ženy by neměly být vnímány jako někdo, kdo je někde jinde, někde „tam venku“, či někde „tam, kam se jen tak nedostaneme“. Pokud do našeho „my“ ženy z marginalizovaných skupin nepatří, pak toto „my“ chápeme špatně. Poskytováním služeb z pozice „my a oni“ jen dochází k posílení znevýhodnění a odstupu.

To znamená, že proto, abychom zjistili potřeby žen z marginalizovaných skupin a našli způsoby, jak je co nejlépe uspokojit, potřebujeme spolupracovat přímo s ženami z marginalizovaných skupin. Znamená to také, že musíme ženy zapojit aktivně. Existuje celá řada možností zapojení, na něž je třeba pohlížet z hlediska všech obětí/přeživších sexuálního násilí, včetně osob z marginalizovaných skupin. Můžeme je podporovat při vedení a řízení rozvoje, prostřednictvím poradenství a informování. Ale ženy z marginalizovaných skupin se také často využívají jako symboly či dekorace, manipuluje se s nimi, nebo jsou už předem odepsané pro nesnadnou přístupnost.

Musíme zajistit, aby personál, který zaměstnáváme, budovy, v nichž službu provozujeme, i nástroje, které používáme, začleňovaly také ženy z marginalizovaných skupin. To znamená řešit vše z pohledu všeobecného i z pohledu specifických potřeb. Přitom si můžeme klást následovné otázky:

- Nahlížíme na některé naše klientky jako na většinovou populaci a na některé jako na „jiné“?
- Jak se snažíme, abychom řešili škodlivé praktiky, nikoli kulturu?
- Co víme o škodlivých praktikách v kulturním kontextu, a to jak uvnitř, tak vně zkušeností většinové populace?
- Víme, na co se ptát?
- Jsme si jisti jazykem, který používáme?
- Jsme schopni pracovat s rozdílností bez vynášení soudů?
- Znamená naše provozní doba vyloučení pro nějakou skupinu lidí?
- Předpokládá se v otázkách, které klademe, že každý člověk má heterosexuální orientaci?
- Jak pomáháme ženám, které neumí psát či mluvit hlavním úředním jazykem (angličtina/čeština)?
- Jsou v našich budovách bariéry, které z lidí dělají „postižené“?
- Mohou se ke kvalitním službám dostat lidé s nízkými příjmy?
- Jak projevujeme, že jsou u nás lidé z marginalizovaných skupin vítáni?
- Co děláme pro nastolení důvěry?
- Kdo se v důsledku otázek, které klademe, může cítit zahrán do úzkých nebo vyloučen?
- Koho z marginalizovaných skupin do naší práce zapojujeme? Pokud jsou to jen tzv. vůdčí osobnosti, může se stát, že posílí jiné formy diskriminace a znevýhodnění.

ZÁVĚR

Sexuální násilí nezná hranice pohlaví, genderu, tříd, ras, sexuální orientace, věku nebo zdravotního postižení. Lidé z marginalizovaných skupin jsou však oběťmi sexuálního násilí v nepřiměřené míře. Sexuální násilí je formou násilí páchaného na ženách a dívkách a je spojené s jinými formami násilí páchaného muži. Násilí páchané na ženách je příčinou a také důsledkem nerovnosti mezi ženami a muži.

Není náhoda, že muži páchají sexuální násilí na ženách a ohrožují ženy, které mluví otevřeně, které se prosazují, které zpochybňují diskriminaci na základě pohlaví, které odmítají dodržovat patriarchální genderové stereotypy. Není náhoda, že sexuální násilí se využívá neúměrně proti těm, kdo jsou na okraji společnosti a trpí znevýhodněním. Není náhoda, že muži podporují začlenění mužů do ženských institucí péče o oběti sexuálního násilí. Pokud chceme být součástí řešení, je třeba určit jako kořen problému patriarchát, je třeba poskytovat služby, které jsou jak všeobecné, tak specializované, které se zaměřují na obecnosti, stejně jako na specifika. Chceme-li být součástí řešení, chceme-li ukončit sexuální násilí, je třeba, abychom boj proti nerovnosti zasadili do centra všeho, co děláme, a to takovým způsobem, který překoná marginalizaci žen, výsady mužského pohlaví a ženskou podřízenost.

LITERATURA

BROWNMILLER, S. *Against Our Will: Men, Women and Rape*. New York: Simon & Schuster, 1975.

Úryvek z knihy v českém překladu: BROWNMILLER, S. Proti naší vůli: muži, ženy a znásilnění.

In: OATES-INDRUCHOVÁ, L., ed. *Dívčí válka s ideologií: Klasické texty angloamerického feministického myšlení*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1998, s. 133–166.

CHOUDHARY, E. – GUNZLER, D. – TU, X. – BOSSARTE, R. M. Epidemiological Characteristics of Male Sexual Assault in a Criminological Database [on-line]. *Journal of Interpersonal Violence*. 2012, roč. 27, č. 3, s. 523–546 [cit. 16. 8. 2013].

DICK, S. *Homophobic Hate Crime: The Gay British Crime Survey 2008*. London: Stonewall, 2009.

Dostupné z: www.stonewall.org.uk/documents/revised_hate_crime_pdf_jane_2011_1.pdf

DICKSON, S. *Sex in the City: Mapping Commercial Sex Across London*. London: The Poppy Project, 2004.

Dostupné z: <http://i2.cmsfiles.com/eaves/2012/04/Sex-in-the-City-1751ff.pdf>

DONOVAN, C. – HESTER, M. – HOLMES, J. – MCCARRY, M. *Comparing Domestic Abuse in Same Sex and Heterosexual Relationships*. Bristol: University of Bristol, 2006. Dostupné z: www.bris.ac.uk/sps/research/projects/completed/2006/rc1307/rc1307finalreport.pdf

GURUNG, M. – LEDUC, B. *Guidelines for a Gender Sensitive Participatory Approach*. London: The International Centre for Integrated Mountain Development, 2009. Dostupné z: www.icimod.org/resource/1288

HOME OFFICE. *An Overview of Sexual Offending in England and Wales: Statistics Bulletin*. London: Home Office, 2013. Dostupné z: www.gov.uk/government/publications/an-overview-of-sexual-offending-in-england-and-wales

HOME OFFICE. *Hate Crimes, England and Wales 2011 to 2012*. London: Home Office, 2012.

Dostupné z: www.gov.uk/government/publications/hate-crimes-england-and-wales-2011-to-2012--2

HOME OFFICE. *Paying the Price: A Consultation Paper on Prostitution*. London: Home Office, 2004.

Dostupné z: http://news.bbc.co.uk/nol/shared/bsp/hi/pdfs/16_07_04_paying.pdf

- HUMPHREY, S. E. – KAHN, A. S. Fraternities, Athletic Teams, and Rape: Importance of Identification With a Risky Group. *Journal of Interpersonal Violence* [on-line]. 2000, roč. 15, č. 12, s. 1313–1322 [cit. 16. 8. 2013].
- JOHNSON, H. Contrasting Views of the Role of Alcohol in Cases of Wife Assault. *Journal of Interpersonal Violence* [on-line]. 2001, roč. 16, č. 1, s. 54–72 [cit. 16. 8. 2013].
- JOHNSON, P. „Rude Boys“: The Homosexual Eroticization of Class [on-line]. *Sociology*. 2008, roč. 42, č. 1, s. 65–82 [cit. 16. 8. 2013].
- KERSHAW, C. – BUDD, T. – KINSHOTT, G. – MATTINSON, J. – MAYHEW, P. – MYHILL, A. *The 2000 British Crime Survey: England and Wales*. London: Home Office, 2000. Dostupné z: <http://tna.europarchive.org/20100413151441/www.homeoffice.gov.uk/rds/pdfs/hosb1800.pdf>
- LEES, S. *Carnal Knowledge: Rape on Trial*. London: H. Hamilton, 1996.
- MACKINNON, C. A. Rape: On Coercion and Consent. In: *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge – London: Harvard University Press, 1989, s. 171–183.
- MAYOR'S OFFICE FOR POLICING AND CRIME. *Metropolitan Police Crime Figures: Latest Crime Figures for London*. London: Mayor's Office for Policing and Crime, 2013. Dostupné z: www.met.police.uk/crimefigures [cit. 16. 8. 2013].
- MESSERSCHMIDT, J. W. Making Bodies Matter: Adolescent Masculinities, the Body, and Varieties of Violence. *Theoretical Criminology* [on-line]. 1999, roč. 3, č. 2, s. 197–220 [cit. 16. 8. 2013].
- MINISTRY OF JUSTICE – HOME OFFICE – THE OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS. *An Overview of Sexual Offending in England and Wales*. London: Ministry of Justice, 2013. Dostupné z: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/214970/sexual-offending-overview-jan-2013.pdf
- MINISTRY OF JUSTICE. *Statistics on Race and the Criminal Justice System 2010*. London: Ministry of Justice, 2011. Dostupné z: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/219967/stats-race-cjs-2010.pdf
- NATIONAL CENTER FOR TRANSGENDER EQUALITY. *Transgender Terminology*. Washington: National Center for Transgender Equality, 2009. Dostupné z: http://transequality.org/Resources/NCTE_TransTerminology.pdf
- RADFORD, L. – CORRAL, S. – BRADLEY, C. – FISHER, H. – BASSETT, C. – HOWAT, N. – COLLISHAW, S. *Child Abuse and Neglect in the UK Today*. London: National Society for the Prevention of Cruelty to Children, 2011. Dostupné z: www.nspcc.org.uk/Inform/research/findings/child_abuse_neglect_research_PDF_wdf84181.pdf
- SKEGGS, B. The Making of Class and Gender through Visualizing Moral Subject Formation. *Sociology* [on-line]. 2005, roč. 39, č. 5, s. 965–982 [cit. 16. 8. 2013].
- STANKO, E. A. *Intimate Intrusions: Women's Experience of Male Violence*. London – Boston: Routledge & Kegan Paul, 1985.
- STEEL, R. *Involving Marginalised and Vulnerable People in Research: A Consultation Document*. Eastleigh: INVOLVE – National Institute for Health Research, 2004. Dostupné z: www.invo.org.uk/wp-content/uploads/2012/01/InvolvingMarginalisedandVullGroups2004.pdf
- SULLIVAN, M. *An Exploration of Service Delivery to Male Survivors of Sexual Abuse*. London: Winston Churchill Memorial Trust, 2011. Dostupné z: www.wcmt.org.uk/reports/840_1.pdf
- TEMKIN, J. *Rape and the Legal Process*. Oxford – New York: Oxford University Press, 2002.
- THIARA, R. K – ROY, S. *Vital Statistics: The Experiences of Black, Minority Ethnic and Refugee Women Facing Violence and Abuse*. London: Imkaan, 2010. Dostupné z: imkaan.org.uk/resources
- UK FEMINISTA. *Facts and Statistics on Gender Inequality*. London: UK Feminista, 2013. Dostupné z: <http://ukfeminista.org.uk/take-action/facts-and-statistics-on-gender-inequality> [cit. 16. 8. 2013].
- UNIFEM. *Violence against Women – Facts and Figures*. UNIFEM, 2007. Dostupné z: www.unifem.org/attachments/gender_issues/violence_against_women/facts_figures_violence_against_women_2007.pdf

VOICE4CHANGE ENGLAND – NATIONAL ASSOCIATION FOR VOLUNTARY AND COMMUNITY ACTION. *Specialist Services: A Guide for Commissioners*. London, 2012. Dostupné z: www.navca.org.uk/news/view-article/equalities-new-report

WALBY, S. – ALLEN, J. *Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking: Findings from the British Crime Survey*. London: Home Office, 2004. Dostupné z: www.avaproject.org.uk/media/28384/hors276.pdf

WALTERS, M. L. – CHEN, J. – BREIDING, M. J. *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2010 Findings on Victimization by Sexual Orientation*. Atlanta: National Center for Injury Prevention and Control & Control of the Centers for Disease Control and Prevention, 2013. Dostupné z: www.cdc.gov/violenceprevention/pdf/nisvs_sofindings.pdf

WESTLUND, A. C. Pre-modern and Modern Power: Foucault and the Case of Domestic Violence. *Signs* [on-line]. 1999, roč. 24, č. 4, s. 1045–1066 [cit. 16. 8. 2013].

WISCONSIN COALITION AGAINST SEXUAL ASSAULT. *People with Disabilities and Sexual Assault*. Madison: Wisconsin Coalition against Sexual Assault, 2003. Dostupné z: www.sosiaaliportti.fi/File/ec973082-b757-4576-8e73-36c2a1b0fe9c/Disabilitiesandsexualassault.pdf

OD ZKOUMÁNÍ VLASTNÍ PRAXE K ÚČINNĚJŠÍ POMOCI ŽENÁM Z ETNICKÝCH MENŠIN, KTERÉ ZAŽILY NÁSILÍ NĚKOLIK ÚVAH ZE SPOJENÉHO KRÁLOVSTVÍ

Patricia Ng, Dorett Jones

ÚVOD

Organizace Imkaan je britská feministická organizace černých žen¹ zaměřená na řešení násilí na ženách a dívkách. Termín „černý“² je zde použit v politickém významu a „zahrnuje všechny ženy, jejichž životní příběhy pocházejí z Afriky, Asie, Karibiku a Latinské Ameriky, včetně původních národů Australasie, Severní a Jižní Ameriky a ostrovů Atlantského, Indického a Tichého oceánu“ (Imkaan, nedatováno). Jsme organizace, která se věnuje ochraně lidských práv a jejíž členská základna pochází z celého Spojeného království. Ve struktuře dobrovolných organizací ve Spojeném království se identifikujeme jako organizace druhé úrovně.³ Etabluje se také jako rozšiřující se světová síť propojující různé

.....

1 Současná angličtina a také autorky tohoto textu používají úspornou zkratku BME, která označuje „black and minority ethnic people“. Český jazykový úzus je v označování „black people“ poměrně flexibilní. Novodobější překlady a odborné texty kromě zavedených a v jistých kontextech možná také archaizujících výrazů „černoch“, „černoška“, „černoši“ či „černošská populace“ volí také výrazy „lidé černé pleti“, „obyvatelstvo černé pleti“ nebo také „černí“, „černé ženy“. K poslední uvedenému překladu se – až na výjimku, kdy se „black“ vztahuje na komunitu – přikláníme také v překladu tohoto textu (pozn. editorek).

2 Viz práce autorek Patricia Hill Collins, Angela Davis, bell hooks (2013), Kimberlé W. Crenshaw (1993).

3 Dobrovolné a komunitní organizace ve Spojeném království se dělí do třech úrovní: První úroveň tvoří komunitní organizace, nízkoprahová centra, stručně řečeno – organizace přímo pracující s klienty a klientkami. Organizace druhé úrovně spolupracují s dalšími dobrovolnými a komunitními organizacemi, jejich role je zejména

organizace. Naše organizace je vedená černými ženami a ženami z etnických menšin a ve prospěch těchto žen. V naší práci usilujeme o ukončení násilí na ženách a dívkách.

Organizace Imkaan zastupuje poskytovatele vysoce kvalitních specializovaných služeb pro ženy, jejichž náplní je předcházet násilí na ženách a dívkách a reagovat na něj. Imkaan zastupuje jak jejich expertní stanoviska, tak jejich perspektivy. Členským organizacím poskytujeme podporu, zastupování a vedení prostřednictvím advokačních aktivit na úrovni vládních institucí. Dalšími možnostmi podpory naší členské základny je její programový rozvoj, výzkum a šíření informací, realizace školení a vzájemné vzdělávání. Naším cílem je vytvářet platformu pro ženské organizace černých žen a žen z etnických menšin jak ve Spojeném království, tak i na mezinárodní úrovni. Vnímáme jako potřebné, aby tyto organizace sdílely odborné znalosti a zkušenosti z praxe a pořádaly společné kampaně. Naše členské organizace nabízejí různorodé spektrum služeb včetně poskytování azylového ubytování, poradenství, terénní práce, provozování prostor vyhrazených pouze pro ženy, zdravotnických, právních a terapeutických služeb a organizace skupinových aktivit posilujících ženy (tzv. empowerment).

Organizace Imkaan považuje násilí na ženách a dívkách za zásadní porušování lidských práv. Naším cílem je vytvořit takové bezpečné prostory pro černé ženy a ženy z etnických menšin, ze kterých bychom mohly definovat naše pojetí lidských práv, a na základě tohoto náhledu si mohly stanovit priority v rámci lidskoprávní agendy. Pracujeme na tom, aby hlas žen ze skupin, které zastupujeme, byl slyšet jak na národní, tak i mezinárodní úrovni. Aktivně podporujeme vůdcovství, autonomii a sebeurčení černých žen a žen z etnických menšin. Pracujeme s vědomím toho, že žijeme v rasistické a misogynní společnosti, formované imperialismem a kolonialismem (Amos, Parmar, 1984).

Zmocňování černých žen a žen z etnických menšin v organizaci Imkaan je realizováno poskytováním služeb těmto žen pro tyto ženy. Výchozím bodem tohoto modelu zmocňování, pokud by měl být přebírán, je vytvoření správního orgánu – správní rady nebo řídicího výboru, který bude zastupovat různorodé komunity, jimž organizace pomáhá. Zaměstnankyně organizace by měly také tvořit zástupkyně různých komunit. V ideálním případě na místa členek řídicího výboru a za zaměstnankyně přijímáme bývalé klientky. Jako způsob smysluplného zapojení našich klientek vnímáme účast při tvorbě a rozvoji každé fáze poskytování služby, od počátečního návrhu a vytvoření služby až po její konečné zhodnocení.

V následujícím textu se pokoušíme odpovědět na otázku, na jaké faktory je nutné pamatovat při práci s černými ženami a ženami z etnických menšin, které zažily násilí. Tuto otázku jsme formulovaly s cílem zahájit debatu a přednést podněty k zamyšlení lidem z praxe. Záměrně nepředkládáme jeden univerzální model, který by se dal aplikovat pro všechny a za každých podmínek, a to z prostého důvodu, že konkrétní typ služby, který může fungovat u jedné ženy, nemusí vždy fungovat u jiné. Domníváme se, že je potřeba zamyslet se nad tím, zda jsme ochotni podrobit svou vlastní praxi reflexi. Naším cílem není zpochybňovat dovednosti lidí, kteří v praxi působí, ani jejich kvalifikaci nebo praktické zkušenosti v oboru. Snažíme se zjistit, zda budou lidé z praxe reflexi své dosavadní profesní dráhy vůbec ochotni provést. Je třeba ochota vrátit se zpět k základům a přehodnotit způsob chápání své práce, plnění své role a sociální kontext, ve kterém pracujete. Máte ji?

koordinační a reprezentační. Organizace třetí úrovně podporují organizace úrovně druhé, fungují na regionální a národní úrovni, plánují strategie a napomáhají s procesy v jiných organizacích (pozn. editorek).

Domníváme se, že z pochopení podstaty podpory a pomoci, kterou si černé ženy a ženy z etnických menšin, jež zažily sexuální násilí, žádají, vyplývá potřeba škály služeb – jak obecných center zaměřených na násilí páchané na ženách a dívkách, tak i organizací specializovaných na podporu černých žen a žen z etnických skupin. Ženy mají mít možnost si při hledání pomoci vybrat. Černé ženy a ženy z etnických skupin, které ve svém každodenním životě kromě násilí zažívají i rasismus a diskriminaci, potřebují, aby personál organizace i další uživatelky služeb organizace této jejich zkušenosti rozuměly. Potřeba pohybovat se v prostředí, kde jsou chápány, aniž by byly dále traumatizovány rasmem nebo diskriminací, by mohla dodat odvahu více černým ženám a ženám z etnických menšin v tom, aby vyhledaly pomoc poté, co zažijí nějakou podobu genderově podmíněného násilí.⁴ Při práci se ženami, které čelily některé z forem genderově podmíněného násilí, nemluvě o černých ženách a ženách z etnických menšin, je dále důležité, aby si lidé z praxe byli vědomi hodnot, které zastávají. Je potřeba si uvědomit, koho v rámci společnosti zastupují a co do podpůrného a pomáhajícího prostředí při práci s černými ženami a ženami z etnických menšin, které zažily násilí, sami vnášejí.

V tomto textu používáme termíny násilí na ženách a dívkách a genderové či genderově podmíněné násilí vzájemně zaměnitelným způsobem. Podle našeho názoru násilné činy páchané na ženách a dívkách jsou v mnoha ohledech výsledkem nerovnosti žen a mužů ve společnosti a pramení z ní. Jak již bylo zmíněno výše v textu, naše členky z řad černých žen a žen z etnických menšin poskytují specializované služby černým ženám a ženám z etnických menšin v oblasti prevence a potírání násilí páchaného na ženách a dívkách, což je důvodem, proč se text soustředí na genderové násilí. Naše členky pracují s ženami, které zažily sexuální násilí jako jeden typ násilí z celé škály genderově podmíněného násilí. Genderově podmíněné násilí zahrnuje také domácí násilí, mrzačení ženských pohlavních orgánů, nucené sňatky, tzv. násilí ze cti, obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování apod. Přestože si uvědomujeme, že i muži zažívají ve svých intimních či rodinných vztazích domácí násilí a že mohou také vyhledávat podpůrné služby, statistika ukazuje, že tím, kdo zažívá v intimních nebo rodinných vztazích násilí, jsou převážně ženy (Women's Aid Office for National Statistics, 2013). Proto prostory a služby vyhrazené pouze pro ženy mohou zachránit ženě život.

Tato studie má tři hlavní cíle: nejprve zasadit násilí na ženách do kontextu nerovného postavení žen ve společnosti, pak v rámci tohoto kontextu pojednat o tom, jak nerovnost ovlivňuje zkušenost černých žen a žen z etnických menšin, na kterých jsou páchany násilné činy, včetně sexuálního násilí. Nakonec se zabýváme otázkou poskytování komplexních služeb v rámci Spojeného království jak ze strany většinových podpůrných služeb v oblasti násilí na ženách a dívkách, tak i ze strany odborníků a odbornic, zaměřujících se na černé ženy a ženy z etnických menšin. Jakožto pracovnice z praxe se domníváme, že naše sociální identita a způsob práce s oběťmi sexuálního násilí mají zásadní vliv na to, zda černé ženy a ženy z etnických menšin cítí důvěru a obrátí se pro pomoc na konkrétní službu. V textu vycházíme z postřehů různých aktérů, kteří reflektují stav služeb

.....

4 Jedním z důvodů, který může být překážkou v navázání užitečné spolupráce, je přesvědčení převládající v současné britské společnosti, že muži pocházející z černých a etnických menšinových komunit mají (přirozeně) větší sklony k násilí než muži, kteří do černých a etnických menšinových komunit nepatří. Tato domněnka je součástí širšího stereotypizování „komunit“. Taková představa je ale problematická, jelikož ovlivňuje možnost přístupu černých žen a žen z etnických komunit k podpoře a spravedlnosti. Podrobnější diskuzi viz níže.

zaměřených na potřeby černých žen a žen z etnických menšin, jež zažily násilí. Uvádíme také příklady z práce našich členek a jejich zkušenosti z práce s černými ženami a ženami z etnických menšin.

DĚJINY MIGRACE, DOPADY RASISMU A DISKRIMINACE

Tato část práce kriticky hodnotí stávající vnímání násilí na ženách ve společnosti a vznášá námitky proti existujícím normám, které se objevují v kontextu násilí na ženách ve všech jeho podobách. Nejenom s ohledem na naše zkušenosti z činnosti na poli boje proti násilí na ženách na evropské úrovni považujeme za důležité zmínit se na tomto místě o politickém a právním rámci ve Spojeném království, který je výsledkem historického vývoje. Když při našich aktivitách mluvíme o ženách z menšin a násilí, očekávání lidí z praxe jsou často taková, že budeme hovořit o formách prožitého násilí. Poté očekávají, že dostanou doporučení jak lépe pracovat s ženami z těchto komunit. Tyto komunity mohou být totiž považovány za komunity „náročné“, „nepřístupné“ nebo „problémové“. Možná by tato doporučení mohla být v praxi užitečná. Obáváme se však, že tyto informace by spíše vedly k povrchnímu chápání potřeb černých žen a žen z etnických menšin. Mohlo by se stát, že lidé, kterým bychom taková doporučení dali, by získali velmi zúžený pohled, formovaný nejenom jejich praxí, ale také, aniž by si to museli uvědomit, rasistickou ideologií. Získávané informace je potřeba podrobovat kritické reflexi. S ohledem na tyto obavy, které pramení i z našich předchozích zkušeností, zde nabízíme zasazení informací o možnostech práce se ženami z černých a etnických menšinových komunit do širšího analytického rámce. V této souvislosti považujeme za užitečné, nastínit stručnou historii migrace různorodých populací do Británie ve druhé polovině dvacátého století. Budeme se zabývat tím, jakými způsoby kulturní skladba obyvatelstva ovlivňovala a stále ovlivňuje diskuse o politice a vlivu různorodých kultur na společnost.

V britském kontextu a s ohledem na osoby z určitých etnických skupin má termín „černý“ nebo „černošský“ různé významy. Tuto část proto uvedeme vysvětlením našeho chápání pojmu „černý“ a způsobu jeho používání. Ačkoli se výraz „černý“ používá k označení osob afrického a karibského původu a může reprezentovat barvu pleti nebo její odstín u dané osoby, je také politickým pojmem. Jak již bylo uvedeno dříve, v organizaci Imkaan používáme termín „černé feministky“ k označení žen, jejichž životní příběhy pocházejí z Afriky, Asie, Karibiku a Latinské Ameriky, včetně původních národů Australasie, Severní a Jižní Ameriky a ostrovů Atlantského, Indického a Tichého oceánu. Ženy pocházející z těchto diaspor mohou mít sdílené zkušenosti s bělošskou hegemonií (viz například Ryde, 2009)⁵. Domníváme se, že to, že rasismus, sexismus a další formy útlaču jsou v postkoloniálních společnostech neoddělitelně propojeny a reprodukovány, je důsledkem evropského a severoamerického kolonialismu.

Termín *černý* je termínem komplexním. Dějiny migrace do Evropy a v rámci Evropy se proměňovaly v uplynulých několika desetiletích před 11. zářím 2011 a po něm. Termín

.....

5 Termínem bělošská hegemonie je zde míněn vliv dominantní, tedy bělošské kultury – která je zároveň upřednostňována před ostatními kulturami. Z pohledu bělošské hegemonie je postavení skupin, jež mohou mít světlý odstín pleti, ale které jsou zároveň vnímány na základě rasy a potýkají se s rasismem a diskriminací, proměnlivé, nicméně též komplikované. Jde například o Romy, národy Středního východu a Iry. Viz Ryde (2009), též Mama (1996).

„černý“ různě vzbuzoval zájem v závislosti na tom, kde, jak a jaká politická vůle vládla, a také ve spojitosti s tím, jaká rasová skupina byla předmětem převládajících debat o „rase“. Proto když hovoříme o „černých lidech“ nebo „černoších“, zdůrazňujeme, že termín samotný se nepokouší odmítnout, nebo naopak sjednotit, rozdílné výrazy, kterými se označují lidé různých barev pleti a skupiny, které se vymezují na základě rasy. Tito lidé a skupiny jsou dynamické, jejich charakter se proměňuje v čase, v místě, v závislosti na geografickém umístění a na socioekonomickém statusu (Clarke-Hine, Keaton, Small, 2009).

Jak Evropa, tak i Británie v době imperialismu okupovaly velký počet zemí globálního Jihu i části globálního Severu. Přesto se britské dějiny migrace od svého evropského protějšku výrazně liší. Vliv imperialistických aktivit, jako je otroctví, nevolnictví, expanze obchodního trhu a rozšiřování vlivu, znamenal, že v Británii vždy žili příslušníci národů pocházejících z afrického a asijského kontinentu.

V polovině dvacátého století Británie pochopila, že trh práce potřebuje doplnit levnou a polokvalifikovanou pracovní silou. Proto vítala a aktivně podporovala zámořskou výpomoc přicházející z jejích kolonií včetně Indie a především z ostrovů v Karibiku (Jones, 2000). Nicméně teprve v druhé polovině dvacátého století, v roce 1965, britská vláda konečně přijala zákon o rasových vztazích (Race Relations Act). Ten znamenal uznání faktu, že lidé, kteří nejsou bělochy či běloškami a přicházejí do země zejména z Afriky, Asie a Karibiku, zažívají rasismus, diskriminaci a socioekonomické znevýhodnění. Tyto zkušenosti jsou výsledkem toho, jak majoritní bílá společnosti nahlíží na lidi jiné barvy pleti.

Boj lidí za rovnost měl podobu množství politických aktivit, jakými bylo například anti-rasistické hnutí nebo hnutí Black Power. Politika rasových vztahů utvářela dějiny 70. let 20. století. Mezi 70. a 90. lety 20. století také začaly vznikat, rozvíjet se a měnit organizace reagující na potřeby černých a etnických menšinových komunit, včetně černých žen a žen z etnických menšin (Larasi, I., 2013). „O vzájemně prolínajícím se útlaku z důvodu sexuální orientace, postižení, rasy, věku a genderu, který černé ženy zažívaly, se v britském kontextu zpočátku nemluvalo. Otevřená diskuze se dostala na pořad dne až později s první a druhou generací [britských] žen z Asie a Karibiku, které se začaly organizovat a kontinuálně zaznamenávat své zkušenosti ze života v Británii“ (Wilson, 1978; Amos, Parmar, 1984; Bryan, Dadzie, Scafe, 1985; Mama, 1996).

V rámci terminologie multikulturalismu a představy, že se Británie stává jedním obrovským tavicím kotlem rozdílů a tolerance, v Británii vzniklo označení *černí a z etnických menšin* (Black and Minority Ethnic, BME)⁶. Používání zkratky BME mělo také zdůraznit reprezentaci dlouhých dějin migrování komunit do Británie. Nicméně termín samotný není pevně daný, ani přesně nevyjadřuje národy, které se vymezují na základě rasy. Také kvůli tomu, že jiný vhodný výraz, který by co nejlépe vystihoval menšiny v Británii, chybí, používáme v současnosti obrat „černí lidé a lidé z etnických menšin“, tj. BME, přičemž přijímáme i jisté pnutí, jež s sebou nese.

V organizaci Imkaan neustále hledáme alternativní způsoby vyjadřování toho, jak jsou ženy a skupiny lidí rámovány prostřednictvím kategorie rasy. Než ale celkem uspokojivé termíny najdeme, používáme zaměnitelně výrazy „černé ženy a ženy z etnických menšin“ a „menšinové ženy“ v závislosti na tom, kde se nacházíme a ke komu mluvíme.

.....

6 Multikulturalismus znamená podporu společného soužití několika „kulturních“ či etnických skupin ve společnosti. Toto pojetí se však odvíjí od esencialistické ideologie, která spoléhá na etnický absolutismus těchto skupin (Modood, 1998, 2012).

S rozrůstáním a rozšiřováním naší práce do nejrůznějších mezinárodních platforem začíná být čím dál zřejmější, jak je termín “černé ženy a ženy z etnických menšin” omezující, a to přestože v kontextu Británie dává smysl.

Pokračující násilí na ženách vyrůstá ze základů neokoloniálních,⁷ patriarchálních⁸ a heteronormativních⁹ struktur. Některé černé ženy a ženy z etnických menšin zažívající násilí jsou podrobovány také restriktivní státní kontrole např. v podobě imigrační a azylové politiky. Ta nejenže omezuje možnosti, které ženy mají, ale také násobí jejich zkušenost s násilím, tentokrát s násilím páchaným státem.

PŘEKÁŽKY V ŽIVOTECH ČERNÝCH ŽEN A ŽEN Z ETNICKÝCH MENŠIN

Tato část textu se soustředí na některé překážky, se kterými se černé ženy a ženy z etnických menšin potýkají. Jsme si vědomy toho, že každá žena přijde do styku se spoustou faktorů v závislosti na její individuální životní zkušenosti, jejím socioekonomickém statusu, na tom, zda je demonizována nebo negativně nálepkována její vlastní komunita nebo „kultura“, na tom, jestli je jí v důsledku násilí anebo státní kontroly omezena možnost volného pohybu, dále také v závislosti na znalosti podpůrných služeb a přístupu k nim, na tom, zda a jakým způsobem vyhledá pomoc. Tyto faktory určují její sociální identitu a způsob, jakým zažívá násilí. I její proces hledání pomoci bude záviset na tom, zda mají podpůrné služby povědomí o tom, či plně chápou všechno, co bylo uvedeno výše, nebo ne.

Ve dvou nedávných nezávislých výzkumných šetřeních, která provedla organizace Imkaan – jednak ve spolupráci s Dr. Ravi K. Thiara z Univerzity ve Warwicku a zveřejnila je pod názvem Vital Statistics 2 (Thiara, Roy, 2012), a jednak ve spolupráci s Úřadem starosty pro policejní činnost a kriminalitu v Londýně; to bylo zveřejněno ve zprávě Beyond the Labels (Imkaan, 2013) – černé ženy a ženy z etnických menšin vypovídaly o rozsahu služeb, s nimiž se setkaly v souvislosti se zkušeností genderově podmíněného násilí. Uvádíme zde některá témata, která se objevila v obou výzkumech. Jedná se o potíže, jež v přístupu k odpovídající podpoře a pomoci zažívá většina černých žen a žen z etnických menšin.¹⁰ Ženy uváděly, že ze strany poskytovatelů služeb se jim nedostalo dost pochopení, a to nejen v souvislosti s dopadem genderově podmíněného násilí včetně sexuálního násilí, ale také v důsledku toho, že služby jsou plně zapojeny do širších společenských struktur institucionálního útlaku. Zkušenosti černých žen a žen z etnických menšin tak bagatelizují a přispívají k pokračující viktimizaci žen z menšin.

U žen s nejistým imigračním nebo azylovým statutem byly obavy ze služeb znásobeny několika faktory. Ženy si nebyly jisté, jak zareagují imigrační úřady, obávaly se toho, že

7 Neokolonialismus znamená uplatňování moci a politiky k rozšiřování politického a hospodářského vlivu na rozvojové země, národy a oblasti. Viz Sartre (2001).

8 Patriarchát je systém založený na genderových binaritách, třídní a genderové nerovnosti a podřízené roli žen v současné společnosti. Viz Walby (1990).

9 Heteronormativita je předpojaté chápání toho, co je v rámci genderu, sexuality a institucionálních systémů, včetně způsobu jejich fungování ve společnosti, považováno za *normální* a platné. Viz například Evans, Williams (2013), též Varela, Dhawan, Engel (2011).

10 Některé ženy dokonce uvedly, že jakmile se setkaly s užitečnou pomocí, inspirovalo je to k hledání dalších cest k řešení situace a nastolení nápravy, jako je např. trestní řízení, odškodnění nebo holistická terapeutická pomoc. K významu užitečné, potřeby reflektující pomoci se vrátíme v druhé části našeho příspěvku.

jim nikdo neuvěří. Zažily také přímé zastrašování ze strany pachatelů, že budou nahlášený patřičným úřadům a mohou být deportovány (Imkaan, 2013, s. 7).

V šetření Vital Statistics 2 (Thiara, Roy, 2012) ženy uvedly následující závažné faktory ztěžující jejich přístup k podpoře a pomoci:

- zvyšující se intenzita násilí včetně sexuálního násilí a vyhrožování zabitím
- obava z toho, že jim nebude uvěřeno
- než se dostanou k odpovídající pomoci, ženy navštíví tři až pět organizací
- tlak a donucování ze strany partnera/manžela a rodinných příslušníků
- snižující se pravděpodobnost, že se ženy o pomoc obrátí na nemocnici nebo na neprofesionální komunitní sdružení
- narození dítěte vedoucí ke stupňování násilí
- strach a obavy z možných problémů souvisejících s jejich imigračním statutem.

Dostupnost služeb vyhrazených pouze pro ženy dává ženám pocit bezpečí a dodává jim vědomí vlastní hodnoty tím, že buduje důvěru, vřelost a posiluje schopnosti žen vzít svůj život zpět do vlastních rukou a postavit se dopadu násilí v bezpečném prostředí (Resurreccion, Elmhirst, 2008). Přijmeme-li toto východisko, pak je další překážkou pro černé ženy a ženy z etnických menšin absence bezpečných prostor, kde je možné o své zkušenosti s násilím mluvit a očekávat „pochopení jemných rozdílů, podobné a částečně sdílené životní příběhy a kulturní kontexty“ (Larasi, M., 2013a, s. 271).

RŮZNÉ HLASY, RŮZNÉ PŘÍBĚHY

O ženách z rozmanitých menšinových komunit se tradičně uvažuje tak, že tvoří jednotnou skupinu – sdílejí jeden příběh a stejnou zkušenost. Pro ženu, která zažila násilí, to znamená, že odezva, jíž se jí dostane, bude omezená. Její zkušenost totiž není vnímána jako vztahující se k ní coby konkrétní osobě, ale považuje se spíše za součást jednotného příběhu kolektivní „menšinové“ zkušenosti. To nás staví do paradoxní situace. Sepsáním tohoto textu sdílíme naše odborné znalosti a zkušenosti s prací s černými ženami a ženami z etnických menšin. To však nelze zaměňovat s propagací univerzálních řešení. Takové chápání práce s menšinami bývá obvyklou pastí, do níž spadne většina služeb, které v praxi nabízejí lidem nějakou formu pomoci.

Esencialismus v přístupu k ženám z menšin bohužel vede k tomu, že jsou konstruovány jako „jiné“, a pozadí představ o vrozené skupinové „kulturní jinakosti“ brání tak pochopení jejich individuálních potřeb.¹¹ Debaty o „kultuře“ mohou být překážkou jak pro ženy, tak i pro služby, od nichž ženy žádají pomoc. Zkušenost každé ženy, která zažila genderově podmíněné násilí včetně sexuálního násilí, je obvykle mnohohrstevnatá a úvahy o vnímání „kultury“ mohou pouze vytvořit další překážky, které musí žena překonat. Pokud prožívané násilí zasadíme do rámce: „jasně to vyplývá z kultury“ nebo „lidé v těch komunitách se tak chovají“, ženy mohou mít potřebu hájit svou „kulturu“. Navíc ženy často musí obhajovat nejen svou „kulturu“, ale musí se i vyrovnat se způsobem, jakým se pohlí-

11 Anglický termín *othering* se používá k vysvětlení toho, jak odlišnost na základě rasy, etnického původu nebo sexuality slouží k marginalizaci lidí, líčí je jako vyřazené z „normální“ populace a staví je do podřízeného postavení. Kořeny tohoto konstruování Jinakosti lze pozorovat již na počátku evropské expanze a kolonizace, stejně jako v pokusech legitimovat rasovou nauku a eugeniku. Viz například Hall (1992), Cornis-Pope, Neubauer (2010).

ží na muže z jejich komunit jako na přirozeně mnohem nebezpečnější (Larasi, M., 2013b). To má následně dopad na důvěru žen v to, že systém bude fungovat spravedlivě.

Vycházíme-li z předpokladu, že skupiny, které jsou vymezené na základě rasy, jsou jako jediné nositelkami „kultury“, pak i zkušenosti s násilím jsou vnímány jako záležitost determinovaná rasou. Namísto toho by však měly být zkušenosti s násilím uchopeny jako širší kulturní fenomén celé společnosti, jako problém, který koření v nerovném postavení žen (Levine-Rasky, 2002). Naší povinností jakožto profesionálů a profesionálek je zjistit, jak „žije kulturu“ každá z žen, tedy co pro ni kultura znamená, zda pro ni kultura představuje nějaké rizikové momenty či nikoli a jakým způsobem funguje jako podpůrný systém a nástroj jejího aktivismu a zmocnění.

Jednou z mnoha výzev, se kterými se potýkají lidé pracující s černými ženami a ženami z etnických menšin, jež zažily násilí, je uznání toho, že někteří lidé jsou ve společnosti privilegovaní a že moc má nejrůznější projevy. Pojďme se např. podívat na to, kdo v České republice aktivně vystupuje a mluví o menšinových komunitách. Kdo v zásadě hovoří za ženy z menšin, pracuje s nimi a zastupuje je? A co je ještě důležitější, kdo je považován za odborníka nebo odborníka na toto téma? Samozřejmě bychom mohli tvrdit, že jako lidé z praxe, poskytovatelé služeb v první linii, jsme odborníci a odborníky my. Nicméně je naprosto nutné, abychom jakoukoliv naši práci související s násilím na ženách podrobili reflexi a neustálou reflexi přijali také jako součást standardních postupů.

SOUČASNÉ PŘÍSTUPY

Současné přístupy v České republice nejsou nepodobné přístupům ve Spojeném království, které vznikly na počátku 70. let 20. století. Ke genderovému pohledu na domácí a sexuální násilí ve Spojeném království nadále přispívají organizace občanské společnosti, ženský aktivismus, lobbování a pořádání kampaní. Teprve mnohem později, na začátku 21. století, se zdroje financování služeb a státní i místní politika začaly věnovat otázce nerovnosti žen a dopadu násilí na náš život. Z této perspektivy se též začal nahlížet koncept násilí na ženách a dívkách (Matczak, Hatzidimitriadou, Lindsay, 2011).

Nicméně, stejně jako je třeba dívat se kriticky na sociální nerovnosti a jejich nejrůznější dopady na život žen, zejména pokud jde o černé ženy a ženy z etnických menšin, je nutná i genderová analýza domácího, sexuálního násilí a ostatních forem násilí na ženách. Současné přístupy pro řešení problémů ve Spojeném království mají tendenci směřovat „shora dolů“. To je však rámec, ve kterém se pomoc a poskytování služeb odvíjí od politiky a legislativy státu a společenského kontextu nerovného postavení žen. Jak můžeme vidět na příkladu Spojeného království, pokud jde o upřednostnění nebo uznání genderové povahy násilí na černých ženách a ženách z etnických komunit a jejího kontextu, vláda neustále selhává. V důsledku pak nabídka služeb pro ženy pocházející z menšin a různých komunit neustále funguje v rámci omezení daných státem na základě jeho priorit a toho, jakým způsobem definuje zkušenosti žen. Jako provozovatele podpůrných služeb nás mohou také omezovat zdroje, financování a vlastní dostupnost našich služeb, což následně předurčuje náplň, dosažitelnost a úroveň služeb, které dokážeme nabídnout. Znázorňuje to následující schéma:

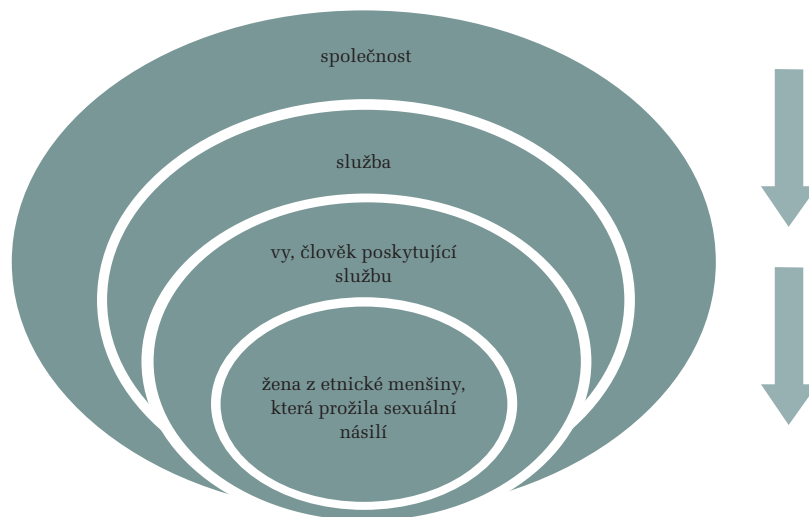

Schéma 1. Nabídka služeb pro ženy z etnických menšin. Zdroj: Imkaan

Výše uvedené schéma vizuálně znázorňuje současný kontext přístupů k práci s lidmi, kteří zažili násilí, z řad černých žen a žen z etnických menšin. Jde o tzv. přístup shora dolů. V zásadě jsou samotní lidé, kteří násilí zakusili, z debaty často vynecháni a nemají možnost podílet se na svém vlastním zotavení a nápravě situace. Aktivita ženy, její volby a její schopnost konat hrají roli v jejím vnímání podpory, hledání pomoci a zotavení. Přesto jsou ženy, které zažily násilí, až příliš často vnímány v rámci svého statusu oběti, a u černých žen a žen z etnických menšin je tento status ještě znásoben domněnkami o jejich etnickém původu nebo imigračním statusu.

Ve chvíli, kdy nabízejí pomoc, by měli odborníci a odbornice z praxe zohledňovat také další aspekty identity, jichž jsou nositeli či nositelkami stejně jako ostatní lidé. V případě osob, které mají zkušenost se sexuálním násilím, může způsob, jakým se žena vztahuje ke své identitě, ovlivnit místo a způsob hledání pomoci a také to, zda vůbec žena pomoc vyhledává. Z naší praxe a z informací od našich členských organizací ve Spojeném království, které poskytují specializované podpůrné služby, vyplývá, že černé ženy a ženy z etnických menšin, které zažily násilí, jsou často nuceny k tomu, aby upřednostnily jeden aspekt své identity nad jiným. Například, většinová praxe může přikládat větší význam otázce bydlení, kterou žena mimo jiné také ve své situaci řeší, a přitom pominout její potřebu pokračovat v praktikování své víry nebo náboženského vyznání – pokud nějaké má. Dalšími potenciálními oblastmi k zamyšlení, vztahujícími se k otázce identit, jsou sexuální orientace, věk a postižení.

Obdobně předpoklady o „komunitě“, ke které žena patří, mohou zastínit nutné upřednostnění jejího bezpečí a práv. Tato žena pak může být patologizována jako migrantka. Patologizujícím představám vážícím se ke statusu migrantky může být v praxi nakonec dána přednost před zohledněním potřeby ženy získat pomoc a podporu. Pro ženy, které hledají pomoc, může reakce pracovníků a pracovník tvořit část širší rétoriky státu a převládajícího názoru na ženy pocházející z menšin. Například v České republice zažilo závažnou diskri-

minaci a porušování lidských práv 87 romských žen, které byly podrobeny nucené sterilizaci (European Institute for Gender Equality, 2012). Stát se pak stává zdrojem sociálních nespravedlností, které postihují ženy pocházející z menšin, čímž jsou v důsledku omezeny jejich možnosti s touto nadvládou státní moci bojovat (Chang, 2010, s. 14).

PŘEKONÁNÍ PŘEKÁŽEK, REDEFINICE PŘÍSTUPU

Výchozím bodem pro možné úvahy o změně by mohla například být podpora organizací, které prostřednictvím interní evaluace svých služeb usilují o jejich vyšší kvalitu. S neustálým pronikáním sociálních nerovností do životů černých žen a žen z etnických menšin je totiž naprosto zásadní průběžně se věnovat kontextu, ve kterém jsou služby poskytovány. Je potřeba klást si otázky týkající se toho, kdo si udržuje vůdčí postavení na poli služeb pro ženy, které zažily násilí, a zda proaktivně vyhledává partnerskou spolupráci s představitelkami a organizacemi žen z menšinových komunit. Je možné zamyslet se také nad tím, zda jsou černé ženy a ženy z etnických menšin zastoupeny mezi zaměstnanci a v řídicích strukturách a také zda jsou služby propagovány a vyvinuty způsobem, který podporuje začlenění a zastoupení žen pocházejících z menšin.

Ve Spojeném království černé ženy a ženy z etnických menšin uvádějí, že možnost výběru odborných služeb pro ně má velký význam. Ženy poznamenávají, že reakce, jichž se jim dostalo od profesionálních organizací černých žen a žen z etnických menšin, byly dvojí. Zaprvé se jim dostalo odpovídající reakce na prožité násilí. Zadruhé se poskytované služby zakládaly na holistickém, celostním osobním přístupu, který zohlednil také faktory důležité a relevantní pro jednotlivé černé ženy a ženy z etnických menšin (viz například Roy, Ng, Larasi, 2011; Imkaan, 2013, s. 23).

Uvedený přístup uplatňují právě specializované služby pro černé ženy a dívky a ženy a dívky z etnických menšin, které zažily násilí, jako např. londýnská síť center Ashiana Network.¹² Krizová centra pro oběti znásilnění (Rape Crisis Centres) poskytují po celé Anglii a Walesu specializované služby obětem znásilnění i sexuálního násilí, včetně specializovaných služeb pro černé ženy a ženy z etnických menšin. Krizové centrum znásilnění v Traffordu, které provozuje profesionální telefonickou linku pomoci pro černé ženy a ženy z etnických menšin, se o poskytovaných službách vyjadřuje následovně: „Poskytujeme bezplatnou podporu od žen pro ženy v souvislosti s případy znásilnění, sexuálního zneužívání nebo nechtěného sexu [...]. Budeme vám naslouchat, budeme vás podporovat a budeme vám věřit.“¹³

Po celé Británii existuje velký počet podobných služeb, které se věnují poskytování bezpečné specializované pomoci černým ženám a ženám z etnických menšin zažívajícím sexuální a ostatní formy násilí. Provozovatelé těchto služeb si uvědomují kombinovaný útlak, jemuž ženy pocházející z menšin čelí. Chápou, že zkušenosti ženy s rasismem, sexismem a jinými nerovnostmi se vzájemně nevyklučují, a proto s takovou ženou pracují

12 Centrum služeb pro ženy a dívky, které se staly oběťmi násilí, v londýnské čtvrti East London poskytuje pomoc, podporu a azyl ženám z asijské, turecké a iránské komunity. Získalo ocenění BME Spark Awards za inovaci služeb poskytovaných černým a etnickým menšinovým komunitám. Viz www.ashiana.org.uk.

13 Organizace na pomoc obětem znásilnění ve městě Trafford v severní Anglii vytvořila pro černé ženy a ženy z etnických menšin, které zažily sexuální násilí, specializovanou službu. Černým ženám a ženám z etnických menšin v Traffordu nabízí bezpečný prostor. Viz www.traffordrapecrisis.com.

na základě jejího příběhu a toho, co je pro ni důležité (Larasi, I., 2013). Následující schéma vizuálně znázorňuje, jak by tato chápající specializovaná pomoc mohla vypadat:

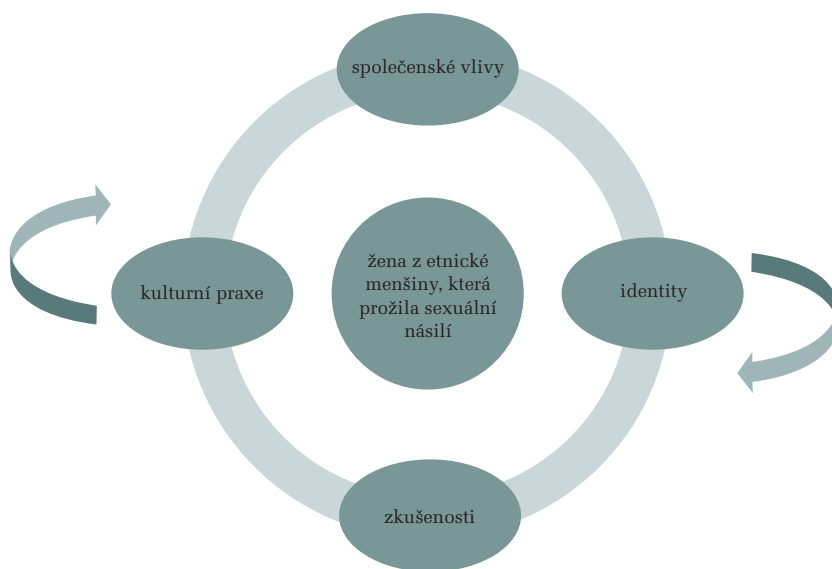

Schéma 2. Specializovaná pomoc pro ženy z etnických menšin, které zažily sexuální násilí. Zdroj: Imkaan

Tento přístup redefinuje dynamiku postupu „shora dolů“ v tom, že ženu umísťuje do středu rámce jakékoli podpory. Šipky znázorňují, jak spolu různé služby navzájem komunikují a spolupracují, aby uspokojily všechny potřeby ženy. To zahrnuje pochopení jejího konkrétního individuálního příběhu, stejně jako některé společné rysy různých identit, zkušeností a kultur, včetně toho, co se stalo kulturní společenskou normou násilí na ženách.

Tento model zajišťuje, že pomáhající organizace spolupracují, že je žena informovaná a stojí vždy v centru služby a také v centru rozvoje služeb. Model rovněž podporuje holistický interdisciplinární přístup, který se řídí potřebami černé ženy nebo ženy z etnické menšiny a také tím, co pro ni představuje nejlepší výsledek.

Nesnažíme se zde tvrdit, že by odborníci a odbornice z praxe měli být „zachránci“, že by měli pracovat mimo oblast své působnosti nebo by se měli cítit zahlceni či přepracováni, když pomáhají ženám, jež zažily násilí, jelikož se pokoušejí být pro ženu „vším“. Tento model představuje několik oborů nebo organizací, které mezi sebou vzájemně komunikují, přičemž každý obor nebo organizace řeší jinou potřebu ženy, jež spadá do jeho kompetence a specializace.

BUDOVÁNÍ MOSTŮ

V textu jsme ukázaly, že současná úroveň poznání potvrzuje, že násilí na ženách a dívkách je celosvětový jev, který vzniká ze sociální nerovnosti mezi muži a ženami.¹⁴ O třicet let práce Komise Spojených národů pro postavení žen se opírá také další důkaz uznání této sociální

14 Viz například informace o násilí na ženách na webové stránce UN Women, Agentury OSN pro genderovou rovnost a posílení postavení žen: www.unifem.org/gender_issues/violence_against_women.

nerovnosti, a to Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen (CEDAW), „ústřední a nejobsáhlejší dokument“, který začal platit jako mezinárodní smlouva v roce 1981.¹⁵

Pekingská akční platforma definovala násilí na ženách jako jednu z dvanácti kritických oblastí, které je třeba řešit, aby byla zajištěna rovnost a zmocnění žen, přičemž doslova uvádí: „Násilí na ženách je překážkou dosažení cíle rovnosti, rozvoje a míru. Násilí na ženách narušuje, zhoršuje, nebo zcela ruší uplatňování lidských práv a základních svobod žen“ (Women Watch, 1997–2010).

Tento politický postoj byl dále podpořen Konsenzuálními závěry 57. zasedání Komise pro postavení žen, které se zaměřují na odstranění a prevenci všech forem násilí na ženách a dívkách a kromě jiného „naléhavě žádají členské státy, aby důrazně odsoudily všechny formy násilí vůči ženám a dívkám a aby se neodvolávaly na zvyklosti, tradice či náboženské ohledy ve snaze vyhnout se této povinnosti stanovené v Deklaraci OSN o odstranění násilí na ženách“ (Commission on the Status of Women, 2013). Komise vyzývá státy, aby se věnovaly strukturálním a základním příčinám a rizikovým faktorům (a tak předcházely násilí na ženách a dívkách), stejně jako i posilování multisektorálních služeb, programů a odezvy na násilí páchané na ženách a dívkách.

Úmluvu CEDAW ratifikovalo Československo v roce 1982 a po vzniku České republiky tuto Úmluvu na sebe přijal nový stát. V roce 2010 ČR předložila Výboru CEDAW svou sloučenou čtvrtou a pátou pravidelnou zprávu.

„V závěru komentáře věnovaného České republice na čtyřicátém sedmém setkání v říjnu 2010 Výbor CEDAW přivítal přijetí ustanovení trestního práva a soudních příkazů a zakládání intervenčních středisek, která řeší domácí a sexuální násilí. Výbor ale vyjádřil obavu z nízkého počtu trestních stíhání a usvědčení, z mírných rozsudků a omezeného přístupu přeživších k právní pomoci“ (WAVE, 2012, s. 75).

Ve svém závěrečném komentáři Výbor naléhal na českou vládu, aby přijala účinná opatření, která by řešila zájmy uvedené výše, včetně nedostatečného hlášení případů domácího násilí a znásilnění (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2010, odstavec 22). Tato opatření zahrnují: prevenci a potírání činů domácího a sexuálního násilí; školení policie, soudců a ostatních úředních osob, které přicházejí do styku s oběťmi násilí; posilování spolupráce s nevládními organizacemi, které pomáhají obětem násilí, a jejich financování; zvyšování kapacity azylových domů pro ženy, jež se staly oběťmi násilí.

Vycházíme-li z faktu, že ženy v České republice nyní tvoří více než polovinu celkové populace země (WAVE, 2013), zdálo by se odůvodněné očekávat, že ze strany poskytovatelů péče musí dojít k včasnému konání. Poskytovatelé musí zvážit, jak v rámci so-

.....
15 Viz Úvod k Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen (Vyhláška č. 2/1987). V novější Úmluvě Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (Istanbulská úmluva) z roku 2011 se rozhodně prohlašuje, že „násilí vůči ženám je projevem historicky nerovných mocenských vztahů mezi muži a ženami, jež vedou k nadlídě mužů nad ženami a diskriminaci žen a brání ženám v plném rozvoji“ (Úmluva Rady Evropy, 2011). Istanbulská úmluva, podaná k podpisu 11. května 2011, je první úmluvou v Evropě, která stanovuje právně závazné normy prevence násilí páchaného na ženách a domácího násilí, ochrany jeho obětí a potrestání pachatelů. Úmluvou se zřizuje také nezávislý monitorovací mechanismus, který sleduje její dodržování. Monitorovací orgán bude složen z nezávislých a vysoce kvalifikovaných odborníků a odborníků z oboru lidských práv, rovnosti žen a mužů, domácího násilí na ženách, trestního práva a může zahrnovat i zástupkyně a zástupce nevládních organizací. Spojené království se stalo signatářem smlouvy dne 8. června 2012 (ale zatím ji neratifikovalo).

ciálního prostředí nerovného zacházení se ženami nejlépe pracovat se ženami, které se staly oběťmi sexuálního násilí. Je důležité pamatovat na to, že kromě návrhu, aby česká vláda zvýšila počet nebo kapacitu azylových domů pro ženy a dívky, které zažily násilí, Výbor CEDAW také „zopakoval svůj požadavek na stát, aby mezi ženami zvyšoval povědomí o jejich právech v rámci Úmluvy“ (Committee on the Elimination of Discrimination against Women, 2010, odstavec 13). Organizace, které působí v praxi na podporu žen, mohou zvážit, jak by mohly využít mezinárodní úmluvy, jako je CEDAW, ve své práci (viz například Rights of Women, 2011a, 2011b).

Partnerská spolupráce s organizacemi, které patří mezi přední poskytovatele efektivních služeb ženám, které zažily sexuální násilí, jak v rámci České republiky, tak v rámci Evropy, stejně jako ve zbytku světa, je zcela zřejmě účinným způsobem jak se pohnout vpřed. Organizace mohou sdílet slibnou praxi. Na to, abychom prostřednictvím naší práce se ženami, které zažily násilí, dosáhly společenské změny, je nezbytným prvním krokem pro profesionální poskytovatele služeb vytvoření prostředí pro sdílení informací a učení. Provozovatelé služeb z různých oborů se pak musí zamyslet nad tím, jak zajistit efektivní návaznost podpory ženám, které zažily násilí a potřebují posílení a praktickou pomoc. Například v Anglii a Walesu jsou oběti násilí, které byly vyhodnoceny jako „zvláště ohrožené“, kontaktovány a spolupracují se systémem Interdisciplinárních konferencí zaměřených na vyhodnocování rizik (Multi-Agency Risk Assessment Conferences, MARACs). V této oblasti existují také Interdisciplinární směrnice, které se uplatňují v případech nucených sňatků a mrzačení ženských pohlavních orgánů.¹⁶ Ačkoli způsob, jakým se místní orgány zhostily své veřejné povinnosti v oblasti rovnosti žen a mužů, je diskutabilní, jelikož bylo nepřiměřeně dotčeno financování služeb pro černé ženy a ženy z etnických menšin (viz například Imkaan – Forward, 2013; Roy, Ng, Larasi, 2011; Larasi, M., 2013a), měla by v Anglii a Walesu legislativa na ochranu rovnosti žen, Zákon o rovnosti z roku 2010 (Equality Act), zajistit, aby byly specializované podpůrné služby pro ženy „chráněny“.

Spojené království má v porovnání s Českou republikou mnohem rozmanitější etnickou populaci.¹⁷ Ale ať už se různé komunity v těchto dvou krajinách usadily před dlouhou dobou, nebo se přistěhovaly teprve nedávno a žijí zde dočasně, efektivní přístupy, jak pracovat s ženami pocházejícími z menšin, mohou být společné oběma zemím. A to pod podmínkou, že je přístup přizpůsoben práci na místní úrovni, spíše než pouze přesunut, aniž by byly pochopeny specifické podmínky daného místa. V závěru navrhneme několik doporučení, která mohou využít odborníci a odbornice z praxe.

Jak jsme již naznačily na začátku textu, na počátku cesty každého odborníka a odbornice z praxe je „návrat k základům“, který provádíme s vírou, že konečným výsledkem tohoto návratu bude efektivní práce se ženami, které pocházejí z menšin. Pro člověka z praxe se jedná o cvičení v sebereflexi. Musí pečlivě prozkoumat vlastní pracovní postupy, vlastní

.....
16 Bližší informace o interdisciplinárních konferencích zaměřených na vyhodnocování rizik viz Coy, Kelly (2011). Informace o interdisciplinárních směrnicích týkajících se nuceného sňatku viz HM Government (2009, 2010a, 2010b) a mrzačení ženských pohlavních orgánů viz HM Government (2011).

17 Oficiální podkategorie jsou asijská, africká, karibská, jak bylo uvedeno výše. Viz rozbor etnických údajů pro Anglii a Wales v procentech ze sčítání lidu v roce 2011 (Office for National Statistics, 2012). Ačkoli má Spojené království v porovnání s Českou republikou mnohem rozmanitější etnickou skladbu obyvatelstva, naše dějiny migrace se velice liší, neboť Česká republika nikdy nebyla původcem kolonialismu, zatímco Spojené království ano.

hodnoty, místo ve společnosti a také svůj potenciální přínos pro oblast podpory a pomoci lidem, kteří prožili sexuální násilí. Tuto sebereflexi je nutné provést ještě předtím, než člověk vůbec začne přemýšlet o postavení, které práce s oběťmi sexuálního násilí na menšinách zaujímá ve společnosti.

SLIBNÁ PRAXE

Ačkoli zdůrazňujeme některé zásadní výzvy, se kterými se musí vypořádat odborníci a odbornice z praxe i organizace pracující v oblasti genderově podmíněného násilí, je pro nás důležité vyzdvihnout oblasti slibné praxe ve Spojeném království. Uvádíme zde dva příklady organizací se sídlem v Londýně, které ovlivňují politiku a jsou také poskytovateli služeb. V jejich reakcích na násilí na ženách a dívkách a v jejich činnosti zaměřené na ukončení tohoto násilí tyto organizace umísťují ženy do centra všech diskuzí a také poskytovaných služeb.

SÍŤ ŽEN A DÍVEK (WOMEN AND GIRLS NETWORK, WGN)

Tato organizace je poskytovatelem služeb a nabízí podporu, poradenství a obhajobu ženám, včetně mladých žen, které zažily genderově podmíněné násilí napříč společnostmi. Provozuje také Krizové centrum pro oběti znásilnění v západním Londýně. Skutečnost, že jde o běžného, s různorodou klientelou pracujícího poskytovatele služeb, znamená, že organizace WGN černým ženám a ženám z etnických menšin neposkytuje specializované služby. Avšak černé ženy a ženy z etnických menšin zastávají pozice ve vedení, managementu a poradenství. To umožňuje podporu specifického způsobu myšlení a vyvíjení služeb pro ženy z marginalizovaných skupin. Organizace tak ve vývoji a poskytování služeb bere ohled na všechny ženy, což posiluje důvěru v organizaci.

„Organizace Women and Girls Network (WGN) je služba působící po celém Londýně, která podporuje ženy a dívky postižené všemi formami genderového násilí, včetně sexuálního zneužívání dětí, domácího násilí, mrzačení ženských pohlavních orgánů, nucených sňatků, prostituce (včetně obchodování s lidmi a sexuálního vykořisťování), znásilnění / skupinového znásilnění, násilí ze cti a válečných zločinů“ (Women and Girls Network, 2013).

Organizace WGN poskytuje své služby bezplatně a pouze pro ženy a dívky. Její přístup k ženám a dívkám, které zažily genderové násilí, nebo jsou jím ohroženy, je celostní. Hlavním cílem organizace WGN je podporovat, uchovávat a obnovovat duševní zdraví a pohodu žen a dívek tak, aby se úplně a trvale zotavily z prožitého násilí.

ORGANIZACE ZA PRÁVA ŽEN Z LATINSKÉ AMERIKY (LATIN-AMERICAN WOMEN'S RIGHTS SERVICE, LAWRS)

Organizace LAWRS obhájí práva žen a prostřednictvím nejrůznějších komunitních kontaktů a sítí zajišťuje rozvoj práv migrantek a žadatelek o azyl. Organizace působí po celém Londýně. Její služby zahrnují prevenci násilí na ženách a advokační aktivity v této oblasti, poradenské služby, podporu seniorek, služby v zaměstnanosti a výzkum. Organizace LAWRS také zajišťuje bydlení, poskytuje dluhové poradenství a pomoc, stejně jako pořádá akce a workshopy. Rozsah nabízených služeb podporuje také oblasti spojené s různými dopady násilí na životy žen.

„Veškeré naše politické působení, obhajoba zájmů a kampaně probíhají v duchu přístupu založeného na lidských právech a v souladu s principy feministické organizace. Nabízíme podporu, obhajobu zájmů, informace a poradenství. Poskytujeme je osobním, důvěrným a nestranným způsobem. Všechny naše služby jsou bezplatné a ve španělštině a portugalsky“ (Latin-American Women's Rights Service, 2013).

DOPORUČENÍ

Odbornice a odborníci, kteří pracují se ženami, jež zažily sexuální násilí, by (se) měli:

- neustále prozkoumávat svou aktuální praxi
- sdílet informace a mezioborově se vzdělávat:
 - » Zvážit vytvoření společného systému pro sběr dat mezi organizacemi, které poskytují služby ženám, jež zažily sexuální násilí.
 - » Shromažďovat a sdílet příklady slibné dobré praxe, a to prostřednictvím efektivní partnerské spolupráce s organizacemi na území České republiky, Evropy i ve zbytku světa.
 - » Zvážit rozvoj efektivního pracovního postupu napříč různými profesními obory, a to pořádáním společných setkání a také společnou prací na projektech. Zajistit dokumentaci efektivních pracovních postupů, aby s odchodem zaměstnankyň a zaměstnanců organizace neodcházely z organizace také znalosti.
 - » Zvážit víceoborový přístup k práci, aby služby poskytované ženám na sebe plynule navazovaly.
 - » Zvážit jmenování „zastánkyně žen“ ve vaší organizaci, která by se postavila do čela popularizování efektivní práce se ženami pocházejícími z menšin.
- vyhledávat a identifikovat skupiny vedené ženami pocházejícími z menšin:
 - » Klást si otázky, co můžete udělat a v čem se můžete inspirovat skupinami žen z menšin. Například zjistit, které služby pro ženy pocházející z menšin jsou nabízeny ve vaší lokalitě (tyto organizace nemusí být formálně organizovanou službou).
 - » Navázat kontakty a vytvořit smysluplná partnerství s těmito službami pro ženy z etnických menšin prostřednictvím rovnocenné partnerské spolupráce. Zvážit poskytování přidružených služeb. Jakou podobu by pak mělo mít efektivní partnerství? Jak můžeme posílit nebo zdokonalit stávající partnerství?
 - » Průběžně se vzdělávat v oblasti služeb pro ženy pocházející z menšin.
 - » Uvažovat o vlastní praxi se ženami, které pocházejí z menšin, a to od strategické úrovně po provozní úroveň. Např.: Je ve vašem personálu zastoupena i vaše klientela? Je nedílnou součástí vaší organizační politiky zásada rovnosti? Jaká je přidaná hodnota vaší praxe nad rámec podpory, kterou klientce poskytujete?
- vzájemně se vzdělávat, tj. pracovat výlučně se skupinou vlastních klientek, poskytovat školení a podporovat členky jedné komunity v tom, aby působily jak v ní, tak i v dalších komunitách
- zapojovat klientky do mechanismů hodnocení a zkvalitňování poskytovaných služeb. Odborníci a odbornice ze všech typů organizací by měli zapojit ženy pocházející z menšin, a to jak bývalé, tak (je-li to vhodné) současné klientky služeb, do plánování a samotného poskytování služeb. Měli by zvážit také zapojení klientely do náboru nového personálu, dále zapojení klientek jako dobrovolných pracovníků či nábor bývalých klientek na pozice zaměstnankyň a členek řídicího výboru

- zvážit zaměstnání žen pocházejících z komunit, se kterými pracují, aby zajistili, že si bude personál organizace uvědomovat etnický původ klientek
- podporovat existenci množství různých organizací, aby tím byla zajištěna možnost klientek z menšinových skupin vybrat si, službu a pomoc které organizace využijí. Zvažte kroky k založení organizací, jež pomáhají pouze klientkám z menšinových skupin
- ocenit přínos, který znamenají ženy pocházející z menšin pro organizace, jež poskytují služby napříč společnostmi, pokud jsou v takových organizacích zaměstnané.

LITERATURA

AMOS, V. – PARMAR, P. Challenging Imperial Feminism, Many Voices One Chant Black Feminist Perspectives. *Feminist Review*. 1984, č. 17 (podzim), s. 3–19.

BRYAN, B. – DADZIE, S. – SCAFE, S. *The Heart of the Race: Black Women's Lives in Britain*. London: Virago Press, 1985.

CHANG, Y. *Writing the Ghetto: Class Authorship and the Asian American Ethnic Enclave*. New Brunswick: Rutgers University Press, 2010.

CLARKE-HINE, D. – KEATON, T. – SMALL, S., eds. *Black Europe and the African Diaspora*. Urbana-Champaign: University of Illinois Press, 2009.

COMMISSION ON THE STATUS OF WOMEN. *Agreed Conclusions on the Elimination and Prevention of All Forms of Violence against Women and Girls*. [on-line] New York: Commission on the Status of Women – United Nations Economic and Social Council, 2013. Dostupné z: [www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw57/CSW57_Agreed_Conclusions_\(CSW_report_excerpt\).pdf](http://www.un.org/womenwatch/daw/csw/csw57/CSW57_Agreed_Conclusions_(CSW_report_excerpt).pdf) [cit. 15. 8. 2013].

COMMITTEE ON THE ELIMINATION OF DISCRIMINATION AGAINST WOMEN. *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Discrimination against Women (47th Session, 4–22 October 2010)*. [on-line] New York: United Nations – CEDAW, 22. 10. 2010. Dostupné z: www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/co/CEDAW-C-CZE-CO-5.pdf

CORNIS-POPE, M. – NEUBAUER, J. *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th & 20th Centuries. Volume IV: Types and Stereotypes*. Amsterdam: John Benjamins, 2010.

COY, M. – KELLY, L. *Islands in the Stream: An Evaluation of the London Independent Violence Advocacy Schemes: Final Report*. London: Child and Woman Abuse Studies Unit – London Metropolitan University, 2011. Dostupné z: www.cwasu.org/publication_display.asp?pageid=PAPERS&type=1&pagekey=44&year=2011

CRENSHAW, K. W. Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review*. 1993, roč. 43, č. 6, s. 1241–1299.

EUROPEAN INSTITUTE FOR GENDER EQUALITY. *Women Inspiring Europe 2012: April* – Elena Gorolová, Czech Republic. [on-line] Vilnius: European Institute for Gender Equality, 2012. Dostupné z: <http://eige.europa.eu/content/april-elena-gorolova> [cit. 8. 1. 2014].

EVANS, M. – WILLIAMS, C., eds. *Gender: The Key Concepts*. Oxon: Routledge, 2013.

HALL, S. The West and the Rest. In: HALL, S. – GIEBEN, B., eds. *Formations of Modernity*. Cambridge – Oxford: Polity Press – Open University, 1992, s. 275–332.

HM GOVERNMENT. *Multi-Agency Practice Guidelines: Female Genital Mutilation*. [on-line] London: HM Government, 2011. Dostupné z: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/216669/dh_124588.pdf

HM GOVERNMENT. *Multi-Agency Practice Guidelines: Handling Cases of Forced Marriage*. [on-line] London: HM Government, 2009. Dostupné z: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/35530/forced-marriage-guidelines09.pdf

HM GOVERNMENT. *Forced Marriage and Learning Disabilities: Multi-Agency Practice Guidelines*. [on-line] London: HM Government, 2010a. Dostupné z: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/35533/fm-disability-guidelines.pdf

HM GOVERNMENT. *The Right to Choose: Multi-agency Statutory Guidance for Dealing with Forced Marriage*. [on-line] London: HM Government, 2010b. Dostupné z: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/35532/fmu-right-to-choose.pdf

HOOKS, B. *Feminizmus do vrecka: O zanietených politikách*. Bratislava: ASPEKT, 2013.

IMKAAN. *Beyond the Labels: Women and Girls' Views on the 2013 Mayoral Strategy on Violence Against Women and Girls (VAWG)* [on-line] London: Imkaan, 2013. Dostupné z: <http://imkaan.org.uk/resources>

IMKAAN. *Membership Position* [on-line] Nedatováno. Dostupné z: <http://imkaan.org.uk/membership> [cit. 15. 7. 2013].

IMKAAN – FORWARD. *The Road to Sustainability. Summary Findings: A Review of Black, Minority Ethnic and Refugee (BMER) Organisations Working with Women on Health and Gender-based Violence*. London: Women's Health Equality Consortium, 2013. Dostupné z: www.whec.org.uk/wordpress/?page_id=306

JONES, C. The Caribbean Community in Britain. In: OWUSU, K., ed. *Black British Culture and Society: A Text Reader*. London: Routledge, 2000, s. 52–60.

LARASI, I. Why do Music Videos Portray Black Women as Exotic Sex Objects. *The Guardian Online*. [on-line] 2. 9. 2013. Dostupné z: www.theguardian.com/lifeandstyle/the-womens-blog-with-jane-martinson/2013/sep/02/music-video-black-women-sex-objects [cit. 3. 9. 2013].

LARASI, M. A Fuss About Nothing?: Delivering Services to Black and Minority Ethnic Survivors of Gender Violence – The Role of the Specialist Black and Minority Ethnic Women's Sector. In: REHMAN, Y. – KELLY, L. – SIDDIQUI, H., eds. *Moving in the Shadows: Violence in the Lives of Minority Women and Children*. Farnham – Burlington: Ashgate, 2013a, s. 267–282.

LARASI, M. *[Re]Constructing the Sexual Terrorist: The Racialisation of Contemporary Media Debates on Child Sexual Exploitation*. Diplomová práce. London: Birkbeck, University of London, 2013b.

Latin-American Women's Rights Service [on-line]. London: Latin-American Women's Rights Service, 2013. Dostupné z: www.lawrs.org.uk

LEVINE-RASKY, C., ed. *Working Through Whiteness: International Perspectives*. Albany: SUNY Press, 2002.

MAMA, A. *The Hidden Struggle: Statutory and Voluntary Sector Responses to Violence Against Black Women in the Home*. London: Whiting & Birch, 1996.

MATCZAK, A. – HATZIDIMITRIADOU, E. – LINDSAY, J. *Review of Domestic Violence Policies in England and Wales*. London: Kingston University – St George's, University of London, 2011. Dostupné z: eprints.kingston.ac.uk/18868/1/Matczak-A-18868.pdf

MODOOD, T. Anti-Essentialism, Multiculturalism and the „Recognition“ of Religious Groups. *Journal of Political Philosophy*. 1998, roč. 6, č. 4, s. 378–399.

MODOOD, T. *Post immigration „Difference“ and Integration: The Case of Muslims in Western Europe*. London: The British Academy, 2012. Dostupné z: www.britac.ac.uk/policy/Post-immigration-difference.cfm

OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS. *Ethnicity and National Identity in England and Wales 2011: Part of 2011 Census, Key Statistics for Local Authorities in England and Wales Release*. London: Office for National Statistics, 2012. Dostupné z: www.ons.gov.uk/ons/rel/census/2011-census/key-statistics-for-local-authorities-in-england-and-wales/rpt-ethnicity.html#tab-Ethnicity-in-England-and-Wales

OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS. *Focus on: Violent Crime and Sexual Offences, 2011/12*. London: Office for National Statistics, 2013. Dostupné z: www.ons.gov.uk/ons/dcp171778_298904.pdf

RESURRECCION, B. P. – ELMHIRST, R., eds. *Gender and Natural Resource Management: Livelihoods, Mobility and Interventions*. London – Sterling: Earthscan, 2008.

RIGHTS OF WOMEN. *From Rights to Action: Using International Rights and Mechanisms on Violence Against Women in the UK*. London: Rights of Women, 2011a. Dostupné z: www.rightsofwomen.org.uk/pdfs/VAW_toolkit_From_Rights_to_Action_Amended.pdf

RIGHTS OF WOMEN. *Silenced Voices Speak: Strategies for Protecting Migrant Women from Violence and Abuse*. London: Rights of Women, 2011b. Dostupné z: www.rightsofwomen.org.uk/pdfs/Policy/Silenced_voices_speak-strategies_for_protecting_migrant_women_from_violence_and_abuse.pdf

ROY, S. – NG, P. – LARASI, I. *The Missing Link: A Joined up Approach to Addressing Harmful Practices in London*. London: Greater London Authority, 2011. Dostupné z: <http://imkaan.org.uk/resources>

RYDE, J. *Being White in the Helping Professions: Developing Effective Intercultural Awareness*. London – Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers, 2009.

SARTRE, J.-P. *Colonialism and Neocolonialism*. Oxon: Routledge, 2001.

THIARA, R. K. – ROY, S. *Vital Statistics 2: Key Findings Report on Black, Minority Ethnic and Refugee Women's and Children's Experiences of Gender-Based Violence*. London: Imkaan, 2012. Dostupné z: <http://imkaan.org.uk/resources> [cit. 13. 8. 2013].

Úmluva Rady Evropy o prevenci a potírání násilí vůči ženám a domácího násilí (Istanbulská úmluva). 2011. Dostupné z: www.coe.int/t/dghl/standardsetting/convention-violence/convention/Convention%202010%20Czech.pdf

VARELA, M. – DHAVAN, N. – ENGEL, A., eds. *Hegemony and Heteronormativity: Revisiting „The Political“ in Queer Politics*. Farnham – Burlington: Ashgate, 2011.

Vyhláška č. 2/1987 Sb. ministra zahraničních věcí ze dne 13. května 1987, o Úmluvě o odstranění všech forem diskriminace žen. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/12424/CEDAW.pdf

WALBY, S. *Theorizing Patriarchy*. Oxford: Blackwell, 1990.

WAVE. *Country Report 2011: Reality Check on European Services for Women and Children Survivors of Violence: A Right for Protection and Support?* [on-line] Vienna: Women Against Violence Europe, 2012. Dostupné z: www.womensaid.ie/download/pdf/wave_country_report_2011.pdf

WAVE. *Country Report 2012: Reality Check on Data Collection and European Services for Women and Children Survivors of Violence: A Right for Protection and Support?* [on-line] Vienna: Women Against Violence Europe, 2013. Dostupné z: www.wave-network.org/sites/default/files/WAVE%20COUNTRY%20REPORT%202012.pdf

WILSON, A. *Finding a Voice: Asian Women in Britain*. London: Virago, 1978.

Women and Girls Network [on-line]. London: Women and Girls Network, 2013. Dostupné z: www.wgn.org.uk/index.php

WOMEN WATCH. *Thematic Issues and Critical Areas of Concern*. New York: Women Watch. [on-line] 2007–2010. Dostupné z: www.un.org/womenwatch/directory/critical_areas_of_concern_30.htm [cit. 3. 9. 2013].

WOMEN'S AID. *Topic: Domestic violence (general)*. Bristol: Women's Aid. [on-line] Nedatováno. Dostupné z: www.womensaid.org.uk/domestic_violence_topic.asp?section=0001000100220041§ionTitle=Domestic+violence+%28general%29 [cit. 3. 9. 2013].

CO NENÍ VYŘČENÉ, JE OBTÍŽNÉ ŘEŠIT

VZTAH MARGINALIZACE, SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ A PŘÍSTUPU KE SPRÁVEDLNOSTI

Petra Kutálková

ÚVOD

Situace žen, které prožily sexuální násilí¹ a pocházejí zároveň z některé z marginalizovaných skupin, je v České republice velkou neznámou, podobně jako jejich faktické možnosti v přístupu k podpůrným službám a spravedlnosti. Chybí výzkumy či jiné odborné zdroje. Informace zpravidla nemají ani sami poskytovatelé sociálních služeb a další relevantní odborníci a odbornice. Při telefonickém dotazování² zmíněných aktérů, které

.....

1 V textu jsou používány dva způsoby, jak mluvit o skupině, která má zkušenost se sexuálním násilím. Termín „oběť sexuálního násilí“ odkazuje k terminologickému rámcování, které bylo používáno dominantně při diskuzích ve fokusní skupině. Tento termín je též použit, pokud se jedná o osobu ve smyslu zákona 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Termíny „osoba/člověk, který prožil sexuální násilí / který má zkušenost se sexuálním násilím“, pak používám s odkazem na mnohohrstevnatost identit člověka, kterou termín „oběť“ zastihuje. (K diskuzi o termínu „oběť“ viz v této publikaci také úvodní příspěvek Zuzany Chomové a můj text zabývající se možnostmi sociální práce v oblasti sexuálního násilí.)

2 V rámci telefonického šetření byly dotazovány organizace, které byly vyhledány v registru sociálních služeb dle dvou klíčových kategorií – cílové skupiny (domácí násilí, etnické menšiny, imigranti a azylové domy) a typu služby (odborné sociální poradenství, azylové domy), a to v Praze, v případě malé četnosti organizací v kombinaci kategorií i celorepublikově. Byli též kontaktováni policejní psychologové a psychologové a další experti a expertky, které vytipoval odborný realizační tým. Cílem bylo zjistit, jak osoby z marginalizovaných skupin a menšin, které byly vystaveny sexuálnímu násilí, čerpají sociální služby, případně jaký mají přístup k pomoci, a také najít vhodné účastníky a účastnice pro fokusní skupinu. Telefonicky bylo dotázáno celkem 34 organizací a institucí.

jsem uskutečnila za účelem vytipování vhodných účastnic a účastníků fokusní skupiny, kteří mají co říci k tématu sexuální násilí a marginalizované skupiny, převažovaly zamítavé či překvapené reakce³. Ženy z marginalizovaných skupin však bezesporu mezi oběťmi sexuálního násilí, obdobně jako ostatní populace, jsou (srov. např. COSAI a příspěvky v této publikaci). Nesporná jsou též jejich práva na přístup ke službám a spravedlnosti.

Tento článek si klade za cíl zviditelnit některé problémy současné praxe. Prostřednictvím popisu konkrétních bariér, překážek a příkladů dobré praxe chci nabídnout sociálním pracovnícům a pracovníkům i dalším pomáhajícím profesím prostor pro zvážení možných změn v jejich vlastním každodenním působení. Prostředkem pro získání informací pro tento text byla především fokusní skupina, které se účastnili odbornice a odborníci, kteří se v praxi se skupinou, resp. skupinami, jež nás zajímaly, setkávají. Fokusní skupinu specializovanou na téma přístupu ke spravedlnosti žen z marginalizovaných skupin, které prožily sexuální násilí, jsme však původně zamýšlely s Klárou Kalibovou zaměřit pouze na migrantky a ženy z etnických menšin. Jsou to skupiny, kterým je věnována alespoň částečně pozornost v zahraniční literatuře (FVPPF, 2005; Thiara, Roy, 2010; National Resource Centre on Domestic Violence, 2006; Prasad, 1999; Boykins et al., 2010; Gohir, 2013; Refugee Women's Resource Project, Asylum Aid, 2002; Yildiz, Baumann, Dutta, 2010; Surt – Women's Foundation, 2012). Telefonickým dotazováním jsem však zjistila, že bychom takto zaměřenou fokusní skupinu jen obtížně naplnily. Při vysvětlování důvodů, které se týkají výběru právě těchto skupin (zejména ztížený přístup ke spravedlnosti obecně), potenciálním účastníkům nám odbornice a odborníci, které jsme na různá doporučení kontaktovaly, opakovaně připomínali další skupiny, jež mají obtíže s přístupem ke spravedlnosti a se kterými se v praxi setkali – ženy s duševní chorobou, ženy bez domova, ženy se zdravotním postižením apod. Na základě opakovaných podnětů jsme proto oblast zájmu rozšířily na skupinu definovanou obecněji jako „ženy z marginalizovaných skupin“. I tak ale nebylo úplně jednoduché diskutující se zkušenostmi z praxe získat.

Následující text nabízí strukturované shrnutí bohaté diskuze, která ve fokusní skupině proběhla. V textu se věnuji podobám sexuálního násilí, o nichž se diskutující zmiňovali, i charakteristice marginalizovaných skupin, o kterých byla řeč. Stěžejní část tvoří třídění bariér a problémů, jež se v praxi objevují. V textu jsou také shrnuty příklady dobré praxe, které sdíleli diskutující, i motivy, jež ženy podnítily k vyhledání pomoci. V závěru příspěvku se zabývám možnými podobami vazeb marginalizace, sexuálního násilí a praktického přístupu ke spravedlnosti. Jejich další zkoumání vidím jako jednu z cest pro hledání řešení z komplexní a velmi komplikované situace, ve které se nenacházejí jen ženy, jež sexuální násilí prožily, ale i poskytovatelé sociálních služeb, kteří usilují o kvalitní služby.

.....

3 Výjimkou je několik spíše ojedinělých publikací a projektů, které se dotýkají některých forem sexuálního násilí – např. Refugee Women's Resource Project, Asylum Aid (2002); Kutálková (2009); Uherek, Skřivánková, Weinerová (2002) a projekty Opening Doors (realizovaný Organizací na pomoc uprchlíkům od 1. 1. 2011 do 31. 12. 2012, www.opu.cz/cz/article/188) a Program mezinárodní spolupráce v rámci péče o osoby ohrožené domácím násilím z řad imigrantů žijících v ČR (realizovaný organizací Spondea od 1. 6. 2009 do 30. 4. 2012, www.spondea.cz/odborna-verejnost/o-nas/projekty-eu-emigranti-domaci-nasili).

METODOLOGICKÉ RÁMCE

Podkladem pro tento text byl výstup z fokusní skupiny⁴, které se účastnili odborníci a odbornice z pomáhajících profesí a policie⁵. U některých zjištění, pokud to považují za přínosné, uvádím také srovnání s výstupy jiných výzkumů či odkazy na další odbornou literaturu. Tento text je zkrácenou verzí analýzy přepisu pořízeného z nahrávky fokusní skupiny. Plný text analýzy byl poskytnut k validaci a případné anonymizaci prezentovaných dat účastníkům a účastnicím skupiny.

Metoda fokusní skupiny je kvalitativní metodou výzkumu. Jedná se o techniku, „jež shromažďuje údaje prostřednictvím skupinové interakce vzniklé v debatě na téma určené badatelem“ (Morgan, 2001, s. 17). Pokaždé, když jsem se účastnila fokusní skupiny, nebo jsem ji sama moderovala, ukazovalo se, že je též formátem zajímavým pro diskutující. Proto i s ohledem na cíl projektu, kterým je rozvoj znalostí a dovedností potřebných k podpoře obětí sexuálního násilí, byla fokusní skupina koncipována tak, aby interakci mezi účastníky a účastnicemi podporovala a ponechala jí prostor na úkor striktní strukturace diskuze.

Přístup ke způsobu realizace fokusní skupiny, práci se získanými informacemi, a tedy i vlastní podobu textu ovlivnily interpretativní přístupy k výzkumu (Ochrana, 2009; Schwartz-Shea, Yanow, 2012; Yanow, 2000). Interpretativní směry kladou důraz na porozumění sociálním jevům a konceptům tak, jak jim rozumějí sami aktéři a aktérky, na kontextualizaci sdělovaných poznatků a reflexi pozice sebe sama jako člověka, jenž situace „zkoumá“ a zároveň je jich účasten.

KONCEPTUÁLNÍ RÁMCE

Klíčové koncepty použité při otevření skupinové diskuze – tedy sexuální násilí, marginalizovaná skupina a přístup ke spravedlnosti a pomoci – nebyly ze strany moderátorek předem hlouběji definovány. Podoba jejich použití byla ponechána na zúčastněných ve fokusní skupině. Případné upřesnění ze strany moderátorek se pohybovalo v následujících intencích:

Marginalizované skupiny byly tematizovány jako skupiny, jejichž členové a členky jsou procesy ve společnosti bez vlastního vlivu na základě své příslušnosti ke skupině (ať již zvolené, či společností připisované) odsouváni na její okraj, případně ze společnosti vylučováni (srov. Sedláčková, 2002).

Přístup ke spravedlnosti byl užíván v širším slova smyslu jako transformace práva z teoretické roviny do praxe (FRA, 2011). To podle nás zahrnuje nejen právo obrátit se na soud nebo alternativní orgán, a zajistit si tak nápravu tam, kde došlo k porušení práv člověka (FRA, nedatováno), ale také praktickou možnost využít služeb a dalších nástrojů, které umožňují zotavení se z následků trestné činnosti, vytvoření prostoru pro informované rozhodnutí, jak se v dané situaci zachovat, a praktické umožnění přístupu k právní

4 Konaná dne 26. 2. 2013.

5 Účastnice a účastníci: Zdena Zuzana Bednářová (Acorus, o. s.), Rut Dvořáková (Diakonie ČCE), Zuzana Chomová (Intervenční centrum Praha), Lenka Jarošová (Krajské ředitelství, Služby kriminální policie a vyšetřování, Policie ČR), Petra Kašparová (Spondea), Judita Klepková (Organizace pro pomoc uprchlíkům), Jindřiška Krpálková (Pro Dialog), Michal Pořízek (Krajské ředitelství policie hl. města Prahy), Lucie Šídová (ROZKOŠ bez RIZIKA), Eva Vernerová (psychoterapeutka), Pavla Vyhliďalová (Bílý kruh bezpečí). Moderátorky: Klára Kalibová a Petra Kutálková. Všem diskutujícím moc děkujeme za sdílení zkušeností i názorů.

pomoci, vedoucí ke spravedlivému řešení situace včetně získání odškodnění. Diskutujeme-li o sexuálním násilí, vycházíme z definice Světové zdravotnické organizace, která jej definuje jako „jakékoli sexuální jednání zahrnující pokusy o dosažení sexuálního styku, nežádoucí sexuální poznámky a návrhy, činy směřující k obchodování či jinak namířené proti sexualitě jedince, které využívají nátlak. Může být prováděno kýmkoli, nezávisle na vztahu mezi obětí a pachatelem, a v jakémkoli prostředí včetně domova a práce“ (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002, s. 149).

Projekt a fokusní skupina se primárně zaměřovaly na problémy dospělých osob, pokud však byly zmiňovány děti, bylo to chápáno také jako relevantní příspěvek do diskuze.

KDE HLEDAT ZDROJE MARGINALIZACE

Koncept marginalizace se v diskuzích ve fokusní skupině objevoval na dvou úrovních. Na obecné rovině byla nejčastěji příslušnost k marginalizované skupině spojována s případy, v nichž ženy neměly z nějakého důvodu přístup k různým typům zdrojů, které umožňují běžné fungování ve společnosti – bydlení a financím, sociálním kontaktům, jazyku, jistotě v podobě pobytového oprávnění apod. V konkrétních případech se pak jednalo o ženy, které lze zařadit do některé ze skupin, jež zpravidla čelí nějakému druhu předsudků či společenské ostrakizace – ženy pracující v sexbyznysu, migrantky, Romky, ženy bez stálého domova, ženy s duševní chorobou apod. Konkrétní příklady obětí sexuálního násilí z marginalizovaných skupin, které byly prezentovány ve fokusní skupině, lze zařadit pod jednu z následujících skupin. Jednalo se o ženy: a) se zdravotním postižením, b) s příslušností k etnické skupině či migrantky, které nehovoří českým jazykem, nebo ženy, které c) vykonávají práci v sexbyznysu. Určitým průřezovým znakem byla d) špatná sociální situace, zejména absence stálého domova. Některé popisované případy žen bylo možné zařadit do více zmiňovaných skupin.

Mezi skupinami se ztíženým přístupem ke spravedlnosti v případech sexuálního násilí byly zmíněny ženy se **zdravotním postižením**. Ve fokusní skupině byly uvedeny případy ženy s duševní chorobou – schizofrenií, migrantky, která byla neslyšící, „ženy se sníženým IQ“⁶ či ženy pobírající invalidní důchod. Poměrně obsáhle bylo řešeno také vyslychání neslyšících osob policií. Zdravotní postižení tak, pokud bylo u některých případů zmíněno, činilo ženu zranitelnější k sexuálnímu násilí (zejména kvůli snížené schopnosti či neschopnosti rozeznat zneužití nebo závislost na partnerovi). Zároveň bylo později také bariérou při poskytování pomoci, resp. při spolupráci s orgány činnými v trestním řízení.

Pro zařazení mezi marginalizované skupiny byla také určující **příslušnost k etnické skupině či skutečnost, že je žena migrantka, popř. nehovoří českým jazykem**. Účastníci a účastnice fokusní skupiny zmínili např. ženy z Ukrajiny, které zde pracovaly v nízkokvalifikovaných profesích či v prostituci a jejichž pobytový status byl nejistý, ženu z Afghánistánu vychovanou v tradičním muslimském kulturním prostředí, která žila s násilníkem praktikujícím „ortodoxní zvyky“. Mezi dalšími příklady žen z marginalizovaných skupin byla neslyšící žena z Mongolska, hovořící pouze mongolsky, či žena z asijské země bez znalosti českého jazyka a sociální podpůrné sítě, jež do ČR přijela za Čechem, který měl pocit, že si ji koupil jako manželku. Také romské ženy byly zmiňovány opakovaně jako

6 Uvozovky používám, pokud se jedná o citaci, která byla použita diskutujícími ve fokusní skupině.

oběti sexuálního násilí pocházející z marginalizovaných skupin – jednalo se jak o občanky ČR, tak i o občanky Slovenské republiky.

Ženy z takto vymezených marginalizovaných skupin jsou více zranitelné k sexuálnímu násilí (např. u pachatele byl předpoklad, že se tyto ženy nebudou moci či se budou obávat obrátit o pomoc). Jazyková bariéra a etnická či rasová diskriminace totiž ztěžují jejich přístup ke spravedlnosti.

Mezi marginalizované oběti sexuálního násilí byly zařazeny **ženy, které pracují v sexbyznysu**. Zmíněn byl případ ženy žijící s partnerem a malou dcerou, která se setkává se sexuálním násilím při své práci v klubu, či ženy poskytující sexuální služby na ulici. Její situaci jedna z účastnic popsala takto: „Setkala se tam s násilím klasickým. Plus sexuálním. [...] to, co ona [...] řešila, je dvojí stigma, jednak že je prostitutka, žena, že to [o násilí] nemůže říct [protože se odehrálo v prostituci], že to musí vydržet“. Za zdroj marginalizace je zde považován zejména postoj společnosti vůči poskytovatelkám sexuálních služeb a to, že se nemohou domoci svých práv, pokud jsou oběťmi násilí právě s ohledem na svoji profesi.

V mnoha případech, které byly prezentovány ve fokusní skupině, se jednalo o **ženy, které byly aktuálně či v minulosti bez stálého bydlení a nacházely se v obtížné sociální situaci**. Do této skupiny patřily např. dívky z dětských domovů, resp. ústavní výchovy, „bezdomovkyně“ či ženy, které žily v azylových zařízeních. Stálé bydlení ve smyslu jistoty a trvalosti nemají ani ženy, jejichž možnost užívat byt nebo dům je přímo závislá na trvání vztahu k partnerovi. Ve stručněji popsaných případech pak bylo např. zmiňováno, že oběť pocházela z chudých poměrů a byla ve velmi obtížné sociální situaci. Absence trvalého bydlení pak ve zmíněných případech figurovala jako důsledek sexuálního násilí (pobyt v azylovém domě, dětském domově), jako faktor zranitelnosti s ohledem na vystavení sexuálnímu a dalšímu násilí (závislost na partnerovi, absence vazeb a kompetencí, které by zneužívání pomohly předcházet či ho řešit), či jako bariéra ztěžující vyhledání a čerpání pomoci (sexuální násilí nebylo „největší problém“, který bylo potřeba řešit, setrvat v násilném vztahu se jevílo jako existenční nutnost apod.).

Zajímavá je také kazuistika, která ukazuje, že zkušenost sexuálního násilí v dětství může být jednou z cest, jak se dívka z „normální rodiny“ stane později dívkou považovanou za problémovou (a tedy i takovou, která je ohrožena např. tím, že bude umístěna do dětského domova, a jejíž dospívání a dospělost ovlivňuje posttraumatická stresová porucha). V tomto případě pozdější příslušnost k marginalizované skupině mohlo zapříčinit právě sexuální násilí.

Ženy, o nichž se zmiňovali účastníci a účastnice fokusní skupiny, měly v mnoha případech sexuální násilí ve svých biografiích opakovaně – v dětství či dospívání v podobě sexuálního zneužívání/zneužití a později v dospělosti v podobě jednorázového znásilnění (blízkou i cizí osobou) či opakovaného sexuálního násilí ve vztahu. To potvrzuje zjištění, podle nichž patří sexuální násilí v minulosti mezi faktory, které činí člověka zranitelnějším vůči dalším epizodám sexuálního násilí. (Srov. úvodní příspěvek Zuzany Chomové v této publikaci.)

Účastnice a účastníci fokusní skupiny nabídli širokou paletu příkladů z praxe, ve které se setkali či setkávají s oběťmi sexuálního násilí. Pokud byly popisovány krátké kazuistiky osob, které byly oběťmi sexuálního násilí, téměř vždy se jednalo o ženy, jejichž životní situace byla velmi komplikovaná, a kromě sexuálního násilí čelila žena dalším problémům. Ve fokusní skupině byly jako oběti sexuálního násilí téměř výhradně zmiňovány ženy (což může být způsobeno zadáním). Skupiny zmiňované v diskuzi jako marginalizované jsou skupinami, u kterých lze z různých důvodů hovořit obecně o vyšší zranitelnosti k sexuálnímu násilí (srov. COSAI, 2013b). Ve fokusní skupině však oproti předpokladu

nebyli vzpomenu ti jako oběti sexuálního násilí např. lidé z LGBT skupin, osoby s tělesným zdravotním postižením či lidé užívající návykové látky (srov. Girshick, 2002; COSAI, 2013b; Boykins et al., 2010).

PODOBY SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

Skupina se dotkla jen některých typů sexuálního násilí. Oproti podobám sexuálního násilí, které uvádí Světová zdravotnická organizace (Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002), bylo ve fokusní skupině zmíněno jen velmi úzké spektrum podob sexuálního násilí. Nejčastěji bylo popisováno sexuální násilí, při kterém bylo použito násilí fyzické, případně byla zneužita zranitelná pozice oběti. Sexuální obtěžování jako jedna z rozšířených forem sexuálního násilí (srov. Křížková et al., 2006; Vohlídalová et al., 2010) nebylo zmíněno vůbec. Účastníci a účastnice se též nedotkli tématu nucených sňatků, nucených potratů či mrzačení ženských pohlavních orgánů (srov. Jewkes, Sen, Garcia-Moreno, 2002). Sexuální násilí bylo spojováno velmi často s násilím domácím, v několika případech téměř synonymicky. Často zazníval výrok: „se sexuálním násilím se setkáváme jako jednou z podob násilí domácího“, případně diskutující při popisu problému mezi oběma kategoriemi volně přecházeli. Výjimečně bylo sexuální násilí tematizováno jako násilí na ženách, a to i přesto, že (kromě zmínky o sexuálním násilím na chlapcích) byly uváděny pouze příklady žen. Zmíněno nebylo sexuální násilí mezi osobami stejného pohlaví, a to ani jako součást domácího násilí. Sexuální násilí bylo tematizováno spíše jako akt násilí proti jedinci a trestný čin než jako akt mužské dominance nad ženou, kolektivní trest za skupinou považované „nevhodné chování“ (např. volba „nevhodného“ partnera, vztah s osobou stejného pohlaví, tzv. nápravné znásilnění) či akt podrobení ve válečných konfliktech (srov. Ciprová, 2010; Girshick, 2002) a další. Bylo by zajímavé dále zkoumat, zda dominantně použitá kontextualizace ukazuje na většinové chápání problematiky sexuálního násilí mezi pomáhajícími profesemi.

Formy sexuálního násilí, které ve svých kazuistikách a dalších příspěvcích zmiňovali účastníci a účastnice, lze roztřídit do třech skupin: 1) **sexuální násilí včetně znásilnění osobou blízkou či známou** (sexuální zneužívání či zneužití v dětství osobou blízkou či známou – zde byli zmíněni jako oběti také chlapci; znásilnění v dospělosti, a to zejména v kontextu znásilnění v partnerském či manželském vztahu; nucení k sexuálním praktikám, které žena nechtěla vykonávat; a incest), 2) **komerční sexuální vykořisťování** (nucená prostituce mladistvé, nucená prostituce osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům a obchodování se ženami za účelem sexuálního zneužívání a kořistění z prostituce jiných), 3) **násilí páchané zákazníkem v souvislosti s výkonem práce v sexbyznysu** (nucení k praktikám, které žena nechtěla poskytovat, znásilnění při poskytování sexuálních služeb).

PROBLÉMY A BARIÉRY V PŘÍSTUPU KE SPRAVEDLNOSTI

Účastníci a účastnice fokusní skupiny identifikovali také problémy a překážky, které se v praxi objevují při poskytování pomoci obětem sexuálního násilí z marginalizovaných skupin. Lze je rozčlenit do tří kategorií:

1. bariéry, jejichž nositelem je praxe konkrétního pracovníka/pracovnice či organizace
2. bariéry bránící přístupu k pomoci či aspekty zranitelnosti, jejichž nositelkami jsou ženy – oběti sexuálního násilí
3. systémové bariéry a problémy.

Bariéry, jejichž nositelem je praxe konkrétního pracovníka/pracovnice či organizace

Na straně konkrétních pracovníků či pracovnic a organizací lze identifikovat: obavy a strach z tématu sexuálního násilí v intervencích; nastavení služeb, které vychází z určitého kulturního kontextu, jenž však nerezonuje se zkušenostmi menšiny; různě kulturně a sociálně konstruované normy toho, co je násilí, resp. toho, co je přijatelné, a co nikoli; a rezignaci na případy, v nichž oběti nahlašují a později opakovaně stahují oznámení o násilí.

Sexuální násilí, resp. **sexualita obecně je tématem**, které je pro pracovníky a pracovnice pomáhajících profesí **těžké a vyvolává v nich obavy**. Svoji roli dle účastníků a účastnic fokusní skupiny může hrát i fakt, že pracovníci a pracovnice nejsou zvyklí hovořit o sexu obecně. Jako překážka byla označena též zaběhaná praxe některých pracovnic a pracovníků, která je orientovaná na pragmatické otázky (bydlení, práce), a pro další témata není pak prostor. Jak říká jedna z účastnic: „Zakázka od těch lidí [...] je hledání práce, finance, bydlení [...] prostě taková klasická sociální práce a na tyhle věci [...] nedojde. A ze strany pracovníka? Ten se na tohle nebude ptát. A klient zase neví, že o tom může mluvit, tak o tom nemluví.“ Důvodem může být například to, že organizace, které by prostor a dovednosti pro pomoc obětem sexuálního násilí měly, takové služby explicitně neinzerují či nenabízejí. Na to upozornila další ze zúčastněných: „Vlastně to [nabídka služeb] není vyřčené, tak to ty ženy pak nevyřknou...“

Dalším tématem byly překážky v přístupu k pomoci, které souvisejí s **kulturně konstruovanými stereotypy a zvyklostmi menšiny, resp. většinové společnosti**, které se promítají do podoby konkrétní služby. V praxi se jako překážka ukazuje např. to, že bezplatné služby jsou považovány za nedůvěryhodné. Tato skutečnost v některých klientech a klientkách, např. z postsovětských republik, může vyvolávat otázky, zda je služba kvalitní a věrohodná.

Kulturně, ale také sociálně odlišné mohou být i představy o tom, jaké chování je již považováno za nepřijatelné násilí a jaké je ještě v „normě“. Vliv má nejen kulturní prostředí země, z níž dané osoby přicházejí, ale také prostředí, které ženu, jež čelí násilí, dlouhodobě obklopuje. To se týká nejen migrantek z odlišných kulturních prostředí, ale také žen z majoritní české společnosti, které např. v prostředí násilí vyrostly. „Hodně jsme také naráželi na to, jaká je vůbec definice domácího násilí u různých kultur versus v České republice. Jakým způsobem respektovat jejich pohled a zároveň jim ukázat, že nemusí dělat to, co nechtějí, nebo to, co už jde za nějakou tu jejich hranici. Zároveň nevnučovat jim náš pohled a vysvětlit jim, že není potřeba se podrobovat všemu“, komentovala tento problém jedna z účastnic.

Mezi problémy, jejichž nositeli jsou organizace, lze zařadit také **postupnou rezignaci na případy násilí včetně sexuálního, jejichž oběti tyto nahlašují opakovaně** a později s ohledem na to, že pachatelem je blízký člověk, zase oznámení stahují či dementují.

Bariéry bránící přístupu k pomoci či aspekty zranitelnosti, jejichž nositelkami jsou ženy – oběti sexuálního násilí

V oblasti bariér bránících přístupu ke spravedlnosti či některých aspektů zranitelnosti, které lze nalézt u samotných žen, byla zmiňována povaha člověka a motivace při řešení situace; komplikovanost vztahu s pachatelem; v některých případech i psychická závislost; obavy žen z kontaktu se systémem pomoci, pramenící mnohdy z předchozích osobních či zprostředkovaných zkušeností; a absence či nedostatek materiálních a technických zdrojů potřebných pro vyhledání pomoci.

Osobní motivace při hledání/čerpání služby a povaha člověka mají vliv na to, zda a po jakou dobu žena čerpá podpůrné služby a jak intenzivně je využije i zda do budoucna bude opět ohrožena násilím. Jedna z účastnic to vyjádřila např. takto: „Některé se objeví a zase zmizí, nemáme žádnou vazbu. Jenom ty, které jsou osobnostně silnější, vydrží v té službě, protože třeba mají v nás větší důvěru, jdou do toho intenzivněji. V těchto souvislostech byla zmiňována také např. „určitá naivita“ či „absence sociálních dovedností“ u některých žen, a to zejména v navazování partnerských vztahů, mající vliv na možný vznik dalších problémů či ohrožení násilím. U romských žen byla zmiňována „impulzivita“, která dle jedné účastnice fokusní skupiny ovlivňuje způsob čerpání služeb pomáhajících organizací.

Další skupina bariér a problémů v přístupu k pomoci se vztahuje **k vnímání násilí a vztahu psychické závislosti na pachateli**. Ve fokusní skupině byly zmiňovány např. „posunuté hranice vnímání toho, co považují za násilí, duševní postižení“, které omezovalo možnost náhledu na vykořisťující a násilnou situaci, též u některých žen snaha omlouvat pachatele sexuálního i jiného násilí, v některých případech hraničící se závislostí. Do této skupiny bariér můžeme také zařadit zmiňované představy o moci pachatele a jeho kontaktech na policii, cizineckou policii apod., které by mohl použít, pokud by žena násilí oznámila.

Ztížený přístup k pomoci může být též zaviněn jejich **obavami „z kontaktu se systémem“**, z nichž některé jsou dány zkušeností – jejich vlastní či dalších žen, které znají. Výstižně to charakterizovala jedna z účastnic: „Je tam obava z toho, co se bude dít, že bude muset chodit na různé instituce, úřady, bude to tam muset říkat, bude muset leccos strpět, a může mít pocit, že s ní ty instituce jenom tak šoupou, jako by nebyla člověk. Je to věc, případ, a musí oběhnout kolečko...“ V této souvislosti byl opakovaně zmiňován strach ze stigmatizace (u obětí obecně, též u žen, které pracující v sexbyznysu), zkušenost či pocit, že nebude možné domoci se svých práv, že ženám nikdo nebude věřit, obavy z toho, co by se dělo po oznámení, strach z toho, že budou muset opakovaně docházet do různých institucí, obecně tabuizace tématu a obavy ze sdělování intimností, pocitu viny a strach z kriminalizace.

Další skupina překážek by šla pojmenovat jako **„nedostatek technických a materiálních zdrojů“**. Zmiňována byla zejména neznalost práv, jazyková bariéra a nedostupnost tlumočení, nedostatek financí, případně absence vlastního bydlení, nulové sociální prostředí mimo komunitu, kde ženy žijí, absence sociální podpory, případně dokonce vyhrožování její ztrátou, pokud by věc žena oznámila, neznalost toho, co vše patří pod sexuální násilí. Absenci zázemí, která je jednou z překážek řešení dlouhodobého násilí, vyjádřila jedna z účastnic takto: „Není kam se vrátit. Kam jít.“

Systémové problémy

Řešení problémů nastíněných v tomto oddílu by vyžadovalo převážně systémovou změnu. Z diskuze opakovaně vystupovala obecná frustrace ze situace obětí trestné činnosti. Jedna z účastnic tento pocit komentovala takto: „Stává se docela často, že žena, oběť nějakého násilí, když tím vším projde, tak v podstatě lituje, že to vůbec zahájila... To svědčí o tom, že v tom procesu [který má zajistit přístup ke spravedlnosti] je něco špatně.“

Konkrétní zmiňovaná témata se pak týkají: a) problémů souvisejících s nepřipraveností systému pomoci obětem trestné činnosti na oběti sexuálního násilí, a to jak na obecné rovině, tak i vzhledem k potřebám a postavení marginalizovaných skupin; b) problémů, které se týkají nastavení trestněprávního rámce pomoci obětem sexuálního násilí; c) mediálního obrazu sexuálního násilí a marginalizovaných skupin; d) problémů souvisejících s tím, že je žena migrantka; a e) problémů vážících se k tlumočení.

Problémy související s nepřipraveností systému pomoci obětem trestné činnosti na oběti sexuálního násilí

Praxe ukazuje, že systém **zdravotní i sociální pomoci obětem není vhodně nastaven**. Pracovníci a pracovnice, ať se již jedná o zdravotnický personál, sociální pracovníky a pracovnice, či policii, zpravidla nejsou připraveni na kontakt s obětí sexuálního násilí. Výjimky tvoří specialisté a specialistky a „ostrůvky“ dobré praxe tvořené mimo systém v regionech.

Jako problém a bariéra v přístupu ke spravedlnosti se ukázal **převažující celospolečenský přístup k situaci obětí sexuálního násilí, který se ale odráží v jednání soudů, státních zástupců, znalců a zdravotnického personálu**. Jedná se jak o (re)produkci stereotypů o vině oběti, ženském sexuálním apetitu apod., tak i o apriorní nedůvěru k poškozené či poškozenému sexuálně motivovaným trestným činem. Opět platí, že se jedná o obecně platné problémy. Situace obětí z marginalizovaných skupin je zpravidla ještě horší, ať už jde o děti z dětských domovů, migrantky, či ženy pracující v sexbyznysu. „Existuje apriorní nedůvěra k ženě, která jde nahlásit znásilnění nebo sexuální zneužívání. Existuje apriorní nedůvěra vůči tomu, když dítě něco takového oznamuje. A natož, když jsou to cizinci... U soudu, kdy se pan soudce podíval na mongolského pachatele a viděl, že je drobný, a na mongolskou dívku, která byla tímto pachatelem znásilněná, třináctiletá, ale nicméně velká, tak on jí řekl: ‚Vždyť jsi docela velká, tak ses měla bránit,‘“ ilustrovala problém jedna z účastnic.

Riziko necitlivého zacházení může též vycházet z nedostatečné připravenosti „pracovníků a pracovníků v první linii“, kteří nejsou specializovaní na problematiku sexuálního násilí. Právě zde může dojít k necitlivému zacházení s obětí. To se může přihodit např. u policie, ale také v nevládní organizaci. Problém také činí jak **absence služeb pro oběti sexuálního násilí obecně (zejména pro oběti sexuálního násilí se specifickými potřebami), tak i kvalitní mezioborové spolupráce** např. mezi orgány činnými v trestním řízení a zdravotnickými zařízeními. Sem patří i neochota poskytovatelů službu poskytnout, zejména pokud se jedná o klientku, která má specifické potřeby – např. neumí česky, má nějaký handicap apod. Svoji zkušenost s tímto problémem sdílela jedna z účastnic: „V celém Jihomoravském kraji jsem obvolala opravdu úplně všechny azylové domy. Buď nechťeli tu klientku, protože neuměli anglicky, nebo neměli utajenou adresu, nebo měli plno, a já jsem ji potřebovala okamžitě schovat – anebo prostě nepřijímali cizince.“ V diskuzi se též opakovaně objevila otázka, zda je nutné mít zřízené organizace či specialisty, kteří se zaměřují na některé specifické problémy, jako je incest či sexuální násilí obecně. Některé účastnice se klonily k tomu, že nikoli, zazněla však i opačná potřeba⁷.

V oblasti mezioborové spolupráce není systémově řešena součinnost zdravotnických zařízení a orgánů činných v trestním řízení. Například v Praze se ukázalo, že chybí pracoviště, které by poskytlo policii kvalitní součinnost při zdravotním ošetření obětí sexuálního násilí. I pokud specializované služby pro oběti násilí existují, mohou mít příliš vysoký práh pro vstup právě obětí z marginalizovaných skupin.

Problém součinnosti, resp. mezioborové spolupráce se ukazuje též v rovině nepochopení či neznalosti práce nevládních organizací ze strany některých orgánů činných v trestním řízení. Bariérou v přístupu ke spravedlnosti, či dokonce zdrojem sekundární viktimizace

7 Dilema mezi specializací a obecnou praxí rozebírá zajímavě na obecné úrovni Musil (2004).

ze strany orgánů činných v trestním řízení může být paradoxně i fakt, že žena, která byla obětí domácího či sexuálního násilí, spolupracuje s nevládní organizací, která jí radí, jak uchovat důkazní materiál, či ji psychicky i informačně připraví na kontakt s orgány činnými v trestním řízení. Způsoby práce v poradně pro oběti domácího násilí popsala jedna z účastnic. Zároveň zmínila výše zmíněný problém vztahující se k možné percepci situace policií: „Žena, která dlouhodobě zažívá domácí násilí a rozhodne se tu situaci řešit, začne chodit do poradny. [...] [pomáhající pracovnice bude] zpracovávat řadu plánů. Bezpečnostní plán, plán toho, jak to bude fungovat u soudu [...], jak bude vypovídat na policii, a my sami jí poradíme, až dojde k příštímu útoku, aby si pořídila fotografie, aby šla k lékaři atd. [...] a pokud to třeba bude sexuální násilí, tak první, co jí poradíme, aby se neumývala a aby šla k lékaři. A potom ten policista si třeba myslí, že ona to má nějak všechno připravené.“

Jako prostor, kde je téma sexuálního násilí možné řešit, byla opakovaně zmiňována **psychoterapie**. Jak se však v diskuzi ukázalo, marginalizované skupiny mají přístup k tomuto nástroji pomoci ztížený. Kromě finančních nákladů, které s sebou zpravidla psychoterapeutické konzultace nesou, byly též probírány vstupní „podmínky“ pro tuto službu a bariéry bránící jejímu využití. Zde se z praxe ukazují jako klíčové předsudky ze strany potenciálních klientek a způsob, jak je psychoterapie nabízena. Jedna z pracovnic, která má zkušenosti s poskytováním terapeutických konzultací lidem z marginalizovaných skupin, své zkušenosti shrnula: „[přijdou ke mně, proto]že mě znají, ten ksicht znají z nízkoprahů a z azylu. A tam si opsaly číslo a až po půl roce, co mě tam viděly mluvit s někým jiným, tak přijdou samy. Jinak nepřijdou. Jenom když jde o život. Ale ony znaly ten ksicht, já jsem je tam netlačila, jenom mě znaly a ty jiné klientky jim vyprávěly. Tak je pak půlroční, roční odstup, než se ozvou samy z ničeho nic.“

Jako příklad nedostatků, které vyžadují systémová řešení, tentokrát především v oblasti prevence, bylo zmiňováno, že dívky, které odcházejí do samostatného života z ústavního zařízení, nemají dovednosti potřebné pro předcházení sexuálnímu násilí. „Vzhledem k tomu, že řada těchto dívek [...] nějakým způsobem oscilovala mezi rodinou a dětským domovem, tak si myslím, že právě něco speciálního [by to] chtělo. Nějakou větší ženskou podporu, víc možností, jak citově vyzrávat, [...] lepší setkávání s [...] mužským vzorem [...] a víc pracovat na tom, aby se ty dívky lépe vyznaly v tom, jaké ty vztahy mezi muži a ženami jsou“, uvažovala jedna z diskutujících.

Problémy v oblasti trestního práva

V trestněprávní oblasti nalezneme problémy jak v procesní, tak i hmotněprávní oblasti. Bariérou v přístupu ke spravedlnosti je paradoxně **postavení poškozeného v průběhu trestního řízení, jak po legislativní, tak především po implementační stránce**. V případě obětí sexuálních trestných činů se nedostatky systému ještě zvyrazňují. Problémem je např. dlouhá doba trestního řízení, nutnost opakovat výpověď několikrát, nevyužívání trestní legislativy, která umožňuje minimalizovat sekundární viktimizaci, jako je výslech poškozené bez přítomnosti obžalovaného u soudu apod. „Myslím, že složitost trestního řízení u nás ovšem může být také určitá bariéra. Třeba pro ty ženy, že musí několikrát opakovat, co se jim stalo, na místním oddělení, pak třeba u nás, u znalce, u soudu. A ten svůj příběh vypráví desetkrát. Mně například jednání soudu připadá ponižující v tom, že tam ta oběť stojí, všichni tam sedí a ona je tam v tom kroužku a všichni na ni koukají a ona to

musí všechno říct [...]. Ten pachatel si tam sedí, má vedle sebe čtyři právní zástupce – a ta oběť je tam dána napospas všem“, komentovala situaci jedna ze zúčastněných.

Problémy zejména pro policii také činí skutečnost, že hmotněprávní kvalifikace sexuálně motivovaných trestných činů se v různých státech liší. Může se tak stát, že to, co je v České republice stíháno jako trestný čin znásilnění, v jiné zemi není vnímáno jako trestný čin. To komplikuje např. výsledky cestou právní pomoci či stíhání pachatele v zahraničí. Legislativa není stejná ani ve věcech procesních.

Mediální obraz sexuálního násilí a marginalizovaných skupin

Jako jeden z momentů, který komplikuje přístup ke spravedlnosti u obětí trestných činů, a u menšin speciálně, byl zmíněn problematický (předsudečný či xenofobní) mediální obraz těchto skupin. V konkrétních případech též necitlivá či negativní medializace může být příčinou sekundární viktimizace oběti, která v případě vypovídá.

Problémy spojené s pobytoým oprávněním

Faktorem, který hraje roli v tom, zda žena sexuální násilí oznámí či vyhledá pomoc, může být její pobytoý status. Praxe ukazuje, že pachatelé mnohdy ženám zrušením pobytového oprávnění vyhrožují. Případně ženy samotné mají strach, že pokud trestnou činnost nahlásí, budou „poslány domů“. Ilustrací je tato zkušenost: „Ten muž nemusel mít vysoký status, ale ony mu uvěřily, jakmile řekl: ‚Já znám někoho na cizinecké policii, já tě nechám vyvézt, máš děti? Děti tady zůstanou.‘ [...] Bylo úplně jedno, že měly v pořádku papíry, že jsou tady zaměstnané, stačilo tohle. A mohl to být opravdu lůzr, který byl bez zaměstnání, ale ony mu fakt uvěřily, že má páky na cizinecké policii, a tak prostě zůstaly“.

Možnosti legalizovat pobyt či prodloužit pobytové oprávnění určené pro svědky trestné činnosti spolupracující s policií, které jsou zakotveny v legislativě, se v praxi obrací proti (svědkům) poškozeným. Orgány činnými v trestním řízení i právním zastoupením pachatelů jsou pak výpovědi poškozených migrantek a migrantů označovány jako účelové s cílem získat „pobyt“. Potíže činí v případech některých typů víz či neregulérního statusu také nemožnost vstupu do systému sociální ochrany. Jako negativní skutečnost, která vytváří bariéru v přístupu k pomoci, byla hodnocena také neochota úřadů hovořit jinak než česky, případně faktická jazyková nevybavenost úřadů, jazyková bariéra na straně migrantky či migranta a špatná dostupnost tlumočení. Zkušenosti migrantek z kontaktu s úřady ilustruje následující kazuistika, která naráží i na další výše zmíněné problémy: „Na nás [organizaci poskytující sociální služby migrantům] se obrátila [žena z nejmenované asijské země, která zde byla vdaná za občana ČR] přes chatové poradenství, našla si na internetu naše stránky, které máme v různých jazycích, takže s námi chatovala anglicky a potom přišla na základě toho, že namluvila manželovi nějaké vyšetření dítěte nebo něco takového. [...] Byla tam strašně velká jazyková bariéra, nejenom tedy v tom, že se bála jít na policii, že jí nikdo nebude rozumět, ale také v jednání s OSPODy [...] museli jí tam tlumočit, i tak byly někdy pracovnice nepříjemné. A byla tam i obtížná finanční situace, kdy on jí samozřejmě nedával vůbec žádné peníze a měl poměrně vysoký sociální status – i profesní – v České republice. Takže pochopitelně jí říkal: ‚Jestli mě někdy opustíš, tak ti seberu dítě, pošlu tě zpátky, zničím tě, podplatím soudce, podplatím všechny.‘ No a jí se tedy podařilo utéct, my jsme ji nějakou dobu schovávali, teď je také někde schovaná a myslím si, že to dopadlo dobře, až na to, že ten muž se pořád nevzdává, takže všude

chodí a tak nějak pořád bojuje za to, aby se k němu vrátila [...] ta překážka je, i že vůbec neznají českou legislativu, neví, jaká mají práva, bojí se i vyhoštění, bojí se toho, že když je to cizinka, tak že jí může být odebráno dítě jenom na základě toho.“

Tlumočení

Velmi bohatá diskuze se rozhořela k otázce **využívání tlumočnicků a tlumočnic**, a to nejen **do cizích jazyků**, ale také ve vztahu k ženám, které jsou **neslyšící** a byly obětmi sexuálního násilí.

Mezi problémy, jež byly ve skupině sdíleny, se objevily těžkosti se zajišťováním tlumočení do jazyků, které nejsou běžné (např. filipínština, arabština, thajština). Potíže činí jednak absence tlumočnicků a tlumočnic obecně, či jejich omezený výběr. Pokud se jedná o rodilé mluvčí, existuje zde vysoká pravděpodobnost, že se s poškozenou znají. Ženám, které musejí popisovat zkušenosti se sexuálním násilím, fakt, že je tlumočnick či tlumočnice zná, činí obtíže. Jako problematické bylo též zmíněno, že někteří tlumočníci, ať již z důvodu, že se nejedná o profesionální tlumočnický, či z důvodu, že s ohledem na kulturní prostředí, ze kterého pocházejí, mají např. jiné vnímání toho, co je násilí, nepřekládají přesně, případně nevhodně komentují řečené.

Jako řešení bylo zmiňováno využívání tlumočnic a tlumočnicků z univerzitních pracovišť, která se danou jazykovou a geografickou oblastí zabývají (např. Ústav Dálného východu FF UK v Praze). Tito tlumočníci a tlumočnice sice nemusejí ovládat daný jazyk tak hluboce, nabízejí ale potřebnou neutralitu a profesionalitu. Alternativní možností pro některé případy mohou být též tlumočníci a tlumočnice, které mají vyškolené některé nevládní organizace.

Nevládní organizace obecně však mají problém s tím, že na tlumočení nejsou finanční zdroje, a tak si musí vystačit s jazyky, kterými hovoří jejich pracovníce a pracovníci – zpravidla angličtina, ruština a francouzština. Zazněla též kritika nespolupráce mezi nevládními organizacemi mezi sebou v případě sdílení kontaktů na tlumočnický a tlumočnický vyškolené pro práci s traumatizovanou klientelou.

Samostatnou problematiku, na kterou narazila v praxi policie i nevládní organizace, tvoří tlumočení do znakové řeči. Problémy činila jak terminologie vztahující se k sexuálnímu násilí, tak absence či limitace v oblasti abstraktního myšlení poškozených. O své zkušenosti se podělila jedna z diskutujících: „Měli jsme k tomu [případu neslyšící poškozené] tlumočnicka a ten tlumočnick nedokázal otázky přetlumočit, protože říkal, že pokud lidé neslyší od narození, tak nemají abstraktní myšlení. Třeba když jsem mluvila o nějakém násilí jako slovním, verbálním, tak on to musel opisovat [...]. A to byly úplně běžné dotazy.“ Bariéra, kterou se nepovedlo překonat, se pak ukázala např. v případě paní, která byla neslyšící a pocházela z Mongolska.

V obecné diskuzi o možných bariérách byla také zmíněna **genderová rovina** intervencí. Jeden z poskytovatelů služeb uvedl, že pokud ví o tom, že do organizace přijde znásilněná klientka, zajistí ženský personál. Tato praxe je obecná, nevztahuje se pouze na marginalizované skupiny. Kulturní rozdíly ve vnímání žen a mužů se mohou do řešení sexuálního násilí promítnout i jinak. Jako příklad zmínila vyšetřovatelka zkušenost, která ji potkala při výslechu podezřelého, jenž pocházel ze země, kde je dominantním náboženstvím islám. Jak advokátovi, tak i podezřelému „dělalo problém“, že je žena. Poškozené, které jsou muslimky, naopak mohou cítit jako bariéru nutnost popisovat některé zážitky přes tlumočení, které zajišťuje muž.

MOTIVY VYHLEDÁNÍ POMOCI ZE STRANY ŽEN

Téma motivů hledání pomoci vnesla do skupiny jedna z účastnic. Její podnět rozproudil bohatou diskuzi. Jak vyplývá ze zkušeností diskutujících, důležitým motivem pro vyhledání pomoci bývá v praxi **hrozba, kterou žena subjektivně vnímá jako závažnější než sexuální či domácí násilí, jež bylo páčeno na ní osobně**. Jako motiv pro vyhledání pomoci byly zmíněny také situace, které se vyznačovaly výrazně vyšší brutalitou útoku, případně kde bylo riziko, že další atak by již žena nepřežila. Jedna z diskutujících to shrnula takto: „Ty [ženy, které využily služby zařízení pro oběti domácího násilí], co prošly násilím, Romky, tak ty, které tam přišly, tak buď jim šlo o život, další napadení by nepřežily, nebo šlo o jejich děti.“ K řešení situace také ženy motivovala skutečnost, že pachatel sexuálního zneužívání plánuje, či již započal zneužívat dítě či dalšího člena rodiny. Obavu před „větší újmou“ jako motiv oznámení sexuálního násilí lze najít v případě ženy, která sexuální násilí ohlásila až v momentě, kdy se její muž chtěl rozvést. S ohledem na kulturní pozadí bylo totiž riziko, že rodina bude rozvodem zostuzena. Proto se žena rozhodla, že promluví o sexuálním i dalším násilí, které v manželství prožívala. Motivem pro vyhledání pomoci může být též **těhotenství ženy** a potřeba „porodit v klidu“. Specifickým záchytným bodem, který umožňuje vyhledat pomoc ženám ze sexbyznysu, pokud je na nich páčeno násilí, je dlouhodobá opakovaná **dobrá zkušenost s policií** při její rutinní práci. Jeden z diskutujících z řad policie svoji praxi popsal takto: „Ty ženy, které jsou v klubech, tak jsou nám víceméně jakoby neznámé. I my máme slabší oprávnění, jak s nimi jednat. Ženy [pracující na ulici] jsme kontrolovali, vozili jsme je, fotili jsme si je, ptali se jich, tam se ty informace sbíraly ze všech stran, takže ony věděly, že si je jakoby hlídáme, takže potom znaly naše obličejky [...] potom přišly a oznámily to [když měly nějaký problém], bohužel do těch klubů my se nedostaneme.“

Upozornil tak na to, že ženy z klubů a privátů jsou v tomto smyslu „handicapovány“ v přístupu k pomoci, protože se tam policie na běžné kontroly nedostane tak často, či vůbec.

Jako motiv pro vyhledání pomoci byla zmíněna také medializace tématu např. u domácího násilí, která pomáhá ženám svoji zkušenost „kategorizovat“ a začít uvažovat o nepřijatelnosti situace z jiného úhlu pohledu.

DOBŘÁ PRAXE PŘI PŘEKONÁVÁNÍ BARIÉR V PŘÍSTUPU KE SPRÁVEDLNOSTI

Příklady dobré praxe byly zmiňovány zejména jako reakce na řešené problémy. Téměř vždy se jednalo o konkrétní iniciativu jednotlivců či institucí/organizací, nikoli o systémová opatření. Některé příklady dobré praxe byly doplněny o doporučení, jak by bylo možné lépe postupovat.

Za dobrou praxí lze považovat zmiňovaný přístup pražských policistů, kteří opakovanými kontrolami a přítomností v ulicích získávají důvěru žen poskytujících sexuálních služby. Ty se pak na policii v případech problému obracují s důvěrou. **Vytváření vztahů důvěry**, které později umožní oznámit případy sexuálního násilí či jiné problémy, bylo zmiňováno též v souvislosti s praxí nízkoprahových zařízení či azylových domů pro matky s dětmi. Takovou praxí dokresluje následující popis: „Je potřeba nabízet to [služby] takovým způsobem [aby je vybrané skupiny mohly využít], u Romů např., že ti Romové o to mají zájem. Učila jsem lidi v nízkoprahu, aby uměli nabízet svou pomoc tak, aby ta děcka, Romové, mohla mluvit o sexu a následně o sexuálním násilí.“

Důležitá je též **spolupráce mezi organizacemi** navzájem a navázání dobrých kontaktů s dalšími subjekty, které jsou potřebné pro kvalitní pomoc obětem sexuálního násilí.

Zmiňována byla spolupráce organizací, které poskytují pomoc ženám, jež byly oběťmi domácího násilí, a organizací, které pracují s migranty, či již zmíněná navázaná spolupráce pražské policie a Ústavu pro matku a dítě v Podolí, kde byl vytvořen speciální program pro ošetření žen, které byly znásilněny. V některých případech však, jak poznamenala jedna z účastnic, zůstane u vytváření dohod, jež však v praxi nefungují.

Jedním ze systémových (nicméně méně známých) nástrojů, který je možné využít při spolupráci nevládní organizace s policií, je **institut krátkodobé ochrany**, která je poskytována osobám, jež jsou ohroženy na životě a zdraví.

Za příklad dobré praxe lze považovat již poměrně rozšířenou **podporu žen před kontaktem s orgány činnými v trestním řízení a během něj** ze strany nevládních organizací. Svědectví ženy, která takovou podporu čerpala, však, jak bylo zmíněno, může být považováno za nevěrohodné, pokud žena např. ví, co je třeba zdůraznit či jak uchovat důkazný materiál, dovede konzistentně popsat své zkušenosti, nebo působí sebevědomějším dojmem. Proto bude dle zúčastněných do budoucna nutné dále šířit mezi orgány činné v trestním řízení informace o tom, že nevládní organizace pracující s oběťmi násilí připravují ženy na výsledky či první kontakt s policií.

V souvislosti s problémy, jimž čelí jak nevládní organizace, tak i policie při potřebě **tlumočení** do méně obvyklých jazyků, se též diskutovalo o možnostech řešení a dobré praxi. Připomenu, že zde se jako potíží jeví zejména to, že oběti sexuálního násilí tlumočníky a tlumočnice, kteří jsou rodilí mluvčí, mohou znát, či fakt, že mnoho těchto tlumočnicků se nezdrží komentářů, či nezachovává potřebnou neutralitu. Možnosti řešení, které se v praxi osvědčily, je **najmout tlumočníka či tlumočnici z akademických ústavů**, jež se zabývají studiem daného regionu, či **využití tlumočnicků a tlumočnic, které má pro podobné případy vyškolené nevládní organizace** (např. Diakonie ČCE). V krajních případech je též možné využít tlumočení přes skype. Uveden byl příklad tlumočení z filipínštiny do angličtiny, které takto zprostředkovala nevládní organizace ze zahraničí.

Za příklad dobré praxe lze považovat i snahu některých organizací o citlivost ke kulturním odlišnostem a potřebám. Jak však popisovaly některé účastnice, ne vždy představy sociálních pracovníků o potřebách menšin rezonují s potřebami klientely. Důležitá je však skutečnost, že tento fakt je v týmu reflektován a jsou hledány další cesty, jak s konkrétní klientkou pracovat. Jako příklad uvedla tato pracovníce svoji zkušenost s romskou klientkou: „Ona se ale nechtěla začlenit zpátky do romské komunity. My jsme říkali, seženeme jí nějaké, já nevím, romské tance někde. Aby někoho měla. Že ona odněkud odešla a teď co my jí můžeme nabídnout v naší bílé společnosti. Tak jsme sháněli, ale ona odmítala svoji komunitu. Teď ta ‚bílá‘ ji nebrala, rasismus tady prostě je, a byla tak jako ve vzduchoprázdnu...“

Zajímavý příklad ze své dobré praxe uvedla jedna z účastnic fokusní skupiny. Když spolu s kolegyněmi pátrala po tom, co motivuje jejich klientky, aby se pracovníci svěřily se zkušeností s nějakou formou násilí, zjistily, že „**spouštěčem**“ může být například instruktáž k použití osobního alarmu (či jiné pomůcky pro sebeobranu) či obecněji fakt, že organizace pracuje s tématem sexuality, či toto téma inzeruje.

Jedním z mála systémových opatření, jež bylo zmiňováno, je nutnost **práce též s pachateli násilí**, kterou již některé organizace praktikují. Jak potvrzovalo několik účastnic, nestačí pracovat jen s oběťmi. Za příklad dobré praxe, který byl již zmíněn v jiné souvislosti, lze považovat také např. praxi v jedné z organizací, kde se v případech znásilnění snaží **využívat pouze ženský personál**.

RŮZNORODÉ VZTAHY MARGINALIZACE, SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ A PŘÍSTUPU KE SPRÁVEDLNOSTI

Přístup ke spravedlnosti v případech sexuálního násilí u lidí z marginalizovaných skupin je tématem živým, které by si zasloužilo prostor pro další odbornou diskuzi a sdílení zkušeností. Jak ukázala fokusní skupina, problémy, s nimiž se setkávají poskytovatelé služeb i policie, jsou v různých organizacích i regionech mnohdy obdobné. Diskuze poukázala na možné interference **marginalizace/marginality, sexuálního násilí a přístupu ke spravedlnosti** v několika rovinách.

První skupina vazeb se týká kombinace marginalizace konkrétní skupiny a bariér v přístupu ke spravedlnosti: Zaprvé, probírané bariéry a problémy (a příklady dobré praxe) lze z velké části **nalézt v práci s oběti sexuálního násilí obecně**, a to i přesto, že byly zmiňovány v kontextu práce s marginalizovanými skupinami (srov. COSAI, 2013a; Havelková, 2010; Sedláček, 2010; Čechová, Jandová, 2009; Gender Studies, 2010). Zadruhé, pouze **menší část** ve fokusní skupině prodiskutovaných **bariér**, vztahujících se k pomoci v případech sexuálního násilí či k nenaplněným potřebám obětí, **se ukázala jako specifická pro určité marginalizované skupiny** (bariéry související s odlišnou kulturou a zvyklostmi při čerpání sociálních služeb, specifické postavení s ohledem na pobytový status, potřebnost tlumočení pro kontakt a spolupráci, vysoký práh psychoterapeutických služeb pro menšiny a další). Zatřetí, k výše zmiňovaným bariérám v přístupu ke spravedlnosti, kterým jsou ženy z marginalizovaných skupin vystaveny jako a) oběti sexuálního násilí, b) které mají specifické potřeby, jež systém nedovede saturovat, c) čelí tyto ženy ještě dalším překážkám, **jež vyplývají z příslušnosti právě ke konkrétní (marginalizované) skupině** a vztahují se na všechny její členy/členky – např. diskriminace u migrantek či Romek (srov. FVPE, 2005; National Resource Centre on Domestic Violence, 2006, s. 1), předsudky a stereotypy vztahující se k práci v sexbyznysu (srov. Kutálková, 2014; také text Lucie Šídové v této publikaci) či k povaze, resp. nedůvěryhodnosti výpovědí např. u žen bez domova či dětí z ústavní péče (Goodman et al., 2006).

Druhou skupinu vazeb mezi marginalizací skupiny a sexuálním násilím tvoří situace, kdy je právě marginalizace určité skupiny faktorem vyšší zranitelnosti vůči sexuálnímu násilí (srov. též Goodman et al., 2006; National Resource Centre on Domestic Violence, 2006). Tyto vazby můžeme rozdělit do dvou skupin: Pachatel má důvodný pocit, že žena s ohledem na **obtížnější dostupnost služeb a možnosti pomoci** (služby nejsou nastavené na jejich speciální potřeby, případně existují specifické bariéry při vyhledání a kontaktování služeb) o pomoc nepožádá, či ani požádat nemůže. Pachatel pak zneužije jejího zranitelného postavení. Případně si je pachatel vědom toho, že ženy z těchto skupiny **jsou zranitelnější vůči sekundární viktimizaci** z důvodů stereotypů a předsudků, které na ně dopadají nejen jako na oběti sexuálního násilí, ale také jako např. na Romy/Romky, migranty/migrantky, osoby se zdravotním postižením, osoby bez domova či sexuální pracovnice. Může se pak spoléhat kupř. na to, že výpověď ženy, na níž sexuální násilí (s)páchal, v případě prozrazení znevěrohodní.

Sexuální násilí samo však může být též **příčinou, proč se žena ocitne později v některé ze skupin, která je marginalizovaná** či společností odmítaná.

ZÁVĚR

V textu jsem se zabývala možnostmi přístupu ke spravedlnosti a pomoci u žen z marginalizovaných skupin, které prožily sexuální násilí, z perspektivy odborníků a odbornic, kteří se s nimi v praxi setkali. Tomu, jak vnímají zkušenosti těchto žen, jejich zážitky a problémy, jimž čelí, či bariéry, které jim překážejí v přístupu k pomoci a ke spravedlnosti, jsem se snažila porozumět prostřednictvím moderované diskuze. Svým příspěvkem nabízím vhled do situace a praxe a ukazuji na konkrétní problematické oblasti, které přístupu k pomoci a spravedlnosti brání. Smyslem mého příspěvku nemá být plošné zobecnění informací (srov. např. Miovský, 2009), ale právě hlubší pochopení konkrétních mechanismů, jež brání v přístupu ke spravedlnosti a pomoci a na které mohou i další lidé narazit ve své praxi.

Publikovaný text je prvním příspěvkem k tématu v České republice a ukazuje, že se přemýšlení o konkrétních vazbách mezi marginalizací určitých skupin a jejich omezenými možnostmi přístupu ke spravedlnosti v případech sexuálního násilí nemáme vyhýbat, jak tomu bylo dosud. Naopak. Domnívám se, že konkrétní podoby a mechanismy vazeb mezi sexuálním násilím, marginalizací určitých skupin a přístupem ke spravedlnosti by bylo vhodné dále zkoumat jak na obecné úrovni, tak i při konkrétní spolupráci s klientkami a klienty. Tematizace těchto oblastí může sloužit jako východisko pro hledání cest, jak situaci řešit a umožnit přístup ke spravedlnosti ženám a mužům, kteří mají zkušenost se sexuálním násilím, včetně těch, které aktuálně lze zařadit do některé ze skupin, jež jsou v přístupu ke spravedlnosti marginalizované.

LITERATURA

- BOYKINS, A. D. – ALVANZO, A. A. H. – CARSON, S. – FORTE, J. – LEISEY, M. – PLICHTA, S. B. Minority Women Victims of Recent Sexual Violence: Disparities in Incident History. *Journal of Women's Health*. 2010, roč. 19, č. 3, s. 453–461.
- CIPROVÁ, K. Znásilnění – kontextuální úvod. In: CIPROVÁ, K., ed. *Pod hladinou: Fakta a mýty o znásilnění*. Praha: Gender Studies, 2010, s. 3–11.
- COSAI. *Comparing Sexual Assault Interventions: Czech Republic Case Study Report*. COSAI [on-line]. 2013a. Dostupné z: www.cosai.eu/fileadmin/user_upload/Pdf/COSAI_Case_Study_Czech_Republic_Final.pdf [cit. 15. 7. 2013].
- COSAI. *Models of Intervention for Women Who Have Been Sexually Assaulted in Europe: A Review of the Literature* [on-line]. 2013b. Dostupné z: www.cosai.eu/products/documents/literature-review.html [cit. 3. 3. 2013].
- ČECHOVÁ, J. – JANDOVÁ, H. *Stop znásilnění: Analýza stavu pomoci obětem znásilnění v České republice* [on-line]. Brno: Persefona, 2009. Dostupné z: <http://persefona.cz/download/analizaStopZnasilneni.pdf> [cit. 12. 1. 2013].
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. *Access to Justice in Europe: An Overview of Challenges and Opportunities* [on-line]. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1520-report-access-to-justice_EN.pdf [cit. 3. 2. 2013].
- FRA – European Union Agency for Fundamental Rights. *Přístup ke spravedlnosti v Evropě* [on-line]. Nedatováno. Dostupné z: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1506-Factsheet-Access-to-justice_CS.pdf [cit. 15. 12. 2013].

- FAMILY VIOLENCE PREVENTION FUND [FVPF]. *Activist Dialogues: How Domestic Violence and Child Welfare Impact Women of Color and Their Communities* [on-line]. San Francisco: Family Violence Prevention Fund, 2005. Dostupné z: www.futureswithoutviolence.org/userfiles/file/ImmigrantWomen/Activist%20Dialogues.pdf [cit. 14. 1. 2013].
- GENDER STUDIES. 2010. *Výstupy z 2. kulatého stolu Stop znásilnění: Výměna příkladů dobré (a špatné) praxe ochrany práv obětí znásilnění* [on-line]. Praha: Gender Studies, 2010. Dostupné z: www.feminismus.cz/download/vystupy%20z%20KS.pdf [cit. 12. 1. 2013].
- GIRSHICK, L. B. *Woman-to-Woman Sexual Violence: Does She Call It Rape?* Boston: Northern University Press, 2002.
- GOHIR, S. *Unheard Voices: The Sexual Exploitation of Asian Girls and Young Women* [on-line]. Birmingham: Muslim Women's Network UK, 2013. Dostupné z: www.mwnuk.co.uk/go_files/resources/UnheardVoices.pdf [cit. 15. 1. 2013].
- GOODMAN, L. – FELLS, K. – GLENN, C. – BENITEZ, J. *No Safe Place: Sexual Assault in the Lives of Homeless Women*. VAWnet.org [on-line]. 2006. Dostupné z: http://snow.vawnet.org/Assoc_Files_VAWnet/AR_SAHomelessness.pdf [cit. 12. 1. 2013].
- HAVELKOVÁ, B. Znásilnění: několik úvah nad právní úpravou. In: CIPROVÁ, K., ed. *Pod hladinou: Fakta a mýty o znásilnění*. Praha: Gender Studies, 2010, s. 12–23.
- JEWKES, R. – SEN, P. – GARCIA-MORENO, C. Violence. In: KRUG, E. G., et al., eds. *World Report on Violence and Health*. Geneva: World Health Organization, 2002, s. 147–181. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf
- KŘÍŽKOVÁ, A. – MAŘÍKOVÁ, H. – UHDE, Z., eds. *Sexualizovaná realita pracovních vztahů: Analýza sexuálního obtěžování v České republice*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd, 2006.
- KUTÁLKOVÁ, P. Ženy migrantky a obchodování s lidmi. In: KRCHOVÁ, A. – VÍZNEROVÁ, H. – KUTÁLKOVÁ, P. *Ženy migrantky v České republice*. Praha: Friedrich Ebert Stiftung, 2009. Dostupné z: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/prag/06181.pdf>
- KUTÁLKOVÁ, P. Představy o povaze prostituce a jejich vliv na sociální práci s obchodovanými ženami. In: HAVELKOVÁ, B. – BELLAK-HANČILOVÁ, B., eds. *Co s prostitutí? Veřejné politiky a práva osob v prostituci*. Praha: SLON, 2014, s. 227–233.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2009.
- MORGAN, L. D. *Ohniskové skupiny jako metoda kvalitativního výzkumu*. Boskovice: Sdružení SCAN a Psychologický ústav Akademie věd Brno, 2001.
- MUSIL, L. „Ráda bych Vám pomohla, ale...“: Dilemata práce s klienty v organizacích. Brno: Marek Zeman, 2004.
- NATIONAL RESOURCE CENTER ON DOMESTIC VIOLENCE. Sexual Violence – Communities of Color. *Women of Color Network* [on-line]. June 2006. Dostupné z: www.nhcadv.org/uploads/WOC_sexual-violence.pdf [cit. 2. 1. 2013].
- OCHRANA, F. *Metodologie vědy: Úvod do problému*. Praha: Karolinum, 2009.
- PRASAD, N. Utilising the Issue of „Violence Against Migrant Women“ in Order to Restrict Migration. In: *Alliance News*. Bangkok: Global Alliance Against Traffic in Women, 1999, č. 30, s. 55–58.
- REFUGEE WOMEN'S RESOURCE PROJECT, ASYLUM AID. *Romani Women from Central and Eastern Europe: A „Fourth World“ or Experience of Multiple Discrimination* [on-line]. London: Asylum Aid, 2002. Dostupné z: www.refworld.org/pdfid/478e3c9c1a.pdf [cit. 17. 1. 2013].
- SEDLÁČEK, L. Dilema věř nebo pochybuj: Problematika vzdělávání policistů a policistek v oblasti práce s obětí znásilnění. In: CIPROVÁ, K., ed. *Pod hladinou: Fakta a mýty o znásilnění*. Praha: Gender Studies, 2010, s. 36–42.
- SEDLÁČKOVÁ, L. Proměny hranic v moderní společnosti: od marginality k marginalizaci, od inkluze k exkluzivní společnosti. In: SIROVÁTKA, T., ed. *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita a Nakladatelství Georgetown, 2002, s. 25–37.

- SCHWARTZ-SHEA, P. – YANOW, D. *Interpretive Research Design: Concept and Processes*. New York – Oxon: Routledge, 2012.
- SURT – WOMEN'S FOUNDATION. *Tackling Male Violence Against Romani Women: Recommendations for the Prevention, Detection and Intervention* [on-line]. Barcelona: – Women's Foundation, 2012.
- Dostupné z: www.surt.org/empow-air/docs/Guia_Ingles.pdf [cit. 2. 2 2013].
- THIARA, R. K. – ROY, S. *Vital Statistics: The Experiences of Black, Minority Ethnic and Refugee Women Facing Violence and Abuse*. London: Imkaan. Dostupné z: <http://imkaan.org.uk/resources> [cit. 13. 1. 2013].
- UHEREK, Z. – SKŘIVÁNKOVÁ, K. – WEINEROVÁ, R. *Žadatelky o azyl a obchod s lidmi. Výzkumná zpráva pro UNHCR*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, v. v. i., 2002.
- VOHLÍDALOVÁ, M. – ŠALDOVÁ, K. – TUPÁ, B., eds. *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: Analýzy, souvislosti, řešení*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2010.
- YANOW, D. *Conducting Interpretive Policy Analysis*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2000.
- YILDIZ, Y. Y. – BAUMANN, F. – DUTTA, S. *Empowering Women or Perpetuating Victimhood: Minority Ethnic and Roma Women's Experiences of Domestic Violence Policy and Service Provision*. London: IMECE Turkish Speaking Women's Group, 2010. Dostupné z: www.lten.org.uk/documents/reports/publications/Final%20report%20Nov.pdf

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ A MLADÉ ŽENY V SUBKULTURÁCH

PŘÍKLAD DOBRÉ PRAXE LONDÝNSKÉ ORGANIZACE NIA

Jodie Woodward

ÚVOD

Tato studie se zabývá rolí mladých žen v subkulturách, zejména v ganzích, a z ní vyplývajících rizik sexuálního násilí pro tyto ženy. Vychází ze zkušeností organizace *nia* – londýnské feministické organizace poskytující služby ženám a dívkám, které zažily násilí ze strany mužů. Po stručném charakterizování naší organizace uvádím data o četnosti a podobách sexuálního násilí ve Spojeném království. Dále se již věnuji problematice mladých žen v ganzích – definuji, co je gang, identifikuji hlavní rizika, se kterými se mladé ženy v ganzích setkávají. Upozorňuji na specifické překážky ve spolupráci s touto marginalizovanou skupinou žen a v pomoci jí. Po krátké případové studii popisující intervenci za účasti vícero institucí formuluji doporučení pro práci s mladými ženami v subkulturách, potažmo ganzích, které jsou ohroženy sexuálním násilím nebo sexuální násilí zažily.

Organizace *nia* se zaměřuje na práci s mladými ženami ohroženými řadou rizik vyplývajících z jejich členství v kultuře gangů nebo ze vztahu k ní. Program organizace je vedle omezení a zamezení násilné trestné činnosti mladých žen určen i k tomu, aby jim pomohl čelit hrozcímu sexuálnímu násilí. Dále se organizace zabývá právním zastupováním, poradenstvím a pomocí ženám a dívkám, které nějakou formu sexuálního násilí zažily. Důraz klade také na vzdělávání a prevenci v oblasti násilí mužů páchaného na ženách, zejména na práci s mladými lidmi na školách.

SEXUÁLNÍ NÁSILÍ VE SPOJENÉM KRÁLOVSTVÍ

Ve Spojeném království v posledních letech roste povědomí o rizicích, kterým jsou vystaveny mladé ženy zapojené do gangů. Jedná se zejména o riziko násilí mužů páchaného na

ženách a o riziko zapojení do závažné trestné činnosti mládeže. Navzdory narůstajícímu počtu výzkumů o zkušenostech žen a jejich viktimizaci v gangzích (Firmin, 2010; Firmin, 2011; Berelowitz et al., 2012) neexistuje doposud dost důkladně prověřených, osvědčených postupů při práci s touto skupinou.

Přibližně 80 tisíc žen ve Spojeném království každoročně zažije znásilnění nebo pokus o znásilnění (Walby, Allen, 2004). Jedna třetina mladých žen zakouší nežádoucí sexuální dotýkání ve škole (YouGov, 2010). Při vyšetřování sexuálního násilí v subkulturách je proto nezbytné mít na paměti, že vysoká míra sexuálního násilí páchaného na ženách existuje ve všech vrstvách společnosti. Veškeré formy sexuálního násilí je dále třeba vnímat v kontextu širšího prostředí výskytu tohoto jevu – kultury, v níž je znásilnění a jiné sexuální násilí páchané na ženách běžné a kde je kvůli převládajícím postojům, normám, postupům a médiím sexuální násilí přehlíženo, normalizováno, omlouváno či podporováno.

SUBKULTURY A GANGY A PODOBY SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ V NICH

Subkultura je definována jako „taková kulturní skupina v rámci širší kultury, jejíž přesvědčení či zájmy jsou často v rozporu s přesvědčeními či zájmy této širší kultury“ (Subculture, 2013). Subkultury se úspěšně rozvíjejí díky lidem, kteří cítí potřebu někam patřit. Proto jsou atraktivní zejména pro ty, kteří se jinak cítí být ze společnosti vyloučení. Nejběžnější jsou subkultury mládeže, jako například vyznavači punku, gotického hnutí, anarchismu a stylu emo.

Kultura gangů byla v posledních letech ve Spojeném království na vzestupu. Kdy se skupina lidí stává gangem? Dle definice Střediska pro sociální spravedlnost je gang poměrně trvalá, převážně pouliční skupina mladých lidí, kteří: 1) chápou sami sebe jako dobře rozzeznatelnou skupinu (a chápou je tak i ostatní); 2) zapojují se do celého spektra trestné činnosti a násilí; 3) identifikují se s daným územím, nebo na ně uplatňují nárok; 4) mají určitý identifikační rys; a 5) jsou v konfliktu s jinými (podobnými) gangy (Antrobus, 2009, s. 48).

Přestože subkultury se často snaží umístit se mimo tzv. normální společnost, lze tvrdit, že malé komunity postavené na některých, často volných, společných rysech ve skutečnosti představují mikrokosmos společnosti. Sexuální násilí, ke kterému dochází v rámci subkultury, lze tudíž vnímat tak, že se v něm zrcadlí sexuální násilí, k němuž dochází ve společnosti širší. Tento argument platí i v prostředí gangů, ve kterém patriarchální struktury skupiny reprezentují struktury širší patriarchální společnosti, v níž se nacházejí.

Gangy mohou být pro mladé ženy nebezpečným prostředím, a to zejména kvůli zvýšenému riziku sexuálního násilí (Firmin, 2011; Archer, Rascia, 2005; Wingood et al., 2002). Kontakty mladých žen s gangy a zapojení do jejich činnosti mohou nabývat mnoha podob. Ne vždy je však tím, co je vystavuje riziku, jejich vlastní angažovanost v gangu. Riziku sexuálního násilí ze strany člena gangu mohou být mladé ženy vystaveny i tehdy, když je členem gangu jejich přítel, bratr nebo jiný rodinný příslušník. Jak dokládá výpověď členky gangu: „Někdy se jde po ségrách, ale ne tak moc. Spíše se znásilňují roštěnky, svobodné maminky a maminky“ (Firmin, 2010, s. 54). V gangu jsou mladé ženy vystaveny riziku různých druhů sexuálního násilí. Jde o znásilnění jako formu odplaty či varování, dále o řetězový pohlavní styk (kdy si členové gangu předávají ženy mezi sebou) a o znásilňování a sexuální vykořisťování v intimních partnerských vztazích. Zpráva organizace Race on the Agenda *Hlas žen v násilí* z roku 2010 dospěla k závěru, že „toto používání sexuálního násilí se odehrává v atmosféře malé podpory dívek mezi sebou navzájem, v atmosféře rozpaků dívek a chlapců nad tím, co vůbec je souhlas se sexuálním stykem, a také

nejasností ve vlastní motivaci pro zapojení do sexuálních aktivit“ (Firmin, 2010, s. 7). Naše vlastní přímá práce s mladými ženami potvrzuje závěry této zprávy. Mnoho z mladých žen, kterým byla naše organizace doporučena, mělo hned několik zkušeností se sexuálním násilím a před příchodem k nám se jim dostalo jen velmi málo odborné pomoci nebo ochrany. Kromě sexuálního násilí v intimních vztazích hodně k nám doporučených mladých žen zažívá či zažilo také fyzické a emocionální zneužívání.

Kromě rizik, kterým jsou vystaveny mladé ženy zapojené do gangů, je důležité přihlížet také k tomu, proč se do gangu zapojily. V rámci studie prováděné s 80 mladými ženami, které byly členkami gangů, bylo u 30 % zjištěno sebepoškozování nebo sebevražedné tendence a u více než čtvrtiny osob bylo podezření na diagnostikovatelný duševní problém (Khan et al., 2013). Mladé ženy či dívky často popisují členství v gangu jako něco, co jim skýtá alternativu rodinné struktury (Molidor 1996; Esbensen, Deschanes, 1998; Snethen, Van Puymbroeck, 2008).

PŘEKÁŽKY V POMOCI A SPOLUPRÁCI

Existuje mnoho překážek, které mladým ženám a dívkám brání v tom, aby mluvily o prožitém sexuálním násilí. Patří k nim zejména strach z toho, že jim nikdo neuvěří, obava, že budou obviňovány či ostouzeny, strach z důsledků přiznání či nedostatek znalostí o tom, kde a komu se je možné svěřit. Překonání těchto překážek může být ještě obtížnější pro mladou ženu, která je členkou gangu. Dívky v gangu „se ve vyhledávání služeb nezávislých na státu potýkají s potížemi, v tvrzení o důvěrnosti jakékoli služby mají jen malou, nebo žádnou důvěru“ (Firmin, 2010, s. 7).

V subkultuře kromě toho může platit „zákon“, podle kterého je všechno nutné řešit v rámci této subkultury. Dostat se k pomoci zvnějšku tak může být pro členky a členy subkultury velmi obtížné. S tím souvisí také skutečnost, že v mnoha subkulturách panuje nedůvěra k úřadům a neochota spolupracovat s nimi. Jde zejména o komunity s tendencemi k neorganizovanosti (což je společný rys subkultur mládeže) a subkultury, v nichž dochází k další trestné činnosti (opět relativně společný znak subkultur mládeže).

Na toto pravidlo řešit všechno v rámci subkultury nebo úzké skupiny poukazuje i nedávný příklad ze Spojeného království, kde na povrch vyšel případ znásilnění v Socialistické dělnické straně. Způsob, jakým byl případ řešen, vyvolal ve straně rozkol. Každým vnitrostranickým problémem se zabývá výbor pro spory. O výsledku obvinění ze znásilnění tak rozhodovala skupina jednotlivců, a to tak, že nejenže posuzovala důkazy proti pachateli, ale dělala také závěry o oběti. V tomto případě se dospělo k závěru, že pachatel, bývalý vysoce postavený stranický funkcionář, i navzdory velkému nesouhlasu z řad členstva strany, není vinen. Způsob, jakým byl případ šetřen, byl mnoha členy a členkami strany kritizován. Jiní členové a členky strany však lpěli na zásadě, že všechny problémy by měly být řešeny v rámci úzké skupiny – výboru pro spory (srov. Penny, 2013).

Další překážkou v pomoci mladým ženám zapojeným do gangu je obava, že jejich vlastní trestná činnost nebo spojení s ní bude znamenat, že nebudou požívat ochrany úřadů či státu. Tato obava je pochopitelná a podle našich zkušeností s poskytováním služeb mladým ženám je také odůvodněná. Stává se, že mladá žena čelí výsledku nebo obvinění spojenému s trestnou činností. V ochraně mladých žen a stíhání mladých mužů je to třeba považovat za významnou překážku.

Zvláště závažnou překážkou ve svěření se se zkušeností se sexuálním násilím v gangu je pro mladé ženy strach z odvet. Je důležité, aby si všichni odborníci a odbornice byli

vědomi, že tento strach není planou obavou, nýbrž realitou. Neochránil-li mladé ženy, které setrvávají v gangu, stát, pak se velmi pravděpodobně setkají s odplatou od členů gangu.

Obviňování obětí z toho, že si o sexuální násilí „říkaly“, je běžné v celé společnosti. Tento stereotyp obviňování obětí je ještě patrnější v postojích vůči mladým ženám zapojeným do gangů, případně podílejícím se na trestné činnosti. To bylo zdůrazněno i v nedávném výzkumu Úřadu pro otázky dětí (Office for Children Commissioners), který se dotkl také způsobů obviňování obětí odborníky a odbornicemi. „Děti a mladí lidé, kteří byli sexuálně zneužíváni, byli odborníky často popisováni jako promiskuitní, jako ti, které fascinuje zapojování se do rizikového chování a kteří mají obecně špatně chování, dále jako ti, kdo provozují prostituci, sexuálně vstřícní a také jako osoby, které „si o to říkají““ (Bere-lowitz et al., 2012, s. 47). Pokud jsou toto postoje odborné veřejnosti, od níž se očekává, že se jim mladé ženy přijdou svěřit, pak není divu, že budou významnou překážkou. A to jak pro prvotní svěření se, tak i pro další práci s mladými ženami.

Jak naznačuje uvedené, mnoho mladých žen aktivních v gangzích na svoje členství pohlíží jako na dobu existence v rámci rodinné struktury. Srovnatelně pak mnohé překážky a obavy, jež ženám či dívkám brání svěřit se a vypovídat v rodinném prostředí, působí také v situaci, kdy jsou ženy zapojeny do gangu. Mají strach z vyloučení a izolace, obavu, že s nimi další členové a členky rodiny či skupiny nebudou chtít mít nic společného.

PŘÍPADOVÁ STUDIE

Sarah bylo čtrnáct let. Do služeb organizace Young Women's Advocacy Service byla svěřena poté, co byla znásilněna společníkem svého přítele. Sarah do organizace poslala učitelka, která měla obavy z časté absence dívky ve škole. Učitelka se obávala také toho, že by dívka sama mohla být zapojena do trestné činnosti. Sarah s doporučením a spoluprací s organizací souhlasila, spolupracovala však zpočátku velmi nepravidelně a také měla v průběhu návštěv strach svěřovat se.

Přístup poradkyně dívky vyhovoval. Poradkyně byla flexibilní a udělala si čas na budování vztahu. Už na začátku ji obeznámila s tím, jaké další orgány bude muset informovat a spolupracovat s nimi. Sarah však byla ujištěna, že před jakýmkoliv informováním a konzultováním dalších odborníků a odbornic (pokud se nevyskytne bezprostřední a významné nebezpečí pro dívku samotnou) jí bude tento záměr poradkyně sdělen.

Metoda práce s dívkou používaná na začátku touto pracovnící bylo asertivní kontaktování (assertive outreach). Jejím cílem bylo nastartovat se Sarah spolupráci. Poradkyně si vyhradila čas na návštěvu školy v době, kdy Sarah neměla vyučování, a také Sarah doprovázela na její schůzky. Brzy zjistila, že místo Sarah je na okraji gangu, již má za sebou několik zkušeností se sexuálním, fyzickým i emocionálním násilím a že jí stále hrozí nebezpečí. Sarah měla také problémy s návykovými látkami a byla na ní odpovědnost za péči o svého sourozence doma.

Poradkyně zajistila komunikaci a intervenci s odborem sociální péče, policií a školou. Poradkyně také Sarah podporovala při spolupráci s odbornými institucemi ve věci užívání návykových látek a při nacházení pozitivních činností, které by ji bavily. Jednalo se o dlouhodobou intervenci. Po celou dobu stála v cestě řada překážek.

DOPORUČENÍ

Vždy, když se mladá žena svěří s tím, že zažila sexuální násilí, je zcela zásadní vyslechnout ji a důvěřovat jí. Přístupy a opatření týkající se mladých žen bývají oproti metodám práce s dospělými zaměřené více na plánování bezpečí a na to, aby se mladá žena vyhýbala tzv. rizikovým situacím. I když je v spolupráci s mladou ženou nepochybně také prostor pro osvětu ohledně hrozících rizik, je důležité, aby odborníci a odbornice neztratili ze zřetele skutečnost, že vina a odpovědnost leží vždy na pachateli. Výchozím bodem intervence má být proto ujištění, že v žádném případě nenese odpovědnost za žádný akt sexuálního násilí páchaného proti ní.

Klíčem k tomu, aby se mladá žena ze své zkušenosti se sexuálním násilím vzpamatovala a aby poté, co si vytvoří jistou odolnost, také vstoupila do dospělosti, je vybudování vztahu. Nedůvěra mladých lidí v dospělé a zejména v úřady způsobuje, že přímět je ke spolupráci se může ukázat jako náročný problém. To platí zejména pro mladé ženy v gangzích. Je proto naprosto zásadní, aby se v případě intervence počítalo i s časem potřebným k vybudování důvěry a také aby se myslelo na způsoby, jimiž se tento vztah utváří. Při vyhodnocení projektu Safe Choices organizace *nía* jsme zjistili, že úspěch projektu spočíval ve schopnosti pracovníků být vnímavé k často chaotickému životnímu stylu mladých žen a v rozvíjení vztahu vzájemné úcty a důvěry.

Přestože mladá žena v gangu právě ve spojení s gangem zažila sexuální násilí, může i nadále v gangu cítit jistou sounáležitost a podporu. Vztít tuto skutečnost v úvahu však někteří odborníci a odbornice odmítají. Takový postoj ale může vyústit pouze v to, že mladou ženu odradí od spolupráce. To vede k ještě hlubšímu začlenění mladé ženy do skupiny.

Je třeba, aby si odborníci a odbornice byli vědomi kontextu, ve kterém se hovoří o souhlasu s pohlavním stykem. Mladá žena zapojená do gangu mohla se sexuálními aktivitami „souhlasit“. Z dostupných informací je však nasnadě, že za skutečný souhlas to považovat nelze. V takovém případě je potřeba spolu s mladou ženou pracovat na uchopení této situace. Cílem této práce je pomoci mladé ženě v tom, aby si svou zkušenost se sexuálním zneužitím a násilím uvědomila a pojmenovala ji.

Při posuzování rizik je třeba využívat princip spolupráce více institucí. Podle našich zkušeností je však pro mladou ženu přínosné, aby ji provázela jedna odbornice (nebo odborník), u níž má mladá žena pocit, že za ní stojí, že ji obhajuje. Všichni zapojení odborníci a odbornice by měli mít jasně definované role a odpovědnost. A to zejména proto, že daný soubor rizik je často velice složitý, včetně rizik vyplývajících z většího počtu pachatelů.

Zásadní také je, aby byla veškerá práce s mladými ženami prováděna s ohledem na patriarchální struktury, v nichž žijeme, a na tlaky, kterým mladé ženy budou neustále čelit nejen v prostředí gangu, ale také v rámci širší společnosti.

LITERATURA

- ANTROBUS, S., ed. *Dying to Belong: An In-depth Review of Street Gangs in Britain*. London: The Centre for Social Justice, 2009. Dostupné z: www.centreforsocialjustice.org.uk/UserStorage/pdf/Pdf%20reports/DyingtoBelongFullReport.pdf
- ARCHER, L. – GRASCIA, A. M. Girls, Gangs and Crime: Profile of the Young Offender. *Journal of Gang Research*. 2006, roč. 13, č. 2, s. 37–48.
- BERELOWITZ, S. – FIRMIN, C. – EDWARDS, G. – GULYURTLU, S. „*I Thought I Was the Only One. The Only One in the World*“: *The Office of the Children's Commissioner's Inquiry into Child Sexual Exploitation in Gangs and Groups: Interim Report*. London: The Office of the Children's Commissioner, 2012. Dostupné z: www.childrenscommissioner.gov.uk/force_download.php?fp=%2Fclient_assets%2Fcp%2Fpublication%2F636%2FFINAL_REPORT_FOR_WEBSITE_Child_Sexual_Exploitation_in_Gangs_and_Groups_Inquiry_Interim_Report_21_11_12.pdf
- ESBENSEN, F. A. – DESCHENES, E. P. A Multisite Examination of Youth Gang Membership: Does Gender Matter? *Criminology*. 1998, roč. 36, č. 4, s. 799–828.
- FIRMIN, C. *A Study into the Impact of Serious Youth and Gang Violence on the Lives of Women and Girls: Female Voice in Violence Project*. London: Race on the Agenda, 2010. Dostupné z: www.rota.org.uk/?q=webfm_send/26
- FIRMIN, C. „*This is it. This is my Life...*“: *Female Voice in Violence Project: Final Report*. London: Race on the Agenda, 2011. Dostupné z: www.rota.org.uk/webfm_send/27
- KHAN, L. – BRICE, H. – SAUNDERS, A. – PLUMTREE, A. *A Need to Belong: What Leads Girls to Join Gangs?* London: Centre for Mental Health, 2013. Dostupné z: www.centreformentalhealth.org.uk/pdfs/A_need_to_belong.pdf
- MOLIDOR, C. E. Female Gang Members: A Profile of Aggression and Victimization. *Social Work*. 1996, roč. 41, č. 3, s. 251–257.
- PENNY, L. What does the SWP's way of dealing with sexual assault allegations tell us about the left? *Guardian* [on-line], 11. 1. 2013. Dostupné z: www.newstatesman.com/laurie-penny/2013/01/what-does-swps-way-dealing-sex-assault-allegations-tell-us-about-left
- SNETHEN, G. – VAN PUymbROECK, M. Girls and Physical Aggression: Causes, Trends, and Intervention Guided by Social Learning Theory. *Aggression and Violent Behavior*. 2008, roč. 13, č. 5, s. 346–354. *Subculture*. In: *Oxford Dictionaries*, 2013. Dostupné z: www.oxforddictionaries.com/definition/english/subculture [cit. 16. 10. 2013].
- WALBY, S. – ALLEN, J. *Domestic Violence, Sexual Assault and Stalking: Findings from the British Crime Survey*. London: Home Office, 2004. Dostupné z: www.avaproject.org.uk/media/28384/hors276.pdf
- WINGOOD, G. – DICLEMENTE, R. – CROSBY, R. – HARRINGTON, K. – DAVIES, S. – HOOK, E. Gang Involvement and the Health of African American Female Adolescents. *Pediatrics* [on-line]. 2002, roč. 110 č. 5, s. e57. Dostupné z: <http://pediatrics.aappublications.org/content/110/5/e57.full.pdf>
- YOUGOV. *End Violence Against Women Poll Results*. London: YouGov, 2010. Dostupné z: www.endviolenceagainstwomen.org.uk/data/files/Schools_Safe_4_Girls/YouGov_poll_for_EVAW_on_sexual_harassment_in_schools_2010.pdf

POTŘEBA DALŠÍHO COMING OUTU

LESBY, GAYOVÉ, BISEXUÁLNÍ A TRANSGENDER OSOBY JAKO OBĚTI SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ

Ivo Procházka

ÚVOD

Sexuální orientace není proměnnou, která by se v pomoci obětem sexuálního násilí důsledně zohledňovala. Převládající představy o sexuálním násilí zahrnují oběti, jimiž jsou ženy, a násilníky, kterými jsou muži. Samotný akt sexuálního násilí se chápe v rámci předpokládané heterosexuality. Záměrem tohoto textu je částečně nastínit situaci leseb, gayů, bisexuálek, bisexuálů a transgenderů (LGBT) jako obětí sexuálního násilí z pohledu sexuologa.

Nejdříve stručně objasňuji, kdo jsou lesby, gayové, bisexuálky, bisexuálové a transgenderi a také co je sexuální násilí ve vztahu k těmto skupinám. Následně se zabývám faktory zvyšujícími ohroženost těchto skupin sexuálním násilím. Rekapituluji výsledky dvou výzkumů, které kromě jiného zjišťovaly charakter sexuálního násilí na LGBT v České republice, a uvádím několik kazuistik ze své praxe.

KDO JSOU LGBT A CO JE SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

Gay muže, lesbické ženy, bisexuální a transgender osoby označujeme jako sexuální menšiny. V literatuře i běžném životě se můžeme setkat s termínem LGBT, z angličtiny převzatou zkratkou, která tuto menšinu souhrnně pojmenovává. Správně bychom měli pro označení LGBT menšiny používat plurál, protože existují nejen rozdíly mezi jednotlivými skupinami, ale i v rámci gay nebo lesbické komunity (abychom zmínili alespoň ty největší menšiny) se setkáváme s mnoha sociálně odlišnými skupinami. LGBT komunita tedy není sociálně homogenní útvar. Komunita transgenderů v sobě zahrnuje nejen transsexuály, ale

i řadu osob s jinak vyjádřenou, nestandardní pohlavní (genderovou) identitou. Setkáváme se i s dalšími synonymy, která tyto menšiny mohou popisovat. Jde o výrazy queer, neheterosexuální komunita (komunity).

Sexuální násilí může zahrnovat různé formy nechtěného sexuálního jednání. Podle definice Světové zdravotnické organizace (Garcia-Moreno et al., 2012) zahrnuje nejen jednoznačné fyzické násilí ve spojení se sexuálním chováním, jeho hrozbu nebo využití bezbrannosti (což je de facto obsahem deliktu znásilnění v trestním zákonu), ale i verbální agrese, zneužití závislosti, pohlavní zneužití, sexuální obtěžování, sociální nátlak se sexuálním obsahem, sexuální otroctví, přinucení k sňatku či partnerskému soužití, zneužití handicapovaných osob. V této definici není explicitně zmíněno nebezpečné pronásledování – stalking, které často má sexuální charakter.

Definice sexuálního násilí se však neustále vyvíjí. V minulosti bylo použití pojmu sexuální násilí v medicínské a právní praxi limitováno na právní definici deliktu znásilnění, která zahrnovala jen násilnou vaginální soulož, a až v posledních letech byl tento čin rozšířen o další násilné sexuální chování. Někteří sexuologové a právníci doporučují používat pojem násilí jen pro ty projevy sexuálního chování, při jejichž prosazování bylo použito explicitní fyzické násilí, jeho hrozba, nebo bylo využito bezbrannosti oběti (Zvěřina, 2003; Gödtel, 1994). Pohlavní zneužití bez použití násilí či jeho hrozby a absence soulože tedy například mezi sexuální násilí neřadí.

Širší definice sexuálního násilí umožňuje posuzovat sexuálně neadekvátní jednání v souhrnu. Méně závažné násilí pak nebývá bagatelizováno. Například pohlavní zneužití, které oběť nehodnotí jednoznačně negativně, bývá někdy podceňováno jen jako urychlení začátku pohlavního života. Naopak širší pojetí může vést k menší stratifikaci závažnosti – například nenásilná pohlavní zneužití, jichž je většina, mohou být v médiích a laicky vnímána často jako fyzicky agresivní čin (Weiss, 2005).

VYŠŠÍ OHROŽENÍ LGBT SEXUÁLNÍM NÁSILÍM

Na sexuální násilí vůči LGBT se nahlíží zejména jako na druh partnerského, intimního a domácího násilí. Nezřídka je také ale druhem násilí z nenávisti, a to homofobní nenávisti.

Významným životním milníkem LGBT osob je **coming out**, tedy proces sebezpřijetí a vyrovnávání se se sexuální orientací či pohlavní identitou. V tomto období je člověk zranitelnější a následky takového jednání mohou být závažnější. Některé násilné útoky mohou být v tomto období častější a proces coming outu dále komplikují. Tím se také snižuje šance na oznámení těchto činů, zhoršuje se schopnost vyhledání účinné pomoci a zvyšuje se také riziko psychosociálních následků.

Některé viktimologické studie ukazují, že zneužití chlapci se v dospělosti častěji stávají i HIV pozitivními. Pohlavní zneužití koreluje podle těchto studií s nekonformní pohlavní identitou v dětství. Nekonformní pohlavní identita v dětství pak často koreluje s femininnější sexuální rolí, ale na zvýšené zranitelnosti se jistě podílí i vliv zhoršeného sebehodnocení u zneužitých chlapců (Weinrich et al., 1995).

Gay muži jsou častěji oběťmi obecné násilné činnosti než heterosexuální muži (a ti jsou častěji oběťmi obecně násilných činů než ženy). Důvodem je zřejmě výskyt homofobního agresivního jednání. V netolerantních společnostech jsou pak homosexuální jedinci zatlačováni do „podsvětí“, kde je rovněž riziko setkání se s agresí vyšší (Herek, Berrill, 1992). Lesbické ženy jsou rovněž častěji oběťmi násilné trestné činnosti než heterosexuální ženy,

ale méně často než gay muži. Podle posledních zjištění jsou ještě častěji oběťmi násilných deliktů transgender osoby (Bockting et al., 2013; Procházka, 2013).

Zkušenosti gay mužů a lesbických žen s verbální agresí jsou srovnatelné a jsou vyšší než u heterosexuálů. Opět ale nejčastější zkušenosti mají transgender osoby. Obecně jsou tyto fyzické, ale zejména verbální delikty jen zřídka hlášeny policii (Herek, Berrill, 1992; Bockting et al., 2013). U lesbických žen je uváděna častější zkušenost s domácím násilím než u gay mužů, ale u gay mužů je vyšší než u heterosexuálů (Stephenson et al., 2013). Gay muži a lesbické ženy se v americkém souboru v dětství téměř dvakrát častěji stali obětí pohlavního zneužití (Andersen, Blossnich, 2013).

ZKUŠENOSTI ČESKÝCH LGBT KOMUNIT S NÁSILNÝM JEDNÁNÍM

K dispozici máme dvě studie, které se tématem zabývaly a jejichž dotazník byl konstruován obdobně. První je studie kolektivu Procházka, Janík, Hromada (2003) (počet respondentů: 267, zkoumané časové období: celoživotní zkušenosti, sběr dat: respondent driven sampling) a druhou studie Pechové (2009) (počet respondentů: 497, zkoumané časové období: 5letá prevalence, sběr dat: on-line studie). Dotazy v obou studiích směřovaly ke zkušenostem respondentů s verbální a fyzickou agresí, které měly přímou nebo předpokládanou spojitost se sexuální orientací respondenta. V obou studiích mezi respondenty převažovali muži. První procentuální údaj pochází ze studie z roku 2003 a týká se celoživotní prevalence a druhý ze studie Pechové z roku 2009 a zahrnuje prevalenci pětiletou. Nicméně zjištěná data jsou velmi obdobná.

S fyzickým homofobním násilím se setkalo 16 % (2003), resp. 14 % (2009) mužů a 13 % (2003), resp. 7 % (2009) žen. Pachatel byl v obou studiích většinou neznámý. 18 % mužů v první studii z roku 2003 útok hlásilo policii. S verbální homofobní agresí se setkala více než třetina mužů a žen (35 % [2003], resp. 36 % [2009] mužů; 42 % [2003], resp. 36 % [2009] žen).

Procházka ve své kandidátské práci (2001), zpracované na souboru 194 gay mužů, zkoumal jejich zkušenosti s diskriminací. Třetina gay mužů uvedla nejméně jednu zkušenost se sexuálně neadekvátním chováním. Tím se rozumělo přinucení k pohlavnímu styku, pohlavní zneužití v dětství nebo pohlavní styk plynoucí ze zneužití závislosti. Pětina respondentů se stala obětí pohlavního zneužití nebo pokusu o něj v dětství (tj. do 15 let věku). U pětiny se jednalo pouze o pokus, polovina mužů se s tímto chováním setkala opakovaně a třetina byla nejméně jednou zneužita ve věku do 12 let. Ani jedno pohlavní zneužití nevyšetřovala policie, tři chlapci (8 %) se alespoň někomu svěřili. Jen 23 % mužů později hodnotilo toto jednání jednoznačně negativně (častěji to byli muži zneužití v mladším věku). Pachatelem podle vztahu k oběti byl přibližně stejně často neznámý člověk a příbuzný (v obou případech po 36 %) a známý člověk bez příbuzenského vztahu (28 %). V 95 % byl pachatelem muž, v 5 % se podílely, ať již spolu s mužem, nebo exkluzivně, ženy.

Výskyt pohlavního zneužití u gay mužů převyšuje údaje o pohlavním zneužití z reprezentativní studie Weisse a Zvěřiny (2001) na české populaci, kteří ve studiích z let 1993 a 1998 zjistili četnost pohlavního zneužití u mužů v rozmezí 5–7 %. Četnost pohlavního zneužití u gay mužů je dokonce vyšší než četnost pohlavního zneužití v populaci u žen (8–10 %). Ve srovnávaných studiích se ale lišila formulace otázek. Ve studii gay mužů (Procházka, 2001) byl položen dotaz, zda měli nějakou sexuální aktivitu s dospělým

člověkem do svých 15 let věku, zatímco v reprezentativní studii (Weiss, Zvěřina, 2001) byl dotaz položen přímo na zkušenost s pohlavním zneužitím.

V souboru gay mužů také 23 respondentů (12 %) uvedlo, že se stali obětí sexuálního násilí v dospělém věku. Pachatelem byl vždy muž, ve dvou případech ale participovaly i ženy. V 11 případech byl pachatelem neznámý muž a v 11 případech známý (ani jednou nebyl uveden jako pachatel partner). Jeden respondent typ pachatele neuvedl. Policie vyšetřovala jediný případ, ve čtvrtině případů se oběť někomu svěřila. 16 % mužů v souboru gay mužů uvedlo, že mělo pohlavní styk s někým, s kým nebyl jejich vztah vyrovnaný (například učitel – žák). Celkem třetina mužů v souboru se setkala s nějakou formou sexuálně neadekvátního chování. Ti, kteří se stali obětí sexuálního násilí, byli i v dětství častěji sexuálně zneužiti, což nabízí viktimologické úvahy.

KAZUISTIKY

Pro dokreslení forem sexuálního násilí a násilí souvisejícího s homofobií následuje několik kazuistik. Většina případů je klinických (2–5), první je příběh mého kolegy a kamaráda.

(1)

40letý německý HIV pozitivní lékař se kvůli svému zdravotnímu stavu v invalidním důchodu přestěhoval za svými kamarády do Čech. V Praze se v jednom sex klubu seznámil s 25letým neslyšícím gayem. Ten se do něj zamiloval a usiloval o vztah s ním. Lékař ovšem opakovaně odmítal, protože jejich HIV status byl rozdílný. Následoval typický stalking (SMS, dopisy, vyhledávání, obtěžování přátel). Tehdy ještě nebezpečné pronásledování nebylo považováno za trestný čin. Hledání pomoci u policie i u rodiny neslyšícího gaye bylo bez efektu. Obtěžující chování mladého muže se dále stupňovalo. Přibližně po roce stalkingu 25letý mladík vylákal vyšroubováním pojistek lékaře na chodbu jeho domu a zde ho ubodal k smrti několika ranami nožem.

(2)

20letý mladý muž s nejistou sexuální orientací se přišel poradit k lékaři o své sexuální orientaci. Při vyšetření uvedl, že byl před několika měsíci znásilněn na WC na letišti v Londýně. Neznámý muž ho beze slova a bez jakékoli předchozí komunikace zatlačil do kabinky a zde mu naznačil, aby mu provedl orální sex. Násilí ani výhrůžky nepoužil. 20letý mladý muž se ho ale bál, byl menší postavy, proto mu vyhověl. Na policii se neobrátil, ani se se svou zkušeností nikomu nesvěřil. Tento incident byl však jedním z důvodů, proč si mladý muž neuměl představit, že by mohl být gay. Stále se mu vybavovaly nepříjemné vzpomínky na tento čin, měl i pocit viny, že se nebránil. Byla mu doporučena psychoterapie.

(3)

24letý muž při lékařském vyšetření uvedl, že ho poslali poradit se z domova potom, co rodičům oznámil, že je gay. Uvedl, že se ale necítí homosexuálně orientovaný a vše si vymyslel. Rodiče si totiž všimli změn v jeho chování, které souvisely s užíváním drog. Proto jim řekl, že je gay a prožívá coming out. Na námitku, že to není obvyklá reakce a jestli nemá nějakou homosexuální zkušenost nebo nějakého dobrého gay kamaráda, uvedl, že v pubertě byl opakovaně zneužit svým starším bratrem. To do té doby to nikomu nesdělil. Abúzus drog pak s tímto zneužitím a vyrovnáním se s jeho následky velmi pravděpo-

dobně souvisel. Byla mu doporučena protitoxikomanická léčba spolu s psychoterapií zaměřenou na zvládnutí posttraumatického syndromu.

(4)

36letý HIV pozitivní gay byl přijat na oddělení infekce s mnohočetnými zhmožděninami a depresivní reakcí. Uvedl, že jeho tehdejší partnerský vztah byl založen na výrazné BDSM (dominanci/submisivitě) bez jasného vymezení hranic, kdy on byl v roli submisivního partnera. V případě partnerovy výraznější agrese pak reagoval depresí, pocity viny, ale i obviňováním partnera a snahou odejít ze vztahu. Do vztahu se ale znovu vracel. Submisivní sexuální preference navíc korelovala s negativním sebehodnocením (HIV, profesní neúspěch), čehož partner uměl zřejmě manipulativně využít. Oběma partnerům bylo nabídnuto partnerské psychotherapeutické řešení – stanovení hranic, užití safe word (slovo, které okamžitě zastavuje sexuální aktivity, pokud jsou submisivnímu partnerovi nepříjemné), oddělení sexuality a běžného života. V případě rozchodu bylo pacientovi nabídnuto azylové ubytování v Domě světla v Praze. Po propuštění z hospitalizace se již pacient neozval.

(5)

24letý muž vietnamské národnosti opakovaně osahával neznámé muže. Jeho chování bylo řešeno policií a při znaleckém posouzení byla diagnostikována patologická sexuální agresivita. Jeho orientace byla homosexuální, androfilní (zaměřen na dospělé muže), ale do značné míry egodystonní (v nedokončeném procesu coming outu). Egodystonní sexuální orientace byla komplikována transkulturními odlišnostmi. Rodiče o jeho orientaci věděli, ale fakticky ji zřejmě nepřijímali. Tím byla ztížena jeho partnerská adaptace a celý proces léčby. Nebyl schopen se začlenit do gay komunity – vietnamská gay komunita byla málo otevřená jak vůči své národnostní menšině, tak i vůči české gay komunitě.

ZÁVĚR

Dosavadní výzkumy v České republice nebyly zaměřeny na problematiku sexuálního násilí páchaného na LGBT osobách. Sexuální násilí tematizovaly jako součást diskriminačního jednání vůči této marginalizované skupině. I navzdory absenci specifitějších dat můžeme na základě naší zkušenosti ze sexuologické praxe konstatovat, že mezi LGBT jsou oběti sexuálního násilí. Odpovědné instituce by LGBT lidem měly být schopny vyjít vstříc.

ODBOŘNÍCI A ODBOŘNICE PRACUJÍCÍ S OBĚTMI SEXUÁLNÍHO NÁSILÍ Z ŘAD LGBT MENŠIN BY MĚLI USILOVAT O:

- vytvoření prostředí, které bude pro řešení sexuálně násilných činů pro členy LGBT komunit co nejbezpečnější a přátelské
- umožnění doprovodu a jeho přítomnosti při řešení sexuálně násilných deliktů
- vzdělávání zaměstnanců a zaměstnankyň v LGBT problematice (např. pozváním odbornic a odborníků z organizace obhajující práva LGBT)
- sebereflexi vlastní homofobie, bifobie, transfobie a možných diskriminačních praktik, uvědomění si jejich důsledků pro individuální práci a také působení celé pomáhající instituce
- používání jazyka, který z možných uživatelů pomoci nevylučuje LGBT osoby (např. na propagačních materiálech), ale uznává jejich existenci a možnou potřebu pomoci

- informování LGBT komunit o sexuálním násilí a aktivní nabízení svých služeb těmto komunitám
- vytváření podpůrných aktivit a skupin v LGBT komunitách, které by omezovaly rizika související s nedokončeným coming outem.

LITERATURA

- ANDERSEN, J. P. – BLOSNIICH, J. Disparities in Adverse Childhood Experiences among Sexual Minority and Heterosexual Adults: Results from a Multi-State Probability-Based Sample. *PLOS One*. 2013, roč. 8, č. 1, s. 1–7.
- BOCKTING, W. O. – MINER, M. H. – SWINBURNE ROMINE, R. E. – HAMILTON, A. – COLEMAN, E. Stigma, Mental Health, and Resilience in an Online Sample of the US Transgender Population. *American Journal of Public Health*. 2013, roč. 103, č. 5, s. 943–951.
- GARCIA-MORENO, C. – GUEDES, A. – KNERR, W. *Understanding and Addressing Violence against Women*. World Health Organization, 2012. Dostupné z: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/77434/1/WHO_RHR_12.37_eng.pdf
- GÖDTEL, R. *Sexualita a násilí*. Praha: Český spisovatel, 1994.
- HEREK, G. M. – BERRILL, K. T. *Hate Crimes*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications, 1992.
- PECHOVÁ, O. Diskriminace na základě sexuální orientace. *Psychologie*. 2009, roč. 3, č. 3, s. 1–16.
- PROCHÁZKA, I. *Společenská diskriminace a zkušenosti s některými jejími formami u gay mužů*. Kandidátská disertační práce. Praha: 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy, 2001.
- PROCHÁZKA, I. Právo dětí na sexuální orientaci a pohlavní identitu: Zpráva z mezinárodního sympozia Rady Evropy. In: MITLÖHNER, M. – PROUZOVÁ, Z., eds. *21. celostátní kongres k sexuální výchově v České republice: Pardubice 2013. Sborník referátů*. Ostrava: CAT, 2013, s. 158–165.
- PROCHÁZKA, I. – JANÍK, D. – HROMADA, J. *Společenská diskriminace lesbických žen, gay mužů a bisexuálů v ČR*. Praha: Gay Iniciativa v ČR, 2003.
- STEPHENSON, R. – SATO, K. N. – FINNERAN, C. Dyadic, Partner, and Social Network Influences on Intimate Partner Violence among Male-Male Couples. *Western Journal of Emergency Medicine*. 2013, roč. 14, č. 4, s. 316–323.
- WEINRICH, J. D. – ATKINSON, J. H. – MCCUTCHAN, J. A. – GRANT, I. – HNRC GROUP. Is Gender Dysphoria Dysphoric? Elevated Depression and Anxiety in Gender Dysphoric and Nondysphoric Homosexual and Bisexual Men in an HIV Sample. *Archives of Sexual Behavior*. 1995, roč. 24, č. 1, s. 55–72.
- WEISS, P., a kol. *Sexuální zneužívání dětí*. Praha: Grada, 2005.
- WEISS, P. – ZVĚŘINA, J. *Sexuální chování v ČR: Situace a trendy*. Praha: Portál, 2001.
- ZVĚŘINA, J. *Sexuologie (nejen) pro lékaře*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2003.

SEXBYZNYS NEROVNÁ SE NÁSILÍ

PŘÍTOMNOST NÁSILÍ V SEXBYZNYSU A MOŽNOSTI JEHO ELIMINACE¹

Lucie Šídová

ÚVOD

Článek se zabývá tématem násilí v sexbyznysu a možnostmi jeho řešení. Mapuje druhy násilí, postoje, předsudky a stereotypy a dává konkrétní návrhy, jak těmto zkušenostem s násilím čelit. Cílem textu je otevřít diskusi a shrnout zkušenosti organizace ROZKOŠ bez RIZIKA (dále také R-R), získané z 22leté praxe, a poukázat na to, že sexbyznys nerovná se násilí, ale že v sexbyznysu násilí je a je možné ho eliminovat. Násilí nemusí být součástí sexbyznysu, jak to mnohé sexuální pracovnice, zákazníci, personál nočních klubů, ale i veřejnost chápou. Dá se proti němu bránit. Ženy ze sexbyznysu mají svá práva a nárok na dobré pracovní podmínky, jejichž součástí není násilí, pokud k tomu ony samy nesvolí (např. při sadomasochistických praktikách, dále také S/M praktikách).

V České republice dosud nebyl uskutečněn výzkum, který by komplexně či obecně mapoval násilí v sexuálním průmyslu. Dva výzkumy (Poláková, 2008; Zikmundová, 2003), které realizovaly pracovnice R-R, se tématu násilí dotkly a některé jejich části byly na mapování násilí zaměřeny. Příspěvek proto vychází ze zkušeností pracovnic R-R, z rozhovorů se ženami ze sexbyznysu během terénní, sociální a terapeutické práce a výše zmíněných výzkumů. Návrhy řešení ke snížení násilí páchaného na těchto ženách také vychází

.....

1 Sexbyznys je termín užívaný organizací ROZKOŠ bez RIZIKA pro označení práce v prostředí placených sexuálních služeb. Tento pojem zahrnuje celou škálu prostředí, kde jsou nabízeny erotické služby, neomezuje se pouze na prostituci. Základním rozdělením může být sféra kontaktní sexuální práce, při níž dochází k přímému fyzickému kontaktu mezi kupujícím a prodávajícím, a sféra nekontaktní práce zahrnující např. práci on-line na erotických videochatech či sex po telefonu aj.

ze zahraničních zkušeností, s nimiž jsem se mohla seznámit během zahraničních stáží v Německu a Nizozemí,² a některá opatření jsem viděla na vlastní oči (např. tippelzóny, viz níže). Text je doplněn o odkazy na zajímavou literaturu a zahraniční výzkumy. Organizace ROZKOŠ bez RIZIKA je jedinou organizací v České republice, která nabízí ženám pracujícím v sexbyznysu komplexní sociální, zdravotní a terapeutické služby, hájí práva sexuálních pracovníků a podílí se na připomínkování zákona o legalizaci prostituce.

JAK ČASTO SE SEXUÁLNÍ PRACOVNICE STÁVAJÍ OBĚTMI NÁSILÍ?

Ze zkušeností ROZKOŠE bez RIZIKA i z některých výzkumů vyplývá, že ženy, které pracují v sexbyznysu, mají častěji zkušenosti se sexuálním násilím než ženy z ostatní populace, a to jak z dětství, tak i v osobním či pracovním životě. Dostupná data i klinické zkušenosti nabízejí zajímavé postřehy, nelze z nich však vyvodit kauzální souvislosti typu: „zažila sexuální násilí v dětství, bude pracovat v sexbyznysu“, či „pracuje v sexbyznysu, zažije sexuální násilí“. U uvedených dat se tedy jedná spíše o ilustrace.

Ženy, s nimiž se v rámci naší práce setkáváme, jsou ze 40 % matky samoživitelky, které splácějí dluhy, často i po svém manželovi či příteli. Nezřídka svého přítele či manžela, který nepracuje, živí. Nejčastěji mají středoškolské vzdělání – 37 % (Zdravotní statistiky R-R, 2012). Ze 119 respondentek, které se účastnily dotazníkového šetření Zikmundové (2003), sexuální zneužívání do věku 15 let zažilo 21 % žen. Významně častěji oproti běžné populaci též dotazované uváděly zkušenost se znásilněním. V osobním životě se s ním setkala až 28,6 % žen a v pracovním životě 17,6 % (Zikmundová, 2003). V ranější studii Veselé, Malinové a Paláčka (1991) 33 % z 364 dotazovaných sexuálních pracovníků uvedlo, že byly někdy znásilněny, ať už v rodině, nebo při výkonu povolání.

Traumatizující zážitek z dětství či zkušenost se sexuálním násilím ze strany příbuzného nebo známého může být jedním z faktorů pro vstup do prostituce. Tuto skutečnost uvádí Vaníčková na základě výzkumu, jehož výsledkem bylo také zjištění, že u dvou třetin osob provozujících prostituci došlo ve věku od 3 do 16 let k sexuálnímu zneužití (Vaníčková, 2007).

Další zahraniční výzkumy též uvádějí, že ženy, které pracovaly v sexbyznysu, byly častěji než jiné ženy podrobeny sexuálnímu násilí (43 % oproti 10 % z celkově dotazovaných). Ženy pracující v sexbyznysu též vykazovaly výrazně vyšší hodnoty u všech forem násilí od 16 let. Mají zvýšené riziko vícenásobného ohrožení a zřídka se jim dostane lékařské a policejní pomoci (Schrötte, Müller, 2004; Leopold, Steffan, 1997).

Násilím jsou více ohroženy ženy pracující na ulici. Některé priváty či noční kluby mají bezpečnostní opatření. Zákazníci jsou více pod bezpečnostní kontrolou a nedovolí si k ženám to, co vůči ženám pracujícím na ulici. Zákazníci se na ulici cítí anonymněji.

Ze zkušeností z mé terapeutické práce také vyplývá, že v hledání pomoci ženám, které pracují v sexbyznysu, zčásti brání stigmatizace prostituce. Zkušenosti s násilím nelze vnímat jen

.....

2 Stáže v zahraničí byly uskutečněny díky mezinárodnímu projektu Ze sexbyznysu na trh práce. Projekt byl podpořen z Evropského sociálního fondu prostřednictvím Operačního programu Lidské zdroje a zaměstnanost a státního rozpočtu České republiky. Cílem projektu bylo zjistit dopady zavedení legalizace a regulace prostituce na trh práce a to, jak fungují exitové programy pro sexuální pracovníky v zahraničí. Výstupem projektu je publikace Ze sexbyznysu na trh práce?. Více na: www.rozkosbezrizika.cz/o-nas/aktualni-projekty/esf-op-lzz-ze-sexbyznysu-na-trh-prace.

jako pozadí vstupu do prostituce, násilí je také používáno, aby ženy byly v prostituci udrženy. Zároveň mohou násilné zkušenosti motivovat ženy k ukončení práce v sexbyznysu.

PROSTITUCE VS. PRÁCE V SEXBYZNYSU – NÁZORY A POLITIKY

Povaha prostituce, resp. práce v sexbyznysu je předmětem hodnotových i politických sporů. Existují dva póly, mezi nimiž se diskutující pohybují – prostituce jako násilí páchané na ženách (např. Barry, 1984) a prostituce jako sexuální práce (např. Kempadoo, 2005; Saunders, 2002).³ I přestože diskuze na toto téma přesahují stanovený rámec článku, je potřeba alespoň zmínit, že výzkumy přinášejí zajímavá zjištění např. o vztahu mezi dekriminací, resp. kriminalizací prostituce a zlepšení stavu bezpečí sexuálních pracovníků. Např. studie *Risks, Rights & Health* tvrdí, že kriminalizace a stigma znamená pro sexuální pracovníce a pracovníky nebezpečí a nestabilitu (Levine, 2012). Ze zmíněné studie též vyplývá, že zákony, které prostituci kriminalizují, tlačí sexuální práci do podsvětí, a znesnadňují tím pracovním a pracovníkům přístup k sociálním a zdravotním službám. Ti pak nemají přístup k programům zabývajícím se prevencí HIV, a proto mají osmkrát větší pravděpodobnost než ostatní, že se nakazí virem HIV. Je pro ně totiž také těžší vyjednat si dobré pracovní podmínky, případně požádat o pomoc policii. Kriminalizovaní a stigmatizovaní sexuální pracovníci a pracovníce se bojí, že budou zatčeni. Tuto situaci lze ilustrovat citátem jedné ze sexuálních pracovníček z Guyany, která popisuje svoji zkušenost: „... sebral mi peněženku, začal mě bít. Jak bych se mohla obrátit pro pomoc na policii, když prostituce není legální?“ (Levine, 2012, s. 37).

K podobným závěrům vztahujícím se k dopadům legislativní úpravy prostituce a bezpečí sexuálních pracovníků a pracovníček došla ve své diplomové práci též Poláková (2008), která zkoumala pracovní podmínky sexuálních pracovníků. „Mezi faktory, které mohou mít vliv na výskyt násilí v prostituci, můžeme mimo jiné zařadit: pracovní prostředí a legislativní postoj státu či obcí k prostituci. Obecně lze říci, že riziko pro sexuální pracovníce stoupá, pokud stát uplatňuje represivní opatření namířená proti prostitutkám, ale i zákazníkům. Při práci na ulici dochází ke zkrácení doby vyjednávání se zákazníkem, prostituce je nabízena více na skrytých, odlehlých místech. Dále, pokud žena pracuje sama (v bytě), jezdí se zákazníkem na odlehlá místa (mimo město, mimo dosah dalších osob)“ (Poláková, 2008, s. 23).

I Mezinárodní organizace práce (ILO) doporučuje, aby byla sexuální práce uznána jako práce a aby byla upravena tak, aby chránila sexuální pracovníky a pracovníce, ale i zákazníky a zákaznice (Levine, 2012, s. 40). Další možný postoj k práci v sexbyznysu, jenž dokresluje stanovisko Mezinárodní organizace práce, nabízí vyjádření jednoho ze sexuálních pracovníků: „Sexuální práce mi dává svobodu být tím, kým se cítím. Můj vnějšek se cítí svobodně a vnitřek mě nutí pracovat“ (transgender, Itálie) (cit. dle Munk, 2012, s. 81).

Když se však oprostíme od ideologických střetů „násilí na ženách“ versus „práce jako každá jiná“, můžeme se podívat na prostituci jako na práci s potenciálem značného rizika. Takové vnímání je nejbližší pozici organizace ROZKOŠ bez RIZIKA.

3 Povaze prostituce / sexuální práce a dopadům ideologických rámců na praktická opatření politiky se věnuje obšírně nová publikace *Co s prostitutí? Veřejné politiky a práva osoby v prostituci* (Havelková, Bellak-Hančilová, eds., 2014).

TYPOLOGIE NÁSILÍ NA SEXUÁLNÍCH PRACOVNICÍCH PODLE PACHATELE NÁSILÍ

V roce 2012 jsme se v ROZKOŠI bez RIZIKA zaměřili na zmapování násilí v sexbyznysu. Dle našich zkušeností se mohou sexuální pracovnice v sexbyznysu setkat s ponižováním, nadávkami, pomluvami, obviňováním, vyhrožováním, stalkingem, obscénními telefonáty, nucením k užívání drog a léků, odcizením peněz, dokladů a dalších osobních věcí, fyzickým napadením, ohrožováním zbraní, omezováním osobní svobody, únosem, ublížením na zdraví či vraždou, falešným obviňováním, šikanou, pronásledováním, zastrašováním, vyhrožováním, vydíráním, neoprávněným vybíráním pokut, neoprávněným odcizením financí, dokladů a dalších osobních věcí, stigmatizací, stereotypy, nucením k nechráněnému rizikovému sexuálnímu styku, nucením k rizikovým sexuálním praktikám⁴, které žena odmítá, znásilněním, úmyslným nakažením infekční chorobou či obchodem s lidmi. Zjištěné podoby násilí jsme dále kategorizovali do šesti skupin. V každé skupině, kterou dále charakterizují, zmíním specifické podoby násilných trestných činů a popisují činy vztahující se k sexuálnímu násilí.

NÁSILÍ ZE STRANY ZÁKAZNÍKA

Mezi sexuální násilí, které ženy zažívají od zákazníků, patří zejména nucení k nechráněnému rizikovému sexuálnímu styku, nucení k rizikovým sexuálním praktikám, které žena odmítá, znásilnění, úmyslné nakažení infekční chorobou, obchod s lidmi.

Výzkum zaměřený na pracovní podmínky žen pracujících v sexbyznysu (Poláková, 2008, s. 79) také zjistil, že až 83,3 % zákazníků požaduje sex bez kondomu. Přitom pánský kondom⁵ představuje velmi účinnou ochranu proti sexuálně přenosným infekcím a nechtěnému otěhotnění. (Použité citace pocházejí, pokud není uvedeno jinak, z naší praxe.)⁶

„Tady s tím jsem šla na privát, kousek od místa, kde obvykle stojíme. Moc nemluvil, a když mělo dojít na placení, vytáhl pistoli, přiložil mi ji na krk a řekl ‚tiše‘ s tím svým ruským přízvukem. Bylo jasné, že jestli ceknu, tak opravdu střelí. Pro jistotu mě trochu klepnul hlavní do hlavy, abych nebyla na pochybách. Vysypal mi kabelku, sebral prachy, mobil a klíče, pak vyšel z místnosti a zamknul za sebou. Věděla jsem, že se nikoho nedovolám, a dokud nějaká holka nepůjde na kšeft, tak se odtud nedostanu. Nejvíce jsem se bála, že si to rozmyslí a vrátí se, aby mě dorazil. Zarachotil klíč..., ale byla to Věra, šla se podívat, co se se mnou děje, že se dlouho nevracím“ (klientka R-R).

4 Jedná se o sexuální praktiky bez ochranných pracovních pomůcek (kondom, latexové rukavice, orální rouška, lubrikant) a rizikovější sexuální praktiky jako anální sex, lízání konečníku, polykání spermatu atd. Více na stránkách organizace R-R www.rozkosbezrizika.cz či v letáku vydaném R-R *Jak provozovat bezpečnější sex: Sexuální praktiky*.

5 Vedle pánského kondomu existuje i dámský kondom Femidom. Plní stejnou funkci jako pánský kondom. Je těžké ho koupit (pouze na internetu) a je dražší než pánský kondom.

6 Příběhy žen byly sesbírány terénními týmy R-R v celé ČR v průběhu roku 2013. Pracovnice R-R se žen ptaly na zkušenosti s násilím dle vytvořené Typologie násilí na sexuálních pracovnicích podle pachatele násilí. Dotazování v terénu bylo skutečně primárně k získání příběhů, které byly využity k podpoře Dne za ukončení násilí vůči sexuálním pracovnicím a pracovníkům, který se každoročně koná 17. prosince, a pro připravovanou publikaci R-R o tématu násilí, určenou pro sexuální pracovnice.

„Stály jsme s Ladou na parkovišti. Přijelo osobní auto Ford Combi a zastavilo u nás. Požádala jsem řidiče o cigaretu a nasedla jsem za ním dozadu. Zavezl mě mimo parkoviště a požádal mě, abych si přesedla k němu dopředu. Chtěl orální sex. Napřed s gumou, ale pak zamkl dveře centrálem a požadoval orál bez. Když jsem nechtěla, vytáhl nůž a elektrický paralyzátor a vyhrožoval mi, že mě zabije. ‚Pojď, vrátíme se na kraj parkoviště a tam ti ho vykourím bez gumy,‘ slíbila jsem mu“ (klientka R-R).

„Nikdy se mi nic hrozného nestalo, jeden zákazník ale byl hrubý. Měl strašně velký penis. Chtěla jsem mít celý sex pod kontrolou. Bohužel jsem neměla tak velký kondom a ty standardní mu byly malé. Použila jsem lubrikační gel. Prosila jsem ho, aby to dělal pomalu. Neposlechl. Vrazil ho do mě zezadu tak rychle, že jsem spadla z postele a křičela bolestí“ (klientka R-R).

Obdobné příběhy denně zažívá vysoké procento sexuálních pracovníků a pracovníků. Dle výzkumu Polákové (2008) byli zákazníci nejčastěji uváděnými osobami vzhledem ke zkušenosti respondentek s násilným jednáním na pracovišti. S násilným chováním ze strany zákazníka se setkala polovina respondentek (tj. 21), bez ohledu na velikost podniku, národnost a věk dotazovaných. Více než polovina respondentek byla s chováním zákazníků ke své osobě spokojena (23, tj. 54,8 %). Dle výzkumu Zikmundové (2003) bylo 17,6 % ze 119 dotazovaných klientek R-R znásilněno zákazníkem.

NÁSILÍ ZE STRANY PERSONÁLU

Mezi sexuální násilí, které ženy zažívají od personálu podniků, patří zejména tzv. vstupní rituály, nucení k nechráněnému rizikovému sexuálnímu styku, nucení k rizikovým sexuálním praktikám, které žena odmítá, znásilnění, úmyslné nakažení infekční chorobou, obchod s lidmi.

„Majitel bývalého klubu, kde jsem pracovala, byl opilec. Pracovala jsem víc na baru, na pokojích jen, když nebyly holky. Musely jsme s ním ale spát všechny. Jemu vždycky hrozně vadilo, když jsem nechtěla – když jsem byla na baru, brala jsem to tak, že jsem jen na baru a s nikým spát nebudu. Jednou jsem byla na baru asi čtyři dny, on na mě pořád naléhal, ale já jsem nechtěla. Když jsem se chystala domů a v baráku nikdo nebyl, praštil mě heverem přímo doprostřed obličeje. Roztříštil mi nos a celou pravou část tváře. Moc si to nepamatuju, ani bolest, jen mokrý a teplo pod hlavou. Jemu se udělalo špatně a odešel, pomoc jsem si přivolala sama. Byla jsem s tím tři měsíce v nemocnici, přítel mi zaplatil drahé operace, takže to nejde zas tak poznat, hlavně ne teď v noci, kdy mám na tváři hodně mejkapu. Mám ale půlku obličeje z titanu. Když jsem se do klubu vrátila, znásilnil mě. Pak už mě tam nikdy neviděli. Žalobu jsem nepodala, kdo ví, jaké by kolem toho byly opletačky, a můj táta v té době začal umírat na rakovinu a neměla jsem na nic jiného sílu“ (klientka R-R).

Dle výzkumu Polákové uvádí zkušenosti s násilím ze strany personálu 16,7 % sexuálních pracovníků (Poláková, 2003, s. 85).

NÁSILÍ ZE STRANY INSTITUCÍ (ZEJMÉNA POLICIE)

Do této kategorie můžeme zařadit ponižování, nadávky, pomluvy, falešné obviňování, šikanu, pronásledování, zastrašování, vyhrožování, vydírání, neoprávněné vybírání pokut,

neoprávněné odcizení peněz, dokladů a dalších osobních věcí, fyzické napadení, ohrožování zbraní, stigmatizaci, stereotypy.

I ze strany policistů se ženy setkávají se sexuálním násilím. Jedná se zejména o nucení k sexuálnímu styku bez kondomu a zadarmo.

„Přijel vyhlášený policajt, znám ho ze zátahů, které tu městská policie organizuje, hlavně proti nám. Chtěl sex za 400, tak jsem ho hned zkásla. Dojeli jsme až za most, kde začíná chatová osada. Nechtěl mě po sexu pustit z auta, a dokonce na mě vytáhl klepeta [pouta]. Spustila jsem osobní alarm [vytáhne se pojistka a alarm hned začne houkat], ale on mi ho vytrhl a vyhodil ho z okna. Pak vyhodil z auta i mě a musela jsem jít zpátky pěšky, a je to dost daleko. Když jsem o tom vyprávěla holkám, svěřila se mně Elena, že ji tam taky odvezl, držel ji v autě čtyři hodiny a nezaplatil vůbec nic. Jezdí za námi pokaždé jiným autem – je to pořád on, já ho poznám“ (klientka R-R).

„Šla jsem do hospody na večeri s kamarádkami mimo náš rajon. Když jsme odcházely, tak nás [policisté] obstoupili a nutili mě se legitimovat. Když jsem odmítla, odvezli mě na služebnu“ (klientka R-R).

NÁSILÍ ZE STRANY KONKURENCE

Násilí ze strany konkurence můžeme dále rozdělit na dvě podkategorie, a to:

- násilí ze strany kolegyň, které jsou hierarchicky na stejné úrovni (tedy případy, kdy jak osoba, která násilí páchá, tak i ta, na níž je pácháno, jsou majitelky nebo majitelé klubu, privátu)
- násilí ze strany kolegyň pracujících ve stejném klubu, privátu, na ulici atd., které mohou, nebo nemusí být na stejné hierarchické úrovni. I zde může docházet k sexuálnímu násilí, jako je např. znásilnění, obchod s lidmi aj.

Dle výzkumu Polákové (2008) 8 respondentek uvedlo, že má zkušenost s násilným jednáním ze strany kolegyně. Žádná z těchto respondentek však tuto zkušenost blíže nerozvedla. Většinou se však nejedná o sexuální, ale o fyzické násilí.

„Tvářila se jako moje kamarádka, půjčila jsem jí 6 tisíc, chvíli u mě i bydlela, nakonec zmizela a nic mi nevrátila“ (klientka R-R).

„Měla jsem privát v Dejvicích, kde jsem nabízela erotické masáže a další sexuální služby. Byla jsem dobrá a měla jsem hodně zákazníků. Kolegyně hrozně záviděly, pomlouvaly mě, dávaly si inzeráty, ať ke mně nechodí, že jsem stará a povolená, mám ošklivé tělo apod. Pak mi salon dokonce zapálily. Když jsem odešla z Prahy 6, tak se to zlepšilo, ale stále se setkávám s tím, že mě kolegyně pomlouvají a okoukávají moje praktiky (masáže, hluboký orál apod.) a pak je také nabízí a přebírají mi zákazníky“ (klientka R-R).

NÁSILÍ V OSOBNÍCH VZTAZÍCH (PŘÍTEL, MANŽEL, RODINA, KAMARÁDI, BLÍZKÉ OSOBY)

Kromě fyzického a psychického násilí zažívají sexuální pracovnice v osobních vztazích také sexuální násilí. Jedná se zejména o znásilnění, nucení k nechráněnému rizikovému

sexuálnímu styku, nucení k rizikovým sexuálním praktikám, které žena odmítá, úmyslné nakažení infekční chorobou či obchod s lidmi.

„Přišla do střediska v dost špatném psychickém i fyzickém stavu. Měla veliký monokl, známky po škrčení, modřiny. Hned mezi dveřmi začala vyprávět, že se s nějakým jejím známým opili a on ji pak začal najednou oslovovat Kláro, sprostě jí nadával a začal na ní trhat oblečení – chtěl ji znásilnit“ (z praxe pracovnice R-R).

„Olina si v klubu, kde pracuje, našla manžela. Byl to její stálý zákazník, vracel se za ní. Po čase s ní začal mluvit o tom, že je do ní zamilovaný a že by jí rád pomohl. S prací v sexbyznysu že by mohla skončit, on by ji uživil, nemusela by pracovat vůbec. Nevadila mu ani její tehdy desetiletá dcera. Olina mu uvěřila, odešla z klubu a provdala se za něj. Chvilku bylo vše v pořádku, později ji začal její muž omezovat – například bez něj nesměla ven apod. Postupem času ji i fyzicky napadal. Pak se prý pokaždé omluvil, ale příště to udělal znovu. Olina se vždy snažila zabránit tomu, aby její utrpení viděla dcera. Jednou se ale stalo, že ji její partner zbil opravdu velmi brutálně, kopal ji do břicha (v té době byla navíc Olina těhotná a čekala jeho dítě), nadával jí do kurev, šlapal jí po hrudníku. Po útoku odešel pryč z bytu a dcera Oliny zavolala záchranku a policii. Olina o dítě, které čekala, přišla. V současné době je rozvedená, vrátila se do klubu a žije jen s dcerou“ (z praxe pracovnice R-R).

„Byli jsme spolu pět roků. Když jsem se ráno vracela z práce, řval na děti a budil je, že se jim domů vrátila kurva... Pravidelně mě mlátil, rozbíjel mi věci... Když jsem utekla na azylák, tak mě pronásledoval, vzal mi malého. Když jsem si přišla domů pro zbytek věcí, tak se mnou praštil o zem, že jsem odpadla“ (klientka R-R).

Dle výzkumu Zikmundové (2003) uvedlo v soukromém životě (mimo sexbyznys) přinucení k sexuálnímu styku 28,6 % žen, z toho 16 % žen mělo tuto zkušenost jednou a 12,6 % opakovaně. Z 34 znásilnění se pouze v 6 případech jednalo o neznámou osobu. Policii byly nahlášeny pouze dva případy z celkového počtu 34 znásilnění.

PŘEDSUDDKY A STEREOTYPY JAKO BARIÉRA V PŘÍSTUPU KE SLUŽBÁM A PRÁVU

Skutečnost, že sexuální pracovnice a pracovníci se stávají terčem násilí, je nezpochybnitelná. Bez pochybností lze rovněž tvrdit, že oběti kriminálního jednání mají právo na pomoc a podporu. V následující části textu se budu věnovat jednomu z aspektů, který přístup k pomoci ovlivňuje – stereotypům a předsudkům pomáhajících profesí, které se týkají práce v sexbyznysu.

Na základě informací získaných na terapeutických sezeních a dlouholetými zkušenostmi z práce v organizaci ROZKOŠ bez RIZIKA jsme jako organizace přesvědčeni, že předsudky a stereotypy brání sexuálním pracovnícům v přístupu k sociálním, zdravotním a terapeutickým službám. Nemohou se tak domoci svých práv. Jsme také přesvědčeni, že v rámci terapeutického sezení, sociální práce či v dalších službách nemůže dojít k navázání kontaktu, pokud má pracovnice nebo pracovník utvořeny stereotypy a předsudky vůči ženám ze sexbyznysu. Naše zkušenosti můžeme ilustrovat např. svědectvím jedné z našich klientek:

„Byla jsem jednou u psychologa. Pořád se mě ptal, jak to v klubu probíhá. Měla jsem pocit, že nemá zájem mi pomoci, ale že ho zajímá svět sexbyznysu. Nemohl mi pomoci. Jsem ráda, že mohu chodit k vám. Vy mi rozumíte (bývalá sexuální pracovnice, R-R).

Ženy, s nimiž jsme se během naší praxe setkali, měly zkušenost, že pracovník nebo pracovnice pomáhajících profesí měli zájem o svět sexbyznysu, a ne o problémy, které chtěly ženy řešit. Pociťovaly tak omezený přístup ke službám kvůli diskriminaci, stigmatizaci a předsudkům. Oceňovaly, že v naší organizaci mohou využívat široké škály služeb. Využívat služeb jiných organizací je pro ně stresující. Nechtějí znovu vyprávět své příběhy, bojí se, že nebudou přijaty, obávají se také prozrazení toho, v jaké profesi pracují. Nechtějí opět lhát a vymýšlet si historky.⁷ Jsou rády, že alespoň někde mohou mluvit otevřeně a pravdivě o sobě a světě, ve kterém pracují, a že je přijímáme takové, jaké jsou.

Při práci s lidmi je velmi důležité se stereotypy a předsudky už dopředu počítat. Je dobré je znát a uvědomovat si je. Profesionálky a profesionálové v pomáhajících profesích se nesmí nechat zahltit příběhem, podlehnout „fascinaci“ na úkor klientky nebo klienta. Domníváme se také, že stereotypy a předsudky mohou být umocněny nevědomostí pomáhajících profesí, které je potřeba vzdělávat. Proto jsme se pokusili na základě našich zkušeností a především zkušeností našich klientek, které chápeme jako expertky na svoji práci, vytvořit typologii předsudků a stereotypů⁸. Některé stereotypy přímo souvisejí s problematikou násilí, jiné jsou obecnější, ale poukazují na bariéry v přístupu k pomoci a spravedlnosti. Během práce se objevují a budou objevovat další a další stereotypy, proto naše typologie není konečná.

Nejčastěji se setkáváme s těmito mýty, stereotypy a předsudky:

Sexuální pracovníci nelze znásilnit. Nejčastěji se objevuje u policistů či pomáhajících profesí, které řeší sexuální násilí. Panuje mezi nimi představa, že sexuální pracovnice si za znásilnění mohou samy, protože jsou vyzývavě oblečené a protože pracují v sexbyznysu.“

Násilí do sexbyznysu patří. Panuje obecná představa, že násilí je součástí sexbyznysu. Může tomu tak být, ale také nemusí. Záleží na domluvě sexuální pracovnice a zákazníka, např. u S/M praktik. Většina sexuálních pracovníků však násilí nechce zažívat a setkávají se s ním proti své vůli. Zde je potřeba vzdělávat i sexuální pracovnice, aby si samy vytvořily profesionální hranice sexuální práce. Jedna z našich klientek strategii, jak předcházet rizikům, popsala ze své praxe takto:

„Pokud mi intuice říká, že mi je na zákazníkovi něco divného, odmítnu ho. Nestojí mi zato zažívat něco, co nechci“ (klientka R-R, která zažila v sexbyznysu násilí).

.....

7 Ženy říkají, že žijí ve dvou světech. Jeden je v sexbyznysu, kde mají jiná jména, jiné způsoby chování a s kolegyněmi se nejčastěji baví o práci, a ne o osobním světě. Druhý svět je mimo sexbyznys. Ani zde ale nemohou být ženy samy sebou. Blízkým často nemohou nebo nechtějí říci, jakou práci dělají. Vymýšlejí si historky o své práci, o financích, které si vydělávají. Je jim to nepříjemné. Vítají organizace pracující se ženami ze sexbyznysu, kde otevřeně mohou mluvit o všem.

8 Reportáž na toto téma také najdete na našem webu: www.rozkosbezrizika.cz.

Sexuální pracovnice jsou špatné matky. Dle kvalifikovaného odhadu R-R je 40 % žen pracujících v sexbyznysu matkami samoživitelkami. Některé ženy navíc platí dluhy po svých družích či manželích, anebo mají partnera, který nepracuje, a ony ho živí. Snaží se jakýmkoli způsobem vyřešit svoji situaci. Profese sexuální pracovnice může negativně působit např. na orgány sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD). Sexuální pracovnice je viděna jako špatná matka a může se setkat s odebráním dítěte. Přitom některé ženy si pracovní dobu v sexbyznysu mohou volit i samy, nemusí pracovat každý den a navíc pracují pouze v noci. Přes den se mohou věnovat dětem. Skutečnost, že práce v sexbyznysu může být jednou ze strategií, jak poskytnout dětem dobré vstupní podmínky do života, ilustruje postoj jedné ze sexuálních pracovnic z Finska:

„Jsem matka samoživitelka. Nechci, aby mé dítě vyrůstalo v lokalitě, kde jsou sociálně slabší a kde je větší kriminalita. Chci žít normálně a umožnit dítěti dobrý vstup do života. Proto musím pracovat v sexbyznysu, abych si mohla dovolit lepší bydlení, tedy zázemí pro dítě“ (sexuální pracovnice, Finsko)⁹.

K podobným závěrům na základě své praxe došla také Kutálková (2014). Profesionální pomáhající pracovníci a pracovnice kladou rovnítko mezi prací v sexbyznysu a špatnou matkou a nepřipouštějí jiné alternativy. „Za slovy sociální pracovnice se dala identifikovat představa o tom, že pokud se někdo živí poskytováním sexuálních služeb, znamená to automaticky, že nemůže ‚dobře‘ vychovávat své děti. Stejně jako v několika dalších podobných případech, které jsem během své praxe zažila, tato sociální pracovnice pravděpodobně předpokládala, že taková matka je s ohledem na to, že se živí sexuálními službami, nespolehlivá, její zájem o děti je ‚chvilkový a vrtkavý‘ a celkově je ‚morálně zkažená‘, což znamená, že bude mít negativní vliv na vývoj dítěte“ (Kutálková, 2014, s. 230).

Sexuální pracovnice roznášejí pohlavní nemoci. Ženy pracující v sexbyznysu jsou expertkami. Vědí, že je vhodné chodit na pravidelné zdravotní prohlídky, že je nutné používat kondomy, snaží se dodržovat zásady bezpečnějšího sexu.

Informace o vysokém povědomí pracovnic v sexuálním průmyslu ohledně sexuálně přenosných chorob a zdravotních rizicích shodně uvádějí organizace ve Finsku či Německu¹⁰. K podobnému zjištění došel také James Rowe z RMIT University, který při svém výzkumu mezi sexworkerkami v Melbourne zjistil, že pracovnice poskytující sexuální služby na ulicích mají vysoké povědomí o sexuálním zdraví. Sexuální pracovnice oslovené v tomto výzkumu sdělovaly, že jsou to naopak znalosti zákazníků týkající se sexuálně přenosných nemocí vč. HIV, které jsou malé, či téměř žádné (Rowe, 2011, s. 5).

Sexuální pracovnice pocházejí z dysfunkčních rodin. Některé jsou z dysfunkčních rodin, jiné ne. Setkáváme se při své práci se ženami, které mají funkční rodinu, a přesto se z nějakého důvodu rozhodly do sexbyznysu vstoupit. Své motivy pro působení v oblasti sexuálních služeb vysvětlila jedna z našich klientek takto:

.....

9 Rozhovor se sexuální pracovnicí proběhl v roce 2013 při návštěvě finské organizace Pro-tukipiste, která nabízí služby ženám ze sexbyznysu. Stáž ve Finsku proběhla v rámci projektu Mosty k rozvoji, podpořeného z operačního programu Praha Adaptabilita 2013–2014.

10 Informace získané v nevládních organizacích v průběhu zahraničních stáží v Německu a Finsku, které se konaly v rámci projektů Ze sexbyznysu na trh práce OPLZZ, 2012–2013, resp. Mosty k rozvoji, OPPI, 2013–2014.

„Mám funkční rodinu. Vždy jsme měli dostatek financí, rodiče se nám věnovali. Práce v sexbyznysu mě baví. Říkám si, jestli není divné, že jsem nezažila násilí ani znásilnění, jak se často v médiích píše“ (klientka R-R).

Sexuální pracovníce jsou závislé. Drogová problematika je někdy součástí sexbyznysu, ale jde o jinou problematiku než sexbyznys. Jde o problematiku drogovou, kde je nutné primárně řešit závislosti žen, které někdy nesouvisí se sexbyznysem. Zde je nutné ženy vzdělávat a posilovat je ve vytváření profesionálních pracovních hranic. Kvalifikovaný odhad R-R říká, že se s drogovou závislostí v sexbyznysu potýká asi 20 % žen. Mýtus o na drogách a alkoholu závislých sexuálních pracovnících vyvrací např. striktní stanovisko jedné z žen z Itálie:

„Nikdy nepracuji pod vlivem alkoholu a drog“ (sexuální pracovníce, Itálie) (Munk, 2012, s. 89).

Sexuální pracovníce sex baví, proto tu práci dělají. Ano, některé ženy častý sex baví, další ne. Především ale potřebují finance pro děti, na dluhy, pro partnery či živobytí. Skupina sexuálních pracovníků je velmi různorodá. Jsou zde ženy různých profesí a zkušeností.

Sexuální pracovníce neodvádějí daně, sociální a zdravotní pojištění. Tak jako v majoritní společnosti některé ženy ze sexbyznysu si platí daně, sociální a zdravotní pojištění, a některé ne. Mnohé z nich si důležitost plateb do systému sociálního a zdravotního zabezpečení uvědomují, jak dokládá např. následující citát:

„Každý měsíc si platím zdravotní pojištění. Víím, že je to velmi důležité. Je to to první, co vždy z vydělaných peněz zaplatím“ (klientka R-R).

Všechny sexuální pracovníce jsou oběti a potřebují zachránit. Toto je přístup některých feministických organizací a zahraničních politik. Např. Evropská ženská lobby se domnívá, že prostituce je porušování lidských práv. I tzv. švédský model nazírá na ženy ze sexbyznysu jako na oběti a kriminalizuje zákazníky. ROZKOŠ bez RIZIKA a organizace La Strada naopak nahlízejí na sexuální práci jako na legitimní práci, pokud je nabízena se souhlasem dospělé osoby. Stejný postoj zaujímá i OSN a Mezinárodní organizace práce (ILO) (viz výše).

Jsou to lehce vydělané peníze. R-R vnímá sexuální práci jako jednu z nejtěžších profesí. Sexuální práce byla jako práce uznána jen v některých zemích (např. Německo, Rakousko, Holandsko, Nový Zéland), v jiných zemích je kriminalizována, či je kriminalizován zákazník. Ženy a muži tak nemohou svobodně vykonávat zvolenou profesi. Jen velmi málokdy se setkávají s uznáním a respektem. Jsou omezována jejich práva. Jsou vnímáni jako nekompetentní. Plošně proti jejich vůli jsou označováni za oběti. Je zpochybňována jejich vůle a souhlas s individuálním rozhodnutím tuto práci vykonávat. Tento přístup sexuálních pracovníků a pracovníky stigmatizuje a ubírá jim kompetence. Na jedné straně má sexuální práce výhody, jako jsou finance, flexibilní pracovní doba, zábava, noví lidé, umění práce s tělem, možnost učit se cizí jazyky atd., na druhé straně mohou sexuální pracovníci čelit viktimizaci, násilí, pocitům viny, odsouzení, ponížení, špatným pracovním podmínkám, diskriminaci atd.

Na základě stereotypů a předsudků mohou pracovníci a pracovnice pomáhajících profesí na ženy nahlížet stigmatizačně. Terapeuti, psychologové, psychiatři mohou ženy vidět jako rozštěpené osobnosti, bytosti s hraniční poruchou či porušenou intimitou. Sociální pracovníci a pracovnice mohou ženu pokládat za špatnou matku, která dává špatný příklad dětem, zdravotní pracovníci mohou mít pocit, že žena roznáší sexuálně přenosné infekce či HIV. Policisté a policistky, soudci a soudkyně dávají vinu za znásilnění ženě, která si za svoji situaci může sama. Pracuje přece v sexbyznysu. Všechny tyto představy pak negativně ovlivňují možnosti žen i mužů pracujících v sexbyznysu k přístupu ke službám a spravedlnosti.

MOŽNOSTI ŘEŠENÍ

Výše jsem se věnovala různým podobám násilí v sexbyznysu a též typologii předsudků vytvořené organizací ROZKOŠ bez RIZIKA. V této části bych se chtěla dotknout alespoň částečně možných návrhů, příkladů dobré praxe a doporučení, které by postavení sexuálních pracovníků a jejich možnosti dosáhnout pomoci a svých práv zlepšily.

V ROZKOŠI bez RIZIKA si klademe otázku, zda je potom možné se ženami, které nabízejí placené sexuální služby, navázat vztah a poskytnout jim adekvátní pomoc. Jak pracovat se stereotypy a předsudky, které nám pracovníkům a pracovnicím brání v pomoci?

ROZKOŠ bez RIZIKA akceptuje sexuální práci jako práci. Poskytuje ženám podporu, přijetí a respekt. Vnímáme jako důležité vzdělávat pracovníky a pracovnice pomáhajících profesí pomocí přednášek, médií či osobních setkání. Doporučujeme uvědomovat si vlastní stereotypy a předsudky a mluvit o nich např. v supervizích či intervizích. V neposlední řadě je dobré mít vypracovaný seznam vhodných pracovníků a pracovnic různých profesí, ke kterým ženy můžeme odeslat.

Domníváme se, že jedním z řešení, jak snížit stigmatizaci a násilí na ženách pracujících v sexbyznysu, by mohlo být přijetí zákona o legalizaci prostituce či jiné uznání sexuální práce jako práce ze strany státu. Toto by mohlo ovlivnit i pracovní podmínky žen v klubech či privátech (zákaz inzerce práce bez kondomu, možnost vybrat si, jaké služby žena nabízí). Neziskové organizace pracující se ženami ze sexbyznysu by pak mohly nabízet poradenství ženám, které do sexbyznysu chtějí vstoupit. Ženy by dostaly informace, na základě nichž se mohou rozhodnout, zda do sexbyznysu vstoupí, či ne. Též by byly vzdělávány v tom, jak bezpečněji poskytovat sexuální služby a jak si nastavit své hranice vůči zákazníkům, majitelům a majitelkám klubů, privátů, jak odmítat služby, které nechťejí poskytovat, a jaké jsou možnosti pomoci apod. Příklad uvádí Poláková: „Poradenská centra pracující s osobami ze sexbyznysu reflektovala pozitivní dopady zákona o prostituci Prost G v Německu, a to větší sebevědomí klientely, více žen, které se informovaly o svých právech. U úřadů zaznamenaly větší otevřenost a méně předsudků“ (Poláková, 2013, s. 21).

Naše organizace proto dlouhodobě hájí práva sexuálních pracovníků a pracovnic. Publikujeme články na webu organizace, upozorňujeme na stereotypy a předsudky, lobbuje za zákon o legalizaci prostituce, upozorňujeme na problematiku násilí na ženách i mužích v sexbyznysu a každoročně 17. prosince organizujeme pochod za ukončení násilí na sexuálních pracovnicích a pracovnících.¹¹ V rámci našich aktivit proti násilí byl také

11 Více na: www.rozkosbezrizika.cz/aktuality/r-r-v-mediich-pruvod-za-prava-prostitutek-pripomnel-modriny-i-zmarene-zivoty.

vytvořen leták pro zákazníky Fair play v sexu aneb desatero pro zákazníky, který shrnuje pravidla vhodného chování v nočních podnicích vůči sexuálním pracovnícím. Připravujeme publikaci pro sexuální pracovnice, která se zaměří na možnosti snížení násilí v sexbyznysu a nabídne tipy, jak zvýšit svou bezpečnost.

Věnujeme se také vzdělávání odborné a laické veřejnosti. V této souvislosti bych zmínila projekt realizovaný v letech 2012 a 2013 s názvem Ze sexbyznysu na trh práce. V rámci tohoto projektu jsme zorganizovali dvě mezinárodní konference a dva workshopy pro pracovníky a pracovnice státních institucí, úřadů práce a neziskového sektoru. Tématy konference byla legalizace, možnosti odchodu ze sexbyznysu či téma sexuální asistence. Na konferenci vystoupily i ženy pracující v oblasti sexbyznysu. Zpětné vazby byly velmi pozitivní. Nejen že účastníci a účastnice získali nové informace, ale jak zpětné vazby dokládají, změnil se i jejich pohled na ženy a muže pracující v sexbyznysu. Došlo také k navázání bližší spolupráce s některými úřady a organizacemi.

Domníváme se, že je nadále potřeba bořit mýty a stereotypy vzděláváním, informováním a síťováním institucí, které se s ženami ze sexbyznysu setkávají, např. policie, úřady práce, orgány péče o děti aj. Jedná se však o velmi náročnou práci, neboť pracovníci a pracovnice institucí se mění a změnit názorový postoj člověka je velmi těžké. Vhodným nástrojem by mohla být i cílená kampaň zaměřená na společnost, instituce a média, která velmi ovlivňují veřejné mínění.

Dalším řešením, jak předcházet násilí, a příkladem dobré praxe v zahraničí je zavedení tzv. tippelzón. Tippelzóny jsou specifickou úpravou pouliční prostituce. V rámci mezinárodního projektu Ze sexbyznysu na trh práce¹² jsme mohli navštívit dvě zahraniční tippelzóny, a to v Utrechtu v Nizozemí a Kolíně nad Rýnem v Německu. Cílem kolínského projektu byla regulace prostituce v centru města, snížení násilí páchaného na sexuálních pracovnících a lepší přístup k sociálním a zdravotním službám. Dle profesionálů a profesionálek pracujících v tippelzóně byly cíle naplněny. S násilím se zde setkávají velmi zřídka.

Jak vypadá a funguje tippelzóna v Kolíně nad Rýnem? Má podobu oploceného areálu o velikosti zhruba fotbalového hřiště a obsahuje zázemí pro sexuální pracovnice, jejich klienty a pro zdravotní a sociální instituce, které zde poskytují poradenství a zdravotní služby ženám ze sexbyznysu. K dispozici je tu sprcha, občerstvení, automat na čisté jehly. V areálu dohlíží na bezpečnost policie. Areál je vzdálen čtyřicet minut od centra Kolína a je dostupný veřejnou dopravou. Zóna je otevřená od dvanácti hodin v poledne do dvou hodin ráno. Obsahuje deset boxů pro poskytování sexuálních služeb, z nichž osm je určeno pro automobily a dva pro pěší zákazníky. Boxy jsou vybaveny bezpečnostním zvonkem. Mohou zde pracovat ženy starší 18 let. Ženy, které zde pracují, nemusí odvádět daně.

.....

12 Stáže v zahraničí byly uskutečněny díky mezinárodnímu projektu Ze sexbyznysu na trh práce; podrobněji viz výše pozn. 2.

Obrázek 1. Město Kolín nad Rýnem se po legalizaci prostituce v Německu inspirovalo příklady několika velkých měst v Nizozemí a založilo v roce 2001 tippelzónu. Zóna tolerance se nachází na jednom z předměstí Kolína nad Rýnem u průmyslové zástavby. Na snímku je vjezd do zóny – pro větší bezpečí zde funguje jednosměrný provoz. Místo je otevřeno každý den mezi 14. a 2. hodinou ráno. Denně zde pracuje kolem čtyřiceti sexuálních pracovníc a pracovníků. Foto: Jan Losenický

Obrázek 2. Ženy a muži mohou poskytovat své služby v tippelzóně pouze v prostoru s kóje, který vznikl ze staré stodoly. Zákazník do kóje zajede tak, že nemůže otevřít dveře auta. Žena dveře otevřít může. Je to pro její bezpečnost a snadnější útěk. Foto: Jan Losenický

ZÁVĚR

Cílem článku bylo otevřít téma násilí, stereotypů a předsudků v oblasti sexbyznysu. Řadou příkladů z praxe a výroků samotných sexuálních pracovníc jsem se snažila poukázat na to, čemu musí sexuální pracovníce čelit, a také na to, že jsou porušována jejich základní práva. V článku jsem prezentovala typologii násilí páchaného v sexbyznysu, navrženou organizací ROZKOŠ bez RIZIKA. Prezentovala jsem též některé předsudky a stereotypy, s nimiž se setkáváme u laické i odborné veřejnosti a které brání ženám poskytujícím sexuální služby v přístupu k právům a pomoci, pokud se stanou obětí násilí. Text uzavírají příklady dobré praxe a doporučení z České republiky i ze zahraničí. Jak se ukazuje na obecné rovině, jednou z cest, jak předcházet násilí a zlepšit postavení pracovníc a pracovníků v sexbyznysu, je demytizace a destigmatizace prostituce a její uznání jako legitimní práce. To vnímáme jako jednu z cest, jak měnit pohled na sexuální práci a jak upozorňovat na stereotypy a předsudky, a tím i bourat bariéry, které dělí ženy pracující v sexbyznysu od pomoci v případech, že zažijí násilí.

LITERATURA

- BARRY, K. *Female Sexual Slavery*. New York: NYU Press, 1984.
- Capacity Building and Awareness Raising: A European Guide with Strategies for the Empowerment of Sex Workers: INDOOR project DAFNE*, 2012. Dostupné z: www.hivlawcommission.org/resources/report/FinalReport-Risks,Rights&Health-EN.pdf
- HAVELKOVÁ, B. – BELLAH-HANČILOVÁ, B., eds. *Co s prostitutí? Veřejné politiky a práva osoby v prostituci*. Praha: SLON, 2014.
- KEMPADOO, K. *Trafficking and Prostitution Reconsidered*. Boulder: Paradigm Publishers, 2005.
- KUTÁLKOVÁ, P. Představy o povaze prostituce a jejich vliv na sociální práci s obchodovanými ženami. In: HAVELKOVÁ, B. – BELLAH-HANČILOVÁ, B., eds. *Co s prostitutí? Veřejné politiky a práva osob v prostituci*. Praha: SLON, 2014, s. 227–233.
- LEOPOLD, B. – STEFFAN, E. *EVA-Projekt. Evaluierung unterstützender Maßnahmen beim Ausstieg aus der Prostitution: Abschlussbericht sowie Zusammenfassung vorliegender Ergebnisse*. Berlin: SPI-Forschungs-GmbH, 1997.
- LEVINE, J. *HIV and the Law: Risks, Rights & Health*. New York: Global Commission on HIV and the Law, 2012. Dostupné z: www.hivlawcommission.org/resources/report/FinalReport-Risks,Rights&Health-EN.pdf [cit.: 12. 12. 2013].
- MÜLLER, U. – SCHRÖTTLE, M. Lebenssituation, Sicherheit und Gesundheit von Frauen in Deutschland. Eine repräsentative Untersuchung zu Gewalt gegen Frauen in Deutschland. *IFF Info, Zeitschrift des Interdisziplinären Zentrums für Frauen- und Geschlechterforschung*. 2014, roč. 21, č. 28.
- MUNK, V., ed. Pictures of Reality. *INDOORS*. [on-line] October 2012. Dostupné z: www.indoors-project.eu/documents/Pictures_of_a_reality-Indoors_2.pdf [cit. 1. 12. 2013].
- POLÁKOVÁ, J. Regulace x legalizace. In: ŠÍDOVÁ, L. – POLÁKOVÁ, J. – MALINOVÁ, H., eds. *Ze sexbyznysu na trh práce?: Přenos znalostí v oblasti legálního uchopení prostituce a jeho dopad na trh práce*. Praha: Rozkoš bez rizika, 2013, s. 10–71.
- POLÁKOVÁ, J. *Pracovní podmínky žen, které poskytují placené sexuální služby v České republice, se zaměřením na klientky Rozkoše bez rizika, které pracují v pražských sex klubech*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2008.
- ROWE, J. *SHANTUSI. Surveying HIV and Need in the Unregulated Sex Industry*. South Melbourne, An Inner South Community Health Service, 2011 [on-line]. Dostupné z: www.sexworker.org.au/Portals/0/documents/ISCHS%20RMIT%20SHANTUSI%20Full%20Report.pdf [cit. 15. 11. 2013].
- SAUNDERS, P. *Migration, Sex Work, and Trafficking in Persons*. [on-line] 2002. Dostupné z: www.walnet.org/csis/papers/saunders-migration.html [cit. 3. 1. 2011].
- ŠÍDOVÁ, L. – POLÁKOVÁ, J. – MALINOVÁ, H., eds. *Ze sexbyznysu na trh práce?: Přenos znalostí v oblasti legálního uchopení prostituce a jeho dopad na trh práce*. Praha: Rozkoš bez rizika, 2013. Dostupné z: www.rozkosbezrizika.cz/ke-stazeni/soubory/publikace-r-r-ze-sexbyznysu-na-trh-prace/stahnout
- VANÍČKOVÁ, E. *Dětská prostituce*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2007.
- VESELÁ, J. – MALINOVÁ, H. – PALÁČEK, M. *Aplikace systému sociální pomoci: Problematika prostituce*. Nepublikovaná výzkumná zpráva. Bratislava: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 1991.
- ZIKMUNDOVÁ, M. *Sexuální chování komerčních sexuálních pracovníků*. Diplomová práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2003.
- Zdravotní statistiky organizace ROZKOŠ bez RIZIKA*. Interní materiál, 2012.

SEXUÁLNÍ PRACOVNICE A PRACOVNÍCI A SEXUÁLNÍ NÁSILÍ: CO MŮŽEME UDĚLAT

Pokud jste z organizace, která se nezaměřuje výlučně na lidi pracující v sexbyznysu, ale v praxi se s nimi setkává:

- Uvědomte si, jaký je váš osobní postoj k práci v sexbyznysu.
- Diskutujte v týmu a přemýšlejte o předsudcích a stereotypech, které doprovázejí práci v sexbyznysu.
- K lidem, kteří pracují v sexbyznysu, přistupujte s respektem a bez moralizování.
- Zjistíte-li, že se nemůžete oprostit od stereotypů a předsudků o lidech pracujících v sexbyznysu, doporučte klientce či klientovi pracujícímu v sexbyznysu pracovníka či pracovníci s akceptujícím a nepředsudečným přístupem.
- Nenechte se zahltit příběhem, který klientka či klient přináší. Reflektujte rizika „fascinace“ příběhem.
- Zpracujte seznam odborníků a odbornic, kam můžete ženy či muže pracující v sexbyznysu doporučovat pro další služby.
- Navštěvujte pravidelně supervizní či intervizní sezení.
- Rozvíjejte svou dovednost mluvit otevřeně o sexu a sexualitě.
- Vzdělávejte se v otázkách prevence kriminality a poskytování poradenství obětem trestné činnosti včetně problematiky sexuálního násilí.
- Zpřístupňujte užitečné informace lidem, kteří pracují, či se chystají pracovat v sexbyznysu. Je důležité, aby byli lidé informováni o bezpečnostních postupech a doporučeních dříve, než v sexbyznysu pracovat začnou.
- Informujte pracující v sexbyznysu o tom, co je kriminální jednání obecně, i o podobách sexuálního násilí, způsobech, jak se mu bránit, a kde vyhledat pomoc.
- Vzdělávejte pracující v sexbyznysu o bezpečnějším poskytování sexuálních služeb, tj. o tom, jak rozpoznat násilí, neakceptovat ho a jak rizika násilí snižovat.

- Pokud pracujete s oběťmi trestné činnosti, navažte spolupráci s organizacemi, které se specializují na práci s lidmi ze sexbyznysu.
- Budujte síť tlumočnic a tlumočníků vyškolených pro práci s oběťmi trestných činů. Např. až 30 % pracujících v sexbyznysu v ČR pochází z dalších států a neznají dobře český jazyk.
- Máte otázky? Konzultujte své postupy s organizacemi nabízejícími služby pracujícím v sexbyznysu (viz adresář organizací v této publikaci).

Zpracovala Lucie Šídová.

O NUTNOSTI KOMUNIKACE LIDÉ SE SLUCHOVÝM HANDICAPEM A SEXUÁLNÍ NÁSILÍ

Eva Tesařová, Věra Doušová

ÚVOD

Lidé se sluchovým postižením jsou, podobně jako další osoby se zdravotním postižením, jednou ze skupin, která je vystavena vyššímu riziku sexuálního násilí než ostatní populace. S ohledem na povahu jejich postižení mají také ztížený přístup ke službám. Jak ukazují zkušenosti z praxe poradny pro sluchově postižené Federace rodičů a přátel sluchově postižených (FRPSP) i výstupy z fokusní skupiny realizované v rámci projektu Pomoc obětem sexuálního násilí – přenos znalostí a zkušeností i diskuze na mezinárodním workshopu¹, informace o dopadech sexuálního násilí na lidi se sluchovým postižením a jejich potřebách s ohledem na adekvátní péči mezi odbornou veřejností chybí. Situace se dlouhodobě příliš nemění.

Text našeho příspěvku si klade za cíl seznámit odbornou i laickou veřejnost s problematikou sexuálního násilí páchaného na osobách se sluchovým handicapem, které ohluchly ve fázi před dokončením vývoje řeči (tzv. prelingválně neslyšící). V příspěvku vycházíme především ze zahraničních výzkumů a zajímavé praxe zahraničních organizací, které jsme během naší profesní kariéry měly možnost navštívit a které považujeme za inspirativní. Předkládané informace jsou dokresleny kazuistikami klientely z psychologické poradny pro sluchově postižené, kterou provozuje FRPSP a kde jedna z autorek působí.

.....
1 13. září 2013, Praha, Institut Cervantes. Workshop, který volně navazoval na mezinárodní konferenci, byl určen odborníkům a odbornicím, kteří se specializují na téma podpory obětí násilí. Cílem workshopu bylo otevřít diskusi k vybraným aspektům práce s marginalizovanými skupinami lidí, kteří zažili sexuální násilí.

V textu čtenáře seznámíme nejprve stručně s problematikou sluchového postižení. Hluběji se pak budeme věnovat důvodům, proč jsou lidé s prelingválním sluchovým postižením vystaveni zvýšenému riziku sexuálního násilí. Krátce se zastavíme také u popisu projektu, který, i přestože byl dobrou praxí, zanikl. Budeme se věnovat také kazuistikám klientely poradny FRPSP a reflexi výstupů naší prezentace na mezinárodním workshopu. Text obsahuje rovněž praktická doporučení, jak postupovat v případech sexuálního násilí na lidech se sluchovým postižením.

Ze severoamerických studií vyplývá, že riziko sexuálního zneužití u sluchově postižených dětí je dva- až třikrát vyšší než u slyšících dětí. Norský výzkum sluchově postižených žen (18–65 let), které ztratily sluch před devátým rokem, dokládá, že před osmáctým rokem jsou sluchově postižené ženy v porovnání se slyšícími ženami sexuálně zneužity více než dvakrát a sluchově postižení muži jsou v porovnání se slyšícími muži zneužiti více než třikrát (Kvam, 2003).

OBECNÁ CHARAKTERISTIKA SKUPINY SLUCHOVĚ POSTIŽENÝCH

Komunita lidí s vadami sluchu je velmi různorodá. Lidé s rozdílným typem sluchového postižení mají zcela odlišné a často velmi protichůdné potřeby (Hrubý, 1999, s. 42 in: Hudáková, 2005, s. 11). Nejjednodušeji lze skupinu rozdělit na neslyšící, nedoslýchavé a ohluchlé. Sluchových vad však existuje široká škála typů a stupňů. Je užitečné si uvědomit širší souvislosti a logiku věci.

Z hlediska možnosti vnímat mluvený jazyk a získávat tímto způsobem informace dělíme sluchově postižené na podskupiny neslyšící a nedoslýchavé. Nedoslýchaví mohou svou vadu často kompenzovat různými technickými pomůckami. Někteří jsou schopni i telefonovat, jiní mají obtíže s odezíráním i při přímém kontaktu. Stupeň jejich nedoslýchavosti je různý a schopnost kompenzace také.

Dalším hlediskem je rozdělení dle doby vzniku vady, tedy dle věku, v němž přišel člověk o sluch. Mezníkem je, zda vada vznikla před osvojením si mluvené řeči a struktury mluveného jazyka, nebo po osvojení. V prvním případě mluvíme o prelingválně neslyšících a nedoslýchavých lidech a v druhém o postlingválně ohluchlých a nedoslýchavých (sem často patří lidé se stařeckou nedoslýchavostí nebo hluchotou).

Prelingválně neslyšící lidé používají v komunikaci nejčastěji znakový jazyk, který odpovídá jejich možnostem a potřebám. Dle lingvistických hledisek je to jazyk rovnocenný mluveným jazykům. Má vlastní strukturu gramatiky, zásobu znaků a další charakteristiky, které jej činí plnohodnotným jazykem. Jeho uživatelé se cítí být menšinovou skupinou mající vlastní kulturu. Odmítají tzv. lékařské hledisko, že jsou to lidé s postižením, které je třeba kompenzovat.

Nedoslýchaví mají možnost kompenzace za pomoci technických pomůcek (sluchadla, kochleární implantáty atd.). Jejich identita bývá složitá, někteří se cítí být součástí komunity neslyšících, jiní tíhnou spíše ke slyšícím a další nejsou vyhranění.

Lidé postlingválně ohluchlí a nedoslýchaví se nejčastěji cítí být součástí světa slyšících. Jsou také častými uživateli kompenzačních pomůcek.

DŮVODY ZVÝŠENÉHO RIZIKA U PRELINGVÁLNĚ NESLYŠÍCÍCH DĚTÍ A DOSPĚLÝCH

Nejobtížnější přístup k informacím vůbec a také k informacím o sexualitě, sexuálním zneužívání a násilí mají prelingválně neslyšící. Velmi často mají problematický přístup k vhodnému jazyku z důvodu přístupu rodiny (95 % neslyšících dětí se narodí do slyši-

cích rodin), ale také z důvodu nevstřícnosti systému vzdělávání vůči potřebám těchto dětí a dospívajících. (Jestliže slyšící se učí psát jazyk, který si osvojil nevědomky, neslyšící se učí psát jazyk, který nezná.) Ve školách pro sluchově postižené se ne vždy využívá při výuce znakový jazyk. Výuka se pak odehrává spíše jako memorování jednotlivých slov a gramatika je vedlejší. To ústí ve snížené písemné a čtenářské dovednosti.

Neslyšící člověk nemůže získat ani informace, které slyšící běžně získává sluchem z televize, rádia, čtením novin, časopisů a knih nebo z neuvědomovaného zaslechnutí. Slyšící mají možnost navštěvovat různé vzdělávací akce, těch je ale pro neslyšící mnohem méně. Ani čtením nejrozumnějších informačních zdrojů tyto informace nezískají.

Kromě zmíněného ztíženého přístupu k různým informacím podmiňují zvýšené riziko sexuálního zneužití a sexuálního násilí mnohé další faktory. Rozhodující je také fakt, že komunita prelingválně neslyšících je malá, všichni se navzájem znají, což snižuje možnost řešit problémy anonymně. Právě nemožnost anonymity, strach z odsouzení a výsměchu cítí mnoho jedinců, zejména žen, jako nepřekonatelnou překážku (Schröttle et al., 2012).

I když se v tomto příspěvku zaměřujeme zejména na sexuální zneužívání sluchově postižených dětí, v rámci vymezené marginalizované skupiny prelingválně neslyšících je třeba věnovat pozornost všem věkovým kategoriím. Podle nedávného výzkumu realizovaného v Německu bylo 43 % neslyšících žen sexuálně zneužíváno i v dospělosti (ve srovnání s 13 % slyšících žen). Neslyšící ženy byly často zneužívány partnerem, 84 % neslyšících žen bylo týráno psychicky (Schröttle et al., 2012).

OKOLNOSTI SEXUÁLNÍHO ZNEUŽÍVÁNÍ U NESLYŠÍCÍCH DĚTÍ

Neslyšící děti:

- mají často omezenou slovní zásobu a komunikační schopnosti, aby mohly popsat, co se s nimi děje
- často pobývají mimo domov v internátních školách. Ty se mnohdy snaží udržet odhalení sexuálního zneužívání „pod pokličkou“, aby neutrpěla jejich pověst
- pobývající v internátních školách a jiných ústavních zařízeních jsou vychovávaní k velkému respektu k autoritám, který je snadno možné zneužít
- pobývající v internátních školách a jiných ústavních zařízeních jsou odloučeny od domova, rodin, a proto jsou emočně deprivované a nestabilní
- mají omezený přístup k informacím vůbec a též k informacím o sexualitě. Proto nemusí vědět, že se jedná o zneužití
- ze stejného důvodu neví, jak se zachovat v případě nebezpečí, na koho se obrátit, jak vysvětlit, co se jim stalo.

Neslyšící děti jsou často méně emočně stabilní. Přibližně devadesát procent rodičů sluchově postižených dětí je slyšících. Komunikace mezi rodičem a dítětem je proto obtížná. Všechny děti potřebují pociťovat ze strany rodičů respekt, pocit, že jsou milovány. Tyto potřeby u neslyšících dětí ale velmi často nejsou saturovány. Robert Pollard z Univerzity v Rochesteru (Pollard, 1999) nepovažuje schopnost rodičů komunikovat s dětmi ve znakovém jazyce za nezbytnou podmínku dobrého rodičovství. Podotýká ovšem, že mnohem vážnější problém je pocit rodičů z vlastního selhání, pocit neschopnosti vychovat neslyšící dítě, který může velmi ovlivnit vztah mezi rodičem a dítětem. Citově deprivované dítě se může stát snadnější obětí sexuálního agresora, který může využít jeho nenaplněné potřeby lásky. Například jedna z obětí sexuálního zneužívání, která navštěvovala poradnu

FRPSP, uvádí: „Měla jsem pocit výjimečnosti, cítila jsem, že jsem ‚normální‘, když můžu přitahovat slyšící osobu.“ Znamená to tedy, že pravděpodobnost, že sluchově postižené dítě bude zneužito, je vyšší, protože jeho komunikační bariéra ovlivňuje jeho mezilidské vztahy? Někteří psychologové odpovídají kladně. Jiní oponují ve smyslu, že vztahy mezi rodičem a dítětem neovlivňuje komunikační bariéra, ale jsou závislé na osobnosti rodiče. Hlavním problémem dle nich není hluchota, ta je jen přidružený faktor.

Podle psychiatra Johna Scanlana (Sullivan a další, 1991) mají neslyšící děti mnohem méně příležitostí, jak získat informace týkající se sexuality, než děti slyšící. Nemají možnost náhodného učení, jsou v podstatě odkázány na to, co jim řeknou rodiče a naučí se ve škole. Většina dětí ani nezná znaky spojené se sexualitou, nedokáže rozlišit dobré a špatné dotyky. Psychologové pracující se sluchově postiženými oběťmi sexuálního zneužívání říkají, že informovanost jejich klientů je velmi různorodá. Zneužívané děti si často myslely, že to, co se děje jim, se děje i ostatním dětem. Jedna z obětí sexuálního zneužití se svěřila výchovné poradkyni po hodině sexuální výchovy, že s ní její otec již delší dobu provozuje pohlavní styk a teprve teď si uvědomila, že to je špatné. Nabízí se zde i otázka, zda k sexuálnímu zneužívání nedochází také proto, že pachatel spoléhá na to, že oběť nebude schopna o zneužívání nikomu říct, nebo její výpověď nebude důvěryhodná.

Někteří odborníci používají termín „podmíněná náklonnost“ či podmíněný respekt vůči autoritě. Je to termín užívaný v souvislosti s dětmi v ústavní péči, v internátech a jiných institucích, kde děti zůstávají dlouhodobě. Děti, které navštěvují internátní školy, se často stávají snadnými cíli sexuálních agresorů. Dětem je od počátku vštěpováno, že musí poslouchat autoritu a plnit její rozkazy. Většina sluchově postižených dětí (i mimo ústavní péči) je vedena k tomu, aby poslouchaly své učitele, vychovatele a další dospělé, kteří se podílejí na mimoškolních programech a zájmových kroužcích. Tento podmíněný respekt vůči autoritě ale může zneužít potenciální pachatel. I toto tvrzení má mnoho odpůrců, kteří tvrdí, že autorita hraje roli v každém vztahu mezi učitelem a žákem a nemá co do činění se sluchovým postižením. „Podmíněná náklonnost“ v ústavech samozřejmě existuje, ale to ještě neznamená, že dítě musí být kvůli tomu zneužíváno.

Pachatelé se mohou domnívat, že dítě kvůli svému handicapu nikomu o zneužívání neřekne, a pokud ano, nebude jeho výpověď věrohodná.

Ale i když je případ sexuálního zneužívání dítěte zveřejněn a vyšetřován, je podle amerických studií (Sullivan, Vernon, 1987) pro vyšetřovatele problematický výslech dítěte. Dochází ke komunikačním bariérám zapříčiněným špatným proškolením vyšetřovatele. Dítě zná policisty jen z televize. Policejní uniforma pro něj představuje moc a tato moc mu svazuje ruce, které jsou ovšem jeho prostředkem komunikace, pokud není schopno komunikovat orálně. Dalším problémem ve vyšetřování je jazyk. Americký znakový jazyk (ASL) se v různých státech USA může v jednotlivých znacích lišit, děti také používají specifické znaky vytvořené v rodině. Může se stát, že právě tyto osobité znaky jsou zatím jediným komunikačním prostředkem dítěte. Vyšetřovatel je tedy odkázán na tlumočení rodičů. To ale představuje riziko, že osoba, kterou vyšetřovatel hodlá použít jako tlumočnicka, je právě pachatel sexuálního zneužívání.

MOŽNOSTI POMOCI NESLYŠÍCÍM

Pro úspěšné řešení případů sexuálního násilí na lidech, kteří jsou neslyšící, je velmi přínosné porozumět kultuře sluchově postižených dětí. Pro vyšetřovatele je důležité si uvě-

domit, že každý neslyšící má odlišnou schopnost komunikace. Komunikace osoby, se kterou pracuje, může být omezená, ale inteligence může být přiměřená věku.

Mnoho neslyšících si spojuje příchod tlumočníka s vyřešením problému, což někdy může platit, jindy ovšem ne. Velkou roli zde hraje gender tlumočníka/tlumočnice, jeho/její věk, vzdělání, znalost kultury neslyšících, doba, po kterou s neslyšícími pracuje, znalost slangu a regionálních znaků, znalost znaků z oblasti sexu.

BOSTONSKÝ VÝBOR NA OCHRANU POSTIŽENÝCH – INSPIRACE PRO ČESKOU PRAXI

V roce 2003 se naše poradna Federace rodičů a přátel sluchově postižených pokusila navázat spolupráci s pražskou Linkou bezpečí a vytvořit projekt, který by pomáhal neslyšícím dětem s otázkami zneužívání a zanedbávání. Projekt však nebyl donory podpořen.

Inspirací pro projekt byl bostonský Výbor na ochranu postižených (Disabled Person Protection Commission), který pomáhá handicapovaným osobám. Jeho posláním je chránit dospělé osoby s postižením před násilnými činy a zanedbáváním způsobeným osobami, které o ně pečují, a to prostřednictvím prevenčních programů, veřejnou osvětou a vyšetřováním jednotlivých případů.

Pokud existuje podezření na týrání, zneužívání nebo zanedbávání, Výbor na ochranu postižených:

- přijímá informace o týrání, zneužívání a zanedbávání prostřednictvím nonstop linky důvěry
- zahajuje vyšetřování
- spolupracuje s ostatními organizacemi chránícími handicapované osoby
- kontroluje, aby postiženým osobám byla věnována dostatečná péče
- zajišťuje výcviky a školení pro veřejnost, profesionály a osoby pečující o handicapované klienty
- vytváří informační materiály o zanedbávání a zneužívání.

Každý nový zaměstnanec zařízení pečujícího o handicapované klienty ve státě Massachusetts musí projít úvodním výcvikem, kde se seznámí nejen s chodem celé organizace, ale projde právě i školením o týrání, zneužívání a zanedbávání, vedeným odborníky z Výboru na ochranu postižených. Kontakt na Výbor má k dispozici každý klient zařízení pro sluchově postižené.

PSYCHOLOGICKÁ PORADNA PRO SLUCHOVĚ POSTIŽENÉ FEDERACE RODIČŮ A PŘÁTEL SLUCHOVĚ POSTIŽENÝCH, O. S.

Federace rodičů a přátel sluchově postižených usiluje přispívat k rozvoji péče o sluchově postižené a pomáhat jim a jejich rodičům překonávat následky sluchového postižení. Jako jediná organizace v ČR poskytuje komplex navazujících sociálních služeb: programy pro rodiče s dětmi (Středisko rané péče, Aktivační centrum – programy pro rodiče s dětmi, kurz komunikace s neslyšícími dětmi, canisterapie a další); informační služby (Poradenské centrum Stodůlky, Informační centrum o hluchotě se specializovanou knihovnou, prodej knih, přednášková činnost atd.); poradenství (sociální poradna, psychologická poradna, logopedická poradna a pedagogicko-psychologická poradna).

Služby psychologické poradny pro sluchově postižené využívají zejména dospělí a dospívající sluchově postižení a členové komunity neslyšících i jejich slyšící okolí (rodina,

přátelé). Poradna slouží též odborníkům setkávajícím se se sluchově postiženými (pedagogové, lékaři apod.). Cílem je poskytnout službu, kde klient s vadou sluchu neřeší s odborníkem komunikační bariéry a předsudky pramenící z neznalosti prostředí komunity neslyšících a sluchově postižených, ale soustředí se na řešení problému, který ho do poradny přivádí.

Někteří z klientů poradny zmiňují sexuální zneužívání na internátech, silné podbízení se k sexuální aktivitě a také nedostatek informací o sexualitě a lidském těle vůbec.

Dle nich v období jejich pobytu na internátě (leckdy od předškolního věku až do střední školy) docházelo často k sexuálnímu násilí a zneužívání proti jejich vůli. Klienti a klientky se sexuální aktivitě bránili, nebo ji snášeli v domněnání, že pokud se nebudou vzpírat, tak rychle přejde a skončí.

U některých sluchově postižených převládala intenzivní sexuální aktivita a podbízení se v nevědomé či vědomé touze vyniknout. Dle naší interpretace byla její součástí touha kompenzovat svůj pocit nedokonalosti, podřadnosti („neslyším, a proto jsem něco míň než slyšící“) nebo také pocit pramenící z neschopnosti nejbližších (většinou slyšících rodičů a příbuzných) přijmout je takové, jací jsou. (Podobné chování můžeme sledovat u osob vyrůstajících od dětství mimo rodinu v ústavní péči.)

Nedostatek informací o sexualitě a lidském těle dobře vystihuje vyprávění mladého, od narození neslyšícího, muže. Na základní škole pomohl neslyšící dívce, která dostala první menstruaci. Sama situaci nerozuměla – byla vyděšená z toho, že z ní teče krev. Domnívala se, že umírá, byl to pro ni velký šok. Mladý klient poradny však věděl, co se děje, a vše jí vysvětlil. Jako dítě neslyšících rodičů měl výhodu oproti dětem slyšících rodičů. Se svými rodiči si totiž o všem – také o sexualitě – povídal. Oproti tomu slyšící rodiče ani blízcí dívky ji na dospívání a jeho tělesné aspekty nepřipravili.

V naší praxi jsme se setkaly s několika případy sexuálního zneužívání a sexuálního násilí v dětství a dospělosti. Přibližně 60letá vdaná klientka zažila vícenásobné sexuální násilí. Kromě sluchového postižení měla i menší tělesné postižení, kvůli němuž byl její projev ve znakovém jazyce méně srozumitelný (dalo by se tu hovořit o specifických komunikačních potřebách). Klientka žila v internátě, dostalo se jí jenom malého vzdělání. Měla také potíže s porozuměním psanému textu. Přestože neměla mentální postižení, byla částečně omezená v právní způsobilosti a byl jí přidělen opatrovník. Událo se tak pod tlakem slyšící rodiny, která klientku vnímala na základě jejího handicapu jako neschopnou. Klientka zažila sexuální zneužívání ze strany lékaře, které pro ni bylo mimořádně nepříjemnou a ponižující zkušeností. Zneužívání se vůbec nemohla bránit a její výpověď nebyla brána vážně. (Z vyprávění klientky nebylo jasné, zda si někomu stěžovala v období probíhajícího zneužívání, nebo zneužívání „vyplulo na povrch“ až po letech.) Později ji znásilnil kolega z práce. Zde se již podařilo vyvodit důsledky vůči pachateli. Její výpověď byla uznána jako důvěryhodná a pachatel byl potrestán. Pro klientku to však byla mimořádně náročná a nepříjemná situace a i to přispělo k rozhodnutí skončit v uvedeném zaměstnání. V důsledku sexuálního zneužívání, ale také širších podmínek, které jej umožnily, klientka naprosto nedůvěřuje slyšící společnosti a má pocit, že všichni jsou proti ní zaujatí.

Další klientka zažila sexuální a domácí násilí ze strany bývalého manžela. V době našeho poradenského kontaktu jí bylo přibližně 25 let. Byla neslyšící, komunikovala ve znakovém jazyce. Sexuální násilí, které bylo součástí domácího násilí, na ní páchal bývalý, taktéž neslyšící, manžel. O násilí dlouho nikdo nevěděl – ani její slyšící rodina, ani další

neslyšící, se kterými byla v minimálním kontaktu. Klientku její bývalý manžel hodně izoloval. Klientce se podařilo od manžela odejít a začít nový život. Stále však byla nedůvěřivá a nesebevědomá. V důsledku prodělaného traumatu zažívala úzkost a strach.

V případě další klientky sahá sexuální násilí až do období raného dospívání. Přibližně 35letá klientka byla neslyšící, komunikovala ve znakovém jazyce. V době poradenského kontaktu byla také psychiatricky diagnostikovaná. Na základní škole po ní spolužák nebo spolužáci vyžadovali sex. Později měla sexuální vztah se starším neslyšícím mužem. Dle našeho názoru šlo spíše o sexuální zneužívání, kterému se klientka nebránila, protože měla vůči staršímu muži respekt a byla vděčná za jeho pozornost. Jako dospělá zažila také sexuální násilí na pracovišti, které se dle slov klientky „nějak“ podařilo vyřešit. O této zkušenosti klientka nechtěla mluvit. Tvrdila, že si na to už moc nepamatuje. Klientka v době poradenského kontaktu pravidelně navštěvovala klub neslyšících, kde se setkávala většinou s neslyšícími seniory. Mezi nimi měla pověst podivínky, „blázna“; i navzdory tomu však byla v této komunitě akceptována. Dle našeho názoru je kvůli slabému uvědomování si rizik klientka vystavena větší pravděpodobnosti sexuálního zneužívání a sexuálního násilí.

ZKUŠENOSTI Z OBLASTI PREVENCE SEXUÁLNÍHO ZNEUŽÍVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE

V České republice obecně chybí programy, které by se věnovaly prevenci sexuálního násilí na neslyšící populaci. Příkladů z praxe je proto pomálu.

V rámci workshopu byl představen prevenční program sexuálního zneužití pro osoby s mentálním a sluchovým postižením, který byl v roce 2003 vytvořen jednou z autorek na základě potřeby posílit povědomí o riziku sexuálního násilí u osob se sluchovým postižením. Diskutovalo se také o otázce, na jaké úrovni je prevence sexuálního zneužití v České republice, i o tom, do jaké míry jsou k jeho výuce kompetentní pedagogové běžných i speciálních škol a další pracovníci sociálních služeb. Ze sdílených zkušeností vyplývá, že přetrvávají mýty o bezpečném prostředí institucí či rodiny, kde jsou klienti před sexuálním násilím chráněni.

Kladně bylo hodnoceno především pořádání seminářů a přednášek týkajících se sexuální výchovy, určených převážně pedagogům pracujícím s mentálně postiženými uživateli. Tyto přednášky jsou však dobrovolné a ne každé zařízení je pro své zaměstnance zprostředkuje. V praxi je pociťována absence vyškolených profesionálů, kteří by sexuální výchovu a prevenci sexuálního zneužití šířili ve speciálních školách a dalších zařízeních pro handicapované osoby. Obtíže také v některých projednávaných případech činí udělení souhlasu ke vzdělávání v oblasti sexuality a prevence sexuálního zneužití ze strany rodiče či opatrovníka.

ZÁVĚR

Jak ukazuje praxe v České republice, sexuální násilí páchané na lidech s postižením je tématem, jemuž se odborná veřejnost doposud nezačala systematicky věnovat. V našem příspěvku jsme nabídly některé zahraniční zkušenosti a zajímavé výzkumy, které ukazují na to, že situace je závažná. Profesionálně koncipovaná prevence i programy, jež by se věnovaly pomoci lidem, kteří se již obětí sexuálního násilí stali, jsou nadmíru potřeba. Je proto škoda, že několik málo iniciativ, které v této oblasti byly realizovány, zaniklo či byly zapomenuty a publikované materiály se dále nevyužívají.

LITERATURA

- HUDÁKOVÁ, A. *Ve světě sluchového postižení: Informační a vzdělávací publikace (nejen) pro zdravotnický personál o životě a potřebách neslyšících, nedoslýchavých a ohluchlých lidí a lidí s kochleárním implantátem*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených – Středisko rané péče Tamtam, 2005.
- KVAM, M. H. *Sexual Abuse of Children with Disabilities: Summaries from Four Reports*. Oslo: Save the Children Norway, 2003. Dostupné z: http://resourcecentre.savethechildren.se/sites/default/files/documents/docs-_22867-v1-sexual_abuse_of_disabled_children_-_summaries_from_three_reports1_0.pdf
- MANSELL, S. L. – SOBSEY, R. *Counselling People with Developmental Disabilities Who Have Been Sexually Abused*. New York: National Association For The Dually Diagnosed Press, 2001.
- POLLARD, R. Q – RENDON, M. E. Mixed Deaf-Hearing Families: Maximizing Benefits and Minimizing Risks. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*. 1999, roč. 4, č. 2, s. 156–161.
- SCHRÖTTLE, M. – HORNBERG, C. – GLAMMEIER, S. – SELLACH, B. – KAVEMANN, B. – PUHE, H. – ZINSMEISTER, J. *Lebenssituation und Belastungen von Frauen mit Behinderungen und Beeinträchtigungen in Deutschland: Kurzfassung*. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2012. Dostupné z: www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Lebenssituation-und-Belastungen-von-Frauen-mit-Behinderungen-Kurzfassung,property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf
- SOBSEY, R. *Violence and Abuse in the Lives of People with Disabilities: The End of Silent Acceptance?* Baltimore: P. H. Brooks, 1994.
- SULLIVAN, P. M. – BROOKHOUSER, P. E. – SCANLAN, J. M. – KNUTSON, J. F. – SCHULTE, L. E. Patterns of Physical and Sexual Abuse of Communicatively Handicapped Children. *The Annals Of Otology, Rhinology, And Laryngology*. 1991, roč. 100, č. 3, s. 188–194.
- SULLIVAN, P. M. – VERNON, M. – SCANLAN, J. M. Sexual Abuse of Deaf Youth. *American Annals Of The Deaf*. 1987, roč. 132, č. 4, s. 256–262.
- ŠTĚRBOVÁ, D. Základy sexuální výchovy na školách pro žáky se sluchovým postižením a žáky s hluchoslepotou, spolupráce s rodinou. In: *Sborník referátů z 15. celostátního kongresu k sexuální výchově, Pardubice 2007*. Praha: Společnost pro plánování rodiny a sexuální výchovu, 2007. Dostupné z: www.planovanirodiny.cz/view.php?cislocclanku=2008052901
- VANÍČKOVÁ, E. – PROVAZNÍK, K. – HADJ-MOUSSOVÁ, Z. – SPILKOVÁ, J. *Sexuální násilí na dětech: Výskyt, podoby, diagnostika, terapie, prevence*. Praha: Portál, 1999.
- VOLFOVÁ, I. – KOZÁKOVÁ, Z. – VELEMÍNSKÝ, M. *Prevence sexuálního zneužívání dětí a adolescentů se specifickými potřebami*. Praha – Kroměříž: Triton, 2008.

JAK PODPOŘIT SLUCHOVĚ POSTIŽENÉHO ČLOVĚKA, KTERÝ ZAŽIL SEXUÁLNÍ NÁSILÍ: CO MŮŽEME UDĚLAT

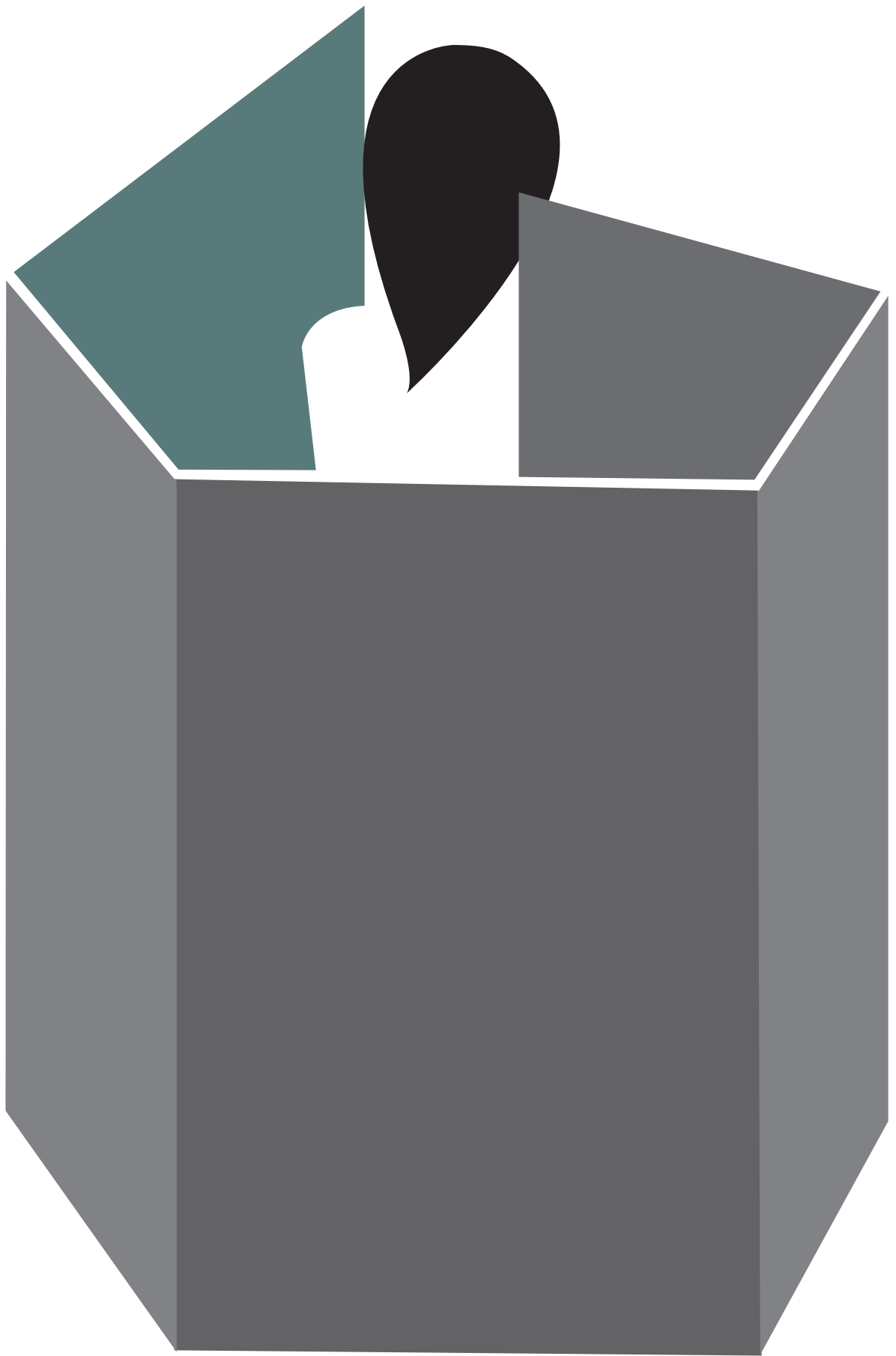
Pokud jste z organizace, která poskytuje služby lidem, kteří zažili sexuální násilí, či obětem trestné činnosti obecně:

- Pokud se setkáte s obětí sexuálního násilí, která má sluchové postižení, zjistěte, jakou podobu komunikace preferuje (psané poznámky, znakový jazyk, odezírání).
- Připravte a používejte materiály, které využívají znakovou řeč či obrázky. Ne všichni lidé se sluchovým postižením umějí dobře číst psaný text. Konzultujte podobu sdělení s organizací, která se na spolupráci s lidmi se sluchovým postižením specializuje.
- Zajistěte lidem se sluchovým postižením přístup k informacím o tom, co je kriminální jednání obecně, o podobách sexuálního násilí, způsobech, jak se mu bránit, a kde vyhledat pomoc.
- Navazujte kontakty s organizacemi, které se specializují na spolupráci s lidmi s postižením a s lidmi, kteří jsou neslyšící.
- Vytvořte a udržujte síť vyškolených tlumočnic a tlumočnicků do znakového jazyka.
- Vzdělávejte se a informujte se o kultuře, hodnotách a zvycích života lidí se sluchovým postižením.
- Používejte v praxi inkluzivní přístup a zamýšlejte se nad tím, jak zprostředkovat své služby také lidem s postižením.

Pokud jste z organizace, která pracuje s lidmi s postižením:

- Vzdělávejte svůj personál v otázkách prevence kriminality a poskytování poradenství obětem trestné činnosti včetně problematiky sexuálního násilí.
- Vytvářejte sítě s organizacemi, které pracují s oběťmi trestných činů včetně sexuálního násilí.
- Zpřístupňujte informace o potřebách lidí s postižením sociálním službám určeným pro širokou veřejnost.

Zpracovala Petra Kutálková.

DOPORUČENÁ LITERATURA

Tento seznam obsahuje dostupné publikace, které podávají základní informace o problematice sexuálního násilí. Další vhodné zdroje k jednotlivým tématům najdete v literatuře za texty v této publikaci a v knižním fondu doporučených specializovaných knihoven.

ODBORNÉ A SVĚPOMOCNÉ PUBLIKACE

- BENEDICT, H. *To není vaše vina! Rádce pro ženy, muže, dospívající, jejich přátele a rodiny: Jak se vyrovnat se sexuálním napadením*. Praha: One Woman Press, 2003.
- BOURKEOVÁ, J. *Znásilnění: Dějiny od roku 1860 do současnosti*. Praha: Mladá fronta, 2010.
- CIPROVÁ, K., ed. *Pod hladinou: Fakta a mýty o znásilnění*. Praha: Gender Studies, 2010. Dostupné z: www.feminismus.cz/download/publikace_final_pdf.pdf
- Feministický kulturní časopis Aspekt*. Číslo 2/1996 Strachy a bariéry, 3/1998 Násilie I, 1/1999 Násilie II.
- GÖDTEL, R. *Sexualita a násilí*. Praha: Český spisovatel, 1994.
- HERMAN, J. L. *Trauma a uzdravenie: Násilie a jeho dôsledky*. Bratislava: ASPEKT, 2001.
- HINKLEY, K. R. – NELSON, M. F. *Sexuální zneužití! Co je to?: Informační kniha pro děti s vadami sluchu*. Praha: Federace rodičů a přátel sluchově postižených, 1993. (K objednání na www.frpsp.cz)
- KOVÁŘ, P., a kol. *Sexuální agrese: Znásilnění z pohledu medicíny a práva*. Praha: Maxdorf, 2008.
- KŘÍŽKOVÁ, A. – MAŘÍKOVÁ, H. – UHDE, Z., eds. *Sexualizovaná realita pracovních vztahů: Analýza sexuálního obtěžování v České republice*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006.
- LEVINE, P. A. – FREDERICK, A. *Probouzení tygra: Léčení traumatu*. Praha: Maitrea, 2011.
- ROTHSCHILD, B. *Paměť tela: Psychofyziológi a liečenie traumy*. Humenné: Pro Familia, 2007.

SMETÁČKOVÁ, I. – BRAUN, R. *Homofobie v žákovských kolektivech: Homofobní obtěžování a šikana na základních a středních školách – jak se projevuje a jak se proti ní bránit: Doplnkový výukový materiál pro ZŠ a SŠ včetně didaktické aplikace tématu*. Praha: Úřad vlády ČR, 2009. Dostupné z: www.vlada.cz/assets/ppov/rlp/vybory/sexualni-mensiny/dokumenty/homofob_web_NEW.pdf

SMETÁČKOVÁ, I., et al. *Sexuální obtěžování na vysokých školách: Proč vzniká, jak se projevuje, co lze proti němu dělat: Příručka pro vedení vysokých škol*. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze, 2009.

VOHLÍDALOVÁ, M. *Sexuální obtěžování ve vysokoškolském prostředí: Analýza, souvislosti, řešení*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2010.

VOLFOVÁ, I. – KOZÁKOVÁ, Z. – VELEMÍNSKÝ, M. *Prevence sexuálního zneužívání dětí a adolescentů se specifickými potřebami*. Praha – Kroměříž: Triton, 2008.

WALBY, S. – ALLEN, J. *Domácí násilí, sexuální napadení a pronásledování: Výsledky britského průzkumu o kriminalitě*. (Neoficiální překlad.) Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2009. Dostupné z: www.ok.cz/iksp/docs/363.pdf

WIRTZ, U. *Vražda duše: Incest a jeho terapie*. Praha: Portál, 2004.

BELETRIE

ENSLER, E. *Vagina monology*. Praha: Pragma, 2003.

LINDGREN OVÁ, A. *Děti z Bullerbynu*. Praha: Albatros, 2013. (Pro lidi z praxe, aby nepřestali věřit, že svět může být bezpečný, a pro oběti, aby v to opět mohly začít věřit.)

MONÍKOVÁ, L. *Ujma*. Bratislava: ASPEKT, 1999.

RÜCKER, N. *Ela, dívka, která prošla peklem*. Praha: BRÁNA, 2004.

TALBOT, B. *Pohádka o zlobivé kryse*. Praha: Comics Centrum, 2008.

THOMPSON, C. *Pod dekou*. Praha: BB art, 2005.

TIKKANEN, M. *Mužov nemožno znásilniť*. Bratislava: ASPEKT, 1998.

WALKEROVÁ, A. *Barva nachu*. Praha: ARGO, 2001.

YALOM, I. D. *Láska a její kat: Deset povídek, které odhalují touhy a motivace lidské duše*. Praha: Portál, 2006.

KNIHOVNY

Informaci o tom, která **knihovna ve vašem okolí** má hledanou knihu, zjistíte pomocí Souborného katalogu ČR na: www.caslin.cz.

Relevantní publikace najdete také ve **specializovaných knihovnách**, které provozují organizace obhajující lidská práva žen a které jsou přístupné široké veřejnosti. Bližší informace o jejich knižním fondu a hodinách pro veřejnost najdete na uvedených webových stránkách.

Knihovna a informační centrum Gender Studies

Masarykovo nábřeží 8, Praha
www.genderstudies.cz

Knihovna NESEHNUTÍ

třída Kpt. Jaroše 18, Brno
<http://nesehnuti.cz/knihovna>

La Strada Česká republika, o. p. s.

Praha, neveřejná adresa, dostupná po telefonické dohodě

www.strada.cz

Knižnica ASPEKTu

Mýtna 38, Bratislava

www.aspekt.sk

FILMY

Kluci nepláčou. USA. Režie: Kimberly Peirce, 1999. (Hraný film, téma: transgender.)

Lovelace. USA. Režie: Rob Epstein a Jeffery Friedman, 2013. (Hraný film, téma: pornoprůmysl.)

Mandragora. ČR. Režie: Wiktor Grodecki, 1997. (Hraný film, téma: násilí v chlapecké prostituci.)

Může se to stát dnes mně, zítra tobě... ČR. Režie: Erika Hníková, 2009.

(Hraný dokumentární film určený pro prevenci, natočený pro Diakonii ČCE, témata: obchodování s lidmi, nucená prostituce, sexuální zneužití.)

Odpad místo smrti. ČR. Režie: Jan Hřebejk, 2012. (Hraný film, téma: násilí v prostituci.)

Ouwehoeren. Nizozemsko. Režie: Rob Schröder, Gabrielle Provaas, 2011. (Dokumentární film, téma: práce v sexbyznysu.)

Princezny. Španělsko. Režie: Fernando León de Aranoa, 2005. (Hraný film, téma: práce v sexbyznysu.)

Scarlet Road: A Sex Worker's Journey. Austrálie. Režie: Catherine Scott, 2011. (Dokumentární film, téma: práce v sexbyznysu.)

Sviňky. Německo/Polsko. Režie: Robert Glinski, 2009. (Hraný film, téma: chlapecká prostituce.)

Zločin z nenávisti. USA. Režie: Tommy Stovall, 2005. (Hraný film, téma: násilí proti gayům.)

ORGANIZACE ZABÝVAJÍCÍ SE SEXUÁLNÍM NÁSILÍM V ČR

SOCIÁLNÍ A DALŠÍ PODPŮRNÉ SLUŽBY ACORUS, OBČANSKÉ SDRUŽENÍ

Odborné psychologické a sociální poradenství pro osoby ohrožené domácím násilím

www.acorus.cz

Dělnická 12, **Praha 7**, tel.: 283 892 772, e-mail: info@acorus.cz

ADRA – PORADNA HRADEC KRÁLOVÉ

Odborná psychologická a sociálně-právní pomoc obětem násilí a trestné činnosti

www.adra.cz

Tř. Eduarda Beneše 575, **Hradec Králové 12**, tel.: 606 824 104, e-mail: poradnahk@adra.cz

AZYLOVÝ DŮM FOD ŽATEC

Pobytové služby pro týrané, zneužívané, zanedbávané děti

www.fod-zatec.cz

Studentská 1044, **Žatec**, tel.: 415 714 040, e-mail: fod.zatec@fod.cz

BÍLÝ KRUH BEZPEČÍ

Odborné právní, psychologické a sociální poradenství obětem a svědkům trestných činů

www.bkb.cz

U Trojice 2, **Praha 5**, tel.: 257 317 100, e-mail: bkb.praha@bkb.cz

Slovinská 41, **Brno**, tel.: 541 218 122, e-mail: bkb.brno@bkb.cz

Riegrova 51, **České Budějovice**, tel.: 387 200 094, e-mail: bkb.cbudejovice@bkb.cz

Žižkova 13, **Jihlava**, tel.: 606 631 551, e-mail: bkb.jihlava@bkb.cz

Švermova 1, **Olomouc**, tel.: 585 423 857, e-mail: bkb.olomouc@bkb.cz

28. října 124, **Ostrava**, tel.: 597 489 204, e-mail: bkb.ostrava@bkb.cz
17. listopadu 237, **Pardubice**, tel.: 732 923 462, e-mail: bkb.pardubice@bkb.cz
Husova 11, **Plzeň**, tel.: 377 637 695, e-mail: bkb.plzen@bkb.cz
Palachova 7, **Liberec** 1, tel.: 485 150 707, e-mail: bkb.liberec@bkb.cz

CENTRUM INTERVENČNÍCH A PSYCHOSOCIÁLNÍCH SLUŽEB LIBERECKÉHO KRAJE, P. O.

Odborná psychologická a sociální pomoc obětem domácího násilí
intervencni-centrum.cipslk.cz
Tanvaldská 269, **Liberec** 30, tel.: 482 750 890, e-mail: info@cipslk.cz

CENTRUM PSYCHOLOGICKÉ POMOCI

Odborné sociální poradenství obětem domácího násilí
www.cepp.cz
Na Bělidle 12, **Karviná-Fryštát**, tel.: 596 317 575, e-mail: karvina@cepp.cz

ČČK Kladno, OBLASTNÍ SPOLEK

Odborná sociální pomoc obětem
www.kladno-cck.sluzby.cz
Zdeňka Petříka 2595, **Kladno**, tel.: 312 243 389, e-mail: kladno@cervenykriz.eu

DONA LINKA

Odborná psychologická a právní telefonická pomoc obětem domácího násilí
www.donalinka.cz
tel.: 251 511 313

ELPIDA – LINKA SENIORŮ

Telefonická služba pro seniory, osoby o seniory pečující a osoby v krizi
www.elpida.cz
tel.: 800 200 007 (volání zdarma)

ELIM OPAVA, O. S.

Odborné psychologické, sociální a právní poradenství obětem domácího násilí, včetně
azylového ubytování
www.elimopava.cz
Rolnická 21a, **Opava-Kateřinky**, tel.: 775 938 078, e-mail: poradna@elimopava.cz

ELPIS OSTRAVA, SLEZSKÁ DIAKONIE

Odborné psychologické, sociální a právní poradenství obětem násilí, týrání a
zneužívání
www.slezskadiakonie.cz
Velká 19, **Moravská Ostrava**, tel.: 734 645 275, e-mail: elpis.os@slezskadiakonie.cz
Náměstí Míru 11, **Bruntál**, tel.: 595 532 035, e-mail: elpis.br@sdk.cz
Opletalova 4, **Havířov**, tel.: 734 862 309, e-mail: elpis.ha@slezskadiakonie.cz
Frýdecká 136, **Třinec**, tel.: 558 320 300, e-mail: elpis.tc@slezskadiakonie.cz

FOKUS PRAHA

Odborná psychologická a sociální pomoc lidem s duševním onemocněním

www.fokus-praha.cz

Libušina 5, **Praha 2**, tel.: 777 800 973

GAUDIA, O. P. S

Odborná psychoterapeutická pomoc osobám ohroženým společenským vyloučením

www.gaudia.cz

Jeseniova 47, **Praha 3**, tel.: 242 487 327, e-mail: info@gaudia.cz

Jakubské náměstí 1, **Brno**, tel.: 777 316 175, e-mail: brno@gaudia.cz

CHARITA ČESKÁ REPUBLIKA

Odborná psychologická a duchovní pomoc pro osoby ohrožené domácím násilím

www.charita.cz

Cukrovarská 16, **Plzeň**, tel.: 777 167 004, e-mail: ic@dchp.cz

Kanovnická 11, **České Budějovice**, tel.: 386 323 016, e-mail:

intervencnicentrum@charitacb.cz

Kotěrova 847, **Hradec Králové**, tel.: 495 530 033, e-mail:

intervencni.centrum@hk.caritas.cz

Václava Košaře 12a, **Ostrava-Dubina**, tel.: 599 527 250, e-mail: cho.magone@charita.cz

INTERVENČNÍ CENTRUM PARDUBICE

Odborná psychologická, sociální, právní a lékařská pomoc obětem domácího násilí

www.skp-centrum.cz

Erno Košťala 980, **Pardubice**, tel.: 466 260 528, e-mail: pardubice@skp-centrum.cz

INTERVENČNÍ CENTRUM PRAHA

Právní, psychologická a sociální krizová pomoc osobám ohroženým domácím násilím

www.csspraha.cz

Modřínová 1, **Praha 8**, tel.: 281 861 580, e-mail: icpraha@csspraha.cz

INTERVENČNÍ CENTRUM OLMOUC

Odborné psychologické, sociální a právní poradenství obětem domácího násilí

www.ssp-ol.cz

Na Vozovce 26, **Olomouc**, tel.: 585 754 736, e-mail: intervencnicentrum@ssp-ol.cz

INTERVENČNÍ CENTRUM ZLÍN

Odborná sociální pomoc obětem domácího násilí

U Náhonu 5208, **Zlín**, tel.: 577 018 265, e-mail: in.zlin@seznam.cz

JEKHETANI LUMA – SPOLEČNÝ SVĚT

Odborná sociální pomoc osobám sociálně vyloučeným

www.luma-mb.cz

Erbenova 790, **Mladá Boleslav**, tel.: 777 107 950, e-mail: luma@luma-mb.cz

KRIZOVÉ CENTRUM RIAPS

Komplexní péče, krizová intervence, individuální a skupinová psychoterapie

www.csspraha.cz

Chelčického 39, **Praha 3**, tel.: 222 586 768, e-mail: riaps@csspraha.cz

LA STRADA ČESKÁ REPUBLIKA, O. P. S.

Sociální služby obchodovaným a vykořisťovaným osobám včetně azylového ubytování
www.strada.cz

Praha, adresa neveřejná, tel.: 222 717 171, 800 077 777 (druhé číslo zdarma, možnost komunikace i v cizích jazycích)

LINKA BEZPEČÍ

Odborná psychologická a sociální telefonická pomoc dětem a dospívajícím v krizi

www.linkabezpeci.cz

tel.: 116 111

LINKA DŮVĚRY LIBEREC

Odborná psychologická a sociální telefonická pomoc osobám nacházejícím se v obtížné životní situaci

www.linka-duvery.cz

tel.: 485 177 177, 606 450 044, e-mail: odpovim@napismi.cz

YVONNA LUCKÁ, LUBOŠ KOBRLE, PSYCHOTERAPIE

Odborná psychologická pomoc osobám s problematikou traumatu, posttraumatu

www.pbsp.cz

Loosova 10, **Praha 4**, tel.: 777 339 458, 261 263 599, e-mail: yvoluk@gmail.com

MAGDALENIUM, O. S.

Azylové domy pro oběti domácího násilí, odborné psychologické a sociální poradenství

www.magdalenium.cz

Brno, adresa neveřejná, tel.: 776 718 459, e-mail: magdalenium2@centrum.cz

MODRÉ DVEŘE, O. S.

Odborná psychologická a sociální pomoc osobám v krizi, s psychickým nebo mentálním handicapem

www.modredvere.cz

Náměstí Smiřických 39, **Kostelec nad Černými Lesy**, tel.: 728 071 075,

e-mail: modredvere@seznam.cz

MOST K NADĚJI, O. S.

Odborné sociální poradenství osobám ohroženým sociálním vyloučením, krizová linka

www.mostknadeji.eu

Jilemnického 1929, **Most**, tel.: 476 701 444, e-mail: ldt.most@seznam.cz

NA POČÁTKU, O. P. S.

Odborné sociální poradenství pro matky s dětmi v nepříznivé sociální situaci, včetně azylového bydlení

www.napocatku.cz

Soběšická 60, **Brno**, tel.: 548 221 405, e-mail: poradna@napocatku.cz

OBČANSKÁ PORADNA LIBEREC

Odborné sociální poradenství osobám, které se ocitly v nepříznivé životní situaci

www.d-os.net

Švermova 32, **Liberec** 10 – Františkov, tel.: 485 152 070, e-mail: d-os@volny.cz

PERSEFONA, O. S.

Odborná psychologická, sociální a právní pomoc obětem domácího násilí, sexuálního zneužívání, znásilnění

www.persefona.cz

Jiráskova 8, **Brno**, tel.: 737 834 345, e-mail: poradna@persefona.cz

PORADNA PRO RODINU, MANŽELSTVÍ A MEZILIDSKÉ VZTAHY ČESKÁ LÍPA

Odborné psychologické a sociálně-právní poradenství osobám s problémy v mezilidských vztazích

www.poradnacl.cz

Konopeova 812, **Česká Lípa**, tel.: 487 853 203, e-mail: poradnacl@centrum.cz

PORADNA PRO RODINU, MANŽELSTVÍ A MEZILIDSKÉ VZTAHY JABLONEC NAD NISOU

Odborné psychologické a sociálně-právní poradenství osobám s problémy v mezilidských vztazích

www.poradna-jbc.cz

Lidická 24, **Jablonec nad Nisou**, tel.: 483 320 649, e-mail: poradna-jbc@volny.cz

PORADNA PRO RODINU, MANŽELSTVÍ A MEZILIDSKÉ VZTAHY LIBEREC

Odborné psychologické a sociálně-právní poradenství osobám s problémy v mezilidských vztazích

www.rpliberec.cz

Dvorská 445, **Liberec** 5, tel.: 485 108 866, e-mail: rodpor.liberec@volny.cz

Žižkova 2030, **Turnov**, tel.: 481 540 325, e-mail: rodpor.turnov@volny.cz

Metyšova 372, **Jilemnice**, tel.: 731 926 891

PORADNÍ A SETKÁVACÍ CENTRUM FRÝDLANT

Odborné psychologické a sociálně-právní poradenství osobám v těžké životní situaci

e-deska.cz/habaktual/big/62010.pdf

Havlíčkovo náměstí 304, **Frýdlant**, tel.: 720 168 793, e-mail: posec@email.cz

POVÍDEJ, O. S.

Odborná psychologická a sociální pomoc osobám v krizi

www.linkaduvery.kh.cz

Česká 235/36, **Kutná Hora**, tel.: 327 511 111, e-mail: linkaduvery@kh.cz

PRO DIALOG

Odborné psychosociální a speciálně pedagogické poradenství; psychoterapie; pomoc lidem, kteří zažili vztahové násilí včetně násilí sexuálního

www.ProDialogForum.cz

Kateřinská 10, **Praha 2**, tel.: 777 311 559, e-mail: prodialogforum@gmail.com

PROFEM, O. P. S.

Odborné sociálně právní poradenství pro oběti domácího násilí, stalkingu a kyberšikany

www.profem.cz

Plzeňská 66, **Praha 5**, tel.: 608 222 277, e-mail: poradna@profem.cz

Dlouhá 97, **Příbram 3**, tel.: 774 433 034, e-mail: poradna.pribram@profem.cz

PROJEKT MAGDALA

Sociální, psychologická a právní pomoc obětem domácího násilí a obchodování s lidmi

www.praha.charita.cz

Londýnská 44, **Praha 2**, tel.: 251 552 790, e-mail: magdala@praha.charita.cz

PETR PTÁČEK

Klinický psycholog, psychoterapeut, lektor; terapie zaměřená na zpracování traumatických zážitků

www.psychoterapie-praxe.cz

Svidnická 509/8, **Praha 8**, tel: 776 171 975, e-mail: paedair@email.cz

RESPONDEO, O. S.

Intervenční centrum; odborná psychologická a sociální pomoc obětem domácího násilí

www.opnymburk.cz

Náměstí Přemyslovců 14, **Nymburk**, tel.: 775 561 844

Sirotkova 1242 (budova bývalého Telecomu), **Mladá Boleslav**, tel.: 775 561 881,
775 561 845

RESPONDEO, O. S.

Centrum pro pomoc obětem; podpora pro občany, kteří se stali obětí trestného činu; orientuje klienty v trestním řízení, pomáhá řešit náhradu škody apod.

www.opnymburk.cz

Na Pustině 1068 (budova Kolárka), **Kolín**, tel.: 776 561 895, 731 588 632

Česká 235 (budova o. s. Povídej), **Kutná Hora**, tel.: 776 561 895

ROZKOŠ BEZ RIZIKA

Odborné lékařské, sociální a terapeutické poradenství pro ženy pracující v sexbyznysu
www.rozkosbezrizika.cz
Bolzanova 1, **Praha** 1, tel.: 777 180 140, e-mail: dotazy@rozkosbezrizika.cz
Vlhká 10, **Brno**, tel.: 722 938 044, e-mail: brno@rozkosbezrizika.cz
Česká 20, **České Budějovice**, tel.: 775 133 133, e-mail: budejovicko@rozkosbezrizika.cz

SENIOR TELEFON ŽIVOTA 90

Krizová a poradenská linka pomoci seniorům
www.zivot90.cz
tel.: 800 157 157 (volání zdarma)

SOS CENTRUM DIAKONIE ČCE

Odborné sociální, psychologické a právní poradenství pro osoby v krizi
www.soscentrum.cz
Varšavská 37, **Praha** 2, tel.: 222 514 040, e-mail: linka.duvery@diakonie.cz

SOZE

Odborná psychologická, sociální a právní pomoc uprchlíkům a cizincům
www.soze.cz
Mostecká 5, **Brno-Husovice**, tel.: 545 213 643, e-mail: soze@soze.cz

SPIRÁLA, O. S.

Centrum krizové intervence; odborné sociální poradenství pro osoby v krizi, včetně
lůžkového oddělení
www.spirala-ul.cz
K Chatám 22, **Ústí nad Labem** – Skorotice, tel.: 475 511 811, e-mail: spirala.cki@volny.cz

SPONDEA, O. S.

Odborná psychologická a sociální pomoc osobám ohroženým nebo již vystaveným
domácímu násilí a nebezpečnému pronásledování
www.spondea.cz
Sýpka 25, **Brno**, tel.: 739 078 078, e-mail: krizovapomoc@spondea.cz
Za Poštou 110, **Veselí nad Moravou**, tel.: 518 323 639
Jarošova 26, **Znojmo**, tel.: 515 224 317
Hustopeče (budova nemocnice – vedle vrátnice), tel.: 519 441 025
Břeclav (budova Městského úřadu), tel.: 739 078 078

TRIADA – PORADENSKÉ CENTRUM, O. S.

Odborné sociální poradenství pro osoby ohrožené sociálním vyloučením a pro osoby
v tíživé sociální situaci
www.triada-centrum.cz
Orlí 20, **Brno**, tel.: 542 221 499, e-mail: op@triada-centrum.cz

ZAŘÍZENÍ SOCIÁLNÍ INTERVENCE KLADNO – INTERVENČNÍ CENTRUM

Odborná sociální, psychologická a právní pomoc osobám v krizi

www.zsi-kladno.cz

Jana Palacha 1643, **Kladno**, tel.: 312 292 333-5, e-mail: ic@zsi-kladno.cz

LÉKAŘSKÉ SLUŽBY

CENTRUM KRIZOVÉ INTERVENCE PSYCHIATRICKÉ LÉČEBNY BOHNICE

Odborná psychologická a psychiatrická pomoc osobám v krizi a v situacích, které neumí samy zvládnout, ambulantní konzultace, skupinový psychoterapeutický program

www.plbohnice.cz

Ústavní 91, **Praha 8**, tel.: 284 016 110, e-mail: cki@bohnice.cz

ČESKÁ SPOLEČNOST AIDS POMOC

Bezplatné anonymní testování na HIV

www.aids-pomoc.cz

Malého 3, **Praha 8**, tel.: 224 814 284, e-mail: info@aids-pomoc.cz

Infekční klinika FNŠP, 17. listopadu 1790, **Ostrava**

Bratislavská 2, **Brno**, tel.: 545 215 719

FAKULTNÍ NEMOCNICE MOTOL, ODDĚLENÍ DERMATOVENEROLOGIE

Lékařská pomoc, vyšetření pohlavních chorob

www.fnmotol.cz

V Úvalu 84, **Praha 5**, tel.: 224 438 776

FAKULTNÍ NEMOCNICE BRNO, ODDĚLENÍ SEXUOLOGIE

Poradna pro oběti sexuálního násilí a osoby s problémy v sexuálním životě

www.fnbrno.cz

Vinařská 6, **Brno**, tel.: 543 184 343; Mgr. Jana Míchalová, tel.: 543 784 340

FAKULTNÍ NEMOCNICE BRNO, ODDĚLENÍ DERMATOVENEROLOGIE

Lékařská pomoc, vyšetření pohlavních chorob

www.fnbrno.cz

Jihlavská 20, **Brno**, tel.: 532 233 038

GONA, S. R. O.

Lékařská/gynekologická pomoc a poradenství, sexuologické centrum, péče o oběti sexuálního násilí nebo ponižování

www.gona.in

Národní třída 25, **Praha 1**, tel.: 221 085 288, e-mail: narodni@gona.in

KRIZOVÉ CENTRUM PSYCHIATRICKÉ KLINIKY PŘI FN BRNO

Lékařská a psychologická pomoc

www.fnbrno.cz

Jihlavská 20, **Brno**, tel.: 532 231 111, e-mail: fnbrno@fnbrno.cz

NEMOCNICE NA BULOVCE, ODDĚLENÍ DERMATOVENEROLOGIE

Lékařská pomoc, vyšetření kožních pohlavních chorob

www.bulovka.cz

Budínova 67/2, **Praha 8**, tel.: 266 081 111, e-mail: info@bulovka.cz

VŠEOBECNÁ FAKULTNÍ NEMOCNICE PRAHA, ODDĚLENÍ DERMATOVENEROLOGIE

Lékařská pomoc, vyšetření pohlavních chorob

www.vfn.cz

Apolinářská 4, **Praha 2**, tel.: 224 962 408, e-mail: marcela.krupickova@vfn.cz

PRÁVNÍ POMOC

Seznam advokátů/advokátek, kteří nabízejí bezplatně služby zvláště zranitelným obětem (tedy obětem sexuálního násilí), je na webových stránkách Ministerstva spravedlnosti ČR: <http://portal.justice.cz>

OBECNÉ KONTAKTY

Policie ČR 158

Zdravotnická záchranná služba 155

Nejbližší nemocnice, oddělení gynekologie nebo dermatovenerologie (poskytnou zdravotnické a gynekologické ošetření, případně získají vzorky pro policii)

Probační a mediační služba (společensky prospěšné řešení konfliktů spojených s trestnou činností)

Nejbližší pracoviště OSPOD (Orgán sociálně-právní ochrany dětí – v případě nezletilých obětí)

Výše uvedené organizace byly vybrány na základě kladné zkušenosti naší a našich kolegů a kolegyň z oboru. Není vyloučeno, že v seznamu některé lokální chybí. Kontaktovat můžete jakékoli pracoviště, máte-li pozitivní informace o kvalitě jejich práce. Pokud jste odborné pracoviště, buďte si kontakty s kvalitními subjekty předem.

Zpracovala Alice Mirovská, k 31. 12. 2013.

O AUTORKÁCH A AUTORECH

VĚRA DOUŠOVÁ

Psycholožka. Pracuje ve Speciální psychologické poradně pro sluchově postižené Federace rodičů a přátel sluchově postižených v Praze. Vystudovala Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy, obor školní psychologie – speciální pedagogika. Absolvovala sebezkušenostní psychoterapeutický výcvik v Pesso Boyden psychomotorické psychoterapii, sebezkušenostní výcvik v etikoterapii, seminář waldorfské pedagogiky, kurzy taneční terapie a videotrénink interakcí. V minulosti působila jako školní psycholožka ve Střední škole, základní škole a mateřské škole pro sluchově postižené Holečkova na Praze 5, dále také jako koordinátorka pro vývoj maturitní zkoušky pro neslyšící žáky a v pedagogicko-psychologické poradně.

MARTINA HOUŽVOVÁ

Advokátka. Absolvovala Právnickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně. V roce 2014 složila advokátní zkoušku a založila advokátní kancelář v Praze. Ve své praxi se věnuje všem oblastem práva, zejména pak právu trestnímu. Od roku 2013 spolupracuje s obecně prospěšnou společností In IUSTITIA. Dlouhodobě spolupracovala rovněž s Českým helsinským výborem, kde mimo jiné asistovala při přípravě návrhu nové legislativy ve věci protiprávně provedených sterilizací.

ZUZANA CHOMOVÁ

Psycholožka a terapeutka. Vystudovala jednooborovou psychologii na Prešovské univerzitě v Prešově, absolvovala výcvikovou skupinu v psychoanalytické skupinové psychoterapii. Pracuje v Intervenčním centru Praha s osobami ohroženými domácím násilím. Vytvořila projekt Informačního a poradenského centra Viola pro lidi, kteří mají konfliktní

vztahy se svými blízkými. V organizaci In IUSTITIA, o. s., se podílí na projektu Pomoc obětem sexuálního násilí jako odborná garantka.

DORRETT JONES

Expertka v oblasti problematiky násilí na ženách z etnicky menšinových a černých komunit. Titul M.A. získala na katedře psychosociálních studií Birkbeck College Londýnské univerzity. V současné době působí jako manažerka interního vzdělávání a rozvoje v organizaci Imkaan. V oboru násilí na ženách a dívkách je uznávanou odbornicí, která konzultuje a vzdělává v organizacích a institucích napříč Anglií a Evropou. Školení a konzultace poskytuje také v otázce rovnosti žen a mužů, vůdcovství či managementu rozvoje služeb např. pro dívky, které jsou napojeny na kriminální gangy. Jako ředitelka zasedá v mnoha správních a odborných radách. V organizaci Imkaan v současné době vyvíjí a testuje standardy kvality pro práci s dívkami a ženami, které se setkaly se škodlivými praktikami, jako je např. nucený sňatek, mrzačení ženských pohlavních orgánů a tzv. násilí ze cti.

KLÁRA KALIBOVÁ

Zakladatelka organizace In IUSTITIA, o. s., která se jako jediná v České republice zabývá prevencí násilí z nenávisti a poskytuje služby obětem tohoto násilí. Je autorkou odborných i populárně naučných textů na téma násilí z nenávisti, pomoc obětem, rasismus a krajní pravice. V rámci pracovní skupiny Ministerstva spravedlnosti ČR se podílela na přípravě zákona o obětech. Je členkou evropské Sítě proti radikalizaci (Radicalisation Awareness Network), pracovní skupiny Voice of Victims of Terrorism. V letech 2009 a 2010 pobývala jako stipendistka Fulbrightovy nadace v USA, kde se věnovala výzkumu na téma násilí z nenávisti a sběru dat. Je absolventkou Právnické fakulty Univerzity Karlovy, v současné době je doktorandkou na Masarykově univerzitě v Brně.

L'UBICA KOBOVÁ

Feministická politická teoretička a genderová expertka. Vystudovala filozofii, estetiku a genderová studia. Doktorát z filozofie obhájila roku 2012 na katedře filozofie a dějin filozofie Univerzity Komenského v Bratislavě (*Politicky ako agonizmus. Feministická interpretácia*). V letech 2008–2009 byla stipendistkou Fulbrightovy nadace na katedře ženských a genderových studií Rutgersovy univerzity. Vyučuje na katedře genderových studií Fakulty humanitních studií a na Ústavu politologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Dlouhodobě spolupracuje s Feministickou publikační a vzdělávací organizací Aspekt v Bratislavě.

PETRA KUTÁLKOVÁ

Sociální pracovnice, konzultantka a lektorka. Působí v organizaci In IUSTITIA, o. s., a La Strada Česká republika, o. p. s. Věnuje se metodickému vedení týmů, analytické činnosti a sociální práci s obchodovanými a vykořisťovanými osobami. V minulosti pracovala např. s lidmi bez domova, v Centru romské kultury, učila odborné předměty na Střední romské škole sociální a Evangelické akademii Praha. Vystudovala obor sociální práce na

Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, nyní pokračuje ve studiu veřejné politiky na Fakultě sociálních věd téže univerzity. Publikuje, přednáší a poskytuje odborné konzultace organizacím, týmům i jednotlivcům.

ALICE MIROVSKÁ

Studentka oboru sociální práce na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, kde získala titul Bc. Dlouhodobě spolupracuje s občanským sdružením Asistence. V organizaci In IUSTITIA, o. s., pracuje jako asistentka projektů a podílí se na implementaci projektu Pomoc obětem sexuálního násilí. Při svém studiu se soustředí na problematiku pravicového extremismu. Nadále se chce věnovat sociální práci s lidmi z menšin a marginalizovaných skupin.

PATRICIA NG

Expertka v oblasti problematiky násilí na ženách z etnicky menšinových a černých komunit. Doktorát získala na Právnické fakultě Školy orientálních a afrických studií (SOAS) na Londýnské univerzitě. V současné době působí na oddělení politiky a rozvoje v organizaci Imkaan, kde se věnuje výzkumům a konzultacím politik. Jednou z publikací, na kterých se podílela, byla studie pro Úřad Velkého Londýna (nyní Úřad starosty pro policejní činnost a kriminalitu v Londýně) *Missing Link* (Chybějící spojení, 2011). Ta se zaměřovala na mezery v poskytování služeb v Londýně, které podporují ženy z černých a etnicky menšinových komunit a uprchlice. V organizaci Imkaan také vede práci v oblasti zdravotní politiky. Působí jako vedoucí výzkumného týmu, jehož součástí jsou kromě Imkaan také členské organizace britského Konsorcia pro zdraví a rovnost žen (WHEC). Společně realizují menší výzkum týkající se žen a duševního zdraví. V minulosti se více než patnáct let zaměřovala na legislativu bydlení a bezdomovectví.

IVO PROCHÁZKA

Sexuolog a primář. Působí v Sexuologickém ústavu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy. Po vystudování lékařské fakulty v roce 1983 se specializoval na obor psychiatrie a pracoval v Horních Beřkovicích. V roce 1986 nastoupil do svého současného zaměstnání v Sexuologickém ústavu 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnici v Praze, kde nyní zastává funkci primáře. V roce 1990 atestoval ze sexuologie. V roce 2001 dokončil kandidátskou práci na téma Společenská diskriminace a zkušenosti s některými jejími formami u gay mužů. V letech 1987–1993 absolvoval psychoterapeutický výcvik SUR. Je členem výboru Sexuologické společnosti JEP. Podílel se na vzniku gay hnutí na přelomu osmdesátých a devadesátých let, angažoval se zejména ve zdravotní prevenci. Od roku 2007 je předsedou České společnosti AIDS pomoc. Je členem Výboru pro sexuální menšiny při Radě vlády pro lidská práva, členem Koordinační pracovní skupiny pro řešení problematiky HIV/AIDS v ČR, soudním znalcem. V letech 1990–1994 zastával funkci zastupitele v obvodu Praha 1. V roce 2008 získal zlatou medaili v běhu na 800 metrů na evropských gay hrách Eurogames v kategorii nad 50 let.

KAREN INGALA SMITH

Odbornice v oblasti násilí na ženách a dívkách. Je výkonnou ředitelkou organizace *nia*, přední londýnské feministické organizace poskytující služby ženám a dívkám, které zažily násilí způsobené muži. Nia pod jejím vedením i v době ekonomické krize rozvinula inovativní a kreativní přístup k potřebám žen a dětí a stala se uznávanou organizací poskytující komplexní služby osobám vystaveným všem formám násilí páchaného muži.

LUCIE ŠÍDOVÁ

Manažerka projektu Pomoc obětem sexuálního násilí v organizaci In IUSTITIA, o. s. Výkonná ředitelka a terapeutka v organizaci ROZKOŠ bez RIZIKA, v níž pracuje od roku 1998. Vystudovala sociální práci a sociální politiku na Univerzitě Hradec Králové. Má ukončený psychoterapeutický výcvik ve skupinové psychoterapii a je ve výcviku supervize a somatického koučování. V roce 2011 zavedla v ROZKOŠI bez RIZIKA individuální terapii. Zabývá se tématem odchodu ze sexbyznysu, sexuálním násilím a rovnými příležitostmi. Je manažerkou několika evropských projektů. Věnuje se publikační, mediální a lektorské činnosti. Zpívá v divadelním souboru Rozkoš.

EVA TESAŘOVÁ

Speciální pedagožka. Vystudovala Pedagogickou fakultu Univerzity Karlovy. Absolvovala výcvik telefonické krizové intervence Linky bezpečí, trénink pro oblast sexuality na Odboru pro mentální postižení v Bostonu (USA) a dynamicky a hlubinně orientovaný sebezkušenostní výcvik v komunitně-skupinové psychoterapii na Pražské vysoké škole psychosociálních studií. Pracuje jako terapeutka v Denním stacionáři pro léčbu závislostí Sananim, o. s. V minulosti působila v Denním stacionáři Ruka pro život pro dospělé klienty s mentálním a kombinovaným postižením, v Domě tří přání, o. s., v ambulanci, na Lince bezpečí, v organizaci Work Inc. v Bostonu v chráněném bydlení pro uživatele s mentálním postižením nebo psychiatrickou diagnózou.

JODIE WOODWARD

Odbornice v oblasti zneužívání návykových látek a bezdomovectví. Je vedoucí projektů v organizaci *nia*, přední londýnské feministické organizaci, která poskytuje služby ženám a dívkám vystaveným násilí ze strany mužů. V roce 2008 založila Projekt Emma, průkopnickou specializovanou službu pro ženy, které mají problém se závislostí a jsou ohrožené násilím ze strany mužů. V současné době vede Krizové centrum pro oběti znásilnění ve východním Londýně (East London Rape Crisis Service), jež poskytuje služby ženám a dívkám, které zažily v dřívější době nebo v současnosti sexuální násilí. Je členkou správní rady Krizového centra pro oběti znásilnění v Anglii a Walesu a expertkou pracovní skupiny koalice End Violence Against Women. Je abolitionistkou usilující o svět, ve kterém ženy nejsou kupovány a prodávány.

O IN IUSTITIA

In IUSTITIA se věnuje prevenci násilí z nenávisti, tedy fyzického, psychického či podobného násilí, které je motivováno předsudky útočníků a útočnic vůči poškozeným z důvodu jejich barvy pleti, etnicity, národnosti, sexuální orientace, zdravotního stavu, víry, sociálního statusu či příslušnosti k subkultuře.

In IUSTITIA za účelem ochrany ohrožených osob provozuje poradnu Justýna, ve které bezplatně poskytuje sociální a právní poradenství, včetně služby provázení trestním řízením. Poradna poskytuje služby obětem na celém území České republiky.

In IUSTITIA se dále zaměřuje na vzdělávací a preventivní činnost – realizuje osvětové a vzdělávací programy pro odborné pracovníky a pracovníce, děti a širokou veřejnost. Organizace se věnuje práci s médii a zvyšování povědomí o problematice násilí z nenávisti. Mezi další činnosti In IUSTITIA patří monitoring násilí z nenávisti, vydávání pravidelných zpráv o násilí z nenávisti.

In IUSTITIA realizuje též advokační aktivity ve prospěch obětí násilí z nenávisti, a přispívá tak k optimalizaci systému pomoci obětem. V roce 2012 se In IUSTITIA podílela na tvorbě zákona o obětech trestných činů a od roku 2013 je členkou multidisciplinárních týmů pro oběti po celé republice.

In IUSTITIA vznikla v roce 2009 a od června 2013 je držitelkou ocenění Nadace ERSTE pro sociálně inovativní projekty. Organizace je registrovaným subjektem dle zákona o sociálních službách a akreditovaným subjektem dle zákona o obětech trestných činů.

In IUSTITIA, o. p. s.
Rybná 24, 110 00 Praha 1
www.in-ius.cz

EDITORIAL AND SUMMARY

Petra Kutáľková

Clients do not usually turn to social workers with the experiences and needs that arise as a result of their having survived sexual violence. Social services staffers themselves also do not raise the topic of sexual violence with their clients in most cases.

One social worker who participated in a focus group as part of the *Aid to Sexual Violence Survivors*¹ project has summarized her experiences in this regard, and the result of that project is this publication. The authors² of the project all perceive the situation similarly. We also work in various positions with organizations that regularly encounter the impacts of the various forms of sexual violence that are committed against women.

We designed this project after being inspired by a residency abroad, and we are convinced that there is a need to raise various topics connected to sexual violence beyond the social services sphere as well. Given the focus of the In IUSTITIA organization and our own previous experiences, we decided to explore what the situation of members of marginalized groups is with respect to their access to aid and justice when they survive sexual violence.

1 The project was supported by the European Social Fund through The Human Resources and Employment Operational Program and by the state budget of the Czech Republic.

2 Zuzana Chomová, Lada Poláková and Lucie Šídová initiated this project, with Klára Kalibová and Petra Kutáľková joining the team of authors at a later date.

The main aim of the project was to make the topic of sexual violence visible in the field of social work and to pass on experiences both from abroad and from practices ongoing in this country. We believe the problem consists in the prevailing silence about sexual violence in social work, and that is reflected in the title of the publication, *Sexual violence: Why doesn't anyone ask about it?*

The contributions included here also discuss other topics that deserve attention. Problems have come to light in situations where sexual violence has already become a topic, i.e., where it is the subject of professional attention. What has shown itself to be a difficulty is how sexual violence and the people who have experienced it, as well as the services available to them, are considered and spoken of. Negative prejudices and stereotypes related to these topics function as a barrier to survivors accessing aid and justice. Examples are given here in the analysis of felony rape verdicts in the Czech Republic, in which Klára Kalibová shows how the prejudicial and stereotypical notions of many judges prevent women who have been raped from accessing justice. Another author, Lucie Šídová, views the problem from the standpoint of sex workers, and her piece points out the issue of the prejudices and stereotypes encountered by these women when they access social service providers or other institutions to ask for help. Petra Kutálková's contribution analyzes the results of the project's focus groups and claims that women from marginalized groups who experience sexual violence run into multiple barriers of prejudice and stereotypes – as women in general, as women from marginalized groups, and as survivors of sexual violence. In that same spirit, Ivo Procházka's contribution also summarizes the situation of people from LGBT communities who survive sexual violence.

We also encounter the theme of prejudices and stereotypes in the pieces by our authors from abroad. Patricia Ng and Dorett Jones analyze options for working with women who come from Black and Minority Ethnic communities in the UK. Prejudices and stereotypes can have a negative influence on the nature of some types of services, and the authors call on social workers to reflect on their own practices in this regard. Zuzana Chomová and Lucie Šídová describe selected therapeutic directions and their options for aiding people with traumatic experiences. The authors also touch on the prejudices related to therapy as a tool of assistance, not only prejudices held by potential clients, but also those held by the members of other helping professions. They also raise yet another topic closely related to the issue of sexual violence, namely, the disconnected, fragmented, isolated nature of such assistance.

Fragmentation and isolation are another problem reflected upon by many of the pieces in this publication. The very fact that various professions and scholarly disciplines take rather different approaches toward the topic of sexual violence influences the options available to survivors of sexual violence for drawing on services or getting justice. Multidisciplinary collaboration between experts on this issue has proven insufficient in practice. This problem is discussed by Zuzana Chomová, who points out that while it is possible to find centres abroad where cultural mediators, doctors, police officers and psychologists all work together under one roof, in the Czech Republic such experts very often have never established any kind of deeper collaboration with one another. If functional partnerships do exist here, they are regional-level networks that are not systemic tools, but created for the most part on the personal initiative of individuals. Eva Tesařová

and Věra Doušová also point out this lack of connectedness from a different perspective, elaborating the topic of sexual violence and people who are hearing impaired. The authors point out that organizations aiding the hearing impaired are not focused on the topic of sexual violence at all. As Petra Kutálková has determined through the focus groups, experts working with people who have experienced sexual violence are likewise uninformed about the issue of hearing impairment.

Another topic the pieces in this publication share is that of the opportunities for expanding access to justice for survivors of sexual violence. Many of the contributions describe good practices from abroad. As an example, we would like to mention the piece by Jodie Woodward about working with women in gangs and other subcultures affected by or at risk of sexual violence. Petra Kutálková writes about opportunities to further develop services for survivors of sexual violence and about good practice examples from the Czech Republic, summarizing the specific options for social work in this area and reflecting on what forms that work might take. Other pieces in the publication focus directly or indirectly on the wide range of options available to the field of social work, including practical recommendations for developing such practices in various areas.

Social work is a profession based on a comprehensive, multidisciplinary view of the problems encountered by people during their lives and of their situations. However, its professional scope is not restricted merely to level of working with a specific individual client (or family, or larger group, or whole community). Social workers also work to further society-wide change related to the contexts in which these social problems are rooted (in the case of sexual violence, for example, the context of gender inequality) as well as the societal conditions that prevent people from accessing assistance (e.g., prejudices and stereotypes).

If I can generalize from the recommendations and suggestions found in this publication for developing social work in this area, we see that they basically cover the full spectrum of social workers' activities. The first recommendation concerns social workers creating and expanding room in their facilities and in their practices to aid and support people who have survived sexual violence. If social workers work for a service that is oriented toward people living with disabilities, for example, or oriented toward senior citizens, they should not assume that sexual violence will never be a problem for their clients. On the basis of the available estimates and statistics, it can be predicted with certainty that every social worker will encounter a client during his or her professional life who has survived sexual violence (see the contribution by Chomová). It is also evident that not every survivor of sexual violence needs professional help. People do have so-called coping mechanisms available to them to facilitate their working through the traumas they experience. However, clients do exist nonetheless who would welcome professional help and support with such experiences.

It follows from the recommendations by our authors from abroad in particular (Ng and Jones, Woodward, and Ingala Smith) that the societal level of this problem also deserves more intensive action by social workers. Action at this level could include, for example, striving to transform the structural causes of sexual violence and discussing it as a topic in contexts such as the oppression of women, or considerations of the impacts of discrimination against marginalized groups in their access to justice.

Last but not least, it is necessary to seek ways, both at the individual, group, community and society-wide level, as well as in all spheres of social work, to learn what the needs

are of people in this situation, i.e., people from groups at risk of sexual violence or who are survivors of it. As Patricia Ng and Dorett Jones emphasize in their discussion of these problems and the options for solving them, there is a need to ask whether their voice – or voices, as survivors of sexual violence are not a homogenous community – are being sufficiently heard.

This publication is one of the first (if not the first) book about sexual violence committed against adults that primarily targets staffers in the social work field in the Czech Republic. We hope it will also find readers among other professions, such as criminal justice officials and experts and staffers in the fields of health care and psychotherapy, as well as people preparing to work in these and other professions.

The concept of this publication, as well as the concept of the international conference and workshop³ on which it is based, involves three pillars. The first pillar is an unequivocal orientation toward practical needs. The contributions selected, the authors selected, their focus and the language in which the pieces are written primarily target a readership working directly with clients or participating in the design of services. The second pillar is expertise. All of the authors are people who work in the field and who have practical experience in working with clients who have survived sexual violence. As for the third pillar, I would call it “orientation and offering direction”. We have tried to get the authors to not just communicate how they arrived at the experiences and information they present, but also to reference the literature they have drawn on and to recommend several works (either academic or artistic) that they consider beneficial to their own practice (basic literature on the topic of sexual violence is included in a list at the end of this volume).

Given that there are not enough materials of this kind available, and that both educational events and publications have their limits, we decided to choose topics we consider essential for practical application. The first section is dedicated to definitions and to the legal framework of the issue. In the second section, the options and roles of various institutions are analyzed, primarily in psychotherapy, social work, and other areas that play an irreplaceable role in helping survivors of sexual violence. We decided to dedicate the third section to the issue of sexual violence and people from marginalized groups. It was the most difficult to select lecturers for this topic and to find contributions about marginalized groups, as very few people focus on any of these groups in practice and are willing to lecture on the topic. We therefore selected the themes that spoke to us as the conference’s expert team, themes we ourselves consider relevant to practice and, last but not least, for which we managed to find lecturers either from abroad or here in the Czech Republic. The publication closes with recommended contact information for facilities or for practitioners focused on this topic (again, this is not an exhaustive list) as well as a list of recommended literature. The publication has been augmented by some contributions which include practical recommendations, especially where the range of contributions to choose from was broader.

.....

3 The aim of the conference was to raise awareness of the issue of sexual violence among the professional public. in general, emphasizing options for multidisciplinary collaboration between various actors. The workshop following the conference targeted professionals specializing in the topic of support for victims of violence. The aim of the workshop was to open up discussion of selected aspects of work with survivors of sexual violence from marginalized groups. The conference and the workshop took place on September 12 and 13, 2013 at The Cervantes Institute in Prague.

I would now like to briefly introduce the content of the individual pieces. The introductory piece **Sexual violence: Concepts and facts** is dedicated to the definition of sexual violence. It explains the differences between, overlaps with, and shared fields of various concepts related to sexual violence. The piece analyzes why some discussions of this issue work with the term “victim” while others avoid it. It also discusses the issue of data collection, i.e., the difficulty and impossibility of acquiring statistically precise data for a quantitative description of the problem of sexual violence. The piece also touches on risk factors that could increase the likelihood of sexual violence and the factors that make some people more vulnerable to this phenomenon. Author Zuzana Chomová, a professional psychologist, also foreshadows the impacts of sexual violence on various spheres of a person’s life at various points in time after surviving such an attack. Her contribution is not just an expert introduction to the topic, but communicates key information from her practice based on the various points of view of her clients.

The first contribution by Klára Kalibová and Martina Houžvová, **What justice are survivors of sexual violence allowed to demand? The legal framework for aid to survivors of sexual violence after the adoption of the Law on Crime Victims** focuses in detail on how sexual violence and options for crime victims are anchored legislatively. Klára Kalibová, a lawyer with experience in representing the victims of crime, together with Martina Houžvová review the European and international legal framework of this issue, as well as national legislation, in greater depth. The piece contributes a practical analysis of the facts involved in crimes concerning sexual violence and an analysis of the system for aid to crime victims. The authors pay special attention to the rights of victims based on the legislation regulating aid to crime victims that took effect in 2013 in the Czech Republic.

In her second contribution, **Stereotypical notions of ‘the right to rape’ and the credibility of survivors: Felony rape as interpreted by the practice of the Czech courts** Klára Kalibová analyzes felony rape verdicts. She focuses on the myths and prejudices that encumber the topic of sexual violence (specifically, rape) and how they are reflected in the interpretive practice of the Czech courts. Her analysis shows that in many cases the courts do not make their decisions in accordance with the current level of professional understanding in this area, but make them precisely on the basis of erroneous or misguided notions about the nature of sexual violence, the behaviour of survivors, or on the basis of prejudices and stereotypes related to the credibility of the survivor (or lack thereof). Social workers will gain an idea from this piece of the interpretive positions of the Czech judiciary that will make it possible for them to communicate to their clients the pitfalls and problems they should prepare for during criminal proceedings.

The second part of the publication includes contributions based primarily on the experiences and information collected by the authors at the conference, during their residency abroad, through their study of the literature, and through their own practice.

Zuzana Chomová bases her contribution, **Don’t keep it to yourself: The role of selected institutions in aiding survivors of sexual violence** on the conviction that greater awareness among members of the helping professions will enhance the certainty of staffers during their contact with survivors of sexual violence. Her piece discusses multidisciplinary collaboration and the role of various professions. It also includes recommendations for social workers. The piece was primarily put together based on the contributions made by experts during the international conference and summarizes their experiences from their practice to date in their roles as experts who encounter the survivors of sexual violence,

making many recommendations in the area of social work. The conference contributions were made by a member of the Police of the Czech Republic, a consultant on a telephone hot line, a police psychologist, a doctor, a sexologist, and other experts. The author summarizes the information from their presentations and augments it with experiences from abroad, thereby creating a unique piece that offers insight into current practice as well as the limitations and options available to specific professions and workplaces.

Social worker Petra Kutálková bases her piece on similar sources. During her practice she has encountered, for example, women who have been trafficked into the sex industry or forced into prostitution. In her text **Develop your own practice instead of anxiety: Three views of social work options in the field of sexual violence** she structures the information about options for social work and her practical experiences with people who have survived sexual violence according to Malcolm Payne's three views of social work. Payne's classification offers one answer to the question of why various people (and organizations) work differently in similar situations. The author has also collected many examples from practice of helping survivors of sexual violence specifically. She asks whether legal and social counselling is more needed for a client to understand his or her options better, or whether it is more appropriate to offer the client therapeutic help and support? Is there ultimately a need to choose activities that strive to reform the social environment, ideally with the support of those groups that are disadvantaged by the social order? These are questions for which it is useful to seek answers in practice. Her contribution also offers inspiration for how to include help for survivors of sexual violence into one's practice.

In the piece by Zuzana Chomová and Lucie Šídová **Regaining control of one's life: Selected therapeutic approaches to aiding traumatized survivors of sexual assault** the reader is familiarized with the limits and options of psychotherapeutic work with crime victims who suffer from post-traumatic stress disorder and trauma. The authors focus on four selected psychotherapeutic directions: body work therapy, cognitive behavioural therapy, narrative therapy and psychodynamic therapy. For each direction the authors review how trauma is understood, how it arises, and what methods are used for working with traumatized people.

A significant portion of the publication is dedicated to options for supporting people that can be classified as members of groups that are marginalized when it comes to accessing help and justice. Unlike the Czech Republic, where specific support for survivors of sexual violence from marginalized groups is rather a novelty, there are many organizations abroad whose activities and programs focus precisely on this topic.

The third part of the collection starts with a contribution by Karen Ingala Smith, director of *nia*, a leading feminist organization in London that focuses on helping women who have experienced gender-based violence. In her contribution, **At the margins and the centre of society at once: Sexual violence and marginalized groups in the UK, she critically discusses the concept of marginalization**. She then focuses primarily on the relationship between sex, race, age, class, sexual orientation, disability, marginalization and sexual violence. Karen Ingala Smith also discusses the question of how social services can ensure their operations respond to the needs of survivors of sexual violence who come from marginalized groups.

Another contribution by authors from abroad is the piece **From reflecting on one's own practice to effective help for Black and Minority Ethnic women survivors of violence: Some considerations from the UK** by Patricia Ng and Dorett Jones, who work for the Im-

kaan organization in London. Their piece is dedicated to contextualizing violence against women from the perspective of women's unequal position in society. The authors also cover the impact of violence and specifically sexual violence on women from Black and Minority Ethnic groups. The third section of the piece is dedicated to options for social services provision both by mainstream groups and through specialized services to women from Black and Minority Ethnic groups. The authors call for critical reflection on our own work – what does it mean for us to be staffers in the helping professions, how do we play that role, and in what social context are we doing our work?

Petra Kutáľková attempts to determine what the situation is of women from marginalized groups in the Czech Republic who survive sexual violence. In her piece **It is hard to resolve what cannot be spoken: The relationship between access to justice, marginalization, and sexual violence** she summarizes the outcomes of the focus groups in which experts from social service providers, other helping professions, and the police discussed this issue. The groups discussed sources of marginalization, forms of sexual violence, and the barriers to and problems with accessing justice experienced by survivors of sexual violence from marginalized groups, as experienced in practice by the discussants. Examples of good practices are also mentioned for how to minimize the impacts of marginalization, as are examples of women's experiences that led them to seek help. The piece closes with a general outline of the relationship between access to justice, marginalization, and sexual violence as identified on the basis of analyzing the focus group discussion.

Jodie Woodward, who works as a project manager for the *nia* organization in London, focuses on the issue of work with girls and young women who have survived sexual violence and who come from subculture groups, with a specific emphasis on working with those who are gang members. In her contribution, **Sexual violence and young women in subcultures: An example of good practice from the London organization *nia*** she focuses on the barriers preventing these women from accessing help in cases of sexual violence and contributes recommendations for practical application.

Ivo Procházka, head physician at the Institute of Sexology in the Czech Republic, has long studied the topic of LGBT minorities and has focused on the impact of sexual violence on the members of these groups. In his piece, **The need for another coming out: Lesbians, gays, bisexual and transgender survivors of sexual violence** he defines the concept of sexual minorities and sexual violence and touches on the characteristics of those who perpetrate such crimes. In the main section of his piece he reviews the experiences of people from the LGBT minorities with violence, specifically with sexual violence. In order to outline the situation in the Czech Republic, he summarizes current research into experiences of sexual abuse and sexual violence among Czech gay men. The work is augmented by case studies and recommendations for working with survivors of sexual violence from the LGBT minorities.

Lucie Šídová, director of the ROZKOŠ bez RIZIKA (*Passion without Risk*) organization, has authored a piece about sexual violence perpetrated against women working in the sex business. In **The sex business does not equal violence: Violence in the sex business and options for eliminating it** she maps the forms of violence that workers in the sex industry face and reviews sexual violence in greater depth. The piece also focuses on the attitudes, prejudices and stereotypes linked to work in the sex industry that can act as a barrier to survivors of sexual violence accessing justice. The author bases her piece on her convictions, supported by many years of her own personal experience and that of the

organization where she works, that *the sex business does not equal violence, but violence exists in the sex business and it is possible to eliminate it*. She also focuses on examples of useful practices from the activities of ROZKOŠ bez RIZIKA and from groups abroad.

Yet another group has significant difficulties accessing information and services – people with hearing impairments. Author Eva Tesařová, who has worked among people with hearing impairments, and Vera Doušová, who works at the Special Psychological Counselling Centre for the Hearing Impaired of the Federation of Friends and Parents of the Hearing Impaired in the Czech Republic, focuses on the specifics of sexual violence perpetrated against people with this type of disability. In her piece **On the need for communication: People with hearing impairment and sexual violence** she characterizes this diverse group with respect to their specific needs, many of which are unknown to professionals who do not work directly with this group of people. She reviews in greater depth the reasons why sexual violence is perpetrated against persons with hearing impairment and contributes examples of interesting practices from abroad and from the Czech Republic. As with other groups of people who have specific needs, the topic of sexual violence has not yet been satisfactorily addressed with this group either.

The publication concludes with a brief informational section about the authors as well as a list of selected institutions and organizations to which one can turn for help or services. Another list has also been included, that of inspiring films, literature, and other resources recommended by the authors of the contributions to this volume, to inspire both those working in the helping professions and, last but not least, people who have either survived sexual violence directly or been indirectly affected by it. The list includes not only scholarly studies, but also inspiration from various works that can support working sensitively with people who have survived sexual violence and their recovery.

Our primary interest has been to open up the topic of sexual violence among social workers and service providers and to share good practices from abroad. When writing the project, when implementing it, and especially during our residency abroad, we realized that the area of aid to survivors of sexual violence requires a much more comprehensive approach than we can offer within this particular framework. Our discussions with our partner organizations abroad have also shown us that the situation today in the Czech Republic is in many respects similar to the situation in Denmark and Great Britain approximately 15 years ago. It is, therefore, unrealistic to compare and reflect on the current state of aid to survivors of sexual violence abroad versus the Czech Republic and to pin our hopes, for example, on the creation of a network of highly specialized workplaces in this country. However, what is realistic and what we would like to support (and not just by publishing this collection) are small changes in the practices of social workers and other members of the helping professions, as well as changes to the practices of already-existing organizations.

In conclusion, I would like to thank Radka Janebová and Laco Toušek, whose professional reviews provided valuable advice and feedback to the authors of the contributions included here and drew our attention to other possible ways of thinking about solutions to the problem of sexual violence. Our main thanks, however, go to the In IUSTITIA organization for providing the formal, organization auspices to the project as a whole, for providing legal expertise, for expanding our view of this topic, for facilitating the implementation of this project, and for releasing this publication.

ABOUT IN IUSTITIA

In IUSTITIA is dedicated to hate violence prevention. Hate violence is physical, mental or similar violence motivated by a perpetrator's prejudice against the victim for his/her skin colour, ethnicity, nationality, faith, sexual orientation, health or social status, or membership in a subculture.

In IUSTITIA operates the Justyna counselling centre to protect individuals and groups at risk of hate violence. It provides social and legal counselling, including a guidance service through any criminal proceedings. The counselling centre offers its services free of charge to the entire Czech Republic.

In addition, In IUSTITIA conducts educational and prevention-focused programs. These include educational and awareness-raising activities for specialists, children and youth, and the general public. The organisation cooperates with the media to inform about hate violence and related issues. In IUSTITIA also monitors hate violence in the Czech Republic, publishing its findings in regular reports.

In IUSTITIA advocates on behalf of victims of hate crime, thereby contributing to optimising the national victim protection system. In 2012 In IUSTITIA's lawyers took part in drafting the law on victims of crime in the Czech Republic. Since 2013 In IUSTITIA has been a member of several national-level multidisciplinary teams for victims.

In IUSTITIA was founded in 2009. It was awarded the ERSTE Foundation Award for Social Integration in 2013. The organisation is a registered subject under the law on social services and an accredited subject under the law on victims of crime.

In IUSTITIA
Rybná 24, 110 00 Praha 1
www.in-ius.cz